

2012

БІБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ
ПОДЪ РЕДАКЦІЮ ИВАНА БЕЛЕЯ
Томъ LV.

ВЪ ЧУЖОМЪ ГНѢЗДѢ

Повѣсть въ двохъ частяхъ

зъ життя ходачювои шляхты

Написавъ

Д-ръ Андрѣй Чайковскій.

ЦѢНА 1 зр. 40 кр.

У ЛЬВОВѢ

Накладомъ редакціи „Дѣла“

1896.

„Бібліотеки найзнаменитшихъ повѣстей“

вийшло доси:

- Томъ I—III. **Въ оборонѣ чести** — повѣсть зъ нѣмецкого *Г. Раймунда*.
Цѣна 2 зр. 50 кр.
- Томъ IV. **Дымъ** — повѣсть зъ російскаго *Ивана Тургенева*. Цѣна 1 зр.
50 кр.
- Томъ V—VI. **Стефанъ Лаврентій** — повѣсть зъ англійскаго *Едварда*.
Цѣна 2 зр. 70 кр.
- Томъ VII. **Любовь убогого молодця** — повѣсть зъ французскаго *Октава
Фейлста*. Цѣна 1 зр. 20 кр.
- Томъ VIII. **Новорѣдчій дзвонъ** — повѣстка зъ англійскаго *Кароля Ді-
кенса*. Цѣна 60 кр.
- Томъ IX—XI. **Грошъ а праця** — повѣсть зъ шведскаго *Дядька Адама*.
Цѣна 3 зр. 20 кр.
- Томъ XII. **Мѣщаньскє племя**, повѣсть зъ нѣмецкаго *Г. Раймунда*. Цѣна
1 зр. 20 кр.
- Томъ XIII. **Зъ великаго свѣта**, повѣсть зъ французскаго, *Октава Фейлста*
Цѣна 80 кр.
- Томъ XIV. **Фромонтъ молодшій и Ріслеръ старшій**, повѣсть зъ фран-
цузскаго. Цѣна 1 зр. 80 кр.
- Томъ XV. **Золотый чоловікъ**, повѣсть *Маєра Юкаля*, зъ угорскаго
Цѣна 1 зр. 80 кр.
- Томъ XVI. **Два мѣста**, повѣсть *Кароля Дікенса*, зъ англійскаго. Цѣна
2 зр.
- Томъ XVII. **Батько Горію**, повѣсть *Бальзака*, зъ французскаго. Цѣна 2 зр.
- Томъ XVIII. **Князь Серебряный**, повѣсть *гр. А. К. Толстого*, зъ росій-
скаго. Цѣна 2 зр.
- Томъ XIX. **Зъ чужихъ зѣльникѣвъ**. I. Збѣрникъ повѣстокъ и оповѣ-
дань. Цѣна 1 зр. 40 кр.
- Томъ XX. **Набобъ**, повѣсть *Альфонса Додета* зъ франц. Цѣна 2 зр. 70 кр.
- Томъ XXI. **Батьки и дѣти II. Тургенева** (зъ велико-рускаго) Цѣна
1 зр. 20 кр.
- Томъ XXII. **Власными силами Вильгельмъ Гілеръ** (зъ нѣмецкаго).
Цѣна 1 зр. 20 кр.
- Томъ XXIII. **Великій лѣмъ**, повѣсть *Юрія Онета*. (зъ французскаго).
Цѣна 2 зр.
- Томъ XXIV. и XXV. **Вина и кара** повѣсть *Федора Достоевскаго* (зъ ве-
лико-рускаго). Цѣна 4 зр.
- Томъ XXVI. **Родина Бухгольцѣвъ**, образокъ зъ народнаго жита Нѣм-
цѣвъ. *Ю. Стіндога*. Цѣна 1 зр.
- Томъ XXVII и XXVIII. **Обломовъ**, романъ *И. А. Гончарова* (зъ вели-
ко-рускаго). Цѣна 1 зр. 80 кр.

В. 3896

Літературный додатокъ „Дѣла“

БІБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ

пѣдъ редакцію И. Белея

Томъ LV.

ВЪ ЧУЖОМЪ ГНѢЗДѢ

Повѣсть въ двохъ частяхъ

ЭЪ ЖИТЯ ХОДАЧКОВОИ ШЛЯХТЫ

Написавъ

Д-РЪ АНДРѢЙ ЧАЙКОВСКІЙ

ЛВѢВЪ 1896.

Накладомъ редакціи „ДѢЛА“

Эъ друкарнѣ Наукового Товариства имени Шевченка
пѣдъ зарядомъ К. Беднарского

Зр 50к.

B - 3896

Присвячую

моєму випробованому другови

ВАСИЛЕВИ КОСАЧЕВИЧЕВИ САСЬ ЯВОРСКОМУ.

АВТОРЪ.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

ЛЪВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 36 676

ЧАСТЬ ПЕРША

Стефанѡвъ Михась.

PAVLE JIMBILIA

ULBENHOSE MEXSON

I.

Пышневецкій пасовиска довгі часы не були подѣлені якъ теперь. Вони розтягались величезною просторонію по-надъ Дністровымъ каналомъ, а на нихъ пасли свѣй товаръ: пышневецкій двѣрь барона Версайка, громада рустикальна и шляхотска зъ пышневецкого Закутя. Попри те оболоне вела польска дорога и туды выходивъ великій крайный шляхъ перегону угорскихъ волѣвъ. Зъ того користавъ баронъ Версайко зъ той способъ, що наймавъ того пасовиска для торговцѣвъ волами. Мавъ зъ того двоюку користь: казавъ собѣ добре заплатити за выпасъ, а кромѣ того воларѣ, устроивши собѣ на оболоняхъ пышневецкихъ попасъ, давали чимало торгувати баронѣвскѣй коршмѣ, що стояла при тѣмъ гостинци. Коршма була велика, мурована, зъ пивницями, великими сѣнями и зъ всякими коршемными выгодами. Того, що дали воларѣ заробити коршмареви зъ часѣ перегону, не заробивъ вѣнъ за цѣлый рѣкъ вѣдъ пышневецкихъ пѣдданныхъ хлопѣвъ.

Якійсь часъ усе було добре и баронъ робивъ знаменитый интересъ, бо нѣхто тому не супротивлявъ ся. „Пѣддані“ — хлопы не смѣли нѣчого противъ „пана“ зрѣбити, а шляхта не полапала ся на тѣмъ зъ-разу. Доперва згодомъ, якъ число выпасуваныхъ волѣвъ выросло на сотки, давъ ся почути бравъ пашѣ для мѣсяцевого то-

вару. Зганяні волы не вдоволяли ся пашею и неразъ було такъ, що воларѣ вѣдганяли зъ лѣпшихъ мѣсць товаръ шляхотскій а заганяли сюды свои волы.

Шляхта заворушилась. Не довго радили ся, що робити.

Насампередъ выслали двоохъ пленіпотентѣвъ до барона. Пленіпотенты вернулись зъ нѣчимъ, бо баронъ вѣдповѣвъ имъ, що коли вѣнъ має право пасти, то має право та-кожъ вѣднаймити пасовиско, кому ехоче.

Палка́ шляхта, недовго надумуючись, зббрала ся купою, выйшла на оболоне и прогнала воларѣвъ геть, ажъ на паньскій сумежный ланъ, и тамъ волы наробили чимало шкоды.

Баронъ метнувъ ся до коморникѣвъ и выточивъ шляхтѣ процесъ. Въ тѣмъ часѣ не було ще окремого процесу до справъ за-для нарушеного посѣдавя, не було ще й судѣвъ, якъ теперь. Справа пѣйшла до Львова передъ судъ шляхотскій, що звавъ ся тогдѣ *forum nobilium*.

Префектъ Закутя дѣставъ позовъ, скликавъ раду, старшину, але тѣ анѣ слухати не хотѣли, чтобы входить въ процесъ.

— Того нѣколи не бувало! — говорили старі, сиві шляхтичѣ. — На що намъ правувати ся, коли се зъ дѣда прадѣда наше? Мы тое маємо и жадні процесы ему не поможуть. А коли бы хто поваживъ ся, то...

— Головы не вынесе цѣлон! — оббзвали ся молодші.

До того ще такій процесъ выдававъ ся имъ дуже дорогимъ, бо то ажъ до Львова треба ѣхати, а той Львѣвъ такъ далеко, що Господи святыи! Стала отже така рада: „Най баронъ процесуе ся и сто разѣвъ, то мы таки не дамо своего.“

Баронъ выгравъ процессъ дуже скоро — и громадѣ доручено латинскій вырокъ, котрого нѣхто не розумѣвъ. Шляхта сходила ся, оглядала присланный папѣръ на всѣ боки, де-хто пробовавъ читати, и вкѣнци урадила: на опустѣ напротивъ двора папѣръ той спалити, абы панѣ знавъ, що шляхта не боить ся анѣ якихъ баронѣвъ-за-волокъ, анѣ его „лаціньскихъ“ паперѣвъ.

Заразъ слѣдуючої недѣлѣ по службѣ Божѣй выринула шляхта на опустѣ. Заворушилися синіи капоты, высоніи сивіи шапки, зъ синими днами „на завѣсахъ“. Хлопцѣ назбирали сухого бадыля и бодакѣвъ, выкресали огню и палахнула полонѣвъ. На тую полонѣвъ кинули аркушь грубого сивого паперу. Всѣ обступили сей костеръ, поки папѣръ не спелѣвъ до тла.

Саме тогдѣ надѣйшовъ до двора економъ Чосниковскій. Шляхтичъ Філіпко Городискій, найвысшій въ громадѣ чоловікъ, спостерѣгъ его.

— Пана Чосниковскій! ось подивѣть ся и скажѣть вашому велебному баронову, що то его право, за котрымъ ажъ до Львова ѣздивъ, пѣйшло зъ дымомъ, а волѣвъ чужихъ таки пасти не буде на оболоню! Самому — вѣльно, вѣлько ся ему схоче... нехай и самъ зъ бароновою пасе ся, нѣхто злого слова не скаже, але чужихъ волѣвъ — зась!

Чосниковскій не сказавъ шляхтѣ нѣ слова, але пѣйшовъ прямо до двора и розказавъ усе до-чиста баронову.

Баронъ страхъ розсердивъ ся на таку зневагу своєї особы. Вѣнъ походивъ зъ Буковины, тамъ выховавъ ся, тамъ мавъ дѣла лише зъ поддаными-хлопами и ему не могло въ головѣ помѣстити ся, що тѣ капотові хлѣборобы могли зважити ся на таке зухвальство. Передъ Чосниковскимъ не казавъ нѣчого. Ходивъ задумавшись

по покою, закусувавъ губы и рѣшивъ ся за всяку цѣну поставити на своѣмъ и приборкати тыхъ гордыхъ „макогонѣвъ“.

Не довго потѣмъ надѣйшла партія волѣвъ. Баронъ догадуючись, що шляхта схоче опять позганяти волѣвъ, порозсылавъ атаманѣвъ по своихъ пѣдданныхъ, щобы той ночи зъ кожного грунту ставивъ ся одинъ хлопъ зъ чимъ-небудь: зъ цѣпомъ, зъ косою, або зъ соеирою, або таки зъ коломъ. За таку вѣчь обѣцявъ вѣдписати кождому по два днѣ зъ панщины. Баронъ рахувавъ передовсѣмъ на антагонизмъ хлопѣвъ до шляхты, а вѣдтакъ на те, що рустикальна громада була вѣ-трое такъ велика якъ шляхотске Закуте. Баронъ ажъ руки затиравъ зъ радощѣвъ, коли надъ вечеромъ зѣбрало ся передъ ганкомъ двора бѣльше двоухъ сотень уоруженыхъ пѣдданныхъ. Казавъ собѣ осѣдлати найлѣпшого коня, приладити кѣлька стрѣльбъ, и такъ ждавъ зачѣпки.

Шляхта о тыхъ вѣсѣхъ приготованяхъ нѣчого не знала, бо не було нѣякихъ зноснѣнъ межи громадою рустикальною а шляхотскою.

Воларѣ тымчасомъ розложили ся таборомъ на оболоню. Позапалювали огнѣ, настелили двѣрской соломы и стали частувати ся горѣвкою, що ей притаскали зъ коршмы.

Вѣсть про появу чужихъ волѣвъ розѣйшла ся по Закутю стрѣлюю.

Філіпко ходивъ вѣдъ хаты до хаты.

— Гей, пане браце! хйба koniecъ свѣта! щѣ той вурурудзяный баронъ зъ нами не выробляе! Ему здаеть ся, що мы хлопы! Дальше вже й до панщины насъ заставить! Ану, панове браця! кому миле шляхотске имя, вразъ зѣ мною! Потому буде зъ насъ смѣяти ся, що мы настрашились его „лацѣньского“ паперу...

Барона называли кукурудзянымъ томѹ, що походивъ зъ Буковины и привѣзъ зъ собою невидану въ Пышнѣвцахъ новѣсть — кукурудѹ. Шляхта знала лише кукурудѹ саджену, огородову, не привязуючи до неѣ бѣльше ваги, якъ хѣба те, що можна осенью двѣ-три шульки спечи для дѣтей. Про сѣяне кукурудзы цѣлыми ланами нѣхто ѣ не думавъ. „Не ѣли нашѣ батьки мамалиги, та ѣ мы не будемо...“

Шляхта заронилась на майдавѣ середѣ Закутя якъ мурашки. Не видно тутъ було анѣ святочныхъ капотѣ анѣ шапокѣ сивыхъ. Каждый выбѣгъ въ чѣмъ стоявъ при работѣ. По чѣмъ лише можна було пѣзнати шляхту, то хѣба по каміселькахъ суконныхъ. Се невѣдступна одежда каждого шляхтича все и всюды. Можна ходити босо, въ бѣлыхъ полотняныхъ грубыхъ штанахъ, въ соломьянѣмъ капелюсѣ, але каміселька суконна або цайгова, зашнана пѣдъ саму шию зъ двома ряднами гуанкѣвъ — се рѣчь, безъ котрой шляхтичъ кроку не зробишь.

Коли шляхта збрала ся, вѣдозвавъ ся Філіпко:

— Що-жь, панове браця! Баронъ схоче намъ дальше кукурудзѹ на головѣ молотити...

— „Недочекане“ его! — загула шляхта, пѣдносячи въ гору затисненѣ кулаки.

— Коли такъ, то треба намъ твердо брати ся до работы, абы за своимъ постояти. Нехай бы такъ кѣлька разѣвъ попалъ спокѣйно чужихъ волѣвъ, тогдѣ нашъ товаръ буде хѣба Днѣстровый пѣсокъ ѣсти... Ану, панове браця! возьми каждый добрый вербовый пруть, пѣйдемо збгнати тую голоту!

Шляхта кинулась до вербѣ. Кѣлькохъ молодыхъ полѣзло на старѣ росохатѣ вербы и наломали палиць.

— Але, панове браця, не бийте по головѣ, лише такъ... порядно, по-пѣдѣ фе... знаете? Разъ вола, а разъ

погонича! А всео въ бароньскій ланъ. Теперь ему легче буде, бо пшениця вже въ колосахъ... За мною, браця!

Вже було змерело ся.

Філіпко йшовъ передомъ, шляхта швидко за нимъ. Напротивъ церевн Філіпко здоймивъ кашкетъ и набожно перехрестивъ ся. Другі пбйшли за его примѣромъ. Заразъ за селомъ скрутили прямо надъ Днѣстеръ и йшли гусакомъ по-пбдъ береги, такъ, що ихъ и покмѣтити не було можна.

Волярѣ чули себе цѣлкомъ безпечными. Имъ и не снила ся яка-небудь напастъ зб стороны шляхты. Тоже не мало счудували ся, побачивши коло огню цѣлу громаду людей зъ палицями.

— Забираешъ ся ты оденъ зъ другимъ зъ своими волами?! —

— Намъ баронъ позволевъ... мы заплатили за тое...

— Мы тутъ паны, не баронъ! — закричала шляхта и посыпались удары во спинахъ волярѣвъ.

Волярѣ посахпувались и стали гвалтувати зъ усіен силы. Шляхта напирала зъ всѣхъ бокбвъ. Однй проганяли волбвъ и завертали на паньскій ланъ, другі проганяли волярѣвъ.

Але ще не успѣли збгнати ихъ до дороги, якъ вбдъ стороны двора надбйшла волярямъ помбчь. На передѣ вхавъ на быстрбмъ кони баронъ Версайко. За нимъ двѣ сотнѣ узброеныхъ въ косы, цѣпы й колы хлопбвъ, котрыхъ пильнували зъ-заду двбрскѣ посепаки, чтобы припадкомъ котрый зъ той панщияной міліціи не скочивъ куды бокомъ та не сховавъ ся въ бурянъ.

Шляхта покмѣтила сей пбдступъ дощерва тогдѣ, якъ баронъ вбдтявъ вй дорогу до села.

— Гей! панове браця! ратуйте ся! — закликавъ

Філіпко, що тутъ вѣмъ доводивъ, — кукурудза ся на насъ сыпле!

Шляхта оторопѣла. Справа показалаь трудною, бо хлопы узброєвѣ якъ слѣдъ, а тутъ шляхта лише зъ прутами.

— Браця! до колѣвъ пѣдъ цвинтаремъ!

Шляхта побѣгла пѣдъ цвинтарь, що на тѣмъ оболою стоявъ недалекъ. Плѣтъ затрѣщавъ и митью всѣ узброились въ колы грубѣ, хочъ не довгѣ. За той часъ Філіпко, оперивсь на свѣй довгѣй вербовый пруть, що его державъ въ рукахъ, оставъ ся при ватрѣ, и не рушивъ ся зъ мѣсця нѣ на крокъ.

Зави шляхта прибѣгла до своего проводиря Філіпка, прискакавъ баронъ на кони въ тѣмъ намѣрѣ, щобы бутного шляхтича выгратати нагайкою. Баронови здавало ся, що проча шляхта, побачивши таку силу, порозбѣгалась на всѣ чотири вѣтры, та лише самъ Філіпко оставъ ся. Коли-жь баронъ наблизивъ ся до шляхтича, не мѣгъ выйти зъ подиву, побачивши таєй супокѣй босого хлѣбороба.

Філіпко, чоловікъ високого росту, атлетичной будовы тѣла, зъ грубымъ посивѣлымъ вусомъ, въ кашкетѣ засуєнѣмъ трохи на лѣве ухо, стоявъ противъ огню якъ статуя мраморова. Одву руку оперъ на довгу вербову запруту, що си державъ наче спису, другу опустивъ вънизъ — и подававъ на того Запорожця-характерника, що стоять на чатахъ. Цѣлу маєстатичну стать Філіпка освѣчувало ясне полумя ватры, коло котрой стоявъ.

Баронъ задержавъ быстрого коня кѣльєа кроєбѣвъ передъ Філіпкомъ. Двиглись одєвъ на одного.

— Ты розбѣйнику! — крикнувъ баронъ, ажъ запѣнивъ ся зѣ злости — я тебе навчу! убю тебе якъ пса!

— Ты самъ розбѣйникъ! — вѣдповѣдає найспокѣй-

нѣйше Філіпко, — ты нападаешъ по noci зъ хлопствомъ людей, що свого добра пантрують! Мы тобѣ говорили, що чужимъ тутъ пасти не дамо...

Такой обиды не могъ можный панъ стерпѣти. Вѣнъ спявъ ногами коня, прискочивъ до Філіпка и замѣривъ ся на него нагайкою.

— Дай спокбѣ, пане, бо згинешъ! — каже холодно-кровно Філіпко, поступаючись поволи назадъ.

Тѣ слова перестороги порозумѣвъ радше кѣнь, нѣжъ вѣдець, бо епинаючись на задныхъ ногахъ цофавъ ся напрасно въ-задъ.

— Гей, служба! берѣть его! — закричавъ панъ. — Пять дукатѣвъ дамъ тому, хто схопить сего зухвальця!

Але служба бароньска зъ хлопами ще на наспѣли; баронъ трохи випередивъ ихъ. Вѣнъ упаривъ нагайкою коня, — кѣнь наче скаженный скочивъ на Філіпка.

Але Філіпко въ одну мить подавъ ся трохи на бѣкъ, хопивъ одною рукою коня за поводы пѣдъ самою бородою, другою хвативъ барона за лѣве рамя и стягнувъ его зъ коня якъ малого хлопця. Баронъ лежавъ на земли. Кѣнь, держаный такою медвежою силою, анъ не ворухнувъ ся. Філіпко поставивъ баронову ногу на груди.

— Філіпка Городиского ще нѣхто не посмѣвъ ударити!... розумѣешь? Нашу шляхотску легітимацію пѣдписавъ ще Владиславъ четвертый... знаешь? Теперъ, якъ не будешъ тихо лежати, то роздавлю тебе якъ жабу... розумѣешь?

Баронъ скаменѣвъ зъ подиву и страху. Такой силы вѣнъ собѣ не зображавъ. Треба було пѣддати ся судьбѣ.

Въ тѣй хвили надбѣгли зъ одной стороны двѣрсека служба зъ хлопами, а зъ другой, вѣдъ цвинтаря, зъ пельнымъ крикомъ шляхта узброена въ колы. Бароньскій

кѣнь наполошенный крикомъ ставъ страшенно рватись и ставати дуба. Філіпко пустивъ его. Кѣнь зъ настобурченою гриввою, пѣддерши хвѣсть, ставъ утѣнати якъ шаленный и кинуувъ ся прямо мѣжь хлопѣвъ.

Наставъ переполохъ мѣжь хлопами. Они догадали ся, що зъ паномъ зле, коли его кѣнь самъ утѣкае. Имъ не хотѣло ся наставляти спиву пѣдъ шляхотскіи удары. Вирочѣмъ вони знали, зъ-за чого все те пѣйшло, и въ душѣ тѣшили ся зъ того, що шляхта станула въ оборонѣ пасовиска, чого имъ не можна було робити, хочъ и хлопскѣи худобѣ за-для тыхъ выпасѣвъ чужими волами ставало тѣсно. Спѣльный интересъ затишивъ врожденный антагонизмъ до шляхты — и хлопы пѣйшли въ ростѣчь. Двѣрка служба стала ихъ завертати, вговорювати, щобы ратували дѣдича, та всео было надармо.

— Господь знае, кѣлько тамъ зѣйшло ся тыхъ „макогонѣвъ“! — оправдували хлопы свою трусливѣсть, разбѣгаючиь по поли.

Служба пробовала сама вѣдбити пана, але на нихъ кинулась шляхта лавою. Стрѣляти було годѣ, бо мѣжь шляхтою бувъ панъ. Кѣлька болючихъ ударѣвъ шляхотскихъ разбгнало всю службу на чотири вѣтры.

Теперь шляхта обступила барона, що лежавъ тремтючи пѣдъ ногою Філіпка.

— Выпарити его порядно, щобы знавъ, якъ закутаньску шляхту зачѣпати! Ану, давайте палиць!

— Голя, панове браця! не можна! — вѣдозвавъ ся зъ повагою Філіпко. — Вѣнъ шляхтичь... бити его не позволю...

— Яѣий вѣнъ шляхтичь? Вѣнъ не вартъ шляхтичемъ бути...

— Я въ то не входжу, бо я его шляхтичемъ не зробивъ, але вѣнъ шляхтичь — и я не позволю гербу

шляхотского кіями поганяти... Вставай, пане бароне, и йди зъ Богомъ, а ббльше такого не роби, бо можешъ смерти пожити... Мы не знаемо жартовъ!

Барона опанувала лють Така зневага вбдъ тои гербовой голоты — то гбрше смерти. Але нбчого було робити. Вставъ, поправляючи на соббъ помяту одежу. Выбравъ ся якъ на польованб. Короткій французскій спенцерикъ, вузонькй штанцб по колбна и довгй чоботы; не забудь и на рукавички.

— Теперъ, пане, йдбтъ зъ Богомъ до дому... Мы васъ пбдпровадимо...

Баронъ окруженный шляхтою ишовъ поббчъ великана Філіпка, що бувъ лаше въ штанахъ зъ грубого товстого полотна, босый, въ кашкетб и въ камісельцб. Запруту державъ усе въ рукахъ. Теперъ баронъ змбркувавъ, якй вбнъ непоказный при тбмъ шляхтичу, хочъ вбнъ не выглядавъ ему зъ рослого коня такимъ великимъ.

— Такъ, пане бароне! Жиймо соббъ въ згодб, якъ яло ся гербовымъ шляхтичамъ, и не зачбпаймо однй другихъ. Пови тутъ жили родичб вашои ясневельможной „малжонки“, мы були въ згодб. Вы хочете заводити таку новбсть, зъ якои намъ кривда, бо далб не буде де й одного хвоста попасти...

— Але я маю за собою право, маю вырокъ судовый! — каже баронъ — чому вы не бороните ся въ процесб?...

— Мы боронимо ся тутъ на мбсци, и будемо боронити ся до послбднои каплб крови. Мы хотбли зъ вами помирити ся по доброму, якъ рбвнй зъ рбвными, та вы погордили нами. Чи томуб, що вбдъ насъ гноемъ чути? Ей, пане бароне! Нашй дбды за плугомъ ходили, але коли заклинавъ насъ король, мы хапали за шаблб и

йшли, куды выпало. Гноємъ и роботою нѣхто ще гербу свого не замаравъ, абы бувъ лише честный и...

— Але я маю за собою право, и то на папери!

— Е! папѣръ той уже вѣтеръ попеломъ рознѣсь...

Папѣръ паперомъ, а пасовиско пасовискомъ...

Баронъ признавъ въ душѣ слушнѣсть такѣй простѣй бесѣдѣ, але паньска гордѣсть не позволяла ему голосно того признати. Вѣнъ лютивъ ся, що такій обрванецъ поваживъ ся своими погаными руками дѣткнути ся его паньского тѣла. Тая лють придушувала въ нѣмъ почуте вдячности для Філіпка, котрый ему вратувавъ жите. Якъ бы не вѣнъ, шляхта була бы его на куски пошарпала.

Шоки-що — кѣнь, що прибѣгъ на двѣрске подвѣре, и де хто зѣ службы були въ дворѣ вѣстунами невеселой новины. Баронова знала, що може шляхта! Вона прочувала, що еи мужа жде неминуча смерть. Була бы до того нѣчного походу нѣякъ не допустила, якъ бы була знала, о що ходитъ. Але баронъ затаивъ усе передъ нею. Теперь, почувши страшну вѣсть, она казала сейчасъ запрягти конѣ, тремтючи вѣдъ страху сѣла до повозки и казала чимъ скорше ѣхати на оболоне. Коли ще застане барона живого, то певно выпроситъ его у шляхты! Шляхта дуже шанувала еи, бо й она сама и еи батьки вмѣли ушанувати шляхотскій звычай и вѣдати имъ шляхотеску честь.

Повозка гнала вихромъ по нерѣвнѣй дорозѣ, а баронова вѣдмовляла молитвы на интенцію спасеня своего мужа. Повозка зустрѣла ся зъ купою шляхты, що окруживши барона зближала ся идъ дворови.

— Де баронъ? мѣй мужъ? — спытала тремтючимъ перелякавымъ голосомъ першого шляхтича, що йшовъ передомъ.

— Є тутъ, мѣжь нами, здоровъ! Не бѣйте ся, ясна панѣ...

Баронова розплакала ся въ голосъ. Вѣзникъ за-вернувъ конѣ безъ приказу.

— Мы вамъ уже непотрѣбнѣ бѣльше, — каже Філіпко до барона, кланяючи ся кашкетомъ. — Панѣ бароново! не плачте. Хиба-жь вы гадали, що шляхта не потрафить ушанувати шляхотского клейноду?.. То було мале непорозумѣне сусѣдске... Бѣльше того не буде, правда, пане бароне? Добранѣчь панѣству!

Філіпко помѣгъ бароновѣ сѣсти до повозки и подавъ ему руку на добранѣчь. Баронъ руки не принявъ. Баронова стала ему по французски докоряти.

— Нѣ? — каже Філіпко, — моя рука смердить? Га! казала Фесея, що обѣйде ся... Ходѣмъ, панове браця, до дому!

Баронъ крикнувъ на ставіретта, щобы поганявъ. Конѣ рушили галлопомъ.

— Таке, пане Філіпе, треба ему було дати почесне! — каже одинъ шляхтичъ, — треба ему було выпечи нашу шляхотску легітимацію... Видите, яка горда штука! Вѣнъ не подавъ шляхтичеви гербовому руки... Та якъ бы такъ менѣ, я бы ему въ морду давъ таки „на почеваню“...

— Дайте спокѣй, пане Яне! Добре такъ, якъ стало ся. Годѣ було шляхтича такъ наскудити передъ очима хлопѣвъ... А вѣнъ певно буде мати вже научку и не полѣзе въ наше... А то, що менѣ руку не подавъ, то вѣнъ лишь себе осмѣшивъ. Моя рука шляхотска, честна, мѣнимъ дѣдамъ королѣ не соромились руки подати... Але вѣнъ того не розумѣе.

— Отъ якась прибудда! Вѣнъ такъ вартъ бути барономъ, якъ я бѣскупомъ...

— А таки баронъ то нѣбы мае бути щось высшего нѣжь шляхтичь... То щось таке, що межн графомъ а шляхтичемъ...

— Смѣйте ся зъ того, браце! Баронъ то баронъ... Баронство можна собѣ за грошѣ купити, а шляхотство набуває ся кровью... Наші дѣды набули шляхотство на поляхъ битвы, на вѣйнѣ зъ Турками й Татарамн... Мѣй прадѣдъ ходивъ зъ королемъ Собѣскимъ ажъ пѣдъ Вѣдень..

— А мѣй прадѣдъ якѣ тамъ штуки показувавъ, то ажъ сердце радуе ся слушаючи! — обзыває ся Андрѣй Кѣльчвцкѣй, що при кождѣй нагодѣ любивъ почванити ся своимъ прадѣдомъ.

— Намъ бы, панове браця, варто покрѣпити ся, — каже Філіпко — ходѣмъ на Ячменѣвку!

И всѣ пѣйшли туды та довго розлягали ся въ погѣдну лѣтну нѣчь вѣваты розохоченои шляхты.

II.

Баронова не могла вгамувати плачу. Вона уважала своего чоловіка за пропащого, а вѣнъ живый. Мала до него сердечный жалъ, що не порадивъ ся зъ нею, заки пустивъ ся на той неудалый похѣдъ. Тажъ то бувъ ен мастоєзъ и она повинна була знати. А коли бы знала, нѣколи не допустила бы такой драчѣ зъ шляхтою. Для тои шляхты она почувала тецерь велику вдячнѣсть. Тажъ они мали его въ рукахъ, а мимо того пустили его живого... Баронова тудила ся до своего мужа. Баронъ не говоривъ нѣ слова, бо въ нѣмъ ажъ кепѣло зъ-за страшнои зневаги, якои газнавъ вѣдъ тыхъ оббрванцѣвъ. Того вечера

пришло ще до бурливои сцены межи бароньствомъ. Вбѣвъ заприсягавъ, що тов зневага не даруе шляхтѣ, а вона молила его, плакала, руки передъ нимъ складала, щобы шляхты не дразнивъ. Ажъ баронъ розсердивъ ся, луснувъ дверми и пбйшовъ до своихъ покоѣвъ, полишаючи жѣнку въ сльозахъ.

Довго въ нбчъ сидѣвъ баронъ въ своѣмъ кабинетѣ и нараджувавъ ся зъ мандаторомъ, котрого казавъ покликати до себе. Вбдтаеъ писавъ.

Скоро засвѣтало, выправивъ довѣрочного своего чоловіка до Самбора до бецерку. Написавъ листъ до крайгавитмана та й до своего коморника и домагавъ ся, щобы сейчасъ зѣвхала комісія зъ вбйскомъ. Представивъ въ яркихъ краскахъ буту шляхотску, котра не дасть ся зломити инакше, хибя силою. Цѣлый слѣдуючій день не видѣвъ ся зъ жѣнкою и казавъ собѣ принести обѣдъ до своихъ покоѣвъ. Баронова не знала, що зъ собою робити. Догадувала ся, що мужъ задумуе щось недоброго, а не могла вѣчого вгадати.

Другои днини рано заѣхала на подвбре повозка а зъ неи сторчала урядова шадка. Комісаръ не вспѣвъ ще влѣзти зъ брички, ажъ тутъ передъ брамою затарахкотѣвъ барабанъ и на подвбре вмаширувало трийцять жовнѣрбѣвъ зъ офіциромъ.

Баронова, побачивши таке, заломила руки. Вона знала, що безъ проливу крови теперъ не оббйде ся, бо шляхта не уступитъ передъ нѣякою силою.

И Закутянцѣ догадали ся, по що пришло вбйско, — по що приѣхала комісія. Заворушились якъ пчолы. Каждый надагавъ чоботы, капоту святочну, бо передъ комісією годѣ показатись якъ-будъ. Нехай знають, що шляхта розумѣе ся, яку вому честь вбддати!

Збѣшли ся всѣ середѣ села. Були тутъ и старіи сивѣ дѣды, опираючись на палицяхъ, були и здоровіи, сильніи шляхтичѣ, були и парубки. Помѣжь всѣми вызначавъ ся Філіпко Городискій въ своѣй сивѣй капотѣ, густо зъзаду збираниѣ, у высовѣй шапцѣ на завѣсахъ, и зъ спущенымъ въ-низъ сивавымъ вусомъ выглядавъ величаво. При ньому стояло двоухъ его плечистыхъ сыновъ и двоухъ зятѣвъ.

Почалась нарада.

— Таки вы, пане Філіпе, провинили ся богато своєю добротою... Якъ бы мы були тому кукурудаяному баронову полѣчили ребра, бувъ бы за комісією не послававъ... Теперъ видите, якъ намъ вѣдплатила ся выгрѣта за паухою гадина...

Філіпко зморщивъ чоло, насупивъ бровы и давъ рукою знакъ, що хоче говорити.

— Богъ менѣ свѣдомъ, що я добре зробивъ. Якъ бы я, панове браця, бувъ позволивъ лише разъ барона ударити, були бы-сьте его рознесли на шматки. А тогдѣ що? Криміналь неминучій! А такъ мы собѣ поступили по шляхотски, не зробили грѣха та и гордого панка упорили...

— Правда, правда!

— Теперъ, панове браця, ставьмо всѣ до комісіїи и выберѣмъ одного пленіпотента, чтобы за насъ говоривъ, бо такъ всѣмъ трудно...

— А кого-жь бы? Таки вы, пане Філіпе, будьте нашимъ пленіпотентомъ!

— Чому я? Є тутъ старшій шляхта вѣдъ мене...

— Нѣ, нѣ, таки вы будьте! Тутъ треба доброй губы, чтобы до комісаря стати...

— Вы будьте! вы! — закрчала шляхта.

Філіпко уклонивъ ся громадѣ на знакъ, що виборъ приймає.

Въ тѣй хвили надѣхавъ зъ двора ляндедрагонъ на кони, приблизивъ ся до громады и сказавъ, що панъ крайскомісаръ кличе людей до комісії на оболонѣ.

Шляхта рушила. Але одинъ за другимъ выломивъ доброго кола и сховавъ пѣдъ полу довгой капоты. Нехай не придає ся...

За шляхтою выринула цѣла юрба шляхтянокъ, але вже узброєныхъ въ лопаты та кочерги — що пѣдъ руки попало. Йшли хильцемъ помѣжь вербы такъ, що чоловіки ихъ не покрѣтили.

Вѣдъ двора надѣхавъ баронъ въ повозѣ зъ комісаремъ. По бокахъ повозки ѣхали два ляндедрагоны зъ вытягнеными шаблями. За ними маширувало вѣйско зъ офіцеромъ. Вѣйско було въ повнѣй збруѣ, въ чакахъ, що блищали бляшаными орлами супротивъ сонця.

Коли приѣхали на оболонѣ, застали тутъ цѣлу юрбу сивыхъ капотъ. За ними стояли купою жѣнки узброєнѣ въ кочерги и лопаты. Хочъ якъ хотѣли чоловіки нагнати ихъ до дому, жадна не вступила ся.

— Якъ приѣде ся гинути, то разомъ зъ вами!...

— Але-жь, шляхтянки, майте розумъ! — уговорювавъ Філіпко, — тутъ нѣкого рѣзати не будуть... Мусить бути наша правда!

— Не будуть? А чого-жь вѣйско пришло?

Комісаръ выскочивъ зъ повозки и ставъ урочистымъ голосомъ говорити ломаною польщиною, чого сюда приѣхавъ. Здивувавъ ся, що така юрба людей тутъ збѣшла ся... досыть було бы кѣлькохъ пленіпотентѣвъ...

Шляхта выслушала уважно. Вѣдтакъ Філіпко, уклонившись высокою шапкою, важе до комісара:

— Пленіпотентомъ выбравый я, але панове браця мусять таки тутъ бути, абы чули, щб я говорю...

— А я хтела, абы вона собѣ пошла... маршь!

— Скорше ты пбйдешь маршь, нѣжь мы! — загула шляхта.

Комісарь запаленѣвъ и поглянувъ на вбйско, щб стояло била него въ двохъ лавахъ.

— Не робѣть того, пане! — каже Філіпко. — Они васъ не зѣдять... мы вмѣємо власть пошанувати, але якъ ихъ роздрочите, то я за нѣщо не ручу.

Розпочалась комісія. Комісарь прочитавъ и пояснивъ людамъ, що панъ баронъ Версайко выгравъ процесъ и комісія мае ему вбддати пасовиска въ постѣдане.

— Мы пану баронову пасовиска не боронимо, але не позволимо, щобы вбнъ выпасавъ оболоне чужими волами! Вырокъ той насъ нѣчого не обходить и мы таки на тое не пристанемо...

Пбдчасъ того шляхта стала глотити ся коло комісії. Мѣжь нихъ вмѣшали ся и бабы зъ кочергами.

Переговоры тревали дальше. Комісарь говоривъ свое, шляхта зновъ свое: не дамо та й не дамо! Комісарь всердивъ ся и сказавъ до Філіпка:

— Ты глупа хлопа!

Въ тбй хвили стала ся рѣчь несподѣвана. Філіпкова сестра, шляхтянка висока якъ верба, зъ цѣлой силы тархнула комісаря лопатою по головѣ...

Комісарь, облитый кровю, упавъ на землю.

Офіцеръ крикнувъ: „Feuer“! Оденъ воякъ выстрѣливъ у товпу.

Куля урвала ухо одной шляхтянцѣ, прошибла руку одному шляхтичеви и поцѣлила въ самъ ротъ Яцевого Стефана. Стефанъ згинувъ на мѣсци.

Справа ставала ся поважною.

Філіпко крикнувъ :

— Воддобрати іверы!

Шляхта була такъ близько жовнірѣвъ, що они нѣ якъ не могли зробити ужитку зъ свого оружя. Шляхта кинулась митью на жовнірѣвъ и за кѣлька хвиль поводбирала всѣ іверы.

— Не вѣльно нѣкого бити! — кричавъ дальше Філіпко.

Комісаръ лежавъ збмлѣлый на землі. Принесли воды и стали его тверезити. Стефанова жѣнка кинулась зъ плачемъ надъ неживымъ чоловікомъ... Счинивъ ся страшный зойкъ и плачь. Ранені йойкали... Комісареви перевязали голову... вѣнъ стогнавъ тяженько. Посадили его до повозки побѣчь барона.

— Ей бароне! то твоя заслуга! — каже Філіпко. — Уважай, щобы-сь еще чого гѣршого не доробивъ ся. Мы вамъ житѣ вратували передвчера, а вы на насъ вѣй-сво спровадили?... То не по шляхотски! А кровь того бѣдного чоловіка, що нѣ за що згинувъ, и плачь вдовы й сирѣтъ... то на вашѣй совѣсти буде!

Баронъ потерпавъ теперъ о свою шебру, тожъ користаючи зъ заколоту казавъ їхати до двора.

Остались шляхта и безоружнй жовнірѣ. Зроблено зъ вербины ношѣ и понесли мертвого Стефана въ село. За ношами йшла жѣнка плачучи. Філіпко казавъ привести першого-лѣпшого хлопа зъ возомъ, зложити іверы на вѣзъ и повезти до двора. За нимъ ишли вояки засоромлені, що такъ погано дали ся розбронти.

Філіпко оставъ ся по заду всѣхъ. Поднѣсь изъ землѣ лопату и ступавъ у село, важко думаючи. Щѣ теперъ робити, и якъ лѣпше було зробити? Комісаръ его, шляхтича, обидивъ. Сестра уняла ся за нимъ трохи горячо... Якъ бы бувъ не казавъ розбронти жовнірѣвъ,

було бы потекло богато невинной крови.. Етъ! якось я собѣ дамь раду...

Ишовъ коротшою дорогою до двора. Выминувъ мѣсть и пѣйшовъ у бѣчну рѣчку, що вливала ся до Днѣстра. Воды було тутъ не богато, лишъ въ однѣмъ мѣсци була калабана зъ зеленою смердячою водою.

Одень зъ ляндратонѣвъ, побачивши Філіпка самого, задумавъ штуку. „А якъ бы такъ его теперь напасти, вязати та й по-за рѣку до Самбора вѣдставити?“ Дорогу знавъ добре. По-пѣдъ берѣгъ нѣхто его не побачить, а коли-бъ шляхтичъ кричавъ, то можна ему ротъ заткати. Той плявъ дуже ему сподобавъ ся. Стиснувъ коня острогами и почвалавъ прямо на Філіпка.

Філіпко бувъ тогдѣ надъ самою рѣчкою, оглянувъ ся и заравъ домѣркувавъ ся, чого сей хоче. Встромивъ высову лопату въ середину рѣчки и однимъ скокомъ ставъ на другѣмъ боцѣ.

Ляндратонъ потиснувъ коня, щобы перескочити калабаню.

— Чого тобѣ треба, чоловіче? — каже до него Філіпко.

— Поддай се!

— Дай спокѣй небоже, бо згинешъ! бѣгме згинешъ! — а самъ драпае ся на маленькій пригброкъ, що сторчавъ надъ калабанею.

Ляндратонъ потиснувъ коня до скоку. Кѣнь скочивъ — та въ ту мить такъ дѣставъ лопатою по головѣ, що втративъ силу розмаху и зъ вѣдцемъ упавъ хребтомъ въ баюру.

— Ну, що-сь хотѣвъ, то маешъ! та бодай мягко тобѣ буде и реберъ не поломишь...

Філіпко попрямувавъ до двора и заки ляндратонъ

драгонъ выдобувъ ся зъ болота, вѣнъ уже бувъ межи шляхтою.

Двѣрскѣ подвѣре ажъ заройлось вѣдъ людей. На ганку сидѣвъ пѣдвязаный комисарь. Показало ся, що не дуже бувъ раненый, а бѣльше приголомшеный; ино шкѣру мавъ протяту въ одѣмъ мѣсци. Тутъ вела ся горяча суперечка межи офицеромъ а комисаремъ. Одѣнь другому докорявъ. Офицеръ говоривъ, що не треба було шляхты зневажати; зновъ же комисарь закидавъ офицѣрови, що за близько уставивъ своихъ воякѣвъ.

Філіпко прислухувавъ ся пильно, хочъ не розумѣвъ нѣмецкои мовы. Вѣдтакъ оббѣзавъ ся:

— Отъ панове, бѣда намъ, бѣда й вамъ... Забили-сьте нашего брата, що Богу душу виненъ, а мы вамъ нарѣбили сорому на цѣлый свѣтъ. Але погодѣмъ ся! Дайте намъ слово, що спокѣйно выйдете зъ села, а мы вамъ вѣддамо всѣ тѣ шпички — а рѣшта всьо пропало!

Коли пояснили сю рѣчь офицѣрови, вѣнъ чепивъ ся того пляну руками-ногами. Преставъ и комисарь. Вояки, погощенѣ въ дворѣ, вѣдмаширували спокѣйно.

Баронова ходила явъ на угляхъ. Їй страхъ жаль було убитого шляхтича. Та й баронъ бувъ збентеженный и мусѣвъ дати жѣнциѣ слово, що вже нѣколи шляхты не буде зачѣпати.

Такимъ законченемъ справы шляхта не була вдоволенна. Покѣйный Стефанъ Яцѣвъ Тарасовичъ мавъ въ Закутю богато своякѣвъ. Они ходили помѣжъ шляхту и бунтували противъ барона. Пѣдчасъ Стефанового похорону шляхта була такъ розъярена, що трохи не напали на двѣрѣ. Баронова поприсылала була зъ двора рѣзний потреби на похоронъ. Сваяки Стефана всьо повыкидали

а пѣсланця трохи не выбили. Баронова ще гѣрше налякала ся шляхотскою мести.

Недовго прийшло ся на ню ждати. Одного вечера выѣхавъ баронъ у поле патрулювати, чи єму хто шкоды не робить... Єго привѣзъ вѣдтакъ кѣнь зъ привязаными по-пѣдъ животоми ногами, смертельно побитого. Баронъ цѣлый мѣсяць хорувавъ и таки вмеръ. Баронова осталась бездѣтною вдовою.

III.

Хто побивъ барона, осталось тайною, хочъ пѣдозрѣвали своякѣвъ покѣйного Стефана Яцевого. Але баронова не доходила того. Не було нѣякого слѣдства нѣ комисіи. Умеръ та й годъ.

Баронова приняла се якъ кару за невинно пролиту кровь та все їй здавало ся за мало той покуты. Вона хотѣла конче ще вынагородити кривду Стефановѣй рѣдни. Але якъ се зробити? Горда шляхта не прийме нѣякои нагороды. О тѣмъ баронова знала зъ-давна. Зъ другого боку она бояла ся, абы шляхта не робила їй пакости, противъ котрой сама нѣякъ не устоить. Добрѣ вѣдносяны, якѣ були споконвѣку межѣ дворомъ а Закутемъ, попустивавъ баронъ — и теперъ треба було все те направити, а нѣ, то хочъ зъ села утѣкай!

Покѣйный Стефанъ Яцѣвъ полишивъ двоухъ сынѣвъ, ще парубкѣвъ, на 20 моргахъ грунту шляхотского, значить вѣльного вѣдъ панщины и всякихъ повинностей. На тѣ часы называло ся се дуже мѣрнымъ господарствомъ. Старшій сынъ Федьо мавъ тогдѣ 26 лѣтъ и цѣлкомъ удавъ ся въ небѣщива Стефана. Бувъ спокѣйный та по-

вѣдливый до всего. За те молодшій, Михасъ, бувъ западливый, енергичный а при тѣмъ сильный и гарно зложеный.

На того то Михася звернула баронова за порадою своего брата Станіслава графа Бабиньского свое око. Рада въ раду — баронова постановила приняти Михася Стефанового Тарасовича до двѣрской службы за економа. Такій плянь пѣдперъ такожь мѣсцевый мандаторъ Яричовскій, чоловікъ бувалый и острѣляный зъ своею службою. Вѣнъ змѣркувавъ заразъ, що баронова не дасть собѣ сама рады нѣ зъ офіціалістами нѣ зъ низшою службою, нѣ зъ пѣддаными, на котрыхъ треба доброго батога и зельзной руки. Яричовскій толкувавъ ще, що конечно потрѣбно якогось цементу, котрый бы лучивъ двѣр зъ шляхтою закутяньскою, бо коли ще й тыхъ баронова буде мати противъ себе, тогдѣ хочъ зъ двора утѣкай!

Плянь бувъ добрый, лишь выконане его дуже трудне.

Бароновѣй якосъ удало ся звабити Михася до двора. Але вѣнъ анѣ слухати не хотѣвъ о тѣмъ, щобы мавъ стати за „вокомона“.

— Нѣ, прошу яснои панѣ, тому нѣякъ не бути! Нѣхто зъ моихъ предкѣвъ не бувъ слугою и я не буду. Я до васъ такой злости не маю. Смерть мого вѣтця вже спокутувавъ повѣйный панѣ баронѣ... але за слугу я не пѣйду!

По такѣй рѣзкѣй вѣдповѣди баронова втратила всю надѣю. Не втративъ еи ще Яричовскій.

— Панѣ бароново! Такъ просто зъ моста зъ ними не можна... треба деликатно. Я самъ походжу зъ такой шляхты и знаю, що они думаютъ. Прощу се полишити менѣ. Я зроблю такъ, що нѣбы то вѣнъ економомъ не буде, а однакъ буде робити економсву службу, и буде

робити лѣпше нѣжь хто другій, бо не буде красти и всего гараздъ допильнуе...

— Трудно-жь бо тымъ людямъ такъ дуже кланяти ся! — замѣтила баронова. — Я бы зъ ними рада якъ найлѣпше, а они все окунемъ стають. Коли такъ, то лѣпше дати всему спокѣй...

— Нѣ, ясна панѣ! Теперъ, коли вже розпочало ся, треба конче довести дѣло до кінця. И такъ вже шляхта зворушена ще гѣрше. Закутянцѣ обидили ся тымъ, що панѣ хотѣли одного зробити економомъ...

— То робѣть, якъ самі хочете... я на всео годжу ся.

На тѣй пѣдставѣ Яричовскій взявъ ся до дѣла по своему. Здыбавши разъ Михаея, важе до него:

— Я бы мавъ зъ вами, пане Михале, де-що поговорити...

— Коли оно тоє, що менѣ баронова казала, то лѣпше не говорѣть, бо зъ того нѣчо не буде!

— Оно нѣбы то, а нѣбы що иншого... Баронова васъ обидила, и то дуже. Она се пѣзнала и хотѣла бы направити...

— Чимъ мене обидила?... Хиба вы маєте на гадцѣ мого тата? То вже пѣйшло всео на судъ Божій и нема о чѣмъ говорити...

— Я не объ-тѣмъ говорю. Баронова манила васъ до двора на економи... Де-жь се можливе? хто видавъ, абы вѣльний шляхтичъ та бувъ слугою паньсенмъ?... фе!

— Правда, що такъ? Я то само сказавъ бароновѣй.

— И я такъ, пане добродзею, бароновѣй пояснивъ и вона заразъ змѣркувала, що зробила зле. Але даю вамъ слово чести, що вона такъ не думала. Хотѣла сказати що инчого, а зробила ся зъ того велика дурниця... Двѣрзъ учинивъ вашѣй родинѣ кривду, велику кривду.

За те мѣжь дворомъ а шляхтою не може бути добра. А баронова, видите, хотѣла бы тѣ вѣдносины нацѣавити, шляхту придобрити... И гадала собѣ, що найлекше то зробить, коли вы ея и цѣле ея добро возьмете пѣдъ свою опѣваю... не яко слуга, економъ чи що тамъ, лишь яко приятель и добрый сусѣдъ, яко шляхтичъ, котрый умѣе бути великодушнымъ и прощати, пане добродзею, заподрѣяну ему кривду...

— Я васъ не розумѣю, пане сендзѣо!

— Повѣрте менѣ, що наша баронова добра людина, але дуже бѣдна. Щѣ она напросила ся свѣго покойного мужа, абы давъ спокѣй тымъ процесамъ, абы шляхтѣ не робивъ кривды... Нѣчого не помогло. Еть! най ему Богъ дасть тамъ царство небесне, пане добродзею, але то не була нашего гѣвзда птиця...

— Та оно таки на тое выходить, що я мавъ бы пѣйти въ службу до двора...

— Борони Боже! Того нѣхто не посмѣвъ бы вѣдъ васъ жадати, пане добродзею... То лишь баронова не порозумѣла и вырвало ся ѣй таке слово. Вы були бы на своѣмъ, жили бы-сьте зѣ своего, лише приходили бы-сьте наглядати, щѣ въ дворѣ дѣе ся, якъ що робить ся. Тогдѣ и шляхта инчимъ окомъ буде ва двѣрѣ дивити ся, и все буде, пане добродзею, гараздъ.

— Але чи менѣ на тое всео часу стане?

— Якъ не стане часу, то другѣ за васъ зрѣблять. У насъ пѣдданныхъ есть досыть, выстане нимъ и вашу ниву обробити... Та ѣ о нагородѣ для васъ буде ся памятати...

— Якъ же то?

— Отъ на примѣръ такъ: Баронова дае вамъ на власнѣсть рустивальный грунтъ въ своѣмъ доминіюмъ, дае вамъ удержане на вѣлька штукъ худобы на двѣр-

скѣй паши, а вы за тое доглядаете, розумѣе ся, ще за окремою нагородою еи добра.

— Але все я бы мусѣвъ у дворѣ мешкати, бо менѣ зъ Закутя було бы трохи за далеко...

— А якъ бы вамъ баронова на двѣрскѣмъ грунтѣ, тѣмъ, що вамъ даруе, поставила хату, то що?

— Ну, то я бы зъ того грунту мусѣвъ панщину вѣдробляти...

— Хрань Боже! Грунтъ той, пане добродзею, що вамъ его баронова вѣддасть на власнѣть, буде заразъ окремымъ нисьмомъ увѣльнений вѣдъ всякои панщины.

— Треба бы надъ тымъ подумати... то не що-будь...

— Добре, добре! певно, що то важна рѣчь. А коли надумаете ся, то зайдѣть до мене и пѣйдемо оба до двора.

Михасъ ставъ роздумувати: „У мене грунтець не-великій, а коли зъ братомъ подѣлимо ся, то буде ще менчій. Интересъ трафляе ся добрый. При щирѣй праці можна бы за кѣлька лѣтъ стати добрымъ господаремъ. Двѣ лише перешкоды: що скаже на тое родина и що скаже шляхта? Мали бы мене вѣдцуратись за-для того, що я ставъ дворакомъ, то лѣпше остатись бѣднымъ...“

Невдовзѣ здыбавъ Михасъ Філіпка.

— Дзѣнь добрый, вуйку!

Філіпка майже всѣ молодшій шляхтичѣ кликали „вуйкомъ“, бо кождый майже бувъ зъ нимъ близше чи дальше спорбдений.

— Дзѣнь добрый! Якъ ся маєшь, пане Міхале?

— Вуйку, порадьте мене, бо бѣгме, не знаю самъ, що зробити, куды йти, якъ на розстайнѣй дорозѣ... — и Михасъ оповѣвъ цѣлу рѣчь такъ, якъ ему Яричовскій говоривъ.

Філіпка слухавъ уважно, пикаючи люльку.

Посѣдали на паньскѣмъ ровѣ.

— Оно интересъ добрый, — каже Філішко, — та й вашого шляхотства не поганить. Якъ бы то була справа зъ небѣщикомъ барономъ, я бы вамъ вѣдраджувавъ, бо не безъ того, що бы сѣте ся коли взяли за чубы. Але баронову знаю вѣдъ дитины. Вона мѣжь нами выросла. Серце у неї золоте, але она дуже бѣдна. Той кукуру-даяный баронъ приплентавъ ся десь зъ Волоховъ и свѣтѣй завязавъ. Добрый зробите, пане браце, учинокъ. Вона страхъ хотѣла бы нагородити кривду вашѣй родинѣ за небѣшика вашого родяча и на добру гадку прийшла. Теперъ Закуте перестане дивити ся на двѣрь вовкомъ...

— Але менѣ саме о шляхту ходитъ, що шляхта скаже? Бо мали бы мене дворакомъ дразнити и вѣдъ мене сторонити, то лѣпше не хочу нічого!

— Хиба дурный бы тое зробивъ. Або жъ то вы будете на економѣвцѣ сидѣти, чи що? Я не виджу жадной въ тѣмъ перешкоды...

Михасеви наче-бы камѣнь зъ грудей зсунувъ ся. Філішко славивъ ся на цѣле Закуте найрозумнѣйшимъ чоловѣкомъ. Всѣ о тѣмъ знали и зъ тымъ числили ся. Вѣнъ мавъ у селѣ повагу не лише своимъ розумомъ, но и цѣлою своею поставою. А пѣдъ кулаки єго тежъ не попадай ся, тымъ бѣльше, що за нимъ стояло двоухъ зятѣвъ та двоухъ сынѣвъ якъ дубы и пѣвъ Закутя своякѣвъ.

Доперва теперъ розповѣвъ Михась усе матери, поклоняючись на повагу Філішка. Матери зъ-початку стало нѣяково, коли подумала, що прийдець ся господарити зъ непораднымъ Федемъ. Але, чи то Михась за море йде, чи що? Тажъ и вѣнъ въ потребѣ поратувъ...

Теперъ уже прикликали до рады дальшу родину, братѣвъ мамы й тата, и всѣ на то пристали. Родинѣ черезъ се не зробить ся нечеснѣ, а може трафити ся де-

коли яка дурничка. И до лѣса лѣпше буде пѣйти, и худобы дѣбрскіѣ сѣпаки не займутъ, коли-бъ у шкѣду попала ся, и все буде въ пригодѣ поратункѣ. Або то чи разъ бывали такіѣ голодніѣ роки, що шляхта ажъ на Подѣле за кукурудзою вѣдила?

Коли вже справа перейшла въ инстанцію, Михасъ надягнувъ новіѣ чоботы, суконніѣ штаны и камігелью, сиву батькову капоту, пѣдвязавъ швю гарною хусткою, пѣдкрутивъ чорный вусиць, надягъ високу сиву кучму и пѣйшовъ до Яричовского.

Мандаторъ зрадѣвъ, побачивши Михася, бо заразъ догадавъ ся, за чимъ вѣнъ прийшовъ. Значить ся: Михасъ хоче йти до двора, а се его заслуга и за неи не мине его гарна нагорода вѣдъ дѣдички.

— Дзѣнь добрый, пане Міхале! А то ты шляхтичь разъ! Нема панны, котра бы устоялась и вѣдмовила свои руки такому бравому шляхтичеви!.. Прѣшу, прошу сѣдати! — лепетавъ Яричовскій, не даючи Михасеви прийти до слова. — Може файки позволите? прошу, дуже прошу!

На силу посадивъ Михася на крѣсло, взявъ вѣдъ него шапку и поклавъ на столѣ та й востромивъ ему въ руку довжезный цибухъ зъ люлькою и чимъ скорше ставъ пѣдпалювати...

Михасъ зметушивъ ся тою вѣчливостію пана сендзього и не знавъ, що зъ собою робити. Вѣнъ хотѣвъ, абы зъ нимъ кождый обходивъ ся чемно, бо вѣнъ шляхтичь, але сего було на его молодой вѣкъ трохи за богато, та й ще въ такихъ покояхъ зъ деревянымъ помостомъ.. Не мѣгъ прийти до слова, бо мандаторъ не дававъ ему промовити. Михасъ лише посмѣхавъ ся вѣчливо, кивавъ головою на знакъ подяки и пикавъ машинально зъ

грубого цибуха, котрый не хотѣвъ въ ротѣ ему устояти и все выхапувавъ ся.

— Що за щасте для мене витати у себе пана Міхала!... То певно той интересъ, що мы говорили зъ собою? Вы певно надумались, пане Міхале... отъ и гарздъ! А бѣдна баронова жде на васъ, якъ спалена сонцемъ трава на дощ. Бѣдна панѣ! Тѣ двѣрскі сѣпаки ровкрадають все, якъ гайвороны, и нема кому припилувати! — жалобивъ ся мандаторъ. — Вы, пане Міхале, будете для неи ангеломъ хранителемъ... дай менѣ такъ Боже здоровля!

— Та такъ, пане сеньдзьо, я рѣшивъ ся пойти и помагати нашѣй бароновѣй, але такъ, якъ мы говорили... въ дворѣ не буду мешкати...

— Але-жь певно, певно! Кто бы смѣвъ вымагати, щобы шляхтичъ такого славного роду йшовъ у ярмо!...

Такимъ говоренемъ и пѣдхлѣбствомъ мандаторъ псувавъ бароновѣй интересъ, бо Михась, пѣзнавши свою важнѣсть, готовъ бувъ ставити твердѣ услѣвья... Але ему було се байдуже. Баронова дала ему необмежене уповажнене и вѣнъ сподѣвавъ ся паньскои нагороды за се посередництво, то най коштуе, що хоче...

— Таки ходѣмъ заразъ до двора! — сказавъ мандаторъ. — Я лишъ трохи инакше передягну ся, абы-сьте ся не встыдали мене, — додавъ усмѣхаючись.

Яричовскій скочивъ до своихъ покоѣвъ и за хвилиль вѣйшовъ цѣлкоу ишиимъ чоловѣксомъ. Припявъ чистый „пѣвкошульоу“, пѣдвязавъ шию оксамитнымъ краватомъ, причесавъ чуприну и надягнувъ чорный довгий сурдутъ. Взявъ у руку высокій капелюхъ и тростину зъ слоневою головкою.

— Прошу! ходѣмъ...

Зъ мандаторѣвни до двора не було далеко. Треба

було перейти мѣжь двѣрскимъ садомъ и церквою, та й уже й двѣрь.

Яричовскій, идучи, не говоривъ нѣчого. Его ажъ душила радѣсть, що втявъ таку штуку. Коли такій недовареный молодикъ обѣйме зарядъ дѣбрь, то у всѣмъ буде его слухати. а баронова буде слухати молодика, то не оденъ дукать зъ того каппе для мандаторской кешенѣ.

Вѣйшли оба за ганокъ а вѣдтакъ въ сѣни двѣрскій. Яричовскій просивъ усюды Михася на передъ.

Коли були вже въ канцеляріи, мандаторъ полишивъ Михася, а самъ пѣйшовъ повѣдомити баронову, хто прийшовъ. До бароновой мавъ вѣнъ вступъ вѣльный.

— Ясна панѣ, твердый шляхтичъ! Щѣ я намучивъ ся, заки наклонивъ его до того! Але для яснои мѣби дѣдички я цѣлый на услуги душею й тѣломъ, памятаючи на тѣ добродѣйства...

— Ну и що-жь? що-жь? — пытала боронова поквапно.

— Твердѣ услѣвѣя ставить, але интересъ яснои дѣдички wymagaе приймати ихъ... Але прошу, ходѣмъ, бо шляхтичъ готовъ намъ утечи... Прошу лишь уважати, щѣ я ему даю, и пробѣгъ прошу не вымовляти слова „економъ“ або „ржонца“, бо шляхтичъ утѣнене вѣдъ того, якъ, „за позволенемъ“ яснои панѣ, чортъ вѣдъ свяченои воды...

Мандаторъ отворивъ широко двѣрь и впустивъ опередъ себе баронову, йдучи вѣдтакъ за нею.

Михасъ вставъ на привитане панѣ, вклонивъ ся и поцѣлувавъ ея въ руку.

— И що-жь, пане Михале? Рѣшили ся бути у мене... то е: помагати менѣ въ господарствѣ?

— Такъ, такъ, ясна панѣ! — перебивъ Яричовскій.

— Панъ Міхалъ рѣшивъ ся взяти мастокъ яснои панѣ пѣдъ свою умѣлу руку...

Вѣтъ побачивъ, якъ Михасъ трохи скрививъ ся, бо мусѣвъ догадати ся, що бароновѣ ажъ вырывало ся зъ губы „економъ“, то боявъ ся, щобы интересъ не роздѣшовъ ся.

— А ясно панѣ — додавъ мавдаторъ, обертаючись до Михася, — дае вамъ два „тридневѣ“ грунты, розумѣсь увѣльненѣ вѣдъ повинностей пѣдданчихъ, поставитъ вамъ... то є: каже поставити вамъ хату и будынки потрѣбнѣ, дасть удержане на двацять штукъ худобы и двѣ парѣ коней, опалъ розумѣе ся, и 50 риньскахъ срѣбныхъ рѣчно.

Баронова ажъ выдивила ся на Яричовского, коли лепетавъ такѣ услѣвѣ. Тымъ можна заплатити двоухъ економѣвъ... Але стало ся!

— Згода! — каже Михасъ.

Баронова подала руку и вѣтъ ей поцѣлувавъ.

— Вѣдъ коли-жъ зачинаемо? — спытала.

— Вѣдъ завтра, — каже Михасъ.

— Але ще одно, пане Міхале. Я могла бы бути вамъ мамою, длытого позвольте, що вамъ буду говорити „ты“, бо такъ менѣ лѣвше...

— Прошу панѣ, менѣ се нѣчого не зашеодить...

Попрощали ся и выйшли Михасъ зъ мавдаторомъ.

— Але пане Міхале, вы не забудете за мене! — каже Яричовскѣй усмѣхаючись. — На тыхъ двоухъ грунтахъ, що я вамъ выробивъ, доробите ся маатку...

— То ся поваже, — сказавъ Михасъ и путивъ ся до дому.

Яричовскѣй, розпрощавши ся зъ Михасемъ, вернувъ до двора.

— Я уважавъ, ясно панѣ не були вдоволенѣ зъ

того, що я тому шляхтичеви стѣлько обѣцявъ. Але, якъ свои дѣти люблю, не можна було внаше! Шляхтичъ дуже твердый, а его намъ дуже треба. Треба намъ его: разъ, щобы шляхту прикоськати, а друге, треба намъ сильной руки надъ тою голотою... А що такій шляхтичъ не вкраде стебла, то ясна панѣ можуть бути певнї, бо вѣтъ бы скорше зъ голоду здохъ... А кѣлько другї економы накрадуть ся, то й за чотири такї платнѣ стане.

Баронова повѣрила тымъ аргументамъ.

— Пане Яричовскїй! Прошу собѣ за вашъ трудъ vybrати двѣ коровѣ зъ мои череды, якї вамъ подобаютъ ся...

— О, ясна панѣ такї для мене ласкаві!... я не вартъ того. Яка жь тутъ моя заслуга? Такого великого дару я не заслуживъ. Врочѣмъ, правду кажучи, я не въ силѣ двѣ коровы выгодувати...

— Ну, ну, то возьми собѣ ще стирту сѣна зъ „охабу“...

— За много ласки! за много ласки! — лепетавъ Яричовскїй, еланяючись и цѣлюючи баронову по рукахъ.

IV.

Михасъ Стефанѣвъ обнявъ службу заразъ другой днини.

Скоро стало на свѣтъ заносити ся, Михасъ приѣхавъ до двора на своѣмъ кони. Одягнений бувъ по домашньому: въ бѣлой полотнянцѣ, въ полотняныхъ штанахъ, тѣлько лишъ на нѣмъ признаки шляхотской, що камізелька суконна, кашкетъ и чоботы, та тї лишъ за для стремятъ, бо годѣ въ стремени держати босу ногу...

Въ дворѣ ще всѣ спали.

Письменный народъ двѣрскій, почувши, хто має стати надъ ними, радѣли, що се буде неписьменный шляхтичъ. Буде можна ему передъ очьма неодну цифру въ рапортахъ підшкробати та й такий неотесанный брусь ушануе ихъ письменность-учебность, и они будуть орудувати нимъ, а не вѣнъ ними... Длѣтого имъ анѣ не снило ся вставати ранше якъ дотеперь вставали, вѣдъ коли баронъ захорувавъ.

Михась вѣхавъ у браму розтворену на оба крила. Въ цѣлѣмъ дворѣ мертвецка тишина. Лишь конѣ вьржуть въ стайни та худоба реве въ оборѣ, допоминаючи ся пашѣ.

На подвѣрью двѣрскимъ страшенный неладъ. Валяють ся плуги, возы, бороны, повозка бароновои стовть покрыта блискучою росою. Всюды повно смѣтя и гною. На газонѣ передъ ганкомъ ходитъ цѣле стадо гусей и рыють безроги.

Михась подѣхавъ подъ економію. Бувъ се довгий будынокъ, де мѣстила ся вся письменна двѣрня.

— Гей! Встаете вы тамъ чи нѣ? — крикнувъ Михась, — чи може васъ яка хороба заморила?

Нѣхто не обѣзавъ ся. Михась подѣхавъ подъ саме вѣкно и вдаривъ прутомъ по рамѣ.

— А хто тамъ криея робить? — запытавъ зъ середины якийсь голосъ.

— Выходи но, паничу, то побачишь!

Паничъ справдѣ выльзъ зъ постелѣ и выглянувъ крѣзь вѣкно. „Еге, то той неотесанный брусь на службу прѣхавъ!“ — подумавъ собѣ панъ Гоздецкій писарь провентовый, и ставъ повсели одягати ся. „Треба его вѣдъ разу взяти зъ горы, то буде мати моресь...“

Михасъ чекавъ пѣдъ дверми, а въ ньому ажъ кипѣло зѣ злости.

Гоздецкій одягъ ся въ блязву и выйшовъ за порѣгъ.

— Чого крики робяшь и не даешъ людямъ спати?

— А ты чому не выйшовъ, собачій сыну, коли тебе явчу? То васъ совце до роботы будать въ самій горячій жыва?

Гоздецкій ще не вспѣвъ стямити ся зъ зачудуваня на таке зухвальство неотесаного бруса, якъ Михасъ протянувъ его зъ цѣлой силы по плечехъ здоровымъ вербовымъ прутомъ. Писарь завищавъ зъ болю й лютости и свочивъ до Михася. Михасѣвъ кѣнь подавъ ся на бѣгъ. Тогдѣ Михасъ злѣвъ изъ коня, пѣймавъ пана писаря за шиворотъ, простягъ на землю и ставъ перѣщити догиною тамъ де треба.

— То ты, гунцвоте, до мене зъ кулакомъ? Знаешъ, чимъ я тутъ? Осъ маешъ! осъ маешъ!

Гоздецкій ставъ кричати гвалту. Повыбѣгали другіі офіціалісты на двѣръ. Михасъ покынувъ Гоздецкого и ставъ перѣщити тамтыхъ куды попало.

— А вы дармовды! То баронова васъ на то годуе, щобы вы выпарювали ся въ бѣлый день пѣдъ периною? Чому брама не замкнена? чому возы не поховані? що тутъ чужіі безроги та гуся гостюють? — а за кождымъ словомъ дѣсталась комусь верболоза.

Въ дворѣ счинивъ ся гвалтъ. Збудила ся баронова, казала покоѣвцѣ чимъ борше одягатись и выбѣгла на ганокъ.

— Що тутъ дѣе ся?

Михасъ покмѣтивъ баронову, прийшовъ до неѣ, велонивъ ся и поцѣлуваеъ у руку.

— Нѣчого, ясна панѣ... То я прийшовъ сказати тымъ панамъ дѣнь добрый та попросивъ ихъ, абы ран-

ше вставали, браму на нѣчь замыкали, знаряде прятали, повозку заточили де треба, нехай вѣдъ росы не цеуе ся, абы тыхъ тутъ гостей не пускали! — и Михасъ говораючи показувавъ бароновѣй на той неладъ, якій заставъ.

Баронова була рада, бо усмѣхнула ся. Але она ажъ теперъ покмѣтила, що Михасъ стоить передъ нею въ полотняныхъ штанахъ... Пѣйшла до покоѣвъ.

Цѣлый двѣръ оживъ. Дѣвки фѣльварочнѣй послѣвшили на обору зѣ скѣпцями и зъ бочкою на молоко. Пастухи повыпускали коней и пѣгнали на пашу, другѣ потягли коровамъ травы до подою. Кожеде звивало ся, якъ колѣсце въ годиннику.

Баронова побачила крѣзь вѣсно невеличку Михасеву шеащину, що спокѣйно скубала траву на газонѣ. Стремела сѣдла телѣпались поважно и не дуже то вѣдъ землѣ вѣдставали. Баронова пѣслала льокая Войцеха, щобы конюшѣй выдавъ для пана „ржѣнцы“ доброго коня зъ двѣрской стайнѣй пѣдъ сѣдло.

Такии приказъ поставивъ Михася високо въ очахъ двѣрской службы. Се выглядало якъ бы нагорода за те, що ихъ такъ порядно выпаривъ... Двѣрня змѣреувала, що сей неотесаный брусь подобавъ ся бароновѣй, и для того заразъ покинула ихъ охота жалувати ся.

Наибѣльше лютувавъ Гоздецькѣй. Се бувъ выхуханный паничъ, двораекъ зъ дѣда-прадѣда, ходивъ усе въ чистѣмъ пѣвкошульку, знавъ надягати рукавички, умѣвъ залищати ся до паниѣвъ креденцовыхъ та покоевыхъ и бувъ любимцемъ всѣхъ. Теперъ зазнавъ такои болючої зневаги вѣдъ неотесаного шляхотского бруса! Баронова о тѣмъ знала и не зганила Михася хочъ-бы однимъ словомъ. Въ першѣй хвили хотѣвъ подякувати за службу, але розгадавъ ся инакше. Знаючи добре двѣрскую дипломатѣю, мавъ надѣю, що потрафить незадовго Михася вы-

грызти. И ось теперъ трафилась перша добра нагода — Михася, неписьменного „шляхетку“ осмѣшити.

Гоздецкій, почувши приказъ бароновой, шепнувъ слово конюшому Мацейови — и той казавъ осѣдлати для Михася наибольшого дикуну, якій находивъ ся въ стайни двѣрскѣй, неуздженого Аполля. На тѣмъ кони нѣхто не проѣхавъ зъ цѣлыми боками, — не усидить на нѣмъ и Михась! Бувъ се кѣнь спровадженный ще покѣйнымъ барономъ, авглійской породы, высокій якъ драбина. Коня вывели два форналѣ и ледви вдержали его въ рукахъ.

— Прошу пана ржонцы сѣдати! — каже конюшій.

Михась наблизивъ ся до коня, котрому очи бѣдкомъ позаходили и землю пѣдъ собою поровъ копытами. Кѣнь бувъ гарный, що ажъ любо, але й страшно було на него сѣдати.

Михась поправивъ кашкетъ на головѣ, взявъ за пруту въ зубы, пѣдбѣйвивъ полу довгой полотняной капоты, зъ тяжкою бѣдою пѣднѣсь ногу до стремена — и въ мить сидѣвъ уже на кульбацѣ.

Баронова, побачивши крѣзь вѣно, котрого коня Михасеви вывели догадала ся хитрощѣвъ службы. Ъй стало лачно, щобы Михася кѣнь не забивъ, бо де-жь шляхтичъ невзвычайный потрафить ѣхати на такѣмъ расовѣмъ кони? Хотѣла пѣслати Войцеха, абы дали иншого коня, але вже було за пѣзно.

Михась заложивъ другу ногу въ стремено и крикнувъ на форналѣвъ: „Пускай!“

Аполльо стоявъ зъ-разу якъ очарованный. Не мѣгъ замѣркувати такого зухвальства, щобы полотнянка на нѣмъ ѣхала... Теперъ кинувъ ся зъ цѣлон силы въ бѣгъ. Але Михась навѣтъ не заколысавъ ся на сѣдлѣ. Кѣнь станувъ дуба. Михась попустивъ ему поводѣвъ и кѣнь, потанцю-

вавши кблька кровбвъ на задныхъ, станувъ зновъ четвѣрнею. Пбдкинувъ задомъ, а й се вѣчого не помогло. Теперь взявъ ся за роботу Михасъ. Стиснувъ коня колѣнами що силы, поводы пустивъ цѣлкомъ вбльно и ставъ его парити запрутою по обохъ бокахъ зъ усей силы Кбнь завичавъ якъ безрога и пустивъ ся найббльшимъ гальпомъ. Михасъ же переставъ бити. Каждый ударъ верболозы по деликатныхъ блискучихъ товстыхъ кбньсвихъ удахъ полишавъ болючй пасмуги набѣгли кровю. Михасъ справивъ коня въ браму и пустивъ ся въ поле...

Цѣлый двбръ дививъ ся на се диво. Видѣла те й баронова и не могла натѣшитись тымъ видомъ. Михасъ сидѣвъ на кони якъ прирслый, и хотяй въ довгбй полотнянбй капотѣ не выглядавъ по лицарски, то все-таки поводивъ ся якъ вправный ѣздець.

— Коли его Аполльо не скинуть, то вже ему й дѣдко нѣчого не зробишь! — сказавъ конюшій Мацей до двбрскихъ офіціалістбвъ. — Въ тбмъ шляхтичу самъ чортъ сидеть...

Тымчасомъ Михасъ, погарцювавши по широкихъ пышневеценыхъ поляхъ помежи полукбпки, вертавъ до двора. Аполльо ступавъ трапомъ, збгнувши шию и пбдбираючи високо передними ногами, наче-бъ землѣ не доторкавъ ся. Весь въ пѣнѣ ажъ бѣлый. Пѣна вбддувала вбдъ пыска влубами. Михасъ станувъ передъ газономъ. Форналѣ прискочили, щобы взяти коня. Михасъ збскочивъ жваво.

— Розсѣдлати, вытерти соломкою до-суха и осѣдлати знову... Поѣдемо въ поле!

За той часъ сонце пбдбйшло високо. Коло брамы збирали ся люде на панцину. Михасъ вышовъ до нихъ.

— Чого такъ пбзно? га?

— Та бо, прошу пана ржовцы — каже оденъ стар-

шій хлопъ клявляючись низько — такій тутъ звычай... коли закликали, тогдѣ мы йдемо.

— Теперъ буде иишій звычай! Раво можна найбільше зробити и зъ колося не сыпле ся...

— Та бо то, прошу вельможного пана, буде намъ кривда. День-въ-день такъ равно йти на панщину, то коли-жь чоловікъ зробить що для себе?

— А по кѣлько вы грунту маєте, що робите панщину цѣлый тыждень?

— Та такъ якъ всюды: хто тридневый, а хто дводневый; больше якъ тридневый не має нѣхто.

— То длячого-жь робите по цѣлому тыждневи?

— Бо такъ паны кажуть, а хлопка рѣчь слухати...

— Теперъ такъ не буде! Кождый буде вѣдбувати панщину пѣсля грунту, але мусить робити якъ ся належить. Вѣдробивъ свое, тогдѣ до горы животомъ лежи..

Михасъ говоривъ такъ, що и атамань все чуле, и вѣдѣшовъ до двора.

Хлопы не могли зъ два вийти.

— Ей куме! че се лишъ правда? Може намъ теперъ трохи полекшае?

Льокай Войцехъ вийшовъ и попросивъ пана ржонцу до крденсу на свѣдане.

Михасъ обтеръ полою нѣтъ зъ чола, вычистивъ нѣсъ по шляхотскв, сплюнувъ и вѣйшовъ до двора. Тутъ подали ему каву на паньскій ладъ въ двоухъ „имбрикахъ“ порцеляновыхъ. Була тутъ цукорниця зъ цукромъ, хлѣбъ бѣлый, масло. Михасъ не знавъ, якъ до того брати ся. Поглянувъ у оденъ „имбрикъ“, въ другій... Войцехъ дявивъ ся на него зъ милосердною усмѣшкою.

— То кава, прошу пана ржонцы...

— Не хочу кавы! Дай менѣ чарку горѣвки.

Войцехъ отворивъ credenсъ, выймивъ фляшку та малесеньку чарочку и хотѣвъ наливати.

— Говъ! чекай! Зъ того наперстка будешь почти воробѣвъ, а менѣ дай чарку бѣльшу!

Войцехъ скрививъ губы и поставивъ на столѣ чарку вѣдъ вина та ставъ наливати.

Михасъ выпивъ та йво сплюнувъ, таки на восковану пѣдлогу.

— А се що? тѣфу! Для мене мае бути горѣвка людска, не тота якась, що вѣдъ неи вчерашне до горла пхае ся... На завтра приладъ менѣ нашої горѣвки! — и ставъ закусувати хлѣбомъ пшеничнымъ.

Войцехъ спрятавъ горѣвку до credenсу та лишъ головою покивавъ, наче-бъ хотѣвъ сказати: Або ты, хлопе, знаешь, щѣ добре?...

По снѣданю выйшовъ Михасъ на подвѣре. Тутъ держали вже оеѣдланого Аполля. Кѣнь стоявъ уже спокѣйно. Люде пѣйшли зъ наставниками въ поле на лавъ. Михасъ махнувъ за ними.

На всю тую роботу дивила ся баронова крѣзь вѣкно и радѣла, що такого енерѣчного дѣстала чоловіка. Михасъ импонувавъ йй своєю певностію у всѣмъ. Нѣчого не злякавъ ся, нѣчимъ не збентеживъ ся. Станувъ вѣдъ разу на становиску, яке ему вказала.

— Теперь вже буду мати спокѣй, бо тому чоловікови можна все повѣрити...

Двѣрня донесла заразъ Яричовскому, що стало ся въ дворѣ того рана и якъ Михасъ вѣдбувъ свою инстанцію. Де-хто зъ двора кѣвъ радый бувъ зъ того, що зухвалый Гоздецькѣй набравъ такого почестного... Яричовскѣй выпытавъ про все подрѣбно, а особливо допытувавъ ся, чи баронова зъ такого Михасевого поведѣня рада, абы

вѣдтакъ знавъ, зъ якимъ лицемъ передъ дѣдичкою стати. Зѣбравъ ся сейчасъ и пѣйшовъ до двора.

Баронова вѣйшла до него заразъ.

— Паве Яричовскій! сердечно тобѣ дякую. Та то золотый чоловѣкъ! Вѣнъ оденъ зможе завести въ моѣмъ маѣтку ладъ...

— Дуже тѣшу ся, що ясна панѣ моимъ выборомъ и моими скромными стараниями вдоволені... Я знавъ, кого маю яснѣй пани зарекомандувати...

— Теперъ треба вызначити Михасеви ґрунтъ и поставити будынки.

— Се вже моя рѣчь. Ґрунтъ вызначу въ самѣй серединѣ села, абы надъ рѣсѣмъ мавъ око...

— Але зъ будовою буде клопѣтъ...

— Найменшого! Зъ недѣлѣ пѣйдемо трицять форнальокъ до Пѣдбужа за деревомъ и до тыждня стануть будынки. Вѣдтакъ бабы вылѣплять за панщину и всео буде гараздъ.

— Отже ясна панѣ цѣлкомъ вдоволені зъ того шляхтыча?

— Цѣлеомъ вдоволена, хоть не можу затаити деякихъ его простацкихъ привычокъ...

— Якѣ-жь то, сли вѣльно спытати? Я гадаю, що вѣнъ вѣдъ того вѣдучитъ ся...

— Отъ, на примѣръ, прошу собѣ представити... Приѣзджае нинѣ рано до двора и суне витати ся зѣ мною въ простыхъ полотняныхъ штанахъ... Мѣй ржонца не повиненъ такъ ходити....

— Правда, ясна панѣ, але вѣнъ такъ правывѣ зъ малку... впрочѣмъ я зъ нимъ обѣ тѣмъ поговорю.

— Маѣ вѣнъ на собѣ й ше деякѣ смѣшности, за-для котрыхъ тратитъ повагу у службы... Нинѣ рано дають ему каву, а вѣнъ не знаѣ, якъ до того брати ся, важе

собѣ дати горѣвки. Войцехъ дае ему лікеру, а вѣнъ плюе по пѣдлозѣ и диспонуе собѣ на завтра простои сивухи зѣ коршмы...

— Дарують ясна панѣ, але я въ тѣмъ, на мою ве-мѣрдайну гадку, не виджу нѣчого злого. Доки шлях-тичь не пе кавы й лікеру, менше буде потребувати до житя... и ему буде лѣпше, и яснѣй пани... такъ я гадаю. Се ему вже полишѣмъ, яка горѣвка лѣпше ему смакуе, а оглады й поведеня вѣнъ самъ научить ся.

— Най буде твоя правда, пане Яричовскій! А теперь займи ся грунтомъ и хатою для него... Та не забудь написати письмо, що той грунтъ я увѣльняю вѣдъ панщины и ему дарую...

— Цѣлую руцѣ яснѣй пани!

Яричовскій выйшовъ и трохи ему було жаль, що якось не мѣгъ повести бесѣды такъ, абы ще щось вѣдъ бароновои дѣстати.

— Еть! буде часъ иншимъ разомъ... Ще бы сказала, що я лакомый...

V

Вѣдъ того часу, якъ Михась обнявъ зарядъ, усе пѣйшло иншимъ ладомъ. Усюды видно було взбрцевый порядокъ веденый умѣлою твердою рукою.

Въ тыхъ часахъ на бѣльшихъ просторахъ двѣрскихъ еще не знали машинъ рѣльничихъ и газдували таеъ само якъ меншій хлѣборобы. Для Михася не було нѣякои трудности, не було тяжко господарити на великихъ ла-нахъ двѣрскихъ, коли мавъ подостаткомъ робучого люду пѣдъ руками. Жнива обробивъ Михась скорше нѣжъ другіи сусѣдні двѣры, хоча й не позвалявъ силувати

людей до бѣльше днѣвъ, нѣжь мали грунту. Народъ панщияный бувъ до Михася дуже привязанный за те, що не давъ ему крѣвды робити. Безъ причины не позволивъ нѣкого палцемъ доторкнутись, якъ то водило ся до теперь. Одного разу выпаривъ при всѣхъ атамана, що ударивъ палицею дѣвку при жнивѣ за те, що при-сѣла була вытягнути зъ ноги колючку.

Зъ-за такого „протегораня“ хлопѣвъ були на Михася жалобы передъ бароновою. Михасъ выправдавъ ся такимъ аргументомъ:

— Прощу яснов панѣ подвѣйти ся, якъ иде робота теперь, а нагадати собѣ, якъ ишла перше, то й покаже ся, чи я добре зъ хлопами поступаю...

— Твоя правда, пане Михале! Я зъ тебе цѣлою задоволена.

Тое задоволене показувала баронова Михасеви на кождѣмъ кроцѣ.

Грамота на грунтъ для Михася була готова. Будынни росли ставлені за погоды. Баронова сама частенько наглядала будову, абы все йшло въ ладъ, бо Михасеви при роботѣ нѣякъ було за тымъ ходити. Подарувала Михасеви двѣ тѣльні коровы и пару коней.

Поки-що Михасъ харчувавъ ся въ дворѣ. На снѣдане пивъ чарку простои горѣвки и закусувавъ хлѣбомъ, на полудне вывозивъ окремый посланецъ для пана „ржонцы“ обѣдъ зъ двѣрского стола. Михасеви тана ѣда не йшла въ смакъ. Одного разу принѣсъ собѣ вѣдъ мамы здоровый гарно выпеченый бохонецъ хлѣба.

— Войцаху! сховай то для мене до креденсу, бо зъ тыхъ вашихъ питльованцѣвъ хиба здохну... а на обѣдъ то укрѣй менѣ кусень того хлѣба и пришли зо двѣ кварты кислого молока... Павьска ѣда дуже мене чогось въ горлѣ скобоче... бррр!

Войцехъ не сказавъ на те нічого, лишь погадавъ собѣ: „На що хлопови зигарка?“

Двораки мали зъ того велику потѣху и говорили зо три недѣлѣ про неокресанѣсть „ржонцы“.

— Не диво, що вѣнъ за хлопами такъ обстае, — каже Гоздецькій, — або вѣнъ що лѣпшого вѣдъ хлопа? Ехъ! якъ бы я такъ его дѣставъ на панщину пѣдъ мою руку! Навчивъ бы я его танцювати...

Другі, хочь притакували бесѣдѣ Гоздецького, въ душѣ гадали собѣ: „Говоришь такъ, бо ще спина не заголалась...“

Михася пильнували на кождѣмъ кроцѣ и о кождѣмъ его кроцѣ доносили бароновѣй. Котрый дворакъ ино що поемѣтивъ, оповѣдавъ пѣдъ секретомъ Гоздецькому, а сей черезъ свою повѣреницю покоѣвку Маріянну доносивъ пави.

— Не може бути, щобы той брусъ не кравъ! — говорили мѣжъ собою двораки, — тажъ вѣнъ тѣлько пшеницѣ на свому вѣку не видѣвъ, що тутъ въ однѣмъ дни змолотить ся...

— А якъ же ему тое доказати?

— Вѣнъ певно выносить въ своихъ широкихъ ногавицѣхъ, — оббзавъ ся хтось.

— Вылапай его, то будешь хватъ!

Мѣжъ двѣрнею не мавъ Михасъ нѣ одной прихильной душѣ. Всѣ уважали его прибудю, котрѣй властиве мѣсце въ стайни мѣжъ форналями... Але коли на нѣчѣмъ не могли Михася зловити, старались бодай осмѣшити его передъ бароновою. Всео, що лишь непаньского на Михасю побачили, представляли бароновѣй. Михася показували по забавахъ у офіціалістѣвъ: якъ вѣнъ ходитъ, якъ ѣсть, якъ нѣсъ утирае... Братія двѣрска смѣяла ся зъ того до розпуку.

До бароновои донесло ся такожь о тѣмъ, що Михась не хоче ѳсти двѣрскога обѣду, а навѣтъ хлѣбъ ему не смакуе. Ёй було зъ-за того дуже маркотно. Одной недѣлѣ, коли Михась прийшовъ азъ рапортомъ, заговорила до него:

— Пане Михале! тобѣ бачу не смакуе мѣй хлѣбъ... Я справдѣ не знаю, що зъ тымъ робити...

— Прошу ясної панѣ нѣразъ тымъ не турбуватись... Зъ голоду я не згину, а трудно привычати ся до паньскои стравы, коли я еи до теперъ не вживавъ...

— Прошу-жь тебе дуже, мѣй пане Михале, скажи, якъ маю зробити?

— Чи може ясна панѣ зъ моеи роботы не вдоволенѣй? Я можу кождои хвилѣ уступити ся.

— Якій-жь бо ты, пане Михале, не выроумѣлый!.. и горячо купаный! Менѣ лише жалъ, що ты такъ тяжко працюешъ, а не маєшь що ѳсти..

— Коли хлѣбъ та вода, то нема голода, ясна панѣ. Я до того звмѣъ вѣдъ дитины и великій вырѣсъ... зъ того я не заведужаю...

— А чимъ же вы шляхта живѣте?

— Чимъ? Борцемъ, капустою, кашею, пирогами, молокомъ, сметаною, солониною, у кого е, а надъ все житнымъ, жорнянымъ хлѣбомъ...

— Ну то и я такъ задиспоную... лише бою ся, що двораки будутъ зъ тебе смѣяти ся...

— О! я бы собѣ зъ того що робивъ... Вони й такъ уже собѣ богато зъ мене жаргуютъ, а я зъ того нѣ впрѣвъ нѣ змерзъ... Хиба бы вже мѣрка терпеливости перебрала ся, тогдѣ я за собою упѣмну ся.

— А тѣшишь ся дуже, пане Михале, що въ осени спровадишь ся до своєї таты?

— То ще не знати, ясна панѣ, чи своя... Паньска ласка на быстрѣмъ кони ѣздить...

Баронова запаленѣла:

— Але що ты говоришь? Хиза бы я тобѣ вѣдбирала то, що разѣ дѣстанешъ?

— Выбачте менѣ, ясна панѣ, що я такѣ говорю просто зъ моста. Я собѣ простый шляхтичъ, неученый... я виджу, що не въ своѣмъ гнѣздѣ сиджу. Я яснои пани дуже щирый, даю на те мое шляхотске слово. До работы то я буду першій, бо я на се вродивъ ся, але до розмовы такой я бѣгме нездалый и часомъ языкъ плевтае ся, а часомъ щось бовтне такѣ, що самому вѣдтакъ соромно... Выбачте менѣ, панѣ! Прошу зѣ мною говорити о господарствѣ, то алѣ!... Але такихъ бесѣдъ, то я не втну...

Тѣи прості слова плыли Михасеви щиро, зъ-пѣдъ самого сердца. Очи ему свѣтили ся ажъ слезою зайшли, его молодецке лице запаленѣло, бо змѣркувавъ, що за грубо говоривъ и вразивъ паню.

Баронова могла зъ тыхъ его слѣвъ и зъ цѣлого лица пѣзнати, що має дѣло зъ людиною щирою, безъ лести, безъ облуды, що може на него числити въ найтяжшѣмъ горю, має на свои услуги людину просту, не поповану лукавостію. Такѣ до неи не говоривъ жаденѣ двѣрскій офіціялістъ.

— Я на тебе не гнѣваю ся, мѣи пане Михале. Знаю твою щирѣсть и не забуду тобѣ того. Ты мене на ноги поставивъ, бо тѣ платнѣ пѣдлесники ворогѣ, були бы все добро мое запропастили...

Михасъ вѣйшовъ зворуженый. Зайшовъ до двѣрской канцеляріи на економѣвку. Двѣраки ще не надѣялись его. Зъ канцеляріи выходивъ страшенный регѣтъ.

Михасъ ставъ пѣдъ дверми и наслухувавъ.

— А теперь покажу вамъ, якъ вѣнъ вѣтъ! — говорить одинъ писарь провентовый, — о!

— Ха-ха-ха! досконало, пане Винцентый! Якъ ты тое всео добре пѣдглянувъ... Могли бы-сьте грати „тія-теръ“, лише бы васъ въ полотняну капоту перебрати...

— И въ чоботы дегтьомъ смарованы...

— И въ кашкетъ засмальцьованый...

— И въ валові штаны... ха-ха-ха!

— А покажѣть ще, якъ вѣнъ нѣсь утирае?

— А о такъ: пхень-пхень-пхе-е-ень!

— Знаменито! браво! ха-ха-ха!

Михасъ догадавъ ся, зъ кого смѣють ся. Ему стало досадно, оглянувъ ся и покмѣтивъ на стѣнѣ въ сѣнехъ нагайку. Правую рукою здѣйшивъ нагайку, лѣвою отворивъ дверь. Тутъ були все офіціялісты. Сидѣли, де хто мѣгъ, а Винцентый стоявъ на серединѣ и показувавъ смѣхотворства на кошъ Михася. Коли репродукованый оригіналь появилъ ся несподѣвано на порозѣ, все оторопѣли.

— А теперь, пане Винцентый, — промовивъ Михасъ — я вамъ покажу, якъ я бю... може таеожъ коли кого тымъ забавите...

Зъ сими словами хопивъ пана Винцентого своею медвежою рукою за лѣве крилце и ставъ пражити нагайкою.

— Оттаеъ я бю! ось якъ! ось якъ!

Винцентый затавъ зубы та йно сичавъ зъ болю; плакати встыдно було. Офіціялісты хотѣли выходить...

— Голя, панове! — кличунувъ Михасъ, скѣнчивши таку болючу операцію. — Зачекати! буде диспозиція на завтра! — и якъ бы йно вернувъ зъ весѣля, ставъ выдавати офіціялістамъ приказы, що котрый мае робити.

Тои днины здыбавъ ся Михасъ зъ мандаторомъ Яри-
Бібліотека найзнамен. повѣстей Томъ LV. 4

човснимъ. Мандаторъ вже вѣдъ давна чатувавъ на Михася, щобъ ему переказати уваги и бажаня бароновои. Але Михасъ що динны въ поли при роботѣ.

— Дзѣнь добрый, пане ржонцо! Прошу ласкаво не минати моихъ низькихъ порогбвъ... прошу до мене!

Було се якъ-разъ передъ дверми мадаторѣвки, то й годѣ було вѣдеазати.

Яричовскій попросивъ Михася до покою, посадивъ на канапѣ и почастувавъ якъ и першого разу довгою файкою, запаливши ей власноручно.

— Якъ же тамъ поводити ся, пане Михале? Чувавъ я, чувавъ... взяли-сьте всѣхъ въ твердѣ карбы.. такъ имъ треба, такъ имъ треба! Всео було розвезене якъ циганскій батѣгъ... А яка баронова вдоволенна! яка вдячна вамъ за тое! Каже на васъ все: „То мѣй щарый та вѣрный приятель... нѣколи ему того не забуду...“ Безъ васъ були бы всео розерали, а баронова, бѣдна, була бы продала всео та й зъ села втѣкла... А шкода бы такой панѣ! Добра панѣ... не правда-жь?

— Я не маю причины на ню нарѣкати, а чого пѣдоймивъ ся, того й доковаю... на то мое шляхотске слово... Такъ довго хочу бути въ дворѣ, поки всео не буде йти въ ладѣ, якъ на швурочку.

— А чому-жь бы вы мали потому повидати? Теперъ найтяжше, а вѣдтакъ, коли всео устаткуе ся, перемеле ся, утре ся, то не буде вамъ такъ прикро...

— Пане сендзьо! Якъ бы я бувъ знавъ, що зъ тымъ тѣлько клопоту, я нѣ за що въ свѣтѣ не бувъ бы того приймавъ ся.

— Але, Богу дякувати, дасте собѣ раду знаменито....

— А вѣлько то упокореня, насмѣшокъ мусить чоловѣкъ зытерпѣти вѣдъ тыхъ дармоѣдѣвъ двѣрскихъ!...

Нивѣ то вже менѣ такъ допекло, що ажъ мусѣвъ-емь выпарити одного...

— Котрого?

— А того панича Винцентого. Прошу васъ, пускае мене передъ всѣми на смѣхъ!

— То добре, бо то зарозумѣлый хлопець... Але пане Міхале, будьте ласкаві лишитись у мене на обѣдъ... дуже прошу!

— Не можу, бо сегодня я до мамы обѣцявъ ся.

— Нѣ, пане Міхале! я васъ таки не пуцу, бѣгме не пушу! мусите!... арештую васъ та й годѣ! — додавъ мандаторъ усмѣхаючись. — Чимъ хата богата... Не цурайте ся мене, бо я таки шляхтичъ, далееб! ось заразъ легітимацію покажу: На Яричовѣ Яричовскій, гербу Корито... бѣгме! Зробили бы-сьте менѣ великій деснектъ, а межі шляхтою такъ не годить ся...

— Але-жь мама и братъ будуть на мене даремне ждати....

— О! то найменше... Я заразъ пѣшлю гайдука до панѣ матки добродѣйки, абы не чекали...

Михасъ приставъ. Яричовскій справдѣ пѣславъ до Стефанихи гайдука.

Бадакали ще хвилину, заки панѣ сендѣйна не попросла до столу.

Яричовскій взявъ вѣдъ Михася файку, поклавъ у файчарни, вѣдтакъ попровадивъ капотового гостя до вдалнѣ. Тутъ збрала ся цѣла родина мандатора: панѣ сендѣйна, жѣнка сорока лѣтъ, ея найстарша дочка Клявдзя, вѣдтакъ молодша Ваядзя, сынъ Станіславъ, що бувъ у батька актуаріосемъ, и ще малый Казьо.

Яричовскій представивъ Михася родинѣ:

— Презентую пана Міхала Тарасовича, нашего ржонцу... Моя дочка... мѣй сынъ...

Михасъ склонивъ ся поважно. Страхъ якъ ему було нѣяково въ такѣмъ товариствѣ! Усе те не таке, якъ вѣнъ бачивъ. Мѣжь шляхтянками Михасъ знавъ поводити ся, бути веселымъ, а тутъ мѣжь тыми широкими кринолинами забудъ язyka въ ротъ. Теперъ Михасъ жалувавъ, що замѣнявъ обѣцяніи у мамы вашу молочну и пирѣжки сырянні зъ сметаною за тѣ паньскіи обѣды.. Але втѣкати було бы смѣшно. Вѣнъ сказавъ собѣ: „Буду поводити ся такъ, абы не думали, що шляхтичъ ховавъ ся въ лѣсъ“... Але хитрый Яричовскій бувъ заздалегдѣ приготованый на принятѣ Михася, а Яричовска прилагодила саміи такіи простіи стравы, що мусѣли ему бути въ смакъ.

Господаръ дому насампередъ вынѣсъ флящину мѣцнои ововиты и потягнувъ Михася въ кутъ.

— Се не для жѣнонь, — каже. — За ваше здорovia!

— Пийте здоровіи!

Выпили и закусили печеными бубликами зъ повидлами.

— Прощу сѣдати, дуже прощу! Отуть для пана ржонцы мѣсце!

Зъ правой руки Михася сѣла дочка Клявдзя, зъ лѣвой самъ Яричовскій.

Господиня черпала великою кохлею борщъ бураковый пѣдбываный сметаною. Михасъ перекрестивъ ся, взявъ ложку и ставъ ѣсти. Борщъ бувъ такій, що хочъ на королѣвскій стѣлъ давай!

По борщи смажена ковбаса зъ капустою, далѣ пироги сырянні зъ сметаною, такіи, що ажъ губы злипали ся. До того ще черноброва Клявдзя такъ гарненько припрошувала и на-силу накладала ему своими гарными

рученятами на тарѣлку. Вона тямилла на шляхотскій звичай, що безъ принуки нема праздника.

Гайдукъ прийѣсъ зъ пивницѣ збанокъ меду и господарь що-разъ доливавъ гостевн въ склянку. Зъ початку Михась бувъ несмѣлый, за всео дякувавъ, ѣвъ якъ навятый и заедно дививъ ся передъ себе. Але горѣвка й мѣдъ розвеселили его. Ставъ балакучій и кѣльеа разѣвъ поглянувъ на свою еусѣдку... та усмѣхнувъ ся до неи. „Ехъ! брала дѣвчина!“ подумавъ собѣ „шведка, що не шляхтянка, якъ я...“ Его брала велика охота ущипнути еи або бодай погладити по-пѣдъ бороду...

— Та я вертаю до того — заговоривъ Яричовскій, — що мы розпочали. Знаете, чимъ бы вы имъ заткали губу? Вамъ бы, пане Михале, убирати ся трохи зъ паньска. Не йно имъ, але й самбій бароновѣй выдае ся чуднымъ, що вы въ полотнѣ ходите...

— А якъ же коло работы ходити инакше?... въ сукнѣ? Тажъ я бы спѣкъ ся на шеварокъ...

— Я васъ розумѣю... вы по господарски, певно... Але можна бы знайти щось лекшого якъ сукно... Е рѣзнѣ темнѣ матеріи...

— Та якъ ушнѣ капоту зъ такои матеріи?.. та й якъ она буде выглядати, а ще якъ разъ пѣйде на дощъ?

— А на що-жь заразъ капоту? Можна справити щось коротшого, на паньскій ладъ...

— Думаете: такій вуцакъ, якъ двораки носятъ? Отожь бы я выглядавъ якъ царь! ха-ха-ха! Спасибѣтъ за раду!..

— Та нехай бы й капота, але спѣдна часть одягу щобы не полотняна, бо то й баронову разить...

— Гадаете ногавицѣ? А що баронову мои ногавицѣ обходять?...

Дамы заженували ся. Панна Клявдзя хотѣла втечи, але мамуна суворымъ поглядомъ приеувала си до стѣльця. Михась не поемѣтивъ сего. Въ тѣй хвилѣ нагадавъ собѣ, що треба зробити порядокъ зъ своимъ носомъ. Выймивъ червону велику хустку зъ кишенѣ и ставъ на цѣлу хату въ ню пхикати... „То вже поступъ!“ подумавъ Яричовскій и моргнувъ значучо на жѣнку.

— Я такъ буду одягати ся, якъ мѣй батько, дѣдъ и прадѣдъ! — говоривъ дальше Михась. — Наші королѣ не цурали ся вапоты и я зъ себе чудака робити не буду. Бароновѣй служу вѣрно, а до моихъ ногавиць нѣкому нѣчого... Най ся на мене не дивить, коли я вѣй не ладный... Яеъ пѣйду до неи на покоѣ, то розумѣсь, одягну ся въ сукно, але при роботѣ, то такъ буде, якъ менѣ льпше...

— Маєте рацію, — каже Яричовскій, коли побачивъ, що шляхтича жаднымъ аргументомъ не переконае.

— Я властиво не знаю, чога вѣдъ мене хотять! — горячивъ ся Михась. — Не хочу вѣти ихъ паньскои саламахи — зле! ходжу въ полотнѣ — зле! Що-жь я пораджу, коли тѣи паньскі присмаки лѣзуть менѣ назадъ у горло, а въ сукнѣ менѣ зле. Скажѣть менѣ, пане сендзѣ, по чѣмъ шляхтича пѣзнаете, якъ бы вапоты не мавъ на собѣ?

— Свята правда, и я то кажу, пане добродзею.

— Прошу васъ, чи я бы сказавъ слово, якъ бы менѣ давали таку страву, якъ ось нинѣ у васъ? Дай менѣ Боже такого до смерти...

— Тая похвала — оббзвалась сендзѣна — належить ся мѣй Клявдзѣ... то она варила.

— Браво панно! Зъ васъ була бы славна шляхтянка... бѣгме!

Клявдзя запаленѣла и поглянула любязно на гар-

ного шляхтича, котрый розвеселивши ся ставъ моргати и пѣдѣручувати вусика...

Яричовскій хотѣвъ ще наляти Михасеви, але жѣнка моргнула, абы давъ спокѣй. Бояла ся, що якъ выше, ще, то готовъ явихъ грубостій наговорити. Але Михась знавъ шѣру. Говоривъ чемно, до ладу, бо нѣхто вже его одягу не зачѣпавъ.

Встали вѣдъ обѣду. Яричовскій повѣвъ Михася до „бавяльного покою“ и почаствувавъ свѣжо наложеною люлькою. Михасеви страхъ хотѣло ся спати по медѣ. Зѣбравъ ся вѣдходити. Поцѣлувавъ ся зъ Яричовскимъ, сездѣну цмѣкнувъ у руку, панны тежъ, уклонивъ ся складно и вийшовъ.

Пѣйшовъ прямо въ Закуте до мамы.

По вѣдходѣ Михася Яричовскій постояли хвилину на ганку.

— Ну и що-жь?

— Гарный хлопецъ, щира душа и для нашої Клявдѣ якъ-разъ пара... Що-жь ты доню?

— Менѣ дуже подобавъ ся, але дуже недѣлігатный...

— Захотѣла ты! — каже батько. — Пожди, уложитъ ся и буде гладенькій якъ політированный стѣль, треба лишъ надъ нимъ трохи попрацювати...

VI.

Михась прямувавъ до дому коротшою дорогою черезъ опусть пониаше церевн. Ишовъ просто; пьяный не бувъ, лишъ пѣдъ охотою. Якъ кождый шляхтичъ — мавъ

добрѹ голову. Бувъ веселый, шапку поставивъ въ „бакирь“, вымахувавъ паличкою и ставъ пѣдвистувати...

„Добрый бувъ обѣдъ, смачный... Коли то правда, що его варила тая нанна Кладія.. чи якъ еи тамъ звать... то варта еи поцѣлувати... И мѣдъ бувъ добрый... Але чого вѣнъ мене на обѣдъ затыгнувъ! Що вѣнъ мае на думцѣ той хитрый лисъ? Не вже-жь бы? ха-ха-ха! На кривалину мене хоче звабити? Не втне той штуки! я не дурный... а що бы я зъ такимъ опудаломъ робивъ? воробцѣ зъ ячменю страшивъ? тѣфу! Але дѣвчина ладна, авѣ слова! Якъ бы таеъ шляхтянка, заразъ сватѣвъ шлю... Ей, Михасю! не занашащуй свои шляхотской молодецкой долѣ!... Чого мене бѣда понесла коло мандаторбви? Теперь стануть ловети мене... Еге-жь! бѣльше тамтуды не пѣйду, хiba якъ буду въ полотняныхъ ногавицахъ... ха-ха-ха! Яка имъ рація до мене, якъ я ходжу? На івалтъ хотять зъ мене зробити двѣрского „дегавця“... Дарма ваша праця! Мѣй тато... та вѣнъ бы въ гробѣ порушивъ ся...“

Той монольоѣтъ, котрого нѣхто не чувъ, перебивъ Михасеви Філіпко. Вѣнъ пѣсля обѣду, закинувши капоту на себе, выйшовъ на городъ и станувъ пѣдъ вербою пикаючи люльку на коротеѣмъ цибуху.

— Дзѣнь добрый пане Михале! А зъ-вѣдки такъ пѣзно вертаешъ и надъ чимъ то веселымъ такъ задумавъ ся?

— А дзѣнь добрый, вуйку! Выбачайте, я васъ навѣтъ не спостерѣгъ... Нинѣ бувъ я въ не абы-якихъ перепалкахъ... Зъ бароновою розмовлявъ, одного цсарчика выпаривъ и у мандатора на обѣдѣ бувъ.

— Овъ! то за богато на оденъ разъ.

— А що-жь робити, коли такъ всео разомъ збѣшло ся...

— Ты, пане браце, щось за часто бешь...

— Якъ треба, то не часто. Мушу виробити собѣ послухъ, бо нѣчого не зроблю. Вже за багато собѣ розбирають... Стали мене высмѣвати, показувати, якъ я ходжу, якъ нѣсь утираю... А зась вамъ до мого носа!

— Добре зробивъ, коли не давъ шляхотского стану поганити...

— Ну видите... А они радять менѣ передягати ся по паньски, цурати ся капоты... пекъ имъ!

— Добрый зъ тебе шляхтичъ, мѣй сыну, дай тобѣ Боже здоровля... А що-жь баронова?

— Страхъ „кументна“! Доносили на мене, що хлопцѣ не позволяю за що-будь бити, що на панщину не силую нѣкого бѣльше, якъ повнень, але баронова видить, що господарство йде, якъ на шнурочку...

— А чого-жь мандаторъ вѣдъ тебе хоче? Вѣнъ не скорый до почастункѣвъ...

— Менѣ щось такъ здае ся, що хоче мене заманити на криналину свои панны... Але я заразъ змѣркувавъ, о що ходить, и бѣльше мене й медомъ не завабить...

— Вивать пане браце! Ты вѣдай розуму у нѣкого познчати не будешь... Та най ты Богъ боронить! Або-жь то въ Закутку нема панень нашихъ, якъ золото?...

— Коли я, вуйку, поемѣтивъ силку, то вже-жь, що тамъ не полѣзу... Та треба менѣ спѣшатись до мамы, воли маю вѣльну хвилю... Бувайте здоровѣ, вуйку!

— Нехай тебе Богъ провадить!

Стефаниха стала докоряти Михасеви, що такъ довго засидѣвъ ся.

— Бѣгме, мамо, годѣ було скорше! На обѣдъ таки

на силу задержали, а потому такъ припрошували, що годѣ було скорше вырватсь...

— Ой Михасю! щось ты занадто зъ двораками пристаєшь... Мѣжь шляхтою тебе не видно та й до мене заглянешь якъ по оговь...

— Якъ же я можу инакше? Цѣлый тыждень при роботѣ вѣдъ рана до ночи, а вѣ недѣлю то й не хоче ся йти на забавы.

— Кобы лишъ они тебе не опутали та на дворака не переробили... Тогдѣ-бъ я тебе прокляла, благословенства материньского вѣдказала...

— Не ббѣте ся, мамо, нѣ! Не тавій то я дурный, щобы давъ ся зловити на паньску полову... Та-жь я ихъ уникаю, якъ огню; зъ нѣвимъ не сходжу ся. Отъ нинѣ зробивъ дурницю, що пбйшовъ на обѣдъ до севдзього, але годѣ було вѣдказати. Бувъ бы собѣ погадавъ, що шляхтвчъ боить ся ступити по паньскбй пбдлзовѣ...

— Але чого тебе той лисъ до себе запрошувавъ? Цѣкава я знати...

— Може длятого, що я ржонца та й у бароновой щось значу... Гадає, що скористає де-що по-при менѣ, якъ буде зо мною жити по приятельски...

Другого пбдозрѣня що-до намѣрбвѣ Яричовского Михасъ не сказавъ мамѣ. Погадавъ собѣ: буде менѣ мама вѣдтакъ непотрѣбно голову сушити, а менѣ мандаторбвна тавѣ вѣ головѣ, якъ торбчный свѣгъ...

— Але ты, сыну, до нѣчого не зобовязуй ся, нѣчого зъ-нбдѣ своихъ рукъ не давай, бо ще злодѣя зъ тебе зроблять, а такой ганьбы я бы не пережила! Нашъ рбдъ честный и нѣчимъ не споганивъ ся...

— Ого! вѣдъ мене бы що выдеръ!

— Та ще, сыну, одно: Не заходи собѣ зъ двбрскими паннами зъ респектомъ... чи якъ они тамъ называютъ ся.

То безвѣстнѣ дѣвки бувають... сама чѣпае ся, а потому жени ся, хочь плачь... На що тобѣ свѣтъ завязувати собѣ якоюсь дворкою? Або то въ Закутю павень шляхотскихъ нема?

— Та коли менѣ, мамо, до нихъ залицяти ся? Тажъ я вѣчно при роботѣ...

Хочь Михась бувъ по добромъ обѣдѣ, таки мусѣвъ зѣвести молочной кашѣ, що мама для него приладила... Стара ажъ сердилась и мусѣвъ ѣсти.

— Знаете, мамо, що? Ось у мене грамота на грунтъ, що менѣ дарувала баронова. Я бы хотѣвъ тутъ зробити порядокъ зъ моею сеходою...

— Якій же порядокъ?

— Та такъ: Я теперь маю два тридневнѣ грунтъ. При Божѣй помочи докуплю ще, а тое, що менѣ по тату приходить, я бы передавъ Федеви...

— Ча ты, Михасю, на правду такъ гадаешъ?

— А вже-жъ не на жартъ! Федьо чоловікъ добрый, але непорадный. Вѣнъ певно нѣчого не докупить, хочь и не стратить того, що має. Якъ бы я ще свою половину вѣдобравъ, я бувъ бы вѣдъ разу богачъ, а вѣнъ бѣдный, такъ якъ у казцѣ говорить ся...

— Добра ты дитина, мѣй Михасю! най тебе Богъ за тое благословить! — сказала Стефаниха и поцѣлувала сына въ голову. — Тѣлько подумай добре... А що було бы, якъ бы баронова вѣдобрала, що дала?

— Ого! вже не вѣдбере. Разъ длятого, що я вѣй потрібный и безъ мене нѣчого не зробить; по друге я собѣ на тое не заслужу, щобы менѣ вѣдбирати, а по трете, що я, коли маю письмо за назухою, таки не позволю собѣ вѣдобрати и вѣита!

— Коли такъ, то Боже помагай! Треба колись спростити шляхту и зробити якъ слѣдъ.

— На що колись? чому не нині?

Михась вийшовъ зъ хаты и закликавъ Федя, що при святѣ обтрясувавъ садовину.

— Слухай, браце! пбйди и попроси сюды Філіпка, Петрового Яся, префекта и Петрового Стефана. Ё дуже важна справа...

— На що?

— Побачишь вбдтавъ, а теперъ иди хутше!

Федьо пбйшовъ, а за той часъ Михась адбймивъ зъ себе святочну капоту и пбйшовъ у садъ кбнчити роботу, що Федьо зачавъ.

Збйшла ся запрошена шляхта. Сусбдъ просивъ, та ще такий важный, хочъ молодой, чому-жь бы не пбйти, та ще при святѣ...

— Добре полудне, пане Михале! А що то вы насъ спросили? чи не на сватбвъ?...

— Прошу, панове браця, у хату!

— Добре полудне вамъ, панѣ матво! Певно будете интерцизу шлюбну робити...

— Доброго здоровля вамъ! будьте ласкаві сддайте!

Стефаниха стала стирати фартушиною порохъ зъ лавы.

— Я, панове браця — почавъ Михась — маю до васъ интересъ... Знаете, на-рбкъ двбрскій ланъ „на старизиннѣ“ йде въ угорь... Може бы-сте взяли для Закута выпасъ черезъ лѣто за покладане...

— За покладане лише? А чи баронова дастъ?

— То моя вже въ тбмъ голова! Баронова тамъ мѣжь шляхотскій поля своей череды не пожене, бо бы ббльше шквды наробило ся, нѣжь то всео варто, а для шляхты оно якъ-разъ добре, бо близько. А покладане — що то значить?

— Та що покладане! — обзываетъ ся Філіпко, —

здрапае ся плугомъ на три цалъ землѣ та й вже! Оно справдѣ добрый интересъ и коли тое намъ зробіте, то будете мати велику заслугу у шляхты. Кобы лишь баронова схотѣла...

— Коли я кажу, що схоче, то схоче!

Стефаниха стояла коло печи и не могла начудуватись, щбъ Михась говорить. Хиба-жь вбнъ зажартувавъ собѣ зъ матери, коли людей спрощувавъ?

— То я вамъ, панове браця — мовивъ Михась — за вблька днѣвъ дамъ знати, а тогдѣ приходѣть уже двоухъ-треухъ до бароновои... А теперъ у мене друге дѣло, фамілійне... Я хочу мою сходу по покбйнбмъ родичу перене ти на мого брата Федя.

Шляхтѣ се дуже подобалось, хоча зъ початку не хотѣли вѣрити.

— Але-жь панове, — вбдозвали ся голоса, — до того треба прикликати вашихъ фаміліянтбвъ!

Федьб Стефанбвъ страхъ утѣшивъ ся великодушностію своего брата та й заразъ метнувъ ся за вуйками и стрыйками.

За той часъ шляхта говорила о угорѣ „на старизнинѣ“, о папи — вблька зъ того буде, хто тое все на себе возьме.

Посходили ся вуйки и стрыйки. Михась заявивъ урочисто свою волю.

— Все то ладно зъ вашои стороны, пане Міхале що хочете брата поратувати, — оббзвавъ ся Петро Стефанбвъ, — але вы либонъ не маєте ще 24 лѣтъ...

Усѣхъ ваче-бъ водою обляло.

— Такъ, такъ, панове! — доквивувъ префектъ, — малолѣтний не має права роздавати своего маєтку... Ну, але що ся вбдволѣче, то не втече, и я певный, що паць Міхаль не цофне своего слова.

— На тоѣ можна и могоричь выпити! — каже оденъ зъ вуйебѣвъ.

— Добре, выпемо! Кто ставить?

— А вже-жъ я — обзываетъ ся Стефаниха. — Се двѣ ся въ моѣй хатѣ и я принимаю гостей.

Федьо, порадивши ся зъ мамою въ альеири, взявъ двѣ фляшки и пѣйшовъ на Ячменѣвку за горѣвкою и аракомъ.

Вже було пѣвно въ нѣчь, якъ подохочена шляхта розбѣйшла ся до дому.

VII.

Другого дня Михасъ немало счудувавъ ся, коли кѣнный пѣсланецъ привѣзъ ему на поле въ кошику цѣлый шляхотскій обѣдъ. Бувъ тутъ борщъ бураковый зъ свиинною, гречана каша добре шквареами примащена, пироги бульбянѣ зъ сметаною, добрый шматокъ разового житного хлѣба и флячина зъ горѣвкою.

— Кто се зладивъ? — пытае пѣсланця.

— Не знаю. Мене приеликали зъ огорода и дали готовый кошикѣъ.

Ѣда була смачна, ще лѣпша нѣжъ вчера у мандатора.

Зъ-вѣдеи они того набрали? — подумавъ Михасъ вытираючи послѣднимъ пирогомъ останки густой сметаны зъ горнятка. — Для челяди такой стравы не варать, для бароновой такожь нѣ... Хиба се вѣдъ мандатора? тѣфу! ажъ обридло. Та нѣ! таеихъ пирогѣвъ криналина не зрѣбиль... се видно шляхотска работа... Михасъ боявъ ся ино того, абы се не було вѣдъ мандатора. „Той хитрый лисъ

готовъ мене опутати, що анѣ не ворохну ся, та вѣдаєтъ Богъ знає, чога вѣдъ мене зажадає... певъ ему!"

Коли Михась вернувъ у вечѣръ до двора, заставъ въ крденсѣ таку саму вечерю для себе.

— Ну, се чей-же вже не зъ мандаторбви, бо баронова бы на тоє не позволила... Войцеху! хто то все варивъ?

— Стара Михалова.

— Михалова? и я того не догадавъ ся! Тажъ лишь одна Михалова потрафитъ такъ зварити!

Справдѣ, тая Михалова була славна своимъ кухарствомъ и на цѣлу околицю. Ея брали до дворѣвъ, на попѣвства и до заможныхъ шляхтичѣвъ варити на празники, весѣля и инші торжественнѣ оказіи.

— А хто-жь то такъ зарядивъ? — пытає.

— Ясва панѣ. Казали вчера привлекати ея и заставили варити для пана ржонцы...

Михасеви се дуже подобало ся; видно, що баронова его уважає, коли такъ стараєсь о него. Обтеръ губы полою, перекрестивъ ся и пѣйшовъ до мамы на вѣчь. Хата его ще не була готова, але вже всео було вымащєне, вѣкна вставленѣ, кобы лишь высохло, то заразъ можна бы проваджувати ся.

Хата тая була збудована на ладъ шляхотскихъ будынокѣвъ зъ сухихъ сосновыхъ брусѣвъ въ угла. Зъ сѣней входило ся на лѣво до пекарнѣ а зъ-вѣдти до алькиря и комѣрчины. По другѣй сторонѣ була изба зъ деревлянымъ помостомъ и зновъ просторнѣй алькирь для гостей. Обѣ тѣ комнаты огрѣвала одна пѣчь поставлена зъ двѣ-стровыхъ плитокъ камяныхъ. Въ пекарни стояла велика пѣчь глиняна, зъ притулою противъ зимна, зъ припѣчкомъ и запѣчкомъ такъ великимъ, що одєнь чоловікѣтъ мѣгъ тутъ выгѣдно спати. Сѣни були крытѣ дошками.

До хаты входило ся черезъ ганокъ до половины закрытый на ясеновыхъ шестигранныхъ стовпахъ. Хата была крыта соломою а надъ нею пышавъ ся высокоій выбѣленный дымарь. Все те ставивъ двѣрскій муляръ Цибульскій, що мавъ славу на цѣлу околицю яко майстеръ вѣдъ печей и римарь. Вѣкна на два крыла були гарно оковані. При дверехъ замен, окутя зладивъ знаный на цѣлу околицю коваль.

Коли хата вже була готова, баронова казала позаносити всю обставу, якои до хаты потреба, казала запрячи конѣ до повозки и, посадивши Михася воло себе, поѣхала вѣддати ему нову оседлю.

Насампередъ обѣйшли господарство. На просторѣмъ обѣйстю супроти хатныхъ вѣконъ пышавъ ся высокоій журавель при ново-выкопанѣй кирниці. Заразъ била нен лежавъ довгій жолобъ для поеня худобы. Напротивъ хаты стояла висока стайня подѣлена на чотири части: для коней, рогатон худобы, безрогъ, а дальше сусѣкъ на сѣно и тѣкъ гладко убитый на сѣчварню й обрѣкъ. Прямовѣсно до стайнѣ стояла велика стодола зъ трома за сѣнами и двома токами. На тѣ токи входило ся великими брамами на два крыла. Тѣ будынки були городжені здоровою лѣщиною и грубо обмащені глиною. Напроти стодолы стояли два великі обороти на грубыхъ дубовыхъ оборожникахъ.

Увѣйшли въ хату черезъ ганокъ. Усюды чисто и любо, ажъ пахне, ажъ приманое до себе. Обѣйшли пекарню и всѣ комнаты.

— Пане Михале! се все твоє.. за твою щирѣсть для мене, на котру я й на дальше рахую...

Михасъ ходивъ якъ у снѣ. Очамъ своимъ не довѣрювавъ, трудно ему було уявити собѣ, що все тѣ достатки то его неоспорима власнѣсть... Теперь переконавъ

ся наглядно, що баронова ему щиро прихильна. Серце его опанувало чувство безмежної вдячності.

— Ясна панѣ бароново! — каже цѣлюючи ея въ руку, — чи я заслуживъ тоє? Я щиро дбавъ за ваше добро, то правда, и на те мое шляхотске слово, але щобы зъ мене бѣдного шляхтича робити вѣдъ разу пана, богача, на се я не заслуживъ собѣ. Але заслужу! буду вамъ, ясна панѣ, вѣрнѣйшій пса и жите за васъ положу, коли-бъ сего було треба...

При тыхъ словахъ Михась хопивъ баронову зновъ за руку и, цѣлюючи ея, такъ сильно стиснувъ у своихъ медвежихъ долоняхъ, що баронова трохи не скрикнула.

— А що, пане Михале? Ты боявъ ся, щобы я зъ шляхтича не зробила дворака... Ну, а се-жь хiba зовсѣмъ шляхотска хата!

Михась чудувавъ ся, зъ-вѣдки баронова знає про тѣ его обавы, и не мѣгъ собѣ въ сѣй хвили нагадати, кому вѣвъ о тѣмъ говоривъ.

— Теперь, пане Михале, бракує тобѣ тутъ лишь одного...

— Теперь менѣ вѣчого не бракує! — вѣдповѣвъ Михась.

— А жѣночки гарной?..

Михась западенѣвъ.

— Е! на то, ясна панѣ, буде ще часъ...

Вѣдѣхали до двора. Михась бувъ страшно зворушений. Баронова се покмѣтила и черезъ цѣлу дорогу не говорила нѣ слова. Она була тежь рада зъ того, що зробила. Тѣ хотѣло ся, абы Михась мавъ до неї необмежене довѣре.

Михась, позбувши ся першого зворушеня, думавъ надъ тымъ, якъ бы на початокъ уладитись въ новѣй хатѣ,

щобы не стояла пустою. Нагадавъ собѣ, що мае въ Закутю стару тѣтку, вдову. „Отъ буде мати, бѣдна, де голову приклонити!“ бо при дочцѣ було вѣ тѣсно. Заразъ поїшовъ до мамы и розказавъ усе.

Збѣшли ся сусѣды и стали всею подрѣбно выпитувати.

— На недѣлю зайдемо до тебе, пане браце, на обзорину и мусишь могоричь поставити...

— Заходьте, прошу дуже!

Тѣтка перенесла ся до Михася. Вѣнъ приймивъ ще и наймита. Баронова казала заразъ вѣдвести туды коровы и конѣ Михасевѣ и доставити потрібной пашѣ.

— Пане Михале! памятай, коли зачне ся робити коло озимины, то оброби и свое панщиною та и возьми абѣжа зъ мого шпахлѣра... На другій рѣкъ менѣ вѣддашь насѣве.

Михасъ вѣдъ теперъ ставъ иншимъ чоловѣкомъ. Чувъ, що его доля выплыла на рѣвну, спокѣйну воду и нема чого журитись о будучасть. Одного ему не доставало, щобы чувъ себе на своѣмъ становиску певнымъ — не знавъ письма. Навчивъ ся лише вѣдъ когось нумера читати та и бѣльше нѣчого.

Але проворный шляхтичь не хотѣвъ показувати по собѣ, що не знае письма. Що суботы прикликавъ до канцелярїи двѣрской Гоздецкого, диктувавъ ему рапортъ и пыльно дививъ ся въ цифры.

— Пиши, пане Гоздецкий... женцѣвъ тѣлько, вѣпъ тѣлько...

Гоздецкий хотѣвъ его пѣдбѣити — написавъ фальшиву цифру.

— Що пишешъ? Говорю 95, а ты написавъ 59? Заразъ поправъ!

— Гоздецьїй зметушивъ ся. „А може вѣнъ наиряду знае писати?“

Але таке выдаване себе за письменного було Михаеви дуже утяжливе, томляче. О а порадою Філіпка Геродиского удавъ ся вѣнъ зъ тымъ до дяка. Дякъ сей звавъ ся Пакомъ и мешкавъ у другомъ кѣнци рустигальной громады. Пакъ радо приставъ и згодивъ ся за три кѣрць пшениць, корецъ бобу и ячменю вывчити Михася читати й писати такъ, що й самъ крайкомісарь не потрафить лѣпше... Найблизшого четверга купивъ дякъ за Михасевї грошъ книжку, паперу й чорнила и розпочалась наука. Теперь, осѣнною порою, саме добре було вчити ся. Михасъ, якъ лиш упоравъ ся зъ роботою, сѣдавъ на коня и замѣсть ѣхати до дому, ѣхавъ до Пака. Тутъ заводивъ коня въ комѣрчину дякову, а самъ сѣдавъ до книжки при свѣцѣ, що привозивъ зъ собою. Ся вечѣрня наука мала бути тайною передъ всѣми.

Михасъ пѣймавъ читане скоро. Писане йшло тяжше для его грубыхъ, невъвычайныхъ рукъ... Коли вже привчивъ ся читати й писати, вправлявъ ся вечерами въ дома самъ. Читавъ голосно и писавъ багато. За два мѣсяць пробовавъ написати рапортъ для бароновои, але ще не йшло. Пови що обмеживъ ся на томъ, що пильно читавъ рапорты, бравъ ихъ до дому и переписувавъ собѣ для виравы, наслѣдуючи всѣ писарскї выкрутасы и выхиласы.

„Теперь я панъ и нѣкто мене не здурить!“ — постварявъ собѣ Михасъ, лягаючи спати.

VIII.

Вѣдъ того недѣльного обѣду въ мандаторѣвцѣ Михасъ выминавъ Яричовскихъ якъ чорта. Коли ѣно бувъ трохи поряднѣйше одягнений, бувъ бы не перейшовъ коло мандатарѣвки нѣ за що въ свѣтѣ. Хиба тогдѣ, якъ ѣхавъ у поле въ своихъ вѣдстрашающихъ полотняныхъ нагавицяхъ, не боявъ ся нѣчого, нѣкого не выминавъ, паннамаъ и пани сендзѣнѣ кланявъ ся и казавъ „дзѣнь добрый“ усмѣхаючись любязно. „Чеши дѣдка зъ-рѣдка — оправдувавъ себе, — але не зловите вы мене!“

— Щось нашъ каваліръ згордѣвъ, чи налякавъ ся чого, — говорила було сендзѣна чоловѣкови.

— Не бѣй ся! ще приѣде... моя въ тѣмъ голова! Ще на колѣнахъ буде просити о руку нашон Клявдѣв...

Сендзѣна вѣрила въ проворнѣсть своего мужа, вѣнъ такожь покладавъ богато силы въ свою дипломатію, и обое успокоились.

Надѣйшли Рѣздваніи свята. За той часъ Яричовскій, хочъ стрѣчавъ ся частенько зъ Михасемъ, нѣколи ему не докорявъ. чому не показуе ся. Се навѣтъ чудувало Михася. „Що той лисъ собѣ думавъ?..“

На тыждень передъ польскимъ Рѣздвомъ, якось въ свято Яричовскій, прибравшись чорно, зайшовъ до Михася въ хату.

— Щастъ Боже, пане Михале, на новѣй вашѣй „обитаціи“! Вы нѣколи не ласкаві зайти до мене, такъ я до васъ приходжу...

Михасъ попросивъ его сѣдати.

— Якъ же вамъ живе ся?

— Добре, хвала Богу.

— Я до васъ за дѣломъ. Зближають ся свята Рѣз-

дванй. Прадвднй звичай наказуе сѣдати до „вілія“ въ парѣ, а тутѣ, якъ на здѣсть, мѣй сыночокъ выпросивъ ся на свята до моеи сестры, се-бѣ-то до своеи теты. Не годить ся, кажутъ, при столѣ безъ пары. Тожъ я пришовъ просити пана ржонцу, абы були ласкаві до насъ на вілію... Але, пане Міхале, не годить ся вѣдказати... грѣхъ! Будьте ласкаві!

Михасъ не знавъ, що сказати. Вѣдмовити було нѣяково, бо жъ всѣ знали, що у мамы его доперва у рускй свята святкують... Ще дивуномъ его назвуть... И що-жъ менѣ стане ся, якъ пѣйду? та-жъ мене не звѣдятъ...

— Добре, важе, прийду!

Яричовскй побалакавъ ще трохи, розпрацавъ ся и пѣйшовъ.

Нагадавъ собѣ на мене — говоривъ самъ до себе Михасъ по вѣдходѣ мандатора, — етъ! Може менѣ лише такъ привидѣлись тѣ сваты? Де бы она за мене вѣйшла? та й що бы така питльована панночка робила зъ таенимъ разовымъ шляхтичемъ якъ я?

Успокоивши ся такъ, взявъ ся до своеи вечѣрної работы — до писаня. Хотѣвъ конечно на Новый рѣкъ вѣддати бароновѣй власноручно написаный рапортъ.

У Михася газдувала его стара тѣтка, доглядаючи всего. Въ стайнѣ були двѣ коровы, двое телятъ и пара добрыхъ коней. Сего року Михасъ справивъ свое поле двѣрскимъ гноемъ и засѣявъ пять моргѣвъ пшеницею, а другихъ пять житомъ. Насѣне дала баронова пѣдѣ тымъ позоромъ, що позичае...

Шляхта зъ Закутя частенько навѣдувала ся до Михася, зъ чого вѣнъ бувъ дуже радый. Черезъ се удержувались добрй вѣдносины мѣжь дворомъ а шляхтою. Вѣдъ часу коли Михасъ наставъ въ пышневецѣомъ дворѣ, не було случаю, абы хто на двѣрскихъ ланяхъ зробивъ

шкоду худобою. Такі шкоды, коли передъ тымъ трафля-ли ся, походили зб злости, абы докучувати баронови, але нѣколи длятого, щобы черезъ те збогатити ся пасучи худобу чужимъ добромъ. Така вже шляхотска вдача.

Прийшла „вілія“. Михась, одягну ся гарно, пбйшовъ до бароновси зъ „повіншованемъ“ веселыхъ святъ. Баронова приняла его дуже радо.

— Дякую тобѣ, пане Михале, що не забудь на мене! Добре, що приходишь, я тебе запрашаю до двора „на оплатокъ“. Се нашъ правдѣный звичай, що т-го дня всѣ офіціалісты вечеряють при одябмъ столѣ зб мною.

Михась стоявъ нѣ въ сихъ нѣ въ тихъ.

— Ясна панѣ дарують ментѣ, що не можу послухати ласкавого розказу, але я не можу прийти, бо мене запросивъ вже панъ Яричовскій и я давъ ему слово, що прийду...

— Яричовскій? Явѣ же вбнѣ мбгъ се? Хиба вбнѣ гадавъ, що я тебе не запрошу, чи що? Добре, пане Михале, увблняю тебе, коли давъ слово и хочеш додержати... Але на оплатокъ приди и заразъ собѣ пбйдешь.

Михась, що зъ першихъ слбвъ бароновси гадавъ, що она сердята ся, теперь дуже зрадѣвъ.

— Даруйте менѣ, ясна панѣ, що я такъ не гарно поступаю, що запрошеня мои добродѣйки не приймаю, але кобы не тое слово, що я давъ... Пропало! На другій разъ буду осторожнѣйшій...

— На тебе не маю причины гнѣвати ся, овшѣмъ, мене тѣшитъ, що ты въ кождбй справѣ такъ твердо свое слово тримавъшъ...

Михась розпращавъ ся и вийшовъ. Страхъ бувъ лютий на Яричовского!

Хиба-жь той кованый лисъ не знавъ, якій тутъ звичаѣ въ дворѣ? Чого-жь мене такъ пбдбйшовъ? Мбгъ

запросити на Рѣздво, на другій день. А то саме на „вѣлію“! И я бароновѣй, тѣй добрѣй, „зацнѣй“ бароновѣй, що тѣлько для мене добраго зробила, мусѣвъ вѣдмовити! И за-для кого? За-для такого Яричовскаго... Ехъ! чорты бы тобѣ!...

Михасъ вернувъ до дому злыи. Не говоривъ до теты нѣ слова. Она, знаючи его вдачу, не тягла его на слово. Подала обѣдъ, але Михасъ сказавъ, що не буде ѣсти. Пѣйшовъ до алькиря и положивъ ся на лѣжку.

Роздумувавъ надъ тымъ, щѣ бы то бароновѣй сказати при оплатку. „Треба конечно щѣсь сказати, бо прецѣнь я найстаршій зъ цѣлои дѣбрнѣ, отже я повиненъ за всѣхъ сказати...“ И Михасъ ставъ укладати собѣ въ памяти орацію, повтаряючи кожде речене, щѣбъ лѣпше затымнѣти. За Яричовскаго цѣлкою забувъ.

Въ тѣмъ часѣ найкоротша днина Михасъ полежавъ трохи, та й вже змереало ся. Часъ збирати ся!

Вѣдсунувъ „комоду“ и ставъ вытягати найкрасше, що мавъ. Выймивъ святочну сиву капоту, шапку смушкову на завѣсахъ, суковнѣ „споднѣ“, камізельку, выимивъ чисту сорочку и хустку пѣдъ шю. Усе те розкладавъ въ порядку, переглядавъ и вычѣсувавъ щѣткою. Вѣдтакъ взявъ ся чистити чоботы, новѣ, такъ на „глянцѣ“. Спаливъ надъ мисчинкою вѣхоть дрѣбного сѣна, влявъ до того ебѣлка ложкоъ молока, примѣшавъ несоленого смальцю и вымѣшавъ усе те разомъ. Зъ того зробило ся чорнило на чоботы. Вѣдтакъ засукавъ рукавы, взявъ щѣтку и ставъ мастити чоботы, то оденъ то другій ставляючи при теплѣй печи. Потѣмъ узявъ въ руку другу тверду щѣтку, засадивъ чобѣтъ по локоть на лѣву руку и ставъ щѣткою терти що-силы. Наймѣтъ не мѣгъ бы тому дати рады... куды тамъ хлопови до „пасовыхъ“ чобѣтовъ! Михасъ зѣпрѣвъ добре и руви ему помѣлѣв, заки

чоботы дали „ілянць“ якъ треба. Оглянувъ ихъ ще разъ до свѣтла и бувъ вдоролений зъ свои роботы, бо усмѣхнувъ ся самъ до себе. Ставъ голити ся. Выймивъ зъ комоды стару бритву, потягнувъ вбѣтремъ кбѣлка разбѣвъ по ремени, попробувавъ на долони, вѣдтакъ розробивъ ввачемъ мыло, намыливъ лице й бороду и сѣвъ при маленькомъ зервалци та ставъ шкребтати по лицю и по бородѣ. При тѣмъ крививъ лице на всѣ боки, вуды треба було, щобы напружити шкѣру пѣдъ бритву. Розумѣе ся, що чорненькихъ вусикѣвъ берѣгъ старанно, абы часомъ одного волоска не вѣдрубати. И такъ ихъ мало! Теперъ подала ему тета у велику миску теплои воды и кусокъ мыла. Михась збѣймивъ зъ себе сорочку, натеръ голову, лице, цѣле тѣло мыляною пѣною, ажъ бѣлый ставъ, и почавъ мыти ся, форкаючи и пхивкаючи якъ морскій телюнь. Очи, розумѣе ся, мавъ замѣненѣ, абы мылины туды не дѣстали ся, бо то дуже пече. Вымывшисъ якъ слѣдъ вытеръ тѣло сухимъ полотномъ и ставъ надягати сорочку. Зачесавъ свою мяжку чуприну якъ мѣгъ найкрасше и одягъ ся.

Тета не могла налюбувати ся выгладомъ своего гарного сестрѣнка. Вѣнъ справдѣ выгладавъ якъ мальований. Справдѣшний типъ молодого шляхтича ходачкового! Нова капота лежала на нѣмъ дуже складно. Смущкова шапка, поставлена трохи на бѣкъ, надавала Михасеву чепурный, лицарскій выгладъ.

За той часъ наймитъ осѣдлавъ коня и привѣвъ передъ ганокъ. Михась надягъ ще по верхъ капоты баранячій кожухъ крвтыи сукномъ, попрощавъ ся зъ тетою и скочивъ на коня.

Тета довго стояла ще на ганку и усмѣхаючисъ дивила ся на своего любимца, поки не закрыли его хлопскіи хаты зъ-передъ еи очей.

— А то шасливый хлопецъ! — говорила она до себе, — жадна панна не устояла бы супроти него...

Михась причвалавъ до двора, вбддавъ форналеви коня, здбймивъ зъ себе кожухъ, полищаючи его въ канцелярїи, обтрѣпавъ зъ себе волоски кожуховїи, що до капоты попричѣпали ся, поправивъ хустку пбдъ шиєю, волосе, пбдкрутивъ гарного вусика и пбйшовъ до двора.

Войцехъ попросивъ пана ржонцу до фдальнѣ. Тутъ були зббранїи вже всѣ офїціялисты. Стояли кутками и розмовляли зъ-тиха. На серединѣ фдальнѣ стоявъ великій стблъ прикрытый скатертїю зъ якимись блѣдо-червоными узорами, на нѣмъ порогоставлюванї тарѣлки, ножѣ, вилки и всяка потрѣбъ. Зъ одного вбнця лежала срѣбна тарѣлка а на нѣй „оплатокъ“ въ-двое зложеный и злѣпленный медомъ. Зъ-пбдъ скатерти вызирали стебелинки сѣна, що лежало на столѣ настелене. Пбдъ столомъ було сѣно тежъ. Въ кутнеу стоявъ на врслѣ вбвсаяный сибпъ.

Михась, вбйшовши сюды, звитаваъ ся зъ кождымъ, подаючи руку. Всѣ усмѣхали ся солоденько до Михася, бо вбнъ теперъ важна тутъ особа.

Зъ фдальнѣ вели однїи дверѣ до креденсу, другїи до дальшихъ двбревнихъ покоївъ. Дверѣ вбдъ креденсу були вбдчиненїи — тамъ зббравъ ся цѣлый жѣночїй свѣтъ пышневецкого двора.

За хвилю отворивъ Войцехъ другїи дверѣ и вышла баронова одягнена по святочному. Въ фдальни зашопотѣли: „баронова!“ — и все втихло. Теперъ высыпавъ ся зъ креденсовой комнаты красный полъ. Були тутъ жѣнии офїціялистбвъ — тыхъ не було багато — и дѣвчата, панны „на респектѣ“. Мѣжь ними вызначали ся три гарненьей вихованицѣ бароновой, сироты по однбмъ старбмъ офїціялистѣ — Михалѣ Бурачиньскбмъ, котрыми

заопікувала ся бездѣтва баронова, якъ своїми власними. Дѣвчата були гарві, бѣлявенькѣ, стрункѣ, зъ синими якъ небо очима, гарно повбирани по паньски. Двораки страхъ лѣтали за ними очима, але баронова, знаючи всѣ штуки двѣрсей, пильнувала ихъ якъ ока въ головѣ. Найстарша 18-лѣтна Міхаліна визначала ся вродою и ростомъ понадъ всѣ. Двораки говорили на ню : чудо-дѣвчина !

Баронова, вивнувши головою вѣжливо на привитане, взяла срібну тарѣлеу зъ оплаткомъ и станула посередѣ їдальнѣ.

— Йдѣть, пане ржонцо ! — шептали офіціалісты.

Махасеви забило ся серце и въ тѣй хвили зовсѣмъ забувъ свою орацію, вотре такъ старанно екладавъ цѣлий день. Але підступивъ до бароновои и промовивъ :

— Ясне-вельможна панѣ бароново, наша добродѣво ласкава ! Въ сей день я, вашъ вѣрний слуга, складаю яснѣй пани баронової за себе и за всѣхъ таке „повіншване“ : Най Богъ дасть здоровле... абы ясна панѣ довгѣ лѣта прожили въ здоровлю и гараздѣ, а по смерти достали „коруну“ небесну... Вівають панѣ наша добродѣвка !

Офіціалісты крикнули „вівають!“

Михась ажъ зблрѣвъ зъ такои напруги. Руки у него дрожали якъ въ пропасницѣ, коли сягнувъ и вщипнувъ кавалчекъ оплатка. Поцѣлувавъ баронову въ руку.

— Дякую тобѣ, пане Міхале, и вамъ всѣмъ ! Я переконана о вашѣй щирости, а особливо о твоїй, пане Міхале. Всѣмъ вамъ жичу, абы сѣте въ здоровлю и въ гараздѣ довгѣй вѣкъ прожили зъ своїми рѣдними.

Михась поцѣлувавъ ще разъ руку бароновои и уступивъ мѣсця другимъ. Для кожного мала панѣ баронова привѣтне слово. Жѣнокъ и дѣвчатъ цѣлувала у голову.

Михась, позбувши ся такои тяжкою працѣ, мавъ теперъ нагоду розглянутись. Ёму заразъ впала въ око

Міхалінка. До теперь вѣнъ ей въ дворѣ не завважавъ. Она стояла біля бароновои, усмѣхаючись. „Ехъ! то то дѣвчина! — погадавъ Михась. — Якъ бы така у насъ въ Закутю, заразъ бы-мъ якъ стѣи сватавъ!...“

— Сѣдajte, мои любѣ! — сказала баронова, показуючи на стѣль, де служба начерпувала великими вохлями борщикъ „шарый“.

Михась не знавъ, що зъ собою робити. Мавъ ити на вілію до мандатора, а тутъ такъ бы ему було любо... придививъ бы ся тѣи синьовѣй Міхалінцѣ... Може бы лишити ся?... Повуса була велика.

— А тебе, пане Міхале, я не задержую, коли ты давъ слово....

Михась скрививъ ся наче-бъ лѣсницю вкусивъ, пращавъ ся зъ бароновою, пожелавъ веселыхъ святъ, велонивъ ся всѣмъ, глишувъ ще разъ на Міхалінку и вийшовъ. „Ехъ! — подумавъ — то дѣвчина! шкода, що не зъ Закутя!“

— Веселои забавы! — клинула за нимъ баронова.

— Куды вѣнъ такъ? — запытавъ оденъ офіціалістъ своего суѣда.

— Мандаторъ заманивъ его до себе на „вілію“.

— Еге! Хитрый той Яричовскій. . вѣнъ его для своен Клявдзѣ „штифтуе“... Шкода его!

Михась не задягаючи кожуха пѣйшовъ на мандаторѣвку таки въ капотѣ — не було далеко.

Яричовскі ладились на приняте Михася, якъ на приняте королевича. Все, що лише було въ хатѣ зъ сѣбного начивя, вийшло на стѣль. Яричовска повышукувала всѣ старіи календарѣ, перечитала всѣ записки зъ бабы-прабабы, абы зглядити вечерю такъ, щобы и королѣвскѣи губѣ було въ смакъ. Вѣдъ часу до часу вѣдбувала она конференціи зъ Клявдзею що-до одягу на нинѣшній ве-

черъ. Въ тій квестіи засягли жѣнни такожь опінів старого Яричовского, що зъ нагоды такого дня и строгого посту не знимавъ зъ себе шляфрока, покурювавъ люльку на довгѣмъ цибусѣ и попивавъ горѣвку, закусуючи за-для посту горѣхами. Яричовскій такъ порадиавъ :

— Криноліны не брати! На криноліну жаденъ шляхтичъ не зловить ся, а радше втѣне. Убратись гладко, причесати ся гладко, на пальцѣ понакладати перстенѣвъ, на швию „гранати“... и всео буде гараздъ...

По полудни мандаторъ при помочи двохъ гайдукѣвъ и наймички прятавъ у покою. На вымытѣмъ чисто помостѣ постелено пѣвъ фѣры сѣна, внесено до кута великій снѣпъ вѣсвєяный, на столѣ розстелено сѣно тонкою верствою и понатыкано зубчикѣвъ часнику. На тоє прийшла узориста велика скатерть — та й робота его була повѣнчана. Проче належало до жѣноєвъ, бо якъ же давати неповоротному гайдукови порцелянову тарѣлку въ руки? Проче поробили жѣнни, розкладаючи при тарѣлкахъ ножѣ, вилки въ сѣбнѣй оправѣ. Вынесли такожь сѣбнѣй збанокъ на мѣдъ, поставили фляшку зъ горѣвкою.

Жѣнни пѣйшли одягати ся. Яричовскій собѣ-жь.

Вже добре змеркло ся, а Михася ще не було.

— Може не прийде? — завважала Яричовска.

— Прийде, бо слово давъ... а тогдѣ вѣнъ нашъ, не устоять покусѣ... Наша Клявдзя виглядає нинѣ знаменито...

И справдѣ панна Клявдзя могла нинѣ и найвыбавливѣйшого очарувати своєю красою. Надагла шовкову сукню зеленою краски зъ широкими по лѣбѣ розпореными рукавами, котрѣ звисали въ низъ, вѣдсловуючи бѣлу яєъ точену ручку прикрашену золотыми бранзолетеами и перстениями. Своє гарне чорне волося причесала гладко

на способъ закутявскихъ шляхтяноей. На шивъ у неи блистѣли гарнй червонй „гранатки“ и велика золота брешка зображаюча звиту гадюку зъ брилянтовыми очами и розтворенымъ грбно ротомъ. Друга дочка, за-для контрасту и поднесена красы Клявдаинов, була одягнена звычайно въ широку криволину.

На дворѣ почувъ ся скрипѣтъ замерзлого снѣгу пѣдъ чобѣтми. Жѣнки метнулись до другой комнаты, оставляючи Яричовского самого. Михасъ шуравъ у сѣняхъ чобѣтми, обтираючи снѣгъ. Яричовскй усмѣхнувъ ся: „Здурѣе хлопчиско, якъ побачить таку кралю..“ Михасъ запукавъ до дверей и на слово „прошу“ вѣйшовъ до покою.

— А! пана ржовцы униженный слуга! Чекали-сьмо, чекали-сьмо... вже намъ здавало ся, що погордите, не прийдете, — лепетавъ Яричовскй, пѣдбѣгаючи проти Михася.

— Добрый вечеръ! помогай Бѣгъ зъ Свѣтымъ вечеромъ! Давъ слово... якъ же бы не прийти?

— Го-го! шляхотеее слово... то паве добродзѣю тѣлько, що присяга, и ддятого я бувъ певный и заложивъ бы-мъ ся, що панъ Михалъ прииде...

— Я трехи забавивъ ся въ дворѣ на оплатуку...

— Ага! правда, то прадѣдный звычай у нашої ласавоной дѣдочки. Знаю, знаю. Може вы й недобрй на мене, що я васъ перебѣгъ моими запросинами, але видите такъ: Я гадавъ, що приятнѣйше вамъ буде мѣжь нами, своими людьми, въ кружку родивнѣмъ, нѣжь межи двораками, котрй бы васъ въ ложцѣ воды втопили... Знаю я ихъ, знаю! го го! То хитрый народъ и дуже лукавый... Видите, якъ я васъ шаную и люблю...

— Менѣ се байдуже, якъ тамъ они о менѣ дума-

ють... Я моѣй пани служу вѣрно, панѣ баронова зъ мене „кунтента“, то чого менѣ бѣльше треба?

— Правда свята! Але все-жь воно „гуси, мовлявѣ, вола перевернуть“... и вамъ бы, пане Михале, оглянути ся за сильною для себе опорю, хто бы за вами въ пригодѣ постоявѣ... Они все заставляють на васъ силки, не тяжко засилити ся... Я вамъ кажу: такі „выщекаві“ двораки то не що-будь, можуть ногу пѣдставити!

— Не зрѣблять менѣ нѣчого! — вѣдповѣвъ Михасъ махнувши рукою.

— Але жь я не кажу, абы вамъ що зрѣбили, але все добре бы мати за собою когось, хто бы потрафивъ за васъ вѣдгрызати ся та вѣдѣсти ся... Вамъ бы, пане Михале, оглянути ся за подругою жита, котра бы мала „сильнѣ стосунки“, а тогдѣ кождый буде ся зъ вами рачувати...

— Е! шляхтянокъ в Богу дякувати досыть, але ще часъ выбирати...

— Еге! таку рѣчь выбирати то нѣколи за вчасно. То треба добре подумати, бо то пане добродзею важна рѣчь. Прецѣвъ годѣ вамъ брати яку-будь шляхтянку. Вы-жь уже злучені зъ дворомъ не на мѣсяць. Всѣляко може трафити ся. Прийдесь деколи и великого пана приняти. Яку-жь бы собѣ раду могла дати така бѣдна шляхтянка зъ Закуты, хочь-бы она й найлѣпша и найкрасша?...

Михасъ вѣдмовлявѣ заедно: „Ще часъ... я ще не розживѣ ся, не розглянувѣ ся. Богъ знае, якъ оно ще буде...“

— Та мы тутъ разбалакались, — каже мандаторъ, — а то до вечерѣ часъ... Гей, панѣ! чи всео готове?

— Готове! — обѣзвавъ ся жѣвочій голосъ зъ вѣдальнѣ. — Прошу просити!

Мандаторъ взявъ шляхтича по-пѣду руку и повѣвъ до вдалнѣ. Тутъ уже всѣ збѣрали ся, цѣла родина Яричовскихъ. Михасъ витавъ ся зѣ всѣми, цѣлуючи жѣночекъ по рукахъ. Клявдзя вѣдбывала вѣдъ всѣхъ своимъ убогомъ и красою. Подобала ся Михасевн, бо вѣвъ усмѣхнувъ ся. пѣдверутивъ вусика и сказавъ :

— Панна Клявдзя гарна, яекъ найкрасша шляхтянка...

— Она бо й е шляхтянка! — пѣдхопивъ батько. — Прошу, нашъ рѣдъ не абы-якій... Я-жъ вамъ показувавъ лѣгитимацію...

Михасевн приходило на языкъ сказати, що тои лѣгитимаціи не видѣвъ.

— Прошу, мамо! зачинаймо! — каже мандаторъ до жѣнки.

Яричовска взяла зѣ стола тарѣлку зъ оплаткомъ и приступила до Михася.

— Що вамъ вѣншувати, пане ржонцо? Дай Боже здоровля и гаразду!

— А я жичу — додавъ Яричовскій, — абы панъ Михаль вѣдъ нинѣ за рѣкъ уже въ своей хатѣ зъ гарною, доброю жѣночкою гостей приймавъ... що дай Боже, амѣнь!

— Я паньству вѣншую доброго здоровля та й що собѣ самѣ бажаєте!

Яричовскій выцѣлувавъ Михася „зъ дубельтѣвки“.

Яричовска вже хотѣла класти тарѣлку на столъ.

— За „позволенемъ“! — каже Яричовскій, — а ще паньство молодѣ... Клявдзю! ты ще, дитино, зъ павомъ Михаломъ не ломала ся... нужь!

Клявдзя, румяна яекъ вишня, взяла тарѣлку и пѣдступила до Михася, пѣдводячи на него несмѣлѣи очн.

— Чого вамъ вѣншувати, пане Тарасовичъ?

— Абы-сьмо здоровѣи були, — каже Михасъ, щипа-

ючи оплатокъ, а вѣдтавъ поцѣлувавъ Клявдзю въ руку.

Вѣтъ бувъ справдѣ очарованый такою гарною дѣвчиною. „Ехъ! — подумавъ — выцѣлувавъ же бы я тебе, выцѣлувавъ, ажъ бы-сь ся просила.“

Яричовскій покмѣтвѣтъ, яке вражѣне зробила Клявдзя на Михася. Моргнувъ на жѣнку и незамѣтно шепнуть:

— Вже нашъ!... шляхтичъ ажъ топяѣ..

Мандаторъ взявъ фляшку зъ горѣвкою, налявъ чарку.

— За ваше здоровле, пане Михале! абы-сьмо лиха не знали!

— Пийте на здоровле, пане сендзю!

Вѣдтакъ взявъ Михасъ чарку въ руку. Горѣвка була запѣкана на медѣ та ще тепла.

— За здоровле паньства! — проговоривъ Михасъ, кланяючи ся на всѣ стороны.

Выпивъ. Горячій духъ запѣканки затягнувъ его въ горлѣ. Шляхтичъ сказавъ: „бр-р-р“ и церемѣгъ ся, хочъ ему тху не ставало.

— Прошу сѣдати!

Михася посадили на першѣмъ мѣсци. Бѣля него сѣла гарна чорнобровка Клявдзя, зъ другого боку Яричовскій. Саме такъ, якъ то колись при обѣдѣ. Подали стравы.

— Пѣсля нашего шляхотского звычайу — промовивъ мандаторъ — повинно бути на „вилію“ девять стравъ. Рахуймо, пане Михале, абы насъ кобѣты не скривдили, хе-хе-хе! Осъ теперъ борщъ зъ „ушками“ то на першій нумеръ. Я буду карбувати, хе-хе-хе! — и урвавши кусникъ стебла поклавъ на столѣ межи своею тарѣлкою а Михасевою.

— А вы, пане Михале — обѣзвала ся дзвѣнкимъ голоскомъ Клявдія — пильнуйте, абы насъ тато не

скривдивъ и не доминавъ ся десятой стравы, коли має бути всѣхъ лишъ девять.

— Добре, панно Клявдэю, буду пильнувати, якъ ока въ головѣ.

Михасъ роввеселивъ ся. Запѣканка пѣйшла по жилахъ огнемъ, а той поглядъ панны при оплатку розтопивъ шляхтича на вѣскѣ. Михасъ усмѣхаючись споглядавъ на Клявдэю, она усмѣхала ся до него. „Ехъ! брва дѣвчина!“ подумавъ Михасъ по десятый уже разъ. Бувъ веселый, говоркій, садивъ ся на гарній слова. Яричовскій змѣркували въ нѣмъ велику перемѣну що-до его оглады. Мслодымъ нѣхто не перебивавъ. Старый втрутивъ деколи слово, абы розмову пѣддержати.

По борщичку подали пироги бульбянїи зъ грибовою пѣдливою.

— Прошу брати! — припрошуе Клявдэя Михася.

— Не возьму, хѣба менѣ вашї перекраснїи рученьки наекладуть у тарѣлку, — сказавъ Михасъ, цѣлуючи панну въ руку десь уже близько лѣвтя.

— Браво! Панъ Михалъ знае компліменты паннамъ говорити, а я того не знавъ. Отъ кавалірѣ! отъ шляхтичѣ!

Надливъ у склянку меду:

— На ваше здоровле, пане Михале! На здоровле пана Михала, нашего воханого сусѣда — вивать!

Торгнули ся склянками. Михасъ выпивъ до дна.

— То вы такъ нашої справы пильнуете? — обыває ся до Михася Клявдэя. — Мы вже зѣѣли другу страву, а тато ще знаку не положивъ другого...

— Правда... О, пане сендзѣю, такъ не йде!

— Но видите, видите, а! я бы бувъ забудь! — и по тыхъ словахъ положивъ друге стебло на столѣ.

Михасъ поведувъ ся якъ зб своими. Давна несмѣливбсть пропала. Сыпавъ дотепами, приказками, надскакувавъ паннѣ Клявдѣ. Старый Яричовскій пѣдморгувавъ на жѣнку, а въ душѣ говоривъ собѣ: „То шельма дѣвка, тота Клявдка! добре грае свою ролю и засилила шляхтича на всѣ чотири ноги... браво!“

Стравы йшли своєю чергою. По пирогахъ прийшла рыба, вѣдтакъ голубцѣ, потому опять рыба, зновъ щось такого, що Михасъ не знавъ тому имени... Кожду страву пѣдливали добрымъ медомъ. Михасъ чувъ, що въ головѣ ему робуть ся якось не такъ, але можна ще вытримати... Такъ дѣйшло ажъ до пшеницѣ, котрою кидали до стелѣ: вѣлько рофвъ буде, хочъ нѣ у Михася нѣ у Яричовского пасѣки не було...

Вже геть пѣзно повставали вѣдъ вечерѣ. Стали колядувати. Михасъ заревѣвъ „Богъ Предвѣчный“ такъ голосно, що ажъ вѣйна задзвенѣли. Яричовскій потягавъ басомъ якъ зъ бочки, панны тягнули диспантими. Михасъ не оглядавъ ся на нѣкого, лише спѣвавъ якъ знавъ. За тою колядою пѣйшли коляды польскѣ, якихъ Михасъ знавъ доволѣ. Всѣ були дуже веселѣ.

Середъ такого настрою Яричовскій моргнувъ на жѣнку. Вона, забравши дѣтей и молодшу дочку, выйшла. Яричовскій пѣйшовъ нѣбы-то колядникѣвъ почастувати, що вѣдколядувавши пѣдъ мандаторевимъ вѣвномъ говорили „повѣншуване“. Михасъ не покмѣтивъ, коли оставъ ся самъ-на-самъ зъ Клявдзею. Теперь она выдалась ему ще красшою. У нього свѣтились очи якъ у вѣвка. „Ехъ! — думавъ собѣ — бѣгме не выдержу!“

Клявдзя крутила ся коло него, смѣялась, договорювала, показуючи бѣлѣ зубки, пѣдносила руки до волося, абы гарненькими своими рученятами замиготѣти передъ Михасевыми очима. „Ехъ, дѣвчина! — сказавъ собѣ Ми-

хась — таки бѣгме не выдержи!“ и хопивши ея за гнучкй станъ, поцѣлувавъ ея зъ цѣлон силы.

Клявдзя не боронилась. Она впялила свои палкй очи въ саму душу Михася, обняла его руками за шию и тежъ поцѣлувала гарного шляхтича.

Яричовскй, видно, ино чекавъ той хвилѣ, стоячи въ другбй комнатѣ при вѣдхиленыхъ дверехъ.

— Bravo! bravo! Такъ, то люблю! По що то довтого мявканя, залицяня? Разъ-два тай годъ! Лише сырѣ вѣдкладаный добрый... Мамо! мамо! а ходи но сюды, подиви ся..

Яричовска показала ся въ дверехъ, але вже не було на що двити ся.

Михась, почувши першй слова Яричовского, вѣдскочивъ вѣдъ Клявдзѣ, наче-бъ его пчола вжалила. Клявдзя сѣла на кавацѣ и закрыла очи долонями.

— Коли вы вже „по словѣ“, мои дѣточки, — промовивъ урочисто Яричовскй — то нѣчого вамъ соромити ся родичѣвъ... Цѣлуйте ся, кѣлько вамъ завгодно... маєте на те право; се жъ найкрасшй хвилѣ вашого життя... Правда, мамо?!

Теперь Михась змѣреувавъ, що полавъ у силку, якъ воробецъ, и якъ той воробецъ ставъ рвати ся на волю. Въ одну мить протверезивъ ся и каже:

— „За позволенемъ“, мси панство... тутъ ще жадного слова мѣжъ нами не було та й нѣчого не було...

— Но, то не шкодить... то ще буде, — вѣдповѣвъ Яричовскй. — Я позволю, а ты, мамо?

— Я знаю пана Михала не вѣдъ нинѣ и такожь поблагословлю... А и Клявдзя не буде противна, коли позволила себе цѣлувати... О, мои дочки выхованй дуже строго и богобоязливо...

— „За позволенемъ“, мои панство! — обзываетъ Михась, видячи, що чимъ-разъ ббльше мотае ся въ силу, — не такъ заразъ... я ще не гадаю жении ся...

— Якъ то, пане добродзею? мбй дбмъ такъ погании, пане ржонцо? То зб мною справа! Таке дбло пахне кодексомъ... знаете вы? Я такои зневаги не подарую!

— Та яеъ я вамъ дбмъ споганивъ? Або то въ мене нечиста губа, чи може я кого вкусивъ?

— То то у васъ нбчо? — закричала „панб сендзбна“. — Мбй Боже! дочку мою цблувати и оббмати то нбчо? Тажъ то вбчный соромъ...

— На цблыи нашъ шляхотскбй рбдъ! — додавъ Яричовскбй. — Рахуйте ся зб мною!

Клявдза почала плакати, затыкаючи очи долонями.

— Та чога панство вбдъ мене хочете? — оборонявъ ся Михась. — Коли я васъ обидивъ, то скажбтъ, що маю робити...

— Така зневага прощае ся лише на „плюбнбмъ коберцу“ пане добродзею!

— Еге! захотбли-сьте! онъ до чога йде! Разъ поцблувавъ та й заразъ до шлюбу? — говоривъ уже сердито Михась. — Дайте менб чистый спокбй...

— Я бо, пане Михале, не позволю собб въ кашу дмухати, а нб, то кодексъ, моспане, та й годб!

— Етъ, дайте менб спокбй святыи! Спасиббгъ за таку гостину, що мене очевидячки ловите...

Михась розсердженый хопивъ за шапку и выббгъ зъ хаты яеъ опареный.

— Грубянтъ! — кричала въ слбдъ за нимъ Яричовска.

— Тихо! — зацбтыувавъ ен Яричовскбй — ще не всео пропадо... Я ще зъ нимъ поговорю по тверезому...

— Не треба було до него такъ „общесомъ“ братися, — говорила по хвили Яричовска, докоряючи чоловікові.

— Дай но сповѣй, Матильдзю! Я знаю, що я робивъ. Я хопивъ зъ-за горяча, а шельма шляхтичь не давъ ся...

— Було его такъ лишити. Бувъ бы прийшовъ разъ, другій, бувъ бы розлюбивъ ся, а таеъ сполошивъ ся и втѣбъ...

Клявдаѣ не робили родичѣ нѣякихъ докорѣвъ, що позволила себе шляхтичеви цѣлувати.

IX.

Михась, выбѣгши зъ мандаторѣвни, утѣкавъ чимъ скорше до двора. Зайшовъ до стайнѣ, осѣдлавъ коня и, не шукаючи за кожухомъ, скочивъ на вульбаку и пѣгнавъ вихромъ до дому. Въ дворѣ ще не спали. Зъ економѣвни чути було веселѣ коляды. Се офіціялісты забавляли ся. Михасеви не було до забавы. Вѣнъ радый бувъ, що его нѣхто не побачивъ, якъ утѣкавъ вѣдъ Яричовскихъ.

„Якась манá мене вчепила ся! — говоривъ самъ про себе. — Якого чорта було менѣ туды лѣзти? А они очевидячки умысно заставили сѣтку на мене... Еге! Урвавъ ся вамъ воробчикъ... Не такій я дурный, якъ вы розумнѣй... Чого я тамъ лѣзъ? тѣфу! У дворѣ бувъ бы-мъ забавивъ ся якъ слѣдъ, поговоривъ зъ людьми, а та мандаторска ника ось що выгадавъ! Приятеля удав! Каже, що вѣнъ шляхтичь... Та якій ты небоже шляхтичь? якъ я біскупъ, ось що! Отъ якійсь двѣрскій „валячь“ поню-

хавъ письма, та въ мандатора перекинувъ ся, о! Вбнѣ за легітимацію говорить та й вмовляє въ мене, що я би видѣвъ... А бодай тобѣ очи повилазили! Гадавъ, що якъ шляхтича упонть, то заразъ возьме его цуурову панну... Пееъ ему!"

Михасъ вѣвъ такий монольоігъ, доки не приѣхавъ до дому. Розбудивъ наймита и вѣддавъ ему коня, а самъ пѣйшовъ у хату. Тутъ було страхъ зимно, бо тѣтка не запалила. Але Михасъ не дбавъ на се. Роздягъ ся, лѣгъ у постѣль и прикрывъ ся зъ-верха старымъ кожухомъ. Бувъ цѣлкомъ тверезый..

„Вбнѣ щось говоривъ за якійсь „кодексъ“... Хиба-жъ справдѣ е таке право, що якъ поцѣлуешь, то вже й жени ся? То не може бути! Або я би укусивъ, чи що? А може справдѣ таке право е!.. Бѣда менѣ!..“

Заснувъ.

Другой днини не выходивъ нѣгде. Ему страхъ соромно стало, що таку дурницю стрѣливъ. „О тѣмъ певно уже цѣлый двѣрць знае! — думавъ собѣ Михасъ. — По що я тамъ ишовъ? Але варто бы розвѣдати... Може мандаторъ справдѣ вдурѣвъ та розтрубѣвъ по селу, що я его велебну панну поцѣлувавъ? Та нехай! А чого лѣзла до мене? Або то у мене жабяча кровь, чи що?“

Одягнувъ ся гарно и пѣйшовъ до двора нѣбы-то на свята до офіціялістѣвъ.

Офіціялісты приняли его радо. Они вважали собѣ тоѣ за честь, що панъ ржонца такий для нихъ ласкавый. Пыталесь его, якъ вчера забавлявъ ся. Михасъ показувавъ по собѣ веселого.

Економъ Чосниковскій зажартувавъ собѣ, чи мандаторѣвна не причарувала его. Михасъ запаленѣвъ, але сразу стямивъ ся.

— Ей, — каже — говорѣть здорові! Куды менѣ до мандаторѣвны!...

— Не бѣйте ся, нѣ! пѣйшла бы за васъ висококомъ. Тѣлько тамъ того панства, що зъ-верха свѣтитъ ся. Мае лише то, що выдуривъ у покѣйного барона, а нашъ Идео то бы ему не давъ зъ села рушити ся, тѣлько вѣнъ ему виненъ!

„И то добре знати!“ подумавъ собѣ Михасъ.

Офіціалісты почувши, що у Чосниковского Михасъ въ гостяхъ, походили ся. Чосниковскій пѣйшовъ до бароновой просити, абы позволила паннамъ пѣйти до него забавити ся. Чосниковскій бувъ старый поважный чоловікъ, то баронова позволила. Старый пѣславъ у Закуте за музикою. Музика заразъ зъявила ся.

Дворани розгуляли ся. Молоді говорили паннамъ чешности, запанувала веселѣсть.

И Михасъ розрушавъ ся. Вчерашне забудъ. Тутъ уважавъ себе безпечнымъ проти напасти Яричовского.

Мѣжь дѣвчатами прийшла и Михалінка, улюблениця бароновой. Михасъ не мѣгъ вѣдъ неи очей вѣдѣрвати. „Якъ я мѣгъ собѣ мандаторѣвною вчера голову зачеме-ричити? По тверезому я бы того не зробивъ...“

Михасъ танцювавъ ажъ зѣпрѣвъ. Выхиливъ ся, притупкувавъ ногами, зовсімъ не журячись тымъ, чи кому на ногу наступить або нѣ. Свою нескладнѣсть заступавъ жвавою охотою.

Мѣжь танцями заводили рѣвнѣ забавы товарискѣй. До того майстромъ бувъ Гоадецкій. Грали „въ пташка“, „звивали букетъ“, „ставили мѣстъ“ и на пѣжмурки не забули. При всѣхъ такихъ играшкахъ Михасъ выбиравъ Михалінку а Михалінка его. Обое припали собѣ до сердца.

Прийшла „цензура“. Михасъ сѣвъ насередъ комнаты и слухавъ уважно, що вѣтра особа на него говорила.

— Нехай приїде тая особа, котра казала на мене, що жадна панна не вѣдказалась бы вийти за мене...

Середь загальної тишини встала Міхалінка зъ свого мѣсця, спаленѣвши на лиці.

— Браво! панна Міхаліна! браво!

Господарь попросивъ до вечерѣ. Каваліры кинулись подавати руки паннамъ. Михась заразъ „полацавъ ся“ и прискочивъ до Міхалінки, наставляючи їй свѣй локоть, такъ якъ другі робили. При вечерѣ сидѣвъ біля неї и заєдно їй щось балакавъ. Бувъ дуже щасливый, тѣлько крививъ ся незначчо, коли нагадавъ вчерашне.

По вечерѣ зновъ музика и играшки. Позаякъ другі стали звертати очи на Михася и Міхалінку, то Михась ставъ трохи осторожнѣйшій и державъ ся подалеки. „Ще мене якій чортъ пѣдкусить, якъ вчєра, та буде нова бѣда... Прозвуть мене вѣтрогономъ...“ Отже вдоволявъ ся тымъ, що дививъ ся зъ-далека на Міхалінку.

Гульня протягнулась довго въ нѣчь. Господарь не жалувавъ нѣчого, щобы лиш гостѣ его добре забавляли ся.

Вже надъ раномъ стали гостѣ розходити ся до домѣвъ. Пѣйшовъ и Михась. Бувъ на себе злый.

„Я вже пропащій! — говоривъ самъ до себе. — Тіи павночки геть мене збаламутять и я не оглянущь, коли стану такимъ самымъ нагайкевичемъ, не вартымъ шляхотского имени, якъ и другі... Фе, Михасю! Скачешь вѣдъ панни до панни якъ мотыль по капусть. Нинѣ цѣлуешь тую, завтра поцѣлувавъ бы другу, якъ бы нагода трафилась... Ганьба! Небѣщикъ дѣдъ у гробѣ поверне ся... Нехай имъ буде га!. Гарна, шельма, одна зъ другою, якъ писана... а котра красша? Еть! жадна не для мене... пекъ бѣдѣ!“

Зайшовши въ хату, лѣгъ спати.

Не тямивъ, якъ довго спавъ. Збудила его тета, кажучи, що в хтось зъ двора.

— Се я, пане ржонцо, — обзыває ся зъ избы двбрскій лѣсничій. — Я прийшовъ васъ пресити сегодня на вечеръ до мене. Буде трохи гостей-сусѣдѣвъ та забавимо ся... Прошу не вѣдмовити...

— Добре, я прийду. Лише wybачте, що я такій „сплюхъ“... Вчера трохи пѣзно пѣйшовъ спати.

— Знаю, вчера була забава у пана Чосниковского... На то оно свята, абы забавитись...

— А буде хто зъ двора?

— О, будуть! я просивъ. „До вѣдзень!“

— „До вѣдзень“! Боже провадь!

„Е! що менѣ зъ того, — подумавъ Михась, — коли Михалинки тамъ не буде...“

Полежавъ еще и вставъ одягати ся. Теперъ жалувавъ, що обѣцявъ прийхати. „Що я тамъ буду мѣжь тыми людьми робити?..“

Одягнувши ся, ставъ роздумувати, якъ бы то найлѣпше ѣхати. „Выпадало бы саньми, якъ поважнѣи люде ѣздять, але нема такихъ саней, а простыми нѣяково... А по друге, якій я тамъ поважнѣи чоловѣкъ? Я ще квалиръ, то менѣ на кони красче...“

Лѣсничій Памульскій мешкавъ подальше вѣдъ села у лѣсѣ пѣдъ самою бучаньскою границею при „циганьскій“ дорозѣ.

Тогдѣ ще не було повѣтового гостинця межи Пышнѣвцями а Бучанами. Вела дорога звичайна, „польска“, вправдѣ окопана по обохъ бокахъ высоко ровами, але се радше для того, абы худоба не заходила въ ланъ, коли ей женуть на пасовиско. Дорога тая вела прямо зъ подвѣрѣя пышновецкого двора, наче-бъ ей хто выстрѣливъ зъ двѣрскихъ вѣконъ. По обохъ ей сторонахъ росли гру-

бѣ лѣпы и высочезнѣй тополѣ. Дорога йшла найкрасшими полями Пышновець. Мѣсцевѣсть тая филаста. Одевь горбокѣ вышѣй вѣдѣ другого, а коли станешь на найвышѣмѣ и поглянешь по-за себе, то здасть ся, наче-бѣ се филѣ великого розбурханого моря перемѣненѣ якоюс чародѣйною силою вѣ урожайну землю. Долины, що простяглись по мѣжѣ тѣми великаньскими валами, звуть ся „хильцями“. Єсть тутѣ хильце перше, друге, третѣ... Четверте зве ся вже циганьскою дорогою. По-при циганьску дорогу повно лѣсовѣ. Є тутѣ лѣсы двѣрскѣ вѣ кѣлькасѣ морѣвѣ, є й маленькѣ лѣски шляхотскѣ. Сама дубина, тверда та росла. Ще однѣ гонѣ вѣдѣ циганьскои дороги, а вже й бучаньска граница. На самѣй границѣ при дорозѣ стояла коршма. Звала ся коршмою „на границѣ“ и належала ще до пышновецького доминѣюмѣ. Тудѣ йшовѣ головнѣй шляхѣ зѣ Бучанѣ и сусѣднѣхъ сѣлѣ на Рудки до Львова. А коло самыхъ Бучанѣ лежала вѣмецка вольонѣя Гохбергѣ.

Вѣдѣ довшого часу голошено, що на бучаньскѣй границѣ и на циганьскѣй дорозѣ щось страшить. Люде божили ся, що бачили якогѣс пана на сивому конѣ, котрѣй огнемѣ зѣ пыска сыпавѣ; другѣ видѣли якогѣс куценького червоного паньча, що вывертавѣ козлы пѣдѣ хрестомѣ, огнемѣ дыхавѣ, коней людемѣ полошавѣ, блудомѣ водивѣ, и такѣ иншѣ страховины. Люде слухали, хрестились та й по-ночи вѣхто бувѣ бы не важивѣ ся на бучаньску границю лице вказати.

При тѣй циганьскѣй дорозѣ, середѣ тѣхъ страховинѣ мешкавѣ лѣвеничѣй Памульскѣй. Єго домокѣ стоявѣ пѣдѣ самымѣ лѣсомѣ, котрѣй засланявѣ его вѣдѣ пѣвнѣчного вѣтру. Передѣ вѣкнами зверненными до сонца бувѣ гарнѣй огородецѣ зѣ цвѣтами а за нимѣ простягала ся зелена якѣ оксамитѣ рѣвна сѣножатка. Памульскѣй

нѣразъ не нарѣкавъ на страхѣвъ. Ему зъ тымъ була велика выгода, бо туды не ходили вѣчлѣжане зъ кѣнми и не робили ему шкоды, а й до лѣса бувъ бы нѣхто не поваживъ ся пѣйти нѣчью. Въ тѣмъ лѣсѣ выводились совы и пугачѣ. Памульскій хоронивъ ихъ ягъ ока въ головѣ, та не длятого, що се мабуть пожиточнѣи птахи, але томѣ, що вони по-ночи вештають ся, погукують и людей лякають.

Михасъ повѣхавъ туды на своѣмъ кони. Нѣчь була ясна, мѣсячна. По дорожѣ минавъ гостей зъ Пышковецъ и зъ сусѣднихъ дворѣвъ, що ѣхали до Памульского. Михасъ поздоровлявъ ихъ, не розбираючи, хто ѣде. Годъ жѣ побѣнати чоловѣка, коли той закутанный кожухами.

На подвѣрбю у Памульского стояло вже кѣльва са-ней безъ коней — значеть, що Михасъ не буде першій. Вѣнъ вѣддавъ коня якомусь побережнѣкови и вѣйшовъ до сѣней. Тутъ другій побережнѣкъ стягнувъ зъ него кожухъ.

Вѣйшовъ Памульскій.

— Яеє щасте для мене повитати пана ржонцу! Просимо, будьте ласкави!

Михасъ обтеръ примералѣ вусики, привитавъ ся зъ Памульскимъ, поцѣлувавъ въ руку паню Памульску и вѣйшовъ до покою. Але йно розглянувъ ся, мавъ охоту вернутесь и втечи що-силы. Середъ комнаты стоявъ Яричовскій и розмовлявъ зъ мандаторомъ сусѣдного доми-нѣюмъ. На канапѣ сидѣла панѣ Яричовска зъ своими обома дочками. Въ другѣмъ кутѣ вертѣвъ ся коло пан-ночекъ молодой Яричовскій, оповѣдаючи имъ щось весе-лого, вѣдъ чого панны страхъ смѣяли ся. Михасъ, побачивши тыхъ людей тутѣа, не знавъ, що робити, и стоявъ на мѣсцѣ. Доперва Памульскій потрутивъ его и вѣнъ опинивъ ся середъ комнаты.

Але Яричовскій не такъ привитавъ ся зъ Михасемъ, якъ той мѡгъ надѣяти ся. Вѡнъ выступивъ проти Михася и, стискаючи его руку, представивъ его другому панови.

— Презентую нашого пана ржонцу... Нашъ честный, коханный панъ Михаль Тарасовичъ.

— Дуже я радъ, дуже радъ! — сказавъ другій мандаторъ, подаючи Михасеви руку.

Панъ Яричовска усмѣхнула ся до Михася на привѣтъ, панна Клявдзя такожь.

— Панъ ржонца сањми? — спытала Яричовска.

— Я на кони, прошу панѣ... Ще поки молоді вѡсти...

— Де-жь бы такой статный каваліръ внакше ѣздивъ, якъ не на кони? — додае Яричовскій. — То лицарска кровь, а кѡнна ѣзда виходить ему на здоровле. И я такъ робивъ колись, пане добродзею, въ молодыхъ лѣтахъ... А теперъ то вже бы кѡстки розлетѣлись, хе-хе-хе!

Михасъ не мѡгъ сего всего порозумѣти. Що воно за диво? Передвчера мало-що не выгнали зъ хаты и „губяномъ“ на прощане прозвали, а винѣ ваче-бъ нѣколи нѣчого... „Може менѣ те все лише снило ся? або тѣ хитрѣ люде опять силку засилують?..“

Выпадало зачати де-що балакати, та приѣхали нові гостѣ, саме зъ пышнѡвского двора. Тѣ самѣ, зъ котрыми Михасъ вчера такъ гарно забавлявъ ся у Чосниковского. „Лише Михалінка тутъ нема!“ — подумавъ сумно Михасъ.

Зробилась повна хата людей. Все помѣшало ся. Старѣ балакали о господарствѣ, о панахъ, молодѣжь вела свою політику смѣючись Богъ знае зъ-за чого.

Вѡнци надѣхали сави зъ музикою. Се вже не була капеля закутянська зъ трома инструментами, але славновѣтна капеля Піцінґера зъ Гохберґа.

Музыка вшкварила въ сѣнехъ мазура. Молодѣжь

збрвала ся до танцѣвъ. Михась скочивъ собѣ. Якось такъ складо ся, що лише панна Клявдзя Яричовска сидѣла. „Що робити? — подумавъ. — Коли они забули о тѣй пригодѣ, то що-жъ я маю памятати?“

— Прошу панѣ!

Клявдзя встала, подала свою бѣленьку руку Михасеви, усмѣхаючись любязно.

Михась, вѣдколи уродивъ ся, доперва другій разъ танцювавъ мазура. Мѣжъ шляхтою сего танцю нема. Шляхта танцюе вертака або коломыйки, козака, шталіра, лінкса, польки телепанки, але мазура нѣколи. Та показуе ся, що се не тяжкій танець. „Або то така штука взяти панну за руку и бѣгати зъ нею по-пѣдъ стѣны тупотячи деколи ногами?“ Такъ думавъ собѣ Михась, волѣчучи за собою панну Клявдзю. При тѣмъ пѣдсекакувавъ якъ и другій, ударявъ чоботомъ объ чобѣтъ, тупотѣвъ до пѣдлоги и державъ ся другихъ. Але найлекше йшовъ Михасеви „голубецъ“, що пригадувавъ ему „вертака“, тѣльки що лише въ оденъ бѣкъ. Тогдѣ Михась хапавъ свою панну за станъ и такъ нею завертѣвъ, що вѣй духъ захапувало.

— Якъ же вы бавите ея сихъ святѣ? — спытала Клявдзя Михася при мазурѣ.

— Файно, отъ якъ бачите... Вчера бувъ-емъ у Чосниковскихъ десь до рана, нинѣ тутъ...

— А до насъ не ласавѣ були зайти! — каже Клявдзя спсзираючи ему въ очи.

На те слово Михась мало не пристанувъ у танци та ледви поздержавъ ся, щобъ не сказати: „чи ты панно вдурила, чи зъ мене хочешъ дурня зробити?“

— Вы певно не можете забути того, що стало ся?... Охъ! и я того не забуду до смерти... Та не чудуйте ся мому татови. Старій люде того не розумѣють...

Михасъ еще не мѳгъ зббрати ся на слово, абы що вѳдповѳстр.

— Пане Михале, заходѳть до насъ деколи, хочь-бы й дуже часто, мы вамъ страхъ будемо радѳ вѳдъ серця...

Михасъ о мало що не вѳдповѳвъ на тѳ запросины: „побачишь мене тогдѳ, якъ свое ухо“, але не сказавъ нѳчого.

Скбичивъ ся мазуръ. Михасъ вѳдѳвъ свою даму на мѳсце и замѳшавъ ся мѳжь другихъ.

Забава йшла дуже весело. Гостей позѳвадило ся багато. Панянокъ було бѳльше чимъ кавалѳрѳвъ.

Було вже пѳзно въ нѳчь, якъ посѳдѳли до вечерѳ. Яричовскѳй, помагаючи господареви розмѳшувати гостей, маневрувавъ такъ, абы Михася посадити коло Клявдѳвъ. Але Михасъ змѳркувавъ его гадку и сѳвъ деинде — межѳ самыхъ мужчанъ. Вѳдъ панночокъ сторонивъ, попаривши ся вже разъ. Впрочѳмъ ему Михалинка стояла заѳдно передъ очима зъ вчерашного вечера.

Яричовскѳй крутивъ носомъ. Не бувъ ядоволеный еобою и бачивъ наглядно, що Михасъ уникае Клявдѳвъ.

При вечерѳ, коли вже пѳдъ впливомъ меду язѳки гараздъ розрушали ся, стали пускати рѳзвѳй жарты, приказки, зъ чого гостѳ сердечно смѳяли ся.

Хтось звѳвъ бесѳду на страхѳвъ.

— Пане Памульскѳй, — пытае одна дама, — чи вы бачили того страха, що осѳ тутъ на граници бучаньскѳй такѳй вѳглѳ виробляе?

— Разъ лише, ласкава панѳ. Я вертавъ зъ Самбора пѳзно въ ноци. При дорогѳ бѳля хреста щось зарушалось, вѳдтакъ стало скакати, вывертаючи козлы... То добре, що мои шканы не полохливѳй, и я якось щасливо переѳхавъ...

— По при него?

— Таки недалеко. Я тамъ дуже ему не придивлявъ

ся, але можу забожити ся, що огонь ему зъ рота искривъ ся. Я ставъ вдмовляти по-тихо літанію и бѣда щезла!

— Се правда, — обзыває ся друга панѣ, — літанія то найуспѣшнѣйше средство противъ такой напасти...

На всѣхъ присутныхъ насѣвъ якійсь пригнобляючій лякъ, бо въ саму ту хвилю кукавка на старбѣмъ годиннику выкукала дванацятю. Кожеде оглянулось боязко поза себе.

— Але такъ до вашего дому не зближае ся и не робить вамъ пакости? — допытувалася панѣ дальше.

— То зовсѣмъ нѣ. Вѣнъ лишъ на граници при дорожѣ бушуе.

— А менѣ оповѣдавъ оденъ старый шляхтичъ зъ Закутя, що якъ була перша холера... най зъ тамтыми часомъ иде.. то Пышнѣвчане наняли службу Божу и за порадою одного старця мали свяченымъ плугомъ обрати границу довола. Тогдѣ вже холера лютувала сврѣзъ по сумежныхъ селахъ — въ Бучанахъ, на Гохбергу, въ Королевичахъ, у Выбуловѣ, въ Топорѣвцяхъ... Такъ вамъ орали три днѣ... бо то великій округъ... орали, а священникъ ишовъ зъ процесією и кропивъ свяченою водою. Якъ же вамъ прийшли на бучаньску границу, то тутъ за лѣсомъ пѣдняло ся ажъ до облакѣвъ таке довге бѣле полотно и все падало на землю, и зновъ пѣдносило ся, падало и зновъ пѣдносило ся та йойкало... То волю вамъ станули и авѣ рушь зъ мѣсяця!... та й не доорали. И холера прийшла до села саме зъ того боку...

— Ей, то не за холеры було, — обѣзвавъ ся Михась, що до теперъ мовчавъ — то ще за джумы. Мѣй прадѣдъ оповѣдавъ о тѣмъ. Оно мало такъ бути: Волю мали бути одной масти, а погоничъ и плугаторъ мали бути близнюки, и то такѣ, що нѣколи зъ собою не сварили ся. Знайшли такихъ волѣвъ и такихъ близнюкѣвъ

та й орють. Ажъ тутъ на бучаньскѣй граници той, що бувъ плугаторомъ, якъ не крикне на брата погонича: „Куда ты, чортѣвъ сыну, волѣвъ ведешь? бери цебѣ!“ Ну, та й зъ-за того вся работа нѣ на що...

Всѣ стали смѣяти ся зъ Михасевого оповѣданя. Деякі посторонні дамы стали розпытувати, що то за шляхтичъ тавій гарный и такъ гладко говорить.

По вечерѣ взяли ся зновъ до забавы и танцѣвъ. Забава протягла ся геть по-за пѣвнѣчь.

Гостѣ стали розѣздати ся.

Михась попращавъ ся, надягнувъ кожухъ и пѣйшовъ до стайнѣ за конемъ. Выѣхавъ першій зъ обѣйстя Памульскаго. Мѣсяць уже зайшовъ давно, та лише вѣдъ снѣгу було трохи видно ся.

Коли Михась зблизивъ ся до границѣ, завважавъ, що кѣнь его стриже ухами, форкае и непокоить ся. Михась заразъ нагадавъ собѣ страха. Ъхавъ осторожно, оглядаючись на всѣ боки. Перехрестивъ ся.

Пѣдъ хрестомъ щось зарухало ся, повернуло ся, зъ рота заискривъ ся огонь. Кѣнь наполошивъ ся и такъ напруго скочивъ у бѣкъ, що Михась ажъ заколыхавъ ся на кульбацѣ. Кѣнь форкавъ, поступавъ ся въ-задъ и спинавъ ся дуба.

— „Вшелькій духъ Пана Бога хвалі!“ — кликнувъ Михась.

У вѣдповѣдъ на то страхъ вывернувъ козла и зновъ обернувъ свою свѣтлячу пивку до Михася.

„Га, годѣ коня всилувати, — важе Михась, — пѣйдемо пѣшки..“ Злѣзъ изъ коня и привязавъ его до придорожной вербы, а самъ выломивъ здорову запруту и зъ нею пустивъ ся йти прямо до страха. Страхъ вывернувъ еще разъ козла, блиснувъ огнемъ и ставъ Михасеви грозити кулакомъ. Вѣдтакъ положивъ ся горѣлицъ и взявъ

ся фиркати ногами й руками, якъ обернений на спину хрущъ. Михась, ще пѣдъ впливомъ доброго меду, розлютивъ ся — страхъ навѣтъ не стямивъ ся, якъ Михась прискочивъ черезъ рѣвъ пѣдъ хрестъ и впаривъ его за прутю.

— „Свась Марі!“ — закричавъ страхъ и схопивъ ся на рѣвнѣй ноги.

— То ты такій страхъ, що Исуса вzywавшь? Почекай, небоже! теперъ я тебе настрашу! — и ставъ страха таеъ пражити, що той кричавъ не своими голосами.

Пискливый голосъ лунавъ по поляхъ, вдѣбиваючи ся стократнымъ вдгемономъ у лѣсъ. Гостъ, щѣ вертали вѣдъ Памульсого, почули крикъ. Жѣнии налякались и намагали на чоловѣкѣвъ, абы вертали. Але чоловѣки були тежъ пѣдъ охотою и поспѣшали чимъ скорше на мѣсце, зъ-вѣднѣ рсзходивъ ся голосъ. Михасьвъ кѣнь заирзавъ весело, почувши другихъ коней.

Гостъ не могли змѣреувати, що робить ся. До вербы привязанный Михасьвъ кѣнь, далъ пѣдъ хрестомъ хтось махае ся, а хтось кричить вючиеъ по земли.

Першій надѣхавъ мандаторъ Яричовскій.

— Голя, пане добродзею! що тутъ робить ся?

— Страха бю, пане сендзьо!

— А, то панъ Михаль, нашъ ржонца коханный... Добре ему такъ! Теперъ шельму звязати.. я его возьму зъ собою... то мое теріторіюмъ.

Надѣхали другій, прискочили пѣдъ хрестъ и за хвильку страхъ бувъ звязанный якъ бараць. Привязали его зъ-заду до мандаторскихъ саней, хочъ Яричовска и Клявдія дуже протестували.

— Зухъ зъ пана, пане Михале! — сказавъ Яричовскій. Теперъ уже страхѣвъ на граници не буде...

Показало ся, що страхомъ бувъ Нѣмчикъ зъ Гохбергу, котрый такі штуки показувавъ, зачалену губку въ зубахъ державъ, людямъ коней полошивъ, а коли хлопскій возы вывертали ся до рова, вѣнъ забѣгавъ и кравъ, що попало — чи кобелю, чи гуску, чи такі коралѣ здиравъ бабамъ изъ шиѣ.

Михасъ пбйшовъ до своего коня, скочивъ на кульбаку и полетѣвъ зъ вѣтромъ на перегоны до села.

Х.

Михасъ вернувъ вѣдъ Памульскихъ дуже вдоволеный. Найббльше гѣшивъ ся зъ того, що Яричовскій успокоивъ ся и переставъ страшити его янимсь тамъ кодексомъ. Цоклавъ ся безжурно спати, бо й таѣ ще першого дня по святахъ не буде въ дворѣ работы такой, щобы ажъ самъ потребувавъ тамъ бути.

Вже було зъ полудня, коли тета розбудила его, кажучи, що въ вѣбѣ чекае на него Яричовскій.

Михася наче бѣ зимною водою поливъ. „А може вѣнъ мене хоче выпытати що-до того страха вчерашного... Певно, що лишъ дпятого прейшовъ. Чого-жь менѣ бояти ся?“ Схопивъ ся зъ постелѣ и одягнувъ ся въ стару кожушину, котрою бувъ укритый. Чоботы затягнувъ на босу ногу и таѣ вѣйшовъ до вѣбы.

— Дѣвнъ добрый, пане Михале!

— Дѣвнъ добрый! — важе Михасъ протираючи заспані очи.

— Якъ же тамъ спало ся по вчерашнімъ? Не снивъ ся привадкомъ страхъ?

— Вѣнъ менѣ нѣ, але я ему то либонь такъ довго буду снити ся, поки не загойть ся спина...

— Хе-хе-хе! ей добре вы ему дали почесне, буде памятати! Я пане добродзею спешу зъ нимъ протоколъ и вѣдставлю до Самбора до криміналу, най собѣ зъ нимъ роблять, якъ собѣ заслуживъ...

— Ей! може бы лѣпше пустити его на чотири вѣтры, вѣнъ вже певно бѣльше нѣегого страшити не буде...

Михась бувъ дуже радъ, що то за-для того страха зайшовъ до него Яричовскій.

— Хнба вы, пане ржонцо, за нимъ просити будете, бо такъ, тобы-мъ его не пустивъ нѣ за що. За таке, пане добродзею, то криміналь... еть на тое выравный приписъ...

— Ну, то я прошу за нимъ, — каже Михась.

— Стане ся! заразъ кажу его выпустити... Чого-жь бы я для васъ, мѣй пане Михале, не зробивъ, для мого будучого, якъ ся называе, зятя...

Яричовскій дививъ ся, лукаво усмѣхаючись, Михасеви въ очи.

Михася заморозило.

— Вольнѣ жарты, пане севдзьо, але зъ такого дѣла жартувати не годять ся...

— Я-жь не жартую, лише говорю на серію. И саме нинѣ прейшовъ васъ запытати, коли покѣнчимо дѣло...

Михасеви набѣгли лица кровю:

— Нѣколи!

— Овъ! Мене такимъ словомъ не позбудетесь, пане Михале, — говоривъ поважно Яричовскій. — Вы мою дочку розлюбилы, она за вами пропадае... топити ся хоче. А хто-жь за нею упѣмне ся, коли не я, ви отець? Вы-жь

ен въ моёмъ домѣ поцѣлували... а то вже, пане добродзею, завдатокъ на заручины...

— Отъ не смѣшть себе и свои доньки! — каже Михась. — Якій тамъ завдатокъ? або то я полишивъ якій знакъ, що-мь поцѣлувавъ? Впрочемъ чого до мене пхала ся?

— Прошу дуже, вы мене обиджаєте, пане Михале! Мои дѣти виховані побожно... То пане добродзею не перша лѣпша шляхтянка, щобы кавалерови на шию вѣшала ся...

— А я зновъ прошу васъ не ображати нашихъ шляхотскихъ дѣвчатъ... То въ моѣй хатѣ, пане сендаю!

— Я не ображаю нікого, лише встоююся за мою зобидженую и покривдженую дитиною. То такъ не йде! Вы мусите женити ся, бо я маю право того жадати!

— Я бы хотѣвъ видѣти таке право, що якъ поцѣлуешъ, то заразъ и жени ся...

— Прошу, тутъ маю кодексъ! — и Яричовскій выймивъ зъ кишенѣ книжку подаючи ен Михасеви. При томъ дививъ ся на Михася такъ, якъ бы хотѣвъ сказаати: „Або ты дурню нешеретаный умѣешь книжку въ руку взяти?“

Але Михась знавъ вже зъ книжкою поводити ся. Взявъ книжку въ руки, пѣдступивъ пѣдъ вѣкно и ставъ поволи читати: „Instrukcyja dla mandatarjuszów względem poddanych traktowania“...

Яричовскій не хотѣвъ самъ собѣ вѣрити, що бачивъ и чувъ... Зъ зачудуваня отворивъ ротъ и станувъ зовѣмъ збентеженный.

— Покажьть же, менѣ — обзываець Михась — де тутъ написано, що якъ поцѣлуешъ, то и жени ся заразъ? Мандаторъ отямивъ ся.

— Ей бо, я не тоту книжку взявъ... я помылывъ

ся. Але есть таке право... тѣлько, що я вамъ его ажъ въ судѣ покажу, сли не поладнаете добровѣльно.

А въ душѣ гадавъ собѣ Яричовскій: „Де той брусь навчивъ ся читати?“

— Вы, пане Михале, — почавъ дальше у голосъ — певно журитесь си приданымъ? Не журѣть ся! Заразъ по шлюбъ выплачу вамъ на руку триста дукатѣвъ, а то вже сума... Я, пане добродзею, дбаю на мои дѣти... И, натурально, дамъ цѣлу выправу... Она господиня добра, богобоязлива — я на тое зъ жѣвною дуже уважаю, бо то грунтъ цѣлого щастя — побожнѣсть... а якъ же! Яка она господиня, переконали-сьте ся самѣ, що то за пироги варить, моспане...

— Дайте менѣ вже разъ сповѣй! — вѣдрубавъ Михась — не хочу нѣ дукатѣвъ, нѣ выправы, нѣ пирогѣвъ. Вамъ здае ся, що можна такъ шляхтича на арканѣ до елюбу вести? Не хочу нѣчого. Вѣдчепѣть ся!

— Не хочете? А я вамъ покажу, що схочете! судово васъ присилюю, бо не позволю мого дому обиджати...

Михась показувавъ по собѣ, що мае велику охоту выкинути Яричовского за дверь.

— До вѣдзена, пане ржонцо! — каже Яричовскій выходячи зъ хаты, — надумайте ся лѣпше, бо буде зле!

— А вы надумайте ся и не лазьте менѣ зъ такимъ дѣломъ, щобы-мъ коли не согрѣшивъ! — вѣдповѣвъ сердитый Михась.

По вѣдходѣ Яричовского Михась важно задумавъ ся. „Чорты мене подеусили йти тамъ на вѣлю... що теперъ менѣ зробити? Уже бы-мъ бѣдѣ и заплативъ, абы лиш вѣдчепивъ ся. На що менѣ по судахъ волочати ся? Хороба ихъ знае... може на правду е таке право? Але-жь бо я йй анѣ слова не говоривъ, що буду женити ся або

що.. Конецъ свѣта хйба, чи що? А ту зъ нѣкимъ пора-
днть ся. Шляхта певно такого права не буде знати, та
й встыдъ признавати ся...”

Не вѣвъ обѣду, у ночи спати не мѡгъ, такъ тяжко
зажуривъ ся. „Напасть та й годѣ! Буде мене чѣпати ся,
то хйба зъ Пышиновець утѣкай!”

Яричовскій не втративъ ще надѣвъ на добрый успѣхъ.
Уложивъ собѣ плянъ: ще кѡлька разѡвъ шляхтича по-
страшити судомъ, бароновою, и такъ его укоськати. А
по шлюбѣ то вже Клявдея дасть собѣ зъ тымъ дивуномъ
раду, бо жѣнки дуже хитрѣ бувають.

По довгихъ нарадахъ зъ самымъ собою, по не до-
спаныхъ ночахъ Михасъ рѣшивъ ся вѣдерити цѣлу
правду бароновѣй и схоронитись пѡдъ ен опѣку. Нагода
до того наближала ся, бо йшовъ Новый рѡкъ. Михасъ
прилагодивъ власноручно написаный рапортъ и ждавъ
Нового року нетерпеливо.

Яричовскій за той часъ не находивъ его, полиша-
ючи се на пѡзнѣйше. Яричовска допытувала ся цѣкаво
чоловѣка, якъ дѣло йде, та вѡнъ збувавъ ен одностай-
ною вѡдповѣдю:

— Лиши тов менѣ, а побачишь, що буде добре.

Тымъ и успоковъ жѣннеу, котра вѣрила въ хи-
трѡбетъ своего чоловѣка, якъ жида въ чудотворного рабѣна.

На Новый рѡкъ вставъ Михасъ, скоро на дворѣ за-
ефрѣло, и ставъ готувати свою гардеробу. Обголивъ ся,
вычесавъ чуприну и задягъ капоту. Пѣйшовъ до двора.

У великѣй фдальной комнатѣ зѡбрали ся всѣ офі-
ціялисты. Михасеви и не въ головѣ було „повѣншуванѣ”
и намовивъ старого Чосениковского, щобы вѡвъ яко най-
старшій вѣкомъ промовивъ въ имени всѣхъ. Другѣ тов
одобрили и Чосениковскій, поправляючи свѣй вусы, по-

кашлювавъ собѣ на охоту, добираючи въ памяти словъ до „повішуваня“.

Незадовго вийшла баронова, а тогдѣ Чосниковскій вийшовъ на передъ и заговоривъ. Говоривъ и розплакавъ ся. Баронова зворушена подякувала. Побалакала ще вѣлька словъ и хотѣла вѣдѣйти до своихъ покоївъ. Їй заступивъ Михась зъ бючимъ серцемъ дорогу и цѣлуючи въ руку сказавъ, що має зъ ясною панею вѣлька словъ на самотѣ поговорити.

— Коли такъ, то ходи зо мною до мого кабинету.

Баронова йшла передомъ. За нею постунавъ Михась въ своихъ подкованыхъ чоботахъ. Ишовъ дуже осторожно, абы на гладкихъ паркетахъ не поховзнути ся.

— Що-жь менѣ скажешь, пане Михале?

— Насампередъ прошу яснои панѣ приймити рапортъ! — и вытягнувъ зъ кишенѣ зложеный папѣръ та й подавъ пани.

— Хто се писавъ? — пытае баронова, — письмо менѣ незнакоме..

— Я писавъ, — каже Михась почервонѣвши.

Баронова втѣшила ся.

— Ты? научивъ ся вже писати? Славно, пане Михале! Теперъ вся робота буде инакше йти, коли письмо зваешь... Дуже тымъ тѣшу ся. Хто-жь тебе навчивъ?

— Дякъ тутешный, старый Пагъ.

— Я тобѣ давно хотѣла таке порадити, лѣше бояла ся образити твоєи шляхотекоеи душѣ... Гарно! — говорила дальше, розглядаючи ся въ письмо. — Але чого ты якійсь тавій сумный, ажъ помарнѣвъ? Выгулявъ ся такъ на святахъ... ну, се нѣчого, ты молодой и се твоя пора... Лишь нема чого хнюпити ся...

Михась зѣтхнувъ.

— Ясна панѣ бароново, моя добродѣво ласкава! мене таке спѣткало, що ажъ страшно...

— Чи не хорый ты?

— Я здоровый цѣлкомъ, ласкава добродѣво, але то ще гѣрше вѣдъ хоробы...

— Говори-жь бо смѣло! Я не люблю догадувати ся... говори, що тобѣ долягае...

— Я навѣтъ не смѣю передъ ясною панею того сказати, бо менѣ соромно, але не маю нѣкого такого щирога, щобы за мною обставъ...

— Говори вже разъ! я слухаю, — сказала нетерпеливо баронова.

Михась потупивъ очи въ помѣсть и почавъ говорити:

— Яричовскій запросивъ мене на вѣлію. Чого я тамъ ишовъ, бѣгме не вгадаю... Якійсь злый духъ мене подкусивъ... [Баронова присѣла на канапѣ и слухала.] Прийшовъ я тамъ, ну, якъ звичайно, привитавъ ся, мы зломиди оплатокъ при „повіншуваню“, якъ водить ся... Сѣли до вечерѣ, пили горѣвку, мѣдъ, ѣли всѣлякѣ стравы, отъ, якъ звичайно буває, ну, а потому мы колядували... та й найстарша Яричовска сидѣла коло мене... мы розмовляли, жартували, смѣяли ся, цѣлкомъ „призвонито“, отъ, якъ звичайно каваліръ зъ панною... Потому мы колядували... гмъ...

— То вы два разы колядували?

— Та мы богато колядували... потому всѣ вышли зъ покою, геть и сендая и сендаѣна и дѣти... тѣлько... гмъ... лишивъ ся я и панна Клявдзя...

— Ну и що? — спытала баронова, бо таке довге оповѣдане ѣй наскучилось.

— И я ви... гмъ... поцѣлувавъ, — каже Михасъ та грохи не вдавивъ ся тымъ словомъ. Кровь била до го-

ловы, въ ухахъ шумѣло, шапку такъ скубавъ у рукахъ, що трохи еи на шматки не рознѣсь.

— Ха-ха-ха! — засмѣяла ся баронова — а-жъ ты потѣшний, мѡй пане Мiхале... ха-ха-ха! То ты тое называвъшъ нещастѣмъ? ха-ха-ха-ха!

— Прошу яснои панѣ, та то ще не конецъ...

— Що-жъ було дальше? — каже баронова, приблиючи поважный выгладъ. „Шляхтичъ въ своѣй наввности готовъ менѣ ще Богъ знае що наговорити“ подумала баронова.

— Панна поцѣлувала мене... ну и мы цѣлували ся... Ажъ тутъ влѣтае до покою старый Яричовскій, хоче насъ благословити, каже, що мы вже заручились... Я вѡдпеую ся, а вѡнъ нѣ и нѣ, каже, що я мушу женити ся, бо такъ говорить явѣсь тамъ кодексъ... чиста напасть! Я ему кажу: прецѣнь я панны не вкусивъ, чого хочете вѡдъ мене? а вѡнъ все свое... Я ажъ утѣкъ зъ хаты...

— Може вѡнъ лише такъ жартувавъ зъ тобою? То розумный чоловѣкъ!

— Го-го! вѡнъ навѣтъ премудрый, не то розумный... де тамъ жартувавъ! По святахъ приходитъ до мене и конечно: жени ся и жени ся, а нѣ то тебе до суду завдамъ! Каже: таке е право, що хто панну поцѣлуе, мусть и женити ся, бо то зневага... Або я знаю, чи де на правду таке е право... Господи! я бы радше пѡйшовъ у Днѣстеръ утопити ся...

— Не бѡй ся, пане Мiхале, такого права нема.

— Панѣ бароново ласкава, ратуйте мене! — и Михасеви показали ся слѡзы въ очехъ.

— Не бѡй ся, нѣчого тобѣ не буде... Я вважаю, що Яричовскій вно чатувавъ на тебе... добрый мае смакъ... Я тобѣ дамъ проти него раду — каже баронова усмѣхаючись.

— Я до рады яснои панѣ душею пристану, лишь прошу мене порадити и пѣдъ свою опѣку взяти.

— А послухаешъ мене?

— Послухаю, ясно панѣ, послухаю, даю мое сл...

— Стой! слова ще не давай, абы-сь не жалувавъ. Отже я тобѣ раджу: жени ся!

Михасъ ставъ нѣ въ сихъ нѣ въ тихъ... по павъ ся зъ дошу пѣдъ лотоки.

— Ты, пане Михале, не повиненъ бы такъ дуже оженена бояти ся. До паненъ ты смѣлый... цѣлуешъ добре.. ха-ха-ха!

— Та прошу яснои панѣ бароновои, де-жь такъ можна „раптомъ“ женити ся? Нема зъ вимъ...

— А якъ тобѣ Михалівка подобае ся? Вона для тебе призначена... а мандаторъ вѣчого тобѣ не зробити!

Михася ажъ заскоботало по серцю. Ставъ баронову по рукахъ цѣлувати и розплакавъ ся...

— Ага! впала она вже паничеви въ очко? Бережись мандаторѣвны!

Баронова подзвонила. Увѣйшивъ Войцехъ.

— Попросити сюда панну Михаліву! А пополудни най тутъ приде панъ мандаторъ!

— Вѣнъ уже тутъ чекае, прошу яснои панѣ, — каже Войцехъ — пришовъ „вѣншувати“.

— Перепроси, най зачекае, а панна най тутъ заразъ приде!

Михасъ не знавъ, що робити зъ собою. Мавъ охоту втечи, лишь не хотѣло ся ему здыбатись зъ Яричовскимъ.

За хвилию ввѣйшла Михалівка. Михасъ мало зо шкѣры не выскочивъ.

— Чи ясно панѣ мене кликали?

— Такъ. Знаешъ сего пана?

— Знаю.

— Подобавъ ся тобѣ?

Міхалінка засоромилась и глинула зъ пѣдъ ока на Михася.

— Зѣ-вѣднн вы знаете ся?

— Мы разомъ танцювали у паньства Чосниковскихъ.

— Отъ видите! — каже баронова — я еи пильную ягъ ока въ головѣ, а они кудысь по-за плечѣ на себе очкомъ видають... Міхалінко, пѣйдешъ за пана Міхала за-мужъ?

Міхалінка почервонѣла ще гѣрше, прискочила до бароновой и впала ѣй въ ноги.

— Пане Міхале, хочешъ взяти еи за малжонку?

— Хочу, ясна панѣ, хочу! — вѣдповѣвъ Михась твердо.

— То бери! будешъ мати добру жѣнку, добру господиню, бо я еи вѣдъ дитини выховала и она шляхтянеа тагъ добра, ягъ и ты... За посагъ не жури ся, то моя рѣчь... Бери!

Михась врозумѣвъ приказъ „бери“ въ літеральнѣмъ значѣнню. Приступивъ до Міхалінки и взявъ еи за руку. Баронова догадала ся, що палкѣй шляхтичъ не вытримае, абы не поцѣлувати, тожъ лишила ихъ самыхъ и выѣшла до мандатора.

Михась давъ теперъ серцю волю. Обнявъ бѣляву Міхалінку цѣлувавъ еи въ чоло, въ очи, въ уста. Она ягъ голубка горнулась до него и вѣдплачувалась поцѣлункомъ.

— Боже, ягѣй я щасливый! — говоривъ Михась.

— И я щаслива, бо я тебе... васъ дуже люблю!

Баронова, принявши офіціальный благожеланя вѣдъ выстроенного Яричовского, поговорила зъ нимъ на самотѣ.

Господь знае, про що балакали. Але мандаторъ вѣйшовъ алыи якъ чортъ, трохи тростины своєї не поломивъ у рукахъ.

До жѣнки сказавъ такъ:

— Все пропало! Чортъ наславъ баронову... той брусъ женить ся зъ Михалінкою.

Вбдъ того часу не заходивъ до Михася и не страшивъ кодексомъ.

XI.

Зъ того часу Михасеви жилось инакше. Що днини бодай на хвильку забѣгъ до двора побачитись зъ Михалінкою. Теперь зимовою порою не приходило ему тяжело одягати ся въ сукно. Михалінка була ему рада. Полюбила Михася цѣлою своєю дѣвочою душею.

Михася наче-бъ хто на сто коней посадивъ. Коли-бъ ему баронова подарувала цѣли Пышнѣвцѣ збъ всеми поддаными, вбнъ певно такъ бы не тѣшивъ ся. Лишь одна перешода стояла въ дорозѣ. — Михасъ не знавъ, якъ его рбдня прийме его заручины. Знаючи амбіцію шляхотсеу своєї родини, котра въ Закутю була дуже численна, вбнъ боявъ ся, що може не позволять, а тогдѣ далєбб' не знать що робити. Михалінку вбнъ любивъ страхъ, за бароновою бувъ бы въ огонь скочивъ, але зривати зъ родиню, зъ шляхтою, то лѣпше повиснути на сухой вербѣ.

Вбнъ выбравъ себѣ хвильку поговорити зъ мамою на Святый вечѣръ и того дня дожидавъ въ горячкѣвѣй не-терпячцѣ. И той день надѣйшовъ. Михасъ выпросивъ ся у бароновой на свята.

— Йди, йди, мой добрый пане Михале! Грѣхъ бы було тобѣ робити въ таке велике дорбчине свято. Повклонись мамѣ вѣдъ мене. Веселыхъ святъ тобѣ! На другій рѣкъ, дасть Богъ здоровья, будете вже на своѣмъ, а тогдѣ я, сли дочекаю, прийду до васъ... уже завчасу впрошую ся...

— О, панѣ баронова такій для мене добрий... нехай Богъ милосердный заплатитъ и нагородитъ всянимъ добромъ!

Въ тѣй хвили нагадавъ собѣ, що ще въ лѣтѣ обцявъ шляхтѣ взяти для нихъ угорѣ на старизнинѣ.

— Я ще, прошу яснои панѣ, маю одно дѣло госнодарске. На сесе лѣто пускаемо старизнину за Днѣстромъ въ угорѣ. Швода, щобы такъ змарнувало ся, хочъ того косити не можна. Я бы гадавъ... не знаю, що яснои панѣ на тоє скажуть, абы той угорѣ дати шляхтѣ на выпасѣ, а они за тоє въ осени его спокладають...

— А чи схочуть? Тамъ есть двѣстѣ морібвѣ...

— Схочуть! чому бы нѣ? Я вже зъ ними о тѣмъ говоривъ.

— Добре, умовъ ся зъ ними.

Надъ вечеромъ зайшовъ Михась въ Зауцѣ до матери. Стефаниха нетерпеливо дожидала его.

— Мой сыночку, а годить ся то давати матери такъ ждати?

— Выбачте, мамо, але то служба, трудно! Не буду три днѣ въ дворѣ, то треба було всьому ладъ зробити, — сказавъ Михась цѣлюючи маму въ руку.

— Та добре, добре. Я лише гадала, що ты такъ спанѣвъ дуже, що вже не прийдешъ до мене на Святый вечѣръ...

— Такъ не можна, мамуню, говорити! Мене бы Богъ скаравъ... А тета вже е?

— Є, є, не бѡй ся Михасю! — обзываетъ се тета на печи, — отъ трохи змерзла-мь идучи, та выльзала на пѣчь погрѣти ся...

Федьѡ поравъ ся ще на обѣдню. За хвилику принѣсь у хату вѣвсяный снѡпъ и вязанку сѣна.

— Помагайбѡгъ зъ Святимъ вечеромъ, зъ Рѣздомъ божимъ! дай Боже щасливо, панѣ матео та й ты коханий браце, завтрѣшного Рѣздва дѣждати та й щасливо рѡкъ той прожити!

— Дай Боже посполу! — вѡдповѣли всѣ.

Федьѡ поклавъ снѡпъ у кутъ, де лавы сходятъ ся, а сѣно розстеливъ на столѣ. Вѡдтакъ притаскавъ зъ сѣней велику вязанку соломы и ставъ розстелювати по долѡвцѣ.

— Кудкудакъ! кудкудакъ! кудкудакъ! ме-ме-ме! гѣ-гѣ-гѣ! абы кури, телята та лоша та вели ся! Кудкудакъ! кудкудакъ! ме-ме-ме! гѣ-гѣ-гѣ! — лепетавъ Федьѡ стелячи солому.

Стефаньха тымчасомъ розкинула по столѣ вѡлька головокъ чесноку и прикрыла усе чистою скатертю. Вѡдтакъ выняла зъ печи стравы и стала подавати одну по другѡй. Михасъ вынявъ зъ-за пазухи „оплатокъ“ и стали всѣ ломати, „виншучи“ собѣ всего гаразду. Стефаньха подала горѣвку-запѣканку. Посѣдали до вечерѣ. По шляхотскому звичаю ѣли всѣ зъ одной великой миски деревляными ложками. По борщи выпала Стефаньха пирога въ бульбяныхъ зъ припѣканою цибулею кришеною. Пирого ажь плывали въ новоплянѡмъ олѣю. Розумѣе ся, що пироги выбирали зъ миски пальцами. Михасеви се трохи було теперъ нѣяково, бо вже привыкъ ѣсти вилами. Але не показавъ того по собѣ. Вѡнъ бувъ такій радый, такій веселый, наче бъ ще тогдѣ, коли вѡнъ бувъ малымъ хлопцемъ.

— Отъ, славити Бога, мы всѣ до пары! — заговоривъ Михась. — Я зъ тетюю, а Федьо зъ мамою, „авурать“ двѣ пары, о!

— Огляньмо ся — каже Федьо — чи за кождымъ е свбй тѣнь...

— Ой, мого певно вже не буде! — заговорила стара тета, хитаючи головою, — не довгий вже менѣ вѣкъ!

— А о! е, тѣточко, бѣгме е! — каже Михась, — не бѣйте ся! а яка выразна, навѣть тов кукуруіку, що вѣдъ хустки звязаной знати...

— Ага, Михасю! забула-мъ тобѣ сказати.. баронова прислала якійсь кошинеъ зъ фляшками.

— А де-жъ вѣнъ?

— Поклала-мъ пѣдъ запѣчокеъ. Не знати, що тамъ може бути?

Михась метнувъ ся до коша, отворивъ его и ставъ выймати бутильки та ставляти рядкомъ на запѣчку.

— Добра баронова и тутъ не забувае на мене...

Михась бувъ у клопотѣ, чимъ фляшки повѣдтыкае, доки не насмотривъ на двѣ кошика коркотяга та й чотири скляничны до вина.

— Почекайте, покушаєте того паньского добра...

— Ану, ану! — говоривъ Федьо, преглядаючись бутилькамъ, — вже то баронова що будь не прислала...

Михась закруктивъ коркотяга до фляшки. Корокъ пикнувъ голосно.

— Святъ Господи! — каже Стефаниха — а то що за пукавка?

— То нѣчого мамо, заразъ покушасмъ.

Поставивъ чарку и поналивавъ.

— Мамуню! за ваше здорове!

— Чи то горѣвка така? — пытае тета.

— Нѣ, не горѣвка; се вино або мѣдъ, самъ ще не знаю.

Се було вино. Жѣнки пили по трошки, прицмокуючи губами и обтирали ихъ рукою.

— Бѣгме фayne, у-гмѣ! — каже тѣтка.

Михасъ наливавъ. Федьо тягнувъ одну чарку за другою.

— Стбѣ бо, пане браце! вино не ся поводи! — вговорювавъ Михасъ.

Выпите вино завертало жѣнкамъ головы. Тета згадала свого покѣйного мужа, що вмеръ ще передъ двадцятьми роками, и стала плакати. Стефаниха згадала свого покѣйного Стефана, що его за шляхотске пасовиско застрѣлили, але якось не зважила ея плакати, щобы не вразити Михася, що теперъ у дворѣ служитъ.

— Тожь то бувъ мбѣй неббѣжечко до-о-о-брый! — заводила тета, — ино разъ всего на всего ударивъ мене, якъ наша льоха влѣзла въ фасолю... але я тому не була винна-а-а...

— Та цитѣте бо, тѣточко! хто вмеръ то въ ямѣ, а хто живе то зъ нами... Ану, ще чарку за ваше здоровле!

На видъ чарки тѣтка перестала плакати, утираючи полою свого кафтаника посовѣлѣ очи.

— Отъ, лѣпше заколядуймо! на Святъ-вечѣръ не годить ся плакати...

Залунала коляда. Жѣнви тягли своими тонкими голосами якъ розколенѣ сопѣлки. Федьо спѣвавъ якъ баранъ, а Михасъ бравъ ся басувати, такъ якъ старый Яричовскій, тблько ему се не йшло. Зачинавъ то високо, то низько, и не мбгъ нѣ разъ втрафити. Вже то его родина не була спѣвучою, бо й покѣйный Стефанъ не мавъ голосу.

Колядували довго. Тета сказала, що мусить пбйти

до своєї Касѣ. Фельо мавъ пѣдвести єи, абы старуха поночи де не впала. Михась оставъ ся зъ мамою.

— Ну, мамуню, ще по чарочцѣ!

— Ей, сыну, хѣба вже досыть. Незадовго треба йти до церкви, то не тяжко заснути. А я бы собѣ того не дарувала. якъ бы въ церквѣ не була въ такє свято...

— А хто бы тамъ лягавъ спати? отъ пересидимо до рана... Я й такъ маю, мамуню, зъ вами дуже богато говорити...

— Ну, то говори, моя дитино! теперъ мы самѣ.

— Що бы вы, мамуню, на тоє сказали, якъ бы я хтѣвъ женити ся?

Нѣчого, овшѣмъ, жени ся, сыну, маєшь до чого. Годѣ такъ бурлакувати. И то, що маєшь, змарнує ся, якъ не буде кому доглянути...

— То вы не противнѣй?

— Я бы тобѣ, дитино, неба рада прихилити... А де-жь бы ты гадавъ женити ся?

— Тожъ-то й сувѣ, — каже Михась. — Панну вже выбравъ... якъ золото дѣвчина!

— Хто такѣй? котра-жь то?

— Вгадайте, мамо!

— Чи зъ Закутя?

— Нѣ, але недалеко Закутя.

— Але шляхтянка?

— Ну, ще и яка! Добра шляхтянка.

— На Бандрѣвщинѣ я жаднои такои не знаю, отже й не вгадаю.

Михась довго вагавъ ся сказати.

— Знаете, мамо, тую Михалінку Бурачиньску, сироту, що у бароновои на вихованю...

Стефаниха выдвѣвила ся въ сына.

— Бѣй ся Бога, Михасю! А чи вона-жь поѣшла бы за тебе?

— Ого! баронова насъ сама высватала; казала, що Михалінка давно вже для мене призначена...

— Я лишъ бою ся, що то велика панѣ, по паньски вихована, то вона на шляхтичку нездала...

— Чому нездала? Го-го! баронова прецѣнь не ладила єи на графиню, лишъ на шляхтянку. Решту причить ся у мене. Якъ тамъ не зможе коровы выпиркати, то безъ того обѣйде ся...

— Певно, що того їй не буде треба... Лыше щобы тобѣ вѣдтакъ не заводила въ хатѣ паньскій звычаѣ, бо бувъ-бысь дуже бѣдный .

— Якъ тамъ паньскій звычаѣ? Видѣли-сьте мою хату, що менѣ баронова поставила... ну, що? може не шляхотска? А вже-жь була бы казала поставити иншу, паньску, якъ бы гадала зъ мене пана зробити. А вона вже тогдѣ рахувала на мене для Михалінки... Впрочѣмъ то шляхотска кровь.

— Та я знаю, покѣйный Бурачинскій походивъ таєи зъ нашихъ.. я его знала. Старый небѣщевъ грабя Бабиньскій, батько нашон бароновои, бувъ зъ нимъ за пана браце...

— Отже видите, мамо, що буде добре. Вы не противнѣй?

— Най тебе Богъ благословить, мѣи сыну! нѣчого противъ неи не маю.

Михасъ ажъ пѣдскочивъ зъ радости и ставъ маму цѣлувати по рукахъ.

— Баронова певно єи выносажить...

— О, ще й якъ! Певно, що не пустить єи бѣдно зъ-пѣдъ своєи опѣкы. Сама те казала.

Надѣйшовъ Федьо.

— Знаешь, Федю, Михась женить ся!

— О-о-о! а то зъ вимъ?

— Зъ Михалинкою, выхованкою бароновой... знаешь?

Баронова великій посагъ дав...

— Пі-пі-пі! будешь Михасю, паномъ... Куды теперь менѣ зъ тобою рѣвнати ся...

— Грѣхъ тобѣ, браце, таке говорити. Або то я коли тобѣ дававъ мое паньство пѣзнати? Мою половину батьковщину тобѣ вѣдступаю та й ще запоможу, абы мы не дуже-то вѣдъ себе вѣдставали. Якъ ино скѣнчить ся менѣ 24 рока, заразъ спшешмо грамоту...

Федьо переконавъ ся, що Михась не цѣне того, що разъ сказавъ, и дуже бувъ зъ того радый.

— А на весѣле запросишь?

— Ото разъ! Ты бо говоришь, якъ дитина... Будешь за дружбу... — Слушайте, мамо! На другій день святъ я запрашаю шляхту до себе. Прийдѣть до мене та поможете де-що приладити.

— Певно, поможу.

Балакаючи не стамили ся, якъ когуты зацѣляли.

Слава-жь Тобѣ Господи, що Рѣздва дѣждали ся! — заговорила мати — часъ, дѣточки, до церкви!

Стали одягати ся. Стефаниха надягла бараняче фу-тро, крыте зеленымъ сукномъ зъ широкимъ лисячимъ вовнѣромъ, голову завязала хусткою. Федьо задягнувъ батькову капоту и коужухъ, взявъ батькову шапеу. Ино выйшли на порѣгъ хаты, вѣдъ церкви вѣдозвавъ ся зъ-першу три разы малый дѣвѣнокъ, вѣдтакъ грубшій, потѣмъ найбблшій, наче-бъ кождый окремо пробовавъ, чи его сердце не примерзло. Вѣдтакъ всѣ три разомъ загу-дѣли милозвучнымъ акордомъ. Голосъ той розходивъ ся далеко-далеко по верытыхъ снѣгомъ пышновецкихъ поляхъ, звѣщаючи людемъ радѣстну вѣстку: „Христосъ роди

ся! Пышнѣвска деревляна дзвѣнница безъ стѣнъ богато причиняла ся до милосвучности тыхъ дзвонѣвъ, бо нѣчо не придушувало ихъ голосу. Зѣ-за того то пышнѣвцеѣ двоны мали славу на цѣлу околицю и Пышнѣвчане дуже тымъ величали ся. Зовѣмъ инакше вѣдзывали ся дзвоны сусѣдной дочерной церкви въ Кореличахъ зѣ мурованой дзвѣнницѣ. Пышнѣвчане казалы такъ: Корелицкѣй дзвоны говорятъ: „чиръ та й то пѣснѣй! чиръ та й то пѣснѣй!“ — а нашѣ дзвоны говорятъ: „замѣшка зѣ молокомъ! замѣшка зѣ молокомъ!“

Въ цѣлѣмъ селѣ заворушилися люде, — хѣба немѣчнѣй старцѣ, недужѣй та малѣ дѣти осталися дома. Паламаръ отворивъ церкву, погасвѣчувавъ свѣтло. Цѣла церковь наповнила ся свѣтломъ и людьми. По вѣдправѣ вертали люде до дому здоровлячи себе взаимно Рѣздвомъ Христовымъ.

Другого дня святъ Стефаниха, запросивши до себе стару Михалову, поралась вѣдъ рана въ хатѣ Михасевѣй. Гостей сподѣвали ся богато. Сама Михасева родна — то вже много, а тутъ еще запрошено прѣфеята, Філіпка и вѣлькохъ статочныхъ старшихъ шляхтичѣвъ.

Михасъ не жалувавъ нѣчого, щобы якъ слѣдъ погостити шляхту. Зъявили ся куры, гуся, качки, а вѣдъ Стефанихи притаскали цѣлого, передъ святѣми убитого веприка и бочку капусты. Баронова, довѣдавшисѣ, прислала вина и меду зѣ своихъ пивницѣ, жидѣ-арендарѣ достатчывъ горѣвки-„шабасѣвки“ и доброго араву. Зѣ коршмы повичили довгого стола и двѣ лавки. Въ кухнѣ ажъ кипѣла работа. Наварили оденъ кѣтликъ борщу, другѣй пирѣгѣвъ сырянхѣхъ, третѣй капусты. Въ довгихъ ривкахъ шевирчала смажена ковбаса, варилась вепровина. И хлѣба напекли. Тымчасомъ присланный бароновою Войцехѣхъ уставлявъ зѣ Михасевымъ найматомъ столы и при-

зрываетъ двѣреками пасмистыми скатертями. Столы заставлено въ избѣ и въ альеири.

Заразъ по вечѣрни стала шляхта сходити ся; дѣхто приѣхавъ саньми. Михасевѣ свояки попривозили жѣнокъ — то були Михасевѣ тѣтки, вуйны и стрыйны. Въ хатѣ заройло ся. Шляхта стояла купками и покурюючи деревянѣ люльки розмовляла зъ собою про всѣлячину.

Коли вже змеркло ся, Войцехъ засвѣтивъ кѣлька свѣчокъ и они зъ помѣжъ тютюнового дыму блямали якимсь червонавымъ мрачнымъ свѣтломъ. Попринесли травы и шляхта позасѣдала коло столѣвъ. Чарка зъ горѣвкою кружляла чергою при звычайныхъ приговѣркахъ. Зробило ся тихо. Голосы притихли, лише чути було голосне сербане и жутѣ мѣцными шляхотескими щоками. Одна страва була смачнѣйша вѣдъ другою. Войцехъ понаставлявъ склянокъ и поналивавъ вина.

— Виватъ нашъ шановный панъ братъ Михаль! виватъ!

Войцехъ звивавъ ся якъ опареный, наливаючи склянки.

Теперь наставъ зновъ гамбръ. Шляхта розбалакала ся, всѣ говорили вразъ и заледви сусѣдъ сусѣда розумѣвъ.

— Послушайте мене, панове браця! — вѣдозвавъ ся Михась.

Настала тишина.

— Наша ясна панѣ баронова вѣдступае шляхтѣ закутянскѣй въ сѣмъ роцѣ на выпасъ угоръ на старизинѣ и лише просить, абы панове браця въ осени той лавъ ѣй спокладали. Що року буде оденъ лавъ въ угорѣ и що року такъ само буде шляхта выпасати... А тое вино, що теперь пемо, првслала намъ наша ясна панѣ на почапунокъ, на могоричь...

— Вівать наша пань дѣдичка! най жие! вівать!

Шляхта выпила склянку однимъ духомъ.

Наставъ зновъ гамбръ. Шляхта почала мѣркувати, вѣлько то штуекъ худобы можна буде на стариннийъ выпастн, а вѣлько буде треба вѣдтакъ плугѣвъ, щобы спокладати.

— Панове браця, послушайте мене! — кричавъ зновъ Михась, дивлячись пильно, чи вѣ склянки повній. — Слушайте, панове браця! Я спросивъ васъ ще, щобы яко вашъ братъ поспытати васъ о братерску раду. Я загадавъ взяти собѣ добру, честну, уцтнву дѣвчину за „малжонку“ — шляхтянку таку якъ и я, якъ мы вѣ, зъ доброго шляхотского роду. Я, панове браця, женю ся и вже маю благословенство вѣдъ мѣси пань матки добродѣви, а васъ панове, вѣхъ прошу на весѣле! Наша ясна пань баронова сама менѣ выбрала панну, сама мене вывѣтала. Я жевю ся зъ шляхетне уродженою панною Михалиною Бурачиньскою, выхованкою нашої ласкавой бароновон...

— Най жие шляхетне уроджена панна Бурачиньска, „панна млада“! вівать! — заревѣла шляхта, ажъ одна свѣчка згасла.

— Тожъ вы, панове браця, мои коханї и шановнї фаміліянты, не противитесь тому, щобы панна Бурачиньска вѣйшла до нашего роду, була моею „малжонкою“?

— Вівать „паньство млодзі“! най жие! вівать!

— Запрашаю вѣхъ на весѣле!

Розохочена шляхта ревѣла вівать, ажъ вѣна дзвѣнѣли. А кожде „вівать“ нищило рядъ склянокъ вина, що тонувъ у ротахъ шляхты. Михась бувъ дуже радый и доливавъ, що мѣгъ. Хотѣвъ, абы кожде попамятало его заручины.

Середь гамору, суперечокъ и окликѣвъ пила шляхта якъ смоки. Така оказія не заразъ трафить ся...

— Шельма той Міхаль! родивъ ся въ чѣпци, бѣгме въ чѣпци! — говоривъ оденъ шляхтичъ своему сусѣдови. — Кажу вамъ, пане браце, що въ чѣпци... А хто бы менѣ сказавъ, що нѣ, то я зъ нимъ не такъ поговорю! — и луснувъ кулакомъ о стѣль, що ажъ склянки за-дзвонили.

— Аговъ, пане браце! склянокъ намъ ще треба... не товчѣть!

— Що то треба? Або я ка а-ажу, що не треба? Хто каже, що не треба, то мѣй ворогъ, а хто каже, що треба, то мѣй братъ... Бѣгме... я кажу, що нашъ панъ Міхаль, братъ нашъ коханий, родивъ ся въ чѣпци... Пане Міхале, пане браце, дай писка!... бѣгме въ чѣпци! — и шляхтичъ конечно хотѣвъ переступить лавку, на котрій сидѣвъ, та другій ему не дали.

По винѣ наступивъ мѣдъ. Шляхта не пропустила нѣ одной черги. Наставъ галасъ якъ у пеклѣ. Девотрі стали вже сварити ся, нагадуючи собѣ Богъ зна' колишній причины. Але Михась заразъ прибѣгавъ и лагодивъ заукурфченыхъ шляхтичѣвъ и змушувавъ ихъ запити згону. Такъ помиреній стали заразъ цѣлувати ся сердечно, а де-кто мякшого сердца и прослезивъ ся...

— Я вамъ кажу, пане Петше, — говоривъ крѣзь слезы сивоусый Філіпко до своего сусѣда, — я такий круглый сирота, такий одинокій, якъ отой мѣй палець, о! — и поставивъ свѣй одинъ палець проти носа своего сусѣда, — якъ былина въ поли... кажу вамъ! Нема у мене нѣ тата нѣ мамы... Я сирота! — и зарздавъ, наче-бъ только-що вчера похоронивъ батька и матѣрь.

Въ другѣмъ вѣнци стали спѣвати улюблену шляхотску пѣсню:

Дай же Боже добрый часъ,
 Якъ у людей, такъ у насъ,
 И въ шасливу годину
 Розвеселѣмъ родину!
 Ой ну-ну, ну-ну-ну!
 Розвеселѣмъ родину!

Шляхта словно рычала оденъ голосѣйше вѣдъ другого, а „ну-ну“ каню не було кѣнця. Зъ того гуртового спѣву выходили всѣлякѣ комичвѣ мутаціи. На примѣръ оденъ шляхтичъ, вымахуючи руками, спѣвавъ такъ:

Вы маліи гопаки
 Вытинайте пендрави!
 Возьмѣтъ маму въ середину —
 Розвеселѣтъ родину!
 Ой ну-ну, ну-ну-ну!
 Розвеселѣтъ родину!

Войцехъ зъ Михасемъ доливали безнастанно. Шляхтѣ и не въ головѣ було до дому йти. Каждый говоривъ за себе, не розумѣючи самъ, що говорить, и не турбуючись, до кого говорить.

Вже було геть по пѣвночи, вже кури пѣяли, а шляхта кричала, спѣвала, веселилась и пила на перегоны. Далѣ де-хто знемѣгъ и вывернувъ ся горѣлицъ зъ лавы, де сидѣвъ. Другі пѣйшли чергою за нимъ. Де-хто змѣгъ выйти въ чотири боки на двѣрѣ и тутъ заразъ запоровъ носомъ у мягонькѣй снѣгъ, кричучи зъ усей силы: „Ратуй браце!“ Жѣнки повыходили заздальгѣ до пекарнѣ та до альєира и тутъ вожда лягла, де попало. Кѣлька ихъ повывлазило на пѣчь, решта поклали ся въ альєири на долѣвцѣ, де тета казала наносити соломы.

Не богато було такихъ характерникѣвъ, що выцѣдивши останки меду пѣйшли до дому, держачись цупко по-пѣдъ руки оденъ другого.

Въ набѣ захропѣло наче сотка чумацкихъ немашеныхъ возбѣвъ. Хропѣли на рѣзній тоны въ рѣзныхъ скаляхъ. Хропѣли, харчали, свистѣли, прзали, бурмогѣли, кричали „вѣвать“ ерѣбъ сонъ. Михасъ зъ Войцехомъ потвирали вѣкна и дверѣ, щобъ часомъ люде не подушили ея вѣдъ такого воздуху, и повтягали до хаты тыхъ удалецѣвъ, що позасыпляли въ снѣгу.

Вѣдиравляючи Войцеха до двора, Михасъ всунувъ ему въ руку пять сорокѣвѣвъ, а самъ поклавъ ся вже надъ раномъ.

На другій день уже передъ самымъ обѣдомъ стали гостѣ будити ся. Кождый протеръ очи, выйшовъ на двѣръ и ставъ крѣпко терти голову снѣгомъ. Тымъ и вытверезивъ ся. Приходивъ у хату, пивъ чарку горѣвки, закусевъ пирогомъ и, попрощавши ся сердечно зъ Михасемъ, ишовъ до дому.

— А то ти гостина разъ! — говоривъ сусѣдъ сусѣдови, — такой я не запамятавъ...

— И голова не болить, — говоривъ другій.

— Добрій „трунки“ має баронова!

— Добра панѣ...

— И Михасъ... шляхтичъ, братъ, якого пошукати!

ХІІ.

Такимъ чыномъ Михасъ усунувъ послѣдну перешкоду до своего щастя. Коли розповѣвъ бароновѣй про угощене шляхты у себе, вона похвалила его проворнѣсть.

Урадили зробити весѣле заразъ по Великодни. За той часъ баронова ладила для Михалінки придане. Сама ѣздила до Самбора, купувала полотно и всѣлякї матерїи

на уборы. До двора спровадила кравцѣвъ, швачокъ, и надъ всѣмъ наглядала, всѣмъ давала ладъ. Баронова не любила збувати чимъ-будь тыхъ, котрыми опѣкувала ся. Тожъ и теперъ росли цѣлы копицы сорочокъ тоненькихъ, кафтанькѣвъ, спѣдницъ, кацабайокъ, спенцерикѣвъ... Молодиць изъ села зганяли до двора дерти пѣре, котрымъ набивали подушки якъ горы въ тоненькихъ насыпкахъ. Заздалегѣдь ладелась до весѣля. Годували гуси, кури, качки, индики и два великы вепры. Цѣле весѣле хотѣла баронова обѣйти своимъ коштомъ.

Михасъ за той часъ бувъ дуже щасливый, якъ кожый залюблений передъ весѣлемъ. Вбѣвъ розумѣвъ, що бароновѣй обовязаный до вдячности и тую вдячнѣсть показувавъ усюды, на кожѣмъ кроцѣ. Вѣдъ рана до ночи не выходивъ зъ двора, заглядавъ у кожый кутиецъ и наглядывъ усего. Робота господарска йшла якъ на шпурочку. Правда, вѣдъ пѣдданныхъ Михасъ не вымагавъ нѣчого бѣльше, якъ вѣлько хто бувъ обовязаный, але за тымъ людымъ, що приходили на панщину, не попустивъ, не дарувавъ одной години продармувати. Хлопамъ навкучилась така работа. Ёще-жъ коли у себе була работа въ поле, кожде було раде, що вѣдробивши свою повиннѣсть мавъ спокой. Але теперъ — то волѣвъ бы кожый два днѣ повѣльѣйше робити, пѣдпираючи бороду цѣномъ и спочиваючи, нѣжъ робити цѣлый день безъ упыну ажъ кости трѣщали. Але зъ Михасемъ трудна була справа. Вбѣвъ зъявлявъ ся тогдѣ, коли его найменче можна було надѣятись, и по спивѣ впаривъ лѣнивого робѣтника.

У вѣльныхъ хвиляхъ Михасъ забѣгавъ до Михалѣнки. То були найкрасѣй хвилѣ его жита. Бодай бы поглянути, то заразъ лѣкше сердцю стане, хочъ вѣдтакъ трудно розставати ся... И Михалѣнка вызырала той хвилѣ, коли Михасъ мавъ зайти до покоѣвъ. Обоє помарнѣли

зъ такого нетерпеливого выжиданя, — обоє числили мѣсяцѣ, тыжднѣ, двѣ.

До Міхалінки навѣдувала ся частенько стара Стефаниха. Вона тѣшила ся своєю невѣсточною, голубила єя, пестила. Міхалінецъ зъ початку було нѣяково йти въ обѣиы простои шляхтянки, але вчеть и зъ тымъ освоила ся, бо шляхтянка тая була матѣрю коханого Михася и вельми розумною, хочъ простою людиною. И привыкла до неѣ та й полюбила єя. Одна однѣй припали до серця. Стефанисѣ теперь и на гадеу не приходило, абы Міхалінка була не доброю жѣвкою для єя сына.

— Марне, марне, мізерне, — говорила Стефаниха своимъ сусѣдамъ, — зъ серпомъ анѣ зъ себѣицемъ не пѣйде, але не гонорне и вѣсьому дастъ ладъ та й всего припилюув. А така вамъ добра, кречня, лагѣдна, якъ ласичка... Добра буде зъ нихъ пара!

Баронова, кѣлько разъ побачила Стефаниху, завѣгды єя приєликала до себе, частувала кавою, солодекою горѣвкою або виномъ. Стефанисѣ се не було въ смакъ.

— Міхалінко моя любя! не говори нѣчого, що я тутъ у панѣ бароновоѣ.

— А панѣ баронова казали сказати собѣ вождего разу, якъ мама прѣйдуть...

— Не хочу! Якъ бы таъ, то я бы нѣколи не прѣйшла.. Потому бы хто сказавъ, що я лакома на почастунки... не хочу! Я леше прѣйду, подивлю ся на тебе, моя дитинко, та й досыть. Боженъу, та я бы згорѣла зъ сорому, якъ бы хто на мене таке погадавъ... не хочу! — и Стефаниха пѣдносила руки, начѣ бъ вѣдъ чога засланыла ся, и вѣходила зъ двора.

Заразъ по Великодни проголосили заповѣди — для Міхалінки въ лативьскѣй парафѣи въ Бучанахъ, для Михася въ пышновецкѣй церевѣ. Цѣле село лишъ о тѣмъ весѣлю

говорило и вожде ждало нетерпеливо той урочистости. Казали, що такого весѣля нѣхто въ Пышнѡвцяхъ ще не видавъ.

На тыждень передъ весѣлемъ стали въ дворѣ мордувати гусей, курей, качокъ, видикѡвъ, агинули пѡдъ ножемъ оба веприки и оденъ пасеный вѡлъ. Двѡрскій кухарь звивавъ ся яеъ въ окропѣ. Помагала ему ще нанята Мѣхалова, бо двѡрскій кухарь не вмѣвъ усего зладити пѡдъ шляхотскій смаеъ, а се-жь весѣле чисто шляхотске.

Баронова вѡдступила чотири великѣ покоѡ въ дворѣ для гостей весѣльныхъ.

Михасъ, порадивши ся зъ бароновою, запросивъ за старостѡвъ мандатора Яричовского и Фѣлипка Городиского. Старостивою була Чосниковска и одва шляхтянка, далека своячка Михасева. Дружками були двѣ сестры Мѣхалинки, а дружбами Федьѡ Стефанѡвъ и молодой Яричовскій. Михасеви не дуже було то мило йти до Яричовскихъ просити, але баронова казала, впеvняючи, що нѣхто ему анѣ слова не згадае за колишне. И справдѣ, Яричовскій принявъ Михася въ канцелярїи дуже чемненько, наче-бъ нѣколи межѣ ними нѣякои суперечки не було.

Вѣнчане було назначене на недѣлю.

Вже въ пятницю стала молодята ѣздити за благословенствомъ по Закутю. Михасъ зъ братомъ Федемъ на гарныхъ коняхъ, Мѣхалинка зъ сестрою въ двѡрскій бричцѣ. Молодой Яричовскій не мѡгъ товаришити Михасеви, бо не вмѣвъ ѣздити на кони.

Михасъ, одягнений въ новѣсьяку капоту, що йно выйшла зъ-пѡдъ умѣлон руки Юська, у высокѣй смушковѣй шапцѣ на завѣсахъ, зъ перевязаною на руцѣ била кѡстки шовковою хусткою, зъ нагайкою у руцѣ, — выгладавъ на гарнѡмъ кони величаво. И Федько причепу-

ривъ ся та державъ ся на кони просто. Закутянскій дѣвчата трохи не зѣли Михася очима и завидували Михалінцѣ такого щастя. Михась объѣхавъ Закуте, не минаючи и найбѣднѣйшого шляхтича. Усюды, де приѣхавъ, азавивъ зъ коня, привязувавъ его до плота, клавъ на сѣдло нагайку и входивъ у хату. Сказавши лише „дзѣнь добрый“, вѣвъ кьдавъ ся кождому, старому чи молодому, хочъ бы малой дитинѣ до ногъ, кажучи: „Прошу о благословенство!“ Той, передъ кимъ вѣвъ велонивъ ся, вѣдмовлявъ: „Най Богъ благословить!“ Тогдѣ доперва цѣлували ся, старшихъ у руку, молодшихъ въ лице, безъ рѣзницѣ чи то парубокъ чи дѣвча. Вѣдтакъ короткей пытаня про весѣле и дальше въ дорогу! Нѣхто такихъ гостей не задержувавъ, бо кожде знало, що имъ пильно. Молодой и дружба сѣдали на конѣ и ѣхали до другой хаты, хочъ-бы се лишь черезъ улицю. Уважало ся великою обидою, сли-бы „панъ млодой“ на подворѣ не завхавъ, лише прийшовъ пѣшки.

Такъ само робила панна молода. Баронова выпытала ся подрѣбно у Стефаньхи, якій у шляхты звычай, и наказала Михалінцѣ, щобы вѣдъ того звычайу на волосѣ не вѣдступити, абы вѣдтакъ шляхта не взяла ея на язъеи.

— Того, моя дитино, нѣ разъ не сороми ся, бо то святый прадѣдный звычай шляхотскій, а ты повинна гордети ся тымъ, що ты шляхтянка и за шляхтича выходишь за-мужь.

— Та й цѣлувати ся маю зъ шляхтичама?

— Або то соромъ? Цѣлуй ся збъ всѣми!

Михалінка, прибрана пѣсля шляхотской моды въ шовкову спѣдницю и въ такей кафтаникѣ, зъ вѣвичкомъ зъ барвѣнеу на гладко причесаной головцѣ, сѣла добричи и поѣхала въ Закуте. Объѣздила шляхту чергою,

не минаючи жадной хаты. Падати въ ноги привчила ся задалегѣдь въ очахъ бароновой. Лише зъ цѣлованемъ ишло зъ початку трохи трудно, бо соромила ся.

Шляхтѣ таке поведене панны зъ двора дуже подобало ся, а молоді парубки ажъ облизували ся, цѣлюючи таку ягѣдку. Якъ ино двѣрска брѣчка показала ся въ Закутю, кожде спѣшило до хаты, абы не поминути той рѣдкои нагоды. Особливо молоді парубки покидали роботу и гнали стрѣмголовъ до хаты.

Тымъ своимъ поведенемъ Міхаліна зовеѣмъ пѣдбила собѣ серця шляхты...

— Видно шляхотску кровь! таке то панятво въ дворѣ виховане, а не цурае ся шляхотскихъ звычаѣвъ, не соромить ся шляхтѣ веловѣтись, а любенька яеъ пукорочокъ... Щасливый Михась!

А Михась саме теперъ нагадавъ собѣ, що поминувъ оденъ шляхотскій звычай — забувъ пѣслати сватѣвъ. Але теперъ уже було за пѣзно...

Шляхотскій весѣля розпочинали ся „дружчинами“. Въ субботу по полудни поспрошували дружки дѣвчатъ и хлопцѣвъ до двора, привели музикъ и почала ся забава при веселыхъ обрядовыхъ спѣвахъ. Дворачи дивились на той цѣлый обрядъ згѣрдно. Але жаденъ не смѣвъ губы отворити, щобъ не наразити ся бароновѣй, котра такъ щиро тымъ весѣлемъ заняла ся. Они ладились доперва другою дѣиной показати шляхтѣ, що они вмѣють. Дружинны протяглись довго въ нѣчь.

Другою дѣиной панѣство молоді ходили до сповѣди. Міхаліна пѣхала до Бучаянъ, але вернула ся скоро, бо служба въ костелѣ кѣнчить ся скорше.

Польскій пробоць не хотѣвъ давати шлюбу въ вышновецкѣй церквѣ за-для незгоды зъ рускимъ парохомъ; баронова зновъ хотѣла, щобы вѣнчане вѣдбуло ся въ

мѣсцевой церкви, абы шляхта могла подивити ся. Шляхта ввагалъ, хотяй радо вчила ся молитовъ польскихъ, держала ся крѣпко церкви, вважаючи костель за инстицію паньску.

Якъ ино Міхаліна вернула зъ костела, стали лагодити ся до шлюбу.

У великой вдальни двѣрской простелили локаѣ великой килимъ и тутъ поставили два крѣсла: для бароновой, котра заступала маму своей Міхалівцѣ, и для Стефанихи. Музика шляхотска ажъ въ шѣстьохъ инструментѣвъ пѣдъ управою Яцевого Яся заграла яконсь поважной. Мамы посѣдали на крѣслахъ. Тогдѣ приступили паньство молоді. Цѣла велика салья наповнила ся людьми, шляхтою, двораками. Та не все могли помѣстити ся. Кто прийшовъ пѣзвѣйше, стоявъ у сѣнехъ або глотивъ ся пѣдъ вѣкнами. Михасъ и Міхаліна упали на колѣна. Баронова поблагословила и поцѣлувала Михася въ голову. Стефаниха розплакалась якъ дитина. Настала урочиста хвиля. Все були зворушені а де-кто и слезу утеръ. Вѣдтакъ молодята падали въ ноги всемъ присутнымъ, просячи благословенства.

Коли молоді обѣшли всехъ, першій староста Філіпко Городискій давъ знакъ шапкою. Музика заграла веселого марша и весѣльный похѣдъ рушивъ до церкви. Не було далеко, то молоді йшли пѣшки, держачись за руку. Народу зѣбрала ся цѣла тьма, усе Закуте, такъ що въ церквѣ были самі хлопцы, а й то не все, бо деякі цѣкаві были побачити шляхотске весѣле и побѣгли до двора.

Весѣльный мали ждати передъ церквою, доки себичить ся служба Божя. Музика осталась за воротами цвинтаря. По службѣ Божой выйшовъ священникъ зъ дяками передъ церкву, выпытавъ молодять за добру, не-

примушену волю, дяки заспѣвали „Се женихъ грядеть о полунощи“ и пѣшли передъ тетраподъ. Молодого вели подъ боки дружби, панну молоду дружбы, дальше йшли старосты, старостины, прочій народъ заповнивъ церкву.

Клякаючи до вѣнчаня, Михасъ пѣдгортавъ пильно свою капоту, щобы припадкомъ Михалинка ен не прилягнула. Тогдѣ цѣле жите верховодила бы надъ нимъ. Філіпео задалегдѣ шепнувъ Михасеви:

— Пане браце, бережи полу капоты!

По вѣнчаню высыпали ся зъ церевы на цвнтарь. Музика заграла веселон. Федьо яко дружба, йдучи передомъ, вымахувавъ хусткою и приспѣвувавъ:

А я свою Катерину
Закопаю въ гливу —
Рости, рости, Катерино,
Ажь на другу зиму!

Другій дружба, авгуарь Яричовскій, бувъ бы нѣ за що въ свѣтѣ на таке не поваживъ ся. Вѣнъ ступавъ поважно, ведучи дружку по-пѣдъ боки. Самъ себе соромивъ ся, що вмѣшавъ ся мѣжь шляхту. „Ей, якъ бы не баронова, — думавъ собѣ, — не звабили бы вы мене сюды!“

Коли зближились до двора, баронова вже стояла зъ Стефанихою на ганку. За ними выгальонованый Войцехъ державъ на великомъ сѣбнѣмъ пѣдносѣ бохонецъ хлѣба, солѣ и двѣ чарки вина.

Молодыта упали бароновѣй зновъ до нѣгъ. Вона, цѣла зворушена, поблагословила ихъ хлѣбомъ. Выпили по чарцѣ вина и поцѣлували ся. Шляхта заревѣла „вивать“, а за дворомъ гремнули побережники зъ рушницъ.

У великоѣй вѣдалини вже були заставлені столы зъ всякою стравою. Молодытъ посадили на почестнѣмъ мѣсци. Коло Михася сѣла баронова, коло Михалинки Степа-

ниха, дальше сидѣли старосты и старостинны, проча шляхта и двораки.

Шляхта, не могучи собѣ дати рады зъ вилками, послугувала ся ложками и пальцами узброеными въ кущеникѣ шкѣрки зъ хлѣба.

Старый Яричовскій, одягненный въ синій фракъ, поднѣсь ся зъ чаркою въ рудѣ и проговоривъ довгу орацію по польски, добираючи якъ найкрасшихъ слѣвъ и зворотѣвъ, порѣвнуючи Михася до лицарского „круля“ а Михалину до „крулевны“, и желавъ имъ, мовлявъ, зъ росы, зъ воды. Михась не дуже то вѣривъ въ щирѣсть тыхъ слѣвъ, але — нехай собѣ говорить!

Шляхта вела ся прилично и спокѣйно, шавуючи присутнѣсть бароновои. Баронова змѣркувала, що шляхта супроти неи несмѣла, тожь заразъ по третѣй стравѣ выйшла до своихъ покоѣвъ, нажучи:

— Забавляйте ся, панове браця, якъ у себе... Вы мой гостѣ сегодня.

Шляхта повставала зъ мѣсце и доперва коли баронова вѣдѣйшла, ставъ гамбръ змагати ся, поки не перейшовъ у веселый криеъ, въ мѣру того, якъ чарки зъ виномъ и медомъ кружляли. За часъ обѣду побережники гримали пѣдъ вѣнами зъ рушницъ, а шляхта кричала „вѣвать“.

Обѣдъ протягнувъ ся довго зъ полудня. Вѣдтакъ перейшли до другихъ покоѣвъ и розпочалась гуляня. Офіціалісты гуляли зъ шляхтянками, шляхта зъ паннами двѣрскими. Усѣмъ було весело.

Пѣсля уложенои програмы весѣле мало трѣвати цѣлый тыждень. Три дни забавляла ся шляхта въ дворѣ у молодои, ѣла й пила, заки наступили „приданы“ — перезезене молодои до дому молодого.

Цѣкаво се выглядало. Молодыта вѣхали двѣрскою брочкою, окружені пѣдохоченою шляхтою. Передомъ рвавъ ся все Федьо, выспѣвуючи захриплымъ уже голосомъ. Передъ воротами заспѣвали свахи:

Отвори, мати, лѣску —

Ведемо ти невѣстку!

У Михася була вже Стефаниха и приняла молодятъ хлѣбомъ въ порозѣ. Зъ двора позносили сюды вѣду и напитки.

Тымъ весѣлемъ баронова страхъ змучила ся. Нѣгде було головы приклонити вѣдъ безнастанного гамору, крикѣвъ и музыкѣ. Доперва по приданыхъ вѣдѣтхнула свободно и казала всюды выпрятувати та вымѣтати.

Шляхта не пропустила одной днини, щобы не зѣвѣти всего и выпити, що було. А що баронова не жалувала нѣчого, то шляхта высмоктала кѣлька бочокъ пива, вина и меду. Двѣрска пивниця не могла бы сего всего достатити, тожь привезено напитки зъ мѣста.

Пѣсля шляхотского звычайо музыканты мали обовязокъ у всѣхъ старостѣвъ и старостинѣхъ, сватѣвъ и свахѣхъ грати. Зъ ними волочили ся ще деякѣ гостѣ весѣльнѣи.

Такого весѣдя справдѣ Закуте ще не видало и шляхта довго згадувала, якъ Михасъ женивъ ся зъ Михалинкою, якъ шляхта сидѣла за пане браце зъ бароновою при столѣ, и величала баронову по-пѣдъ небеса.

Михасъ заживъ зъ молодою жѣночкою въ своѣй хатѣ.

ЧАСТЬ ДРУГА

Михасѣвъ Юзьо.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

II.

Усе те дѣялось на два роки передъ вѣкопамятнымъ для Галичины 1848. рокомъ.

Не годить ся, хоча бы и въ повѣсти поминути сего эпохального року мовчки, коли вѣнь стоявъ у насъ до недавна выхѣдною точкою усѣхъ вѣчевыхъ політичныхъ рефератѣвъ. Коли збѣде бесѣда на політнеу, то нашъ чоловікъ не годенъ сказати кѣлька речень, абы не зачѣпити 48-ого року.

Рѣвъ сей бувъ, такъ сказати бы, весною для цѣлои Европы, а особливе вже у насъ по твердѣй морозноѣ зимѣ неволѣ вѣнь розморозивъ усѣ злиднѣ горячимъ сонцемъ свободы вѣдъ разу такъ, що трохи не потопили ся въ повени. Инша рѣчь, що мы не вмѣли зъ той весны гараздъ скористати, що не мали приладженого зерна на посѣвъ. Зъ-за того то мы и на жниво спѣзнили ся — якъ говоривъ оденъ епископъ патріотъ. — Та годѣ. Мы, розбуджені такою важною и напрасною подѣєю зъ просоня, дивились за політичними жайворонками, а про посѣвъ на рѣдноѣ нивѣ забули, надѣючись, що той, що намъ давъ весну політичну и засвѣтивъ надъ нашими головами сонце волѣ, дасть намъ и насѣне, и поле обробить, и зведе, и змеле, а мы сядемо до готовыхъ пирогѣвъ...

Коли глянемо на той часъ передъ 48-ымъ рокомъ, то ажъ страшно стане.

Пѣлъ, даяъ и паламарь — то майже вся руска интелігенція, а впрочѣмъ маса темного, на-пѣвъ здичѣлого народа. Цѣла суть и сила руского народа — то хлопъ, мужикъ, пѣдданый. Забитый и проголощенный, не знавъ, куды повернутись, де правды шукати. И шукавъ еи въ горѣвцѣ.

Хлопъ робивъ панщину вѣдъ рана до ночи — и пивъ. Зносивъ до двора повѣсма, збѣже, кури, гуси — и пивъ. Окуплювавъ ся мандаторамъ — и пивъ. Обходивъ празники, весѣля, поминки, похороны — и пивъ. Згинавъ спину пѣдъ паньску нагайку, сидѣвъ у мандаторскѣмъ арештѣ — и топивъ свое горе, гоивъ раны и побѣвъ въ горѣвцѣ. Панъ уважавъ хлопа своимъ пѣдданнымъ, инвентаремъ, и дбавъ про него на стѣлько, на себѣлько господарь про свѣй инвентарь дбае.

Хтѣ бувъ зъ помѣжъ дѣдичѣвъ-панѣвъ добрымъ господаремъ, той старавъ ся, абы его пѣдданный хлопъ не бувъ голый и голодный, абы мавъ теплу хату и робучій инвентарь, бо безъ сего хлопъ не представлявъ у него реальной вартости. Але лишь о реальноу вартѣсть хлопа панови розходило ся. О моральну сторону его нѣхто не журивъ ся. На що того, коли хлопъ нѣчимъ инымъ не бувъ, яеъ лише тресованнымъ „быдломъ“, що умѣе говорити и ходити на двоухъ ногахъ. Усе, що панъ робивъ для хлопа, робивъ для себе, чи посередно чи прямо. Сытый и здоровый хлопъ зрошувавъ своимъ потомъ паньскѣй ланы, оброблювавъ ихъ своими волами и своими руками, кѣлько треба було. Зѣ своего грунту дававъ дворови данину; для себе уживавъ тѣлько, чтобы фѣзичне житѣ удержати. Решту мѣнявъ за горѣвку выпалену въ паньскѣй горальни зъ тыхъ самыхъ бараболь, що ихъ своею працею збравъ. Цѣлый отже оборѣтъ экономічний вѣдбувавъ ся таки въ рѣднѣмъ селѣ, частю прямо,

частью за посередництвомъ жида-арендаря. Вся хлопска праця вертала до паньскои кишенѣ по потрученю того, що хлопъ зъуживъ на пѣддержане свого истнованя, та того рабату, що оставъ при жидѣ-арендари. Хлопъ лишь одно знавъ, може бѣльше инстинетомъ, чимъ своєю интелігенцією: що его ворогомъ есть панъ зъ чередою по сѣпавъ своихъ нагайковыхъ и мандаторъ зъ своими гайдуками и тюркою. За приятелѣвъ вѣнъ не чувавъ нѣчого. Демократично-революційный рухъ, якій въ тѣмъ часѣ проявлювавъ ся въ Галичинѣ, руского хлопа не порушивъ, не розбудивъ. Чому? Бо се були люде сурдутовѣ, та ще й Поляки, котрыхъ хлопъ не мѣгъ вѣдрѣзнити вѣдъ своихъ сурдутовыхъ наставникѣвъ зъ двора, и длятого имъ не вѣривъ. Зобразѣмъ собѣ якъ выглядала тогдѣ маса нашего галицко-руского народа.

Хлопъ сидитъ въ теплѣй хатѣ, має подостатекомъ дровъ и хлѣба. Має пасовиско, робить панщину, ходитъ до церкви и гоитъ раны вѣдъ паньскихъ побоївъ, дрожитъ на видѣ економа и мандатора и не горѣвку, и не думаетъ о тѣмъ навѣтъ, чи може ему бути коли лѣпше. Було и такъ, що хлопъ не мавъ що вѣсти, було и такъ, що декотрый збивавъ сорокѣвцѣ и закопувавъ ихъ пѣдъ печію, але се були выимки. Правда, хлопъ вѣдбувавъ тогдѣ ще одну повиннѣсть: служивъ у вѣйску. Але тамъ вѣнъ перестававъ бути хлопомъ, разъ длятого, що до хлопавоика панъ-дѣдичъ не мавъ права; по друге, що зъ него робили въ вѣйску машину нѣравъ не подѣбну до хлопа. Тая машина мала людску голову зъ замкненымъ щѣльно мозкомъ на те, абы було на чѣмъ чако повластити; нѣсъ на те, абы знати, де есть половина тѣла; очи на те, абы ними прямо себе дививъ ся; шию на те, абы було на чѣмъ гальсбіндлю повластити; зубы на те, абы було чимъ розкусити наперову патрону [хто не мавъ

передныхъ зуббвъ, того до вѣйска не взяли]; рамена на те, абы було на чѣмъ іверъ покласти и т. д. ажъ до нѣгъ, котрѣ були на те, абы ними маширувати. А було досыть часу, абы зъ такого хлопа зробити машину, бо служили люде тогдѣ и по двацять лѣтъ.

Таку Галичину заставъ рѣкъ 1848.

Чи знесене панцины було для хлопекого люду спасенне? Пѣдъ взглядомъ моральнымъ таеъ, пѣдъ економічнымъ нѣ. Нарѣдъ не бувъ до свободы пѣдготовлений. Выведений зъ вѣковой пѣтмы на ясне свѣтло, мусѣвъ ослѣвнуги, бо око его до свѣтла ще не привыкло. Въ такий способъ ослѣплювали стариннѣ Греки своихъ преступникѣвъ, — держали ихъ довгий часъ въ темнотѣ, а вѣдтаеъ напрасно ставляли передъ ихъ очи розпеченѣ металевѣ зеркала. Рускому народови треба було показувати свѣтло въ малѣй скѣлькости. Ему треба було свитаня, бувъ бы собѣ очей не поцеувавъ... Пущений напрасно на волю, недовѣряючий нѣвокому, безъ проводника, пѣдозрѣваючи всюды силу на себе, мусѣвъ остати — мимо свободы, мимо заможности матеріальной — на тѣмъ самѣмъ ступени розвою, де его свобода заскочила. Не диво отже, що другѣ випередили его. За се годѣ винувати тогдѣшного уряду. Урядъ давъ свободу для всѣхъ народѣвъ въ Австрѣи въ одну хвѣлю, для всѣхъ однакову, — годѣ-жъ було для Галичины робити выимку.

Такий станъ застало губерніальне розпоряджене зъ дня 22 цвѣтня 1848, оголошуюче, що на пѣдставѣ розпорядженя міністерства справъ внутрѣшнихъ зъ дня 17 цвѣтня 1848 ч. 876, зъ днемъ 15 мая того року зноситъ ся пѣдданство и всѣ повинности пѣдданчѣ въ Галичинѣ.

Яричовскѣй, прочитавши таке дѣво, повернувъ голову, не знаючи въ першѣй хвѣли, чи тѣшити ся тымъ, чи сумувати. Але нагадавъ собѣ, що зѣ знесенемъ пан-

щины и вѣнъ не мати-ме тутъ що робити и его пановане всемогуче разъ на все скѣнчило ся. Кѣлька днѣвъ роздумувавъ надъ тымъ, ажъ въ слѣдуючу недѣлю казавъ скликати народъ на площу передъ коршмою и тутъ проголосивъ народови цѣсарску волю. Хлопы первѣстно не хотѣли вѣрити въ те, що имъ читавъ мандаторъ, крутили головами недовѣрчиво и шептали мѣжь собою, що то певно якась нова паньска штука.

— То вже не вѣдъ ниѣ таке говорятъ! — мовивъ оденъ старшій хлопъ. — Уже намъ паны давно таке обѣщували, ще якъ заводали „бунтацію“, а хлопъ якъ гарувавъ, такъ и гарув.

— Тихо бути! — гримнувъ мандаторъ. — Ще заки будешъ вѣльний, можешъ сто кѣвъ зѣвести... Се не паны роблять васъ свободными, лише нашъ найяснѣйшій панъ. Розумѣвшъ?

— Онъ що! То то, куме, не паны, лише цѣсарь... видите, якъ воно! Оно справдѣ може щось зъ того бути... Ану но, поглявѣмо, чи єсть печатка?

Кѣлькохъ смѣливѣйшихъ поглянуло черезъ плече Яричовского.

— Гей люде! Є печатка, бѣгме!

— Якъ є печатка, то вже правда! — загула громада, — бо якъ нема, то то все неправда...

— Але-жь кажу вамъ, що то цѣсаръ давъ волю!

— Еге, куме, та то цѣсарь... Такъ було й говорити... то зовѣмъ инша рѣчь.

Громада заворушилась якъ пчолы въ теплый лѣтний день. Люде гомонѣли заедно: цѣсаръ дарувавъ волю... Хтось пѣдносячи шапку въ гору, кривнувъ:

— Слава нашому найяснѣйшому цѣсареви! дай му Боже пановане!

Громада закричала:

— Слава! най жив! — а гомбѣ носивъ ся далеко по селу.

Люде не знали, що зъ радощѣвъ робити. Хлопы, жѣнки вносили руки до неба и плакали зъ радощѣвъ. Цѣдували ся, взаємно прощаючи собѣ всѣлякѣ провины, наче-бъ въ церквѣ на Великдень. Старцѣ немѣчнѣ выпрямились, немѣ хотѣли поскидати зъ себе частенькѣ побѣ, що ихъ ними панщина обдарувала.

— Выбачте намъ, пане сендзю ласкавый, — каже оденъ хлопъ, пѣдступаючи до мандатора и кланяючись низько, — прошу намъ пояснити: якъ воно буде безъ тои панщины?

— Що-жъ я вамъ маю пояснювати? Не будешъ ходити на панщину та й годѣ...

— А що буде зъ грунтомъ?

— Ага! той грунтъ, що хто теперъ мае, таки за-тримае его на вѣчнѣсть безъ сплаты...

— А повѣсма не будуть выбирати?

— Нѣ.

— А кури та й гуси?

— Нѣ.

— А корцевого такожъ нѣ?

— Нѣ, нѣчого! Коли пѣйдешъ на ланъ робити, то за грошѣ...

— Побачить мене на ланѣ, якъ свое вуха! — каже оденъ молодой господарь.

— Теперъ лекше буде людемъ жити.

Яричовскѣй розкинувъ мѣжъ народъ друкованый цѣсарскѣй патентъ, що зносивъ панщину. Люде трохи на шматки ихъ не подерли. Кожде хотѣло его мати, абы оправити въ рамки та й на стѣну повѣсити мѣжъ образами. Народови бѣльше не треба було знати, то й не слухали, що

мандаторъ ще балакавъ. Порозбѣгали ся по селу выкрикуючи: воля, воля! свобода!...

Баронова, довѣдавшись о тѣмъ, була дуже збентежена. Що тутъ робити, якъ господарити на такихъ лахахъ безъ робучихъ рукъ? Приеликала Михаса.

— Пане Михале, що будемо робити? Ты чувъ?

— Та чувъ, але якось дамо собѣ раду. До 15. мая ще зможемо обробити весну, а о рештѣ подумасмъ опбсла. Нехай ясна панѣ не журять ся. Ну, будемо за роботу платити, тѣ будемо. Мандаторъ казавъ, що дяграмъ заплатають за тоє зъ касы, то якось будемо ратуватись...

Але баронова тымъ нѣразъ не успокоила ся. Ходила по комнатѣ, держачись руками за голову.

— Що то буде? що то буде? А якъ хлопы не схочуть вѣдтаеъ ити на роботу до двора?

— Чому бы не пѣйшли? За грошѣ пѣйдуть.

Таке Михасеви й на голову не приходило, и теперъ ставъ надъ тымъ думати, бо й самъ того налякавъ ся.

По цѣлѣмъ селѣ народъ заворушивъ ся, розвеселивъ ся. Пѣзно въ нѣчь чути було спѣвы. Въ коршмѣ грала музика и народъ танцювавъ, а Ицко не тямивъ уже, коли тѣлько вышивкувавъ горѣвки, що того дня.

Другои днини поприходили люде на панщину пѣзнѣйше якъ звичайно. Михась бувъ лютой и ставъ бити людей нагайкою.

— Вы сней-таеѣ! я вамъ покажу! Душу зъ тебе выжену, заки будешь свободный...

Хлопы зносили побоѣ терпеливо и потѣшали ся тымъ, що вже недовго тои бѣды. Михась не дарувавъ нѣкому

одной години. Работа йшла горячково. Хотѣвъ конечно обробити панщиною весну.

Та часъ не стоять.

Надѣйшовъ 15-ый мая 1848. Пѣсля нашего календаря день сей числится 3 мая. Се-жь рѣчица польской конституціи третого мая. Яка провія судьбы! Сказавъ бы хто, що сли-бы була Польша устоялась, то мали бы-сьмо вже пѣвъ вѣку конституційного житя за собою, але вороги перебили добре дѣло и треба було ще цѣлого пѣвъ вѣку ходити въ ярмѣ, ждучи на конституцію австрійску. Шкода! Але чи се правда, то друге дѣло. Насампередъ насуває ся пытане, чи польскій магнаты були бы позволили ввести въ жите тую конституцію. Тѣ самолюбы, що очевидячки запропастили свою вѣтчину, дбали передовсѣмъ о себе, а що зъ панщины мали велику выгоду, нѣколи бы были ей не пустили. Отже тая конституція була поени-що на папери. Цѣла Польша зъ тою писаною конституціею выглядала такъ, якъ той грѣшникъ, що заявивъ охоту каяти ся и сповѣдатись тогдѣ, якъ вже наступила агонія, конане. Зволѣвавъ до послѣдней хвилѣ и грѣшивъ, а въ послѣдней хвили, якъ вже мову вѣдѣмило, давъ знакъ, що хоче священника. На що? абы вѣдтакъ его свояки мали чимъ оправдати ся передъ еларомъ, що небѣщикъ хотѣвъ сповѣдатись, але вже було за пѣзно — не его вина. Не говорить ся того о польскѣмъ народѣ, тѣй бѣдной томленой славянской галузи, котру могучі братья-паны вѣдрубали и ворогамъ продали на... кочергу, лишь о Польщи, о тѣй федераціи тѣлько королѣвствъ деспотичныхъ и короліковъ, вѣлько было магнатѣвъ...

Вже 14-ого мая ходили люде якъ сонній, не могучи дѣждати ся, коли сонце зайде. Не одному хотѣло ся мо-

тыскою чи истикомъ пбдогнати сонце яєъ лѣнивого коня. Але мусѣли доробити до вечера. Коли вечеромъ вертали до дому по-при двбръ, то кожый погадавъ собѣ: Ббльше тамъ моя нога не постане! слава-жъ тобѣ Господи!

День 15-ого мая заповѣдавъ ся величаво. Була гарна погода. Якъ ино збрки поховали ся въ синѣмъ небеснѣмъ просторѣ, повисели у воздухѣ жайворонки и почали свои пѣснѣ. Здавало ся, що й они про свободу спѣвають. Такъ бодай причувало ся хлопамъ може лишъ длытого, що передъ тымъ на жайворонка нѣхто не звертавъ уваги. Скорше про чарку горѣвки кожде памятало, та про те, абы не спбзнити ся на панщину та выминути економской нагайки.

Люде посхачувались врано, аби побачити, яєъ сходити буде сонце сегодня, сонце свободы, волѣ и лѣпшой долѣ. Показало ся й сонце. Первѣстно зачервонѣло ся небо, вѣдтаєъ на далекомъ виднокрузѣ показала ся червона велика куля, котра выкинула зъ себе тысячѣ, мильоны ясныхъ промѣнѣвъ на пышновецкѣ поля. Заворухили ся птахи, зашебетали гуртомъ, а въ ихъ спѣвѣ чули люде выразне слово: свобода, воля. Навѣтъ тая роса, що на широкыхъ поляхъ стояла на молодѣй травци, блищала теперь внакше, веселѣйше, ясенѣйше яєъ вчера. А на вербахъ пышновецкого цвинтаря ажъ въ ушахъ лящить вѣдъ пташачого спѣву, яєъ нѣгде. Хиба-жъ ее душѣ битыхъ, катованыхъ панщиняныхъ покбйникѣвъ прибрали подобу пташачу и радѣють, що ихъ сыны, унуки и правнуки дбждали ся свободы? Усюды невыказана радбсть. Зъ церковной дзвоницѣ гудуть дзвоны. Народъ повбиранный святочно спѣшитъ до церкви. Люди стрѣчають ся, здоровлятъ ся яєъ-бы по довгомъ невидаю, яєъ-бы по тяжкѣй бурливѣй ночи. Правда! тая

нбчь тревала безперестанно пятьсотъ лѣтъ! Не видно сумвыхъ понурыхъ лицъ, бо всяке тѣшитъ ся.

Въ церквѣ повно людей, не можуть всѣ помѣстити ся, и хто пришовъ пбзнѣйше, стоявъ на дворѣ. Богато тутъ такихъ. Церква облицпа людьми, якъ той улий, въ котрого молодой рбй вылѣтае. Дяки заспѣвали „Тебе Бога хвалимъ!“ Нарбдъ впаяъ на колѣна, спѣвае и плаче. Але се вже слезы радости. Спѣвъ, що виходить зъ тыхъ сотокъ грудей, лунае по тыхъ широкихъ рвннихъ надднѣстрянськихъ просторахъ, а Днѣстеръ несе той благодарный спѣвъ у свѣтъ, далеко ажъ до Чорного моря переказати водамъ свого старшого брата Днѣпра, яке то сегодня въ Галичинѣ свято.

А поки служба Божя править ся, сельскі майстры обтѣсують острыми сокирами грубі дубові стовпы пбдъ церквою на цвинтаря, рѣжуть пилами и збивають памятнѣ хресты. Другі копають ямы на чотирохъ бокахъ церкви. Дарма, що свято таке! робити хресты и збивати домовины — нема свята! По службѣ Божбй, коли священнеъ прочитавъ зъ проповѣдницѣ цѣсарскій патентъ, залунавъ въ церквѣ имяъ цѣсарскій. Вбдтаеъ ходитъ до окола процесія — хресты святятъ. Священника ведуть по пбдъ руки найстаршій господарѣ въ новыхъ кожухахъ. Передомъ несуть хрестъ и хоругви. Нарбдъ спѣвае цѣлою грудю. Гадавъ бы хто, що то Великдень, Воскресене. Такъ, се воскресене, бо воля воскресла, тая, що пять сотъ лѣтъ въ могилѣ лежала закопана пбдъ паньскимъ порогомъ, доптана ногами всякою дряни...

Дальше йде процесія на цвинтарь. Чи ховають кого? Нѣ. Але жъ не годить ся не звѣстити такои веселой вѣстки батькамъ та дѣдамъ, тымъ костямъ, що ихъ паньска нагайка оперезувала. На цвинтаря усе розбѣгло ся. Кожеде мало тутъ вогось, хто ще не мбгъ знати, що

тутъ стало ся. Кожде припадае до могилы, цѣлуе еи та кличе: тату! дѣду! мамо! мы свободнѣй, мы вже не пѣй-демо на панщину. Цѣсарь насъ выкупивъ, дай му Господи вѣкъ довгій и славне пановане! Вѣдтакъ вертають до дому, нѣкому и сѣсти не хоче ся.

Далѣ на майданѣ, що середѣ села! Запрягають вѣзъ парю сивыхъ умасныхъ волѣвъ; вѣзъ умасный тежъ. На возѣ повно дѣвчатъ и нарубкѣвъ. Ёдутъ селомъ и спѣвають весело. Кто имъ таке порадивъ? Самѣ выгадали!

Въ дворѣ тихо якъ въ могилѣ. Нѣхто носа не смѣе показати, абы хлопство не побило. Боятъ ся навѣтъ нападу и длятого предприняли всякѣй можливѣй средства осторожности. Зъ Закутя пришло на зазывъ Михася пятьдесятъ шляхты узброеной чимъ мога. Проча шляхта не выходитъ зъ Закутя. Бѣда не спитъ — говоривъ дехто — хлопство розѣдзгалось... Або то давно тому, якъ хлопы рѣзали шляхту? Але хлопамъ и не въ головѣ були паны, шляхта и рѣзня; вони теперь такѣ радѣ, такѣ веселѣ, що обняли бы цѣлый свѣтъ и каждого пригорнули бы до свободной вже груди.

II.

Михасъ Стефанѣвъ Тарасовичъ переживъ тыхъ два роки щасливо. Молода жѣнка перекинулась вѣдъ разу въ шляхтянку. Заняла ся господарствомъ, якъ коли-бъ уродила ся и выросла пѣдъ шляхотскою стрѣхою. Вправдѣ не доила коровъ, не ходила зъ серпомъ нѣ зъ мотыкою въ поле, але варила челяди ѣсти, пекла хлѣбъ при помочи теты, що таки при Михасю жила, и всюды всьому давала ладъ.

Михасеви нѣколи було наглядати заедно господарства, бо вѣнъ має що иншого на головѣ — цѣле пышно-вещке домініюмъ. Баронова все здала на него. Зъ Михася мала Міхалінка тѣлько помочи, що порадилась его и знала дещо робити — котру ниву засадити бараболею чи капустою, де посѣяти пшеницю а де жито. Михасъ принявъ двоухъ наймитѣвъ и наймичку, бо було що робити.

Усе йшло Михасеви зъ росы, зъ воды. Придбавъ уже чотири коровы, четверо ялѣвнику, пятеро коней. Усе те на двѣрсѣй пашы. Панщиною оброблявъ свои поля. Тѣтка выгодувала що року вѣлька вепрѣвъ, котрѣ вѣдтакъ продавала въ Самборѣ. Михасъ продававъ збже и збаноеъ наповнявъ ся сорокѣвцями. Водились и дукаты. За тѣ два роки докупивъ Михасъ вѣлька морѣвъ шляхотского поля. Свою батьѣвщину вѣдступивъ Федьовибратови, такъ якъ обѣцявъ, та й частенько запомагавъ его де-чимъ.

По першѣмъ заразѣ роцѣ, якъ побрали ся зъ Міхалінкою, уродилась имъ дочка. Охрестили Ганною, бо такъ звала ся баронова. Михасъ дуже радѣли дитиною, бо гарна вдала ся. Сама баронова за вуму була та тѣлько понадавала своѣй похресници подарункѣвъ, що другѣй выстало бы се на придане. Баронова за нею побывала ся страхъ. Казала собѣ приносити частенько дитину до двора, а деколи й до Михася приѣздила въ хату, абы свою Ганю побачити та попестити ей.

— Якъ ино трохи пѣдросте — говорила часто баронова — заразъ заберу ей до двора. Я ей выховаю сама и не забуду ей...

Прывязане бароновои до той малои дитины походило зъ того, що сама була бездѣтна и самѣтна яеъ былина въ поли. Родина ей, графы Бабиньскѣй геть чогось

бароновои вѣдцурались. За щось поперечилились и перестали у себе бувати, навѣтъ листѣвъ не писали до себе. Баронова нѣгде не бувала, зъ нѣкимъ не сходила ся, нѣгде по-за Пышнѣвцѣ не выѣздила, не знала, що въ свѣтѣ робить ся. Тому то вона довѣдалась про знесенє панцины ажъ тогдѣ, якъ проголосили на майданѣ пѣдъ коршмою цѣсарскій патентъ.

Середъ такихъ обставинъ вытворила собѣ баронова зовсѣмъ окремый способъ житя, не такой, якъ бувавъ у другихъ панѣвъ. Рано ходила лѣтомъ по огородѣ читаючи де-що, по обѣдѣ выѣздила въ поле або заходила до обору, заглядала всюды. Сестры Михаліны вже вывѣнувала и повѣддавала. Зъ одною оженивъ ся таки Гоздецкій, що теперь ставъ другимъ економомъ, другу взявъ лѣсничій Издебскій зъ сусѣдного домініюмъ. Не диво, що теперь бажалось бароновои мати коло себе якусь истоту, котрою бы занималась, дбала о ню.

Заняла ся малою Ганною. Михась зъ-разу протестувавъ противъ того.

— Ясна панѣ бароново, якъ я можу дати дитину вѣдъ себе?

— Не бѣй ся, Михале! у мене не буде нѣй кривды...

— Я то знаю, але прошу яснои панѣ подумати, що би вѣдтакъ жде. То не би гнѣздо... Би Богъ назначивъ на шляхтянку, а що зъ неи буде, коли выховае ся по паньски? Буде цѣле житє нещасливою, бо графъ би не возьме, лише шляхтичъ.

— Те-те-те, говори здоровъ, пане Михале! А дѣви ся на твою Михалінку... зла зъ неи шляхтянка? А та-еожь я би выховала вѣдъ такой о дитины. Такъ буде и зъ Ганною. Выховаю и выпосажу якъ слѣдъ.

Михась еще не давъ ся переконати.

— Михале, зроби тое для мене и вѣддай менѣ Ганю.

до двора. Дивись, яка я самотна, бѣдна. Нема въ мене нѣкого, зъ кимъ бы заговорити щиро. Родина мене покинула, а дѣтей своихъ дасть Богъ. Менѣ треба когось мати била себе, абы мою материньску любовь було на кого перелляти.

Бароковѣй станули слѣзы въ очахъ. Михасеви зробилось жаль еи.

— Чого бы я для васъ, ясна панѣ, не зробивъ? Берѣть дитину мою едину...

— Спасибѣгъ тобѣ! — каже владувана баронова. — Не забуду тобѣ того, и ты не пожалуєшь. И не бери собѣ того такъ дуже до серця, що Ганя буде у мене. Тажъ то не за моремъ... будешъ еи що днины видати...

И Ганю взяли до двора. Баронова приняла для неи бону. Дитина росла гарна и здорова.

Михасѣ остали ся зновъ одиночѣ. Зъ-разу сумно було въ хатѣ, бо не стало дрѣбнои бѣлявенькои щебетущечки. Михасѣ ходили нѣ въ сихъ нѣ въ тыхъ, а зъ часомъ и привыкли до того. Що днины забѣгали до двора. Ганя витала ихъ радѣсно, выбѣгала до тата ажъ на ганокъ, обнямала своими рученятами за шию и бавилась Михасевыми довгими вусами.

Михасѣ ждали ажъ три роки на дитинячѣй голосѣ въ хатѣ. Пбславъ имъ Богъ другу дитинку — сына. Охрестили его Юсефомъ, на памятку повѣйного барона, що такъ звавъ ся, и по шляхотскому звичаю кликали хлопчика Юзьомъ.

— Сего такожь до двора заберу, якъ пѣдросте. Того менѣ, Михале, вже не вѣдкажешъ...

— Ой, павѣ бароново, ласшава панѣ! — говоривъ Михає вправлячись, — де-жь такъ можна? Я-жь не зазуля, щобы свои дѣти въ чужбѣмъ гвѣздѣ виховувати...

— Послухай же мене, мѣй добрый пане Мѣхале! Зѣ Ганною ты мавѣ рацію, бо то дѣвчина и еи назначене вѣйти за-мужь и бути матѣрю, але що-до Юзя, то таки помыляешь ся. Тажѣ то хлопецъ! Я его выховаю и вчѣти дамѣ. Чому не може бути великимъ чоловѣкомъ? Чи-жѣ вѣнѣ мусѣть на рѣли робѣти конче? Черезѣ те вѣнѣ шляхотства не втратѣть, що вывчѣть ся и пѣйде вѣ люде. Овшѣмѣ, шляхотство ему може дуже придати ся... бо шляхта всюды перша...

Мѣхась признавѣ, що баронова мав рацію. Плянѣ сей ему подобавѣ ся. Чому-жѣ бы его сынѣ не мавѣ бути ученымъ чоловѣкомъ? Тогдѣ и слава буде, и сынѣ пѣд-моги не буде потребувати.

— То хѣба ясна панѣ всѣ мои дѣти заберуть?

— Нѣ, не всѣ, на те вже маешь мое слово! Що ще Богѣ дастѣ, то вже выховуй собѣ самѣ яѣ знаешь. Най буде шляхтичъ-хлѣборѣбѣ.

Малый Юзьѣ рѣсѣ яѣ здорѣе деревце, а Мѣхась заздалегѣдѣ освоювали ся зѣ тою гадкою, що недѣвго прѣйде ся имѣ тѣшити Юзьѣмѣ, бо вѣнѣ неперемѣнно пѣйде вѣ чуже гнѣзде ховати ся, пѣйде пѣдѣ оцѣку ба-роновоѣ...

III.

До 15-го мая не вѣспѣвѣ Мѣхась усѣи весны обрѣбити на пышновецкихъ ланахѣ. Де-що ще остало ся. Се обраблявѣ двѣрскою службою, але и тои не стало. Двѣрскѣ парубѣи и дѣвѣи етали зѣ службы вѣдходѣти. Най-мались у заможныхъ господарѣвѣ-хлопѣвѣ. Було бы дѣй-шло до того, що не було-бѣ кому коло худобы ходѣти, яѣ бы вѣ справу не бувѣ вмѣшавѣ ся Яричѣвскѣй. Ма-

ючи власть адміністраційну въ рукахъ, вѣнъ виконувавъ такожъ юрисдикцію надъ службою взагалѣ.

Яричовскій привликавъ вѣлькохъ парубкѣвъ до себе.

— Що ты, небоже, фиркаєшь? Тажъ ты ще року не добувъ!

— На що менѣ року добувати, коли теперъ вже свобода и панщину дарувавъ цѣсарь...

— Або ты, сякій-такій сыну, за панщину въ дворѣ бувъ? Або то въ тебе бувъ панщиняный грунтъ? Ты бувъ слуга и за те тобѣ панѣ платила, годувала тебе. Заразъ менѣ йти до двора и служити!

— Не пбйду...

— Нѣ?... Максиме! — кликнувъ Яричовскій на гайдука, — дати тому ледареви пятнацять бубѣвъ!

— А то можна бити? Цѣсарскій патентъ знѣсь панщину...

— Заразъ будешь мати патентъ... Бери его!

Гайдуки хопили хлопа, положили на лавку и вычлисли пятнацять кѣйвѣ.

— А що? будешь служити?

— Буду...

— А видишь! на що було тыхъ всѣхъ гримасѣвъ?.. А вы другі будете служити?

— Будемо...

— Маршь! а памятай оденъ зъ другимъ, що язъ бы тобѣ прийшла ще коли охота бривати, то двацять и пять тебе не мене...

Парубки велонились низенько пану сендабому, поцѣлували въ руку, подякували и пбйшли до двора.

Тая пригода пбйшла по селу блискавкою.

— Ось оно що! то дарували панщину, а до службы силують? та якъ оно? Може то зновъ яка паньска штука, абы насъ въ ярмо замавити?

— Треба пильно стеречись, абы въ силку не пасти...

— Та куда нашому братови встеречись?

— Куда? Менѣ такъ здаеть ся: якъ пбйдемо на паньскій ланъ робити, то зновъ завернуть панщину... Менѣ навѣтъ такъ въ Самборѣ на ярмарку говоривъ оденъ посторонный старый чоловікъ.

— Отъ оно що! видите? А що-жь бы на тоє цѣсарь сказавъ?

— Та що цѣсарь? Вбнѣ насъ выкупивъ зъ ярма на волю, значить: не будемо панщины робити, признавъ намъ грунтъ... Але якъ бы мы таи на ланѣ робили, то цѣсарь такъ скаже своимъ міністрамъ: „Най имъ, каже, чортъ! Не хотять бути вбльными людьми, то нехай орють зновъ якъ волю!“

— Отъ видите, до чого оно йде! Видите, панове громадо!...

— Я бы тежь такъ зробивъ, певно... Не хотѣли жиды їсти манны та й їдять цибулю... Але для насъ зъ того велика наука: не йди на ланъ, абы тобѣ дукарами платили та медомъ мастили!...

— Ого! не пбйдемо, най насъ Богъ боронить! Злакомишь ся на дутка, та й потому покутуй...

— Наші дѣти та внуки бы насъ прокляли...

Такъ урадила громада и крѣпко того держала ся.

Поки-що двбръ обходивъ ся своею службою, котра нѣбы то дослугувала року. Але прийшли жнива. Робучихъ рукъ треба богато. Машинъ до такого нѣхто ще не знавъ. Роби, що хочеш!

Михасъ выславъ по селу польовыхъ, гуменныхъ, наставникбвъ влигати людей на роботу. Обѣцяли платити по пятнадцать дуткбвъ и три разы горѣвки. На тоті часы плата була велика. Та хлопцы, почувши о що ходитъ, по-

замыкали ся по хатахъ и нѣхто й носа не показавъ на улицу, поки дѣбрскій высланецъ не забрали ся. Они бояли ся навѣтъ дѣбрского духу, абы ихъ не очарувавъ, не заманивъ на таку загибѣль. Розумѣе ся, що другой дичины и песь не прийшовъ на роботу до двора.

Що робити? Далѣ зъ колоса стане сыпатись, жниво ажъ просить ся, а ту нема нѣкого! Баронова ходить якъ на угляхъ. Прикликали Яричовского, абы що порадивъ, але вѣнъ ино руками розвѣвъ:

— Не можу ихъ, ясна панѣ, до того всилувати... не маю на те права...

Михасъ бувъ лютый страхъ! Годѣ такъ стояти зъ заложеными руками, тажъ само не зробить ся... Наразѣ Михасъ ударивъ себе по чолѣ рукою и закликавъ радбно: „маю!“ Казавъ осѣдлати коня и поѣхавъ въ Закуте. Пѣйшовъ до Філіпеа Городиского, до префекета, а вони стали скликати шляхту на майданъ середъ села.

— Панове браця! — промовивъ Михасъ до шляхты — я приходжу до васъ въ великѣй пригодѣ, просити о поратунокъ. Знаете, що панцины вже нема, а хлопство збунтувалось и не хоче нѣ за що пѣйти до жнива. Наша ласкава дѣдичка вже по пятнацять дутѣвъ обѣцае, а нѣхто не хоче послухати. Коли такъ дальше пѣйде, то вся праця пропаде, змарнуе ся. Въ тѣй пригодѣ я до васъ, панове шляхта, якъ до своихъ братѣвъ иду: поможѣть, бо шкода дарѣвъ Божиыхъ марнувати! Оно певно, не годить ся, абы шляхта гербова йшла на павѣскій ланъ робити, але що-жъ порадить? Я бы васъ не смѣвъ за заплату манити, бо я самъ шляхтичъ и себе бы я тымъ споганивъ, але, панове, такъ, за ласку, за добре слово, за почастунокъ... Ясна наша дѣдичка до смерти вамъ того не забуде!

Шляхта слухала уважно, повручючи недовѣрчиво

головами, бо якъ же шляхтѣ наймати ся и йти робити тамъ, де недавно робило хлопство?

Оббзвавъ ся Філіпко:

— Ось оно що, мои панове: Чи встыдно бы було шляхтичеви на прикладъ тягаути когось зъ болота, якъ бы загрязъ и топивъ ся? Менѣ здае ся, що нѣ, бо то добрый учинокъ, хочъ шляхтичъ не естъ на тое, щобы своими плечами чужій вбзъ двигавъ... А такъ само теперь зъ бароновою. Вона топить ся и грѣхъ бы бувъ ей лишати. А годѣ намъ такожь забути, що она для насъ зробила. Памятаете, якъ насъ угошувала, коли панъ Міхалъ женивъ ся? Не сидѣла зъ нами за пане браце при столѣ якъ звычайна шляхтянка? Не дае намъ що роуе выпасати свои угоры? Отожь коли она насъ не соромила ся, то й намъ нема чого соромити ся, помочи ѣй въ бѣдѣ... Якъ вы кажете?

— Та воно правда, але бо й своя работа надходить...

— Надходить, ну, надходить, а у бароновои вже надѣйшла и заки наша надѣйде, все спрячемо. Мы сѣяли пбавѣйше, то й не доспѣе такъ борзо...

— Згода! пѣйдемо!

— Пане Міхале! — каже вѣдтакъ Філіпко — кланяйте ся ясной пани вѣдъ шляхты и вѣдъ старого Філіпа Городиского и скажѣтъ, що мы ей поратуемо. На завтра, скоро день, ставимо вамъ сто серпѣвъ...

Михасъ в радуваный скочивъ на коня, уклонивъ ся и почвалавъ до двора.

— Ясна панѣ! — каже Михасъ входячи засапаный до покою бароновои, — мы выиграли справу, не пропадемо... На завтра маю сто женцѣвъ.

— Зъ-вѣдки? — пытае баронова, рада, що Михасеви такъ повело ся.

— Зъ Закутя.

— А по чому?

— За добре слово и за почастунокъ.

Баронова не хотѣла вѣрйти въ те, що почувла, стояла зачудувана середь покою.

— Нема що чудуватись, ясна панѣ! Шляхта за грошѣ не пѣйшла бы робити, та й певно не пѣйшла бы нѣ за що до ксго другого, але ясну паню они дуже люблять и не можуть того забути, якъ ясна панѣ сидѣли зъ ними на моѣмъ весѣлю при однімъ столѣ.

— Зухъ зъ тебе, пане Мiхале! Дуже тѣшу ся... Але треба о тѣмъ почастунку поговорити, якъ оно?

— Се дробниця. На полудне выслати имъ бочку кислого молока и хлѣба та цибулѣ зеленои, а на вечерю приладити молочной кашѣ, пирогѣвъ, можна и вепровины, розумѣсь и горѣвка мусить бути...

— А кѣлько-жь бы того всего?

— На сто людей зъ чубкомъ, бо шляхта мае апетитѣ.

— Заразъ кажу печи хлѣбъ и всьо приладжу. Але ббльше нѣчого не треба? може ще що?

— Добре бы, ясна панѣ, якъ бы була ще музика въ вечѣръ, коли вернуть.

— Дуже добре, найми музику!

Михасъ вѣдѣйшовъ за своимъ дѣломъ, а баронова прикликала ключницю и казала розчиняти хлѣбъ. Рано буде можна спечи, то саме на полудне буде готовый.

Другои днини, якъ ино почало сѣрѣти, стануло на подвѣрю двѣрскѣмъ сто женцѣвъ, сама шляхта. Були тутъ старшѣ шляхтичѣ и шляхтанки, парубки и дѣвчата. Зъ нѣми прийшовъ и Філіпко. Хотѣвъ показати шляхтѣ, що зовсѣмъ не соромить ся жати на паньскѣмъ ланѣ. Михасъ казавъ вѣмъ атаманамъ, наставникамъ и пѣдга-начамъ забрати серпы тежь.

— Трохи собѣ, моспане, крижѣ розбгнешь, бо й такъ застояли-сьте ся тѣлькѣй часъ пѣдганяючи хлопбѣвъ...

Розпочали роботу таки на першѣмъ ланѣ зъ краю, заразъ за дворомъ. Шляхта середъ смѣху и жартѣвъ поуставляла ся по загонахъ. Смѣхи лунали по росѣ далеко-далеко по пышновецкихъ поляхъ. И тѣ поля зачудувались за-для тои перемѣны. Ёще не давно чути було тутъ проелоны, свистъ нагайки, людскѣй зойки, а теперъ веселѣ смѣхи и жарты.

Шляхта взяла ся щиро до працѣ. Оденъ другому доповѣдавъ. Де-хто заспѣвавъ пѣсоньку и работа йшла гладко, колосиста золота пшеница лягала въ довгѣ ряды пѣдъ острыми серпами.

Атаманамъ було нѣяково. Недавно — то тѣлько було ихъ роботы, що гулювати на людей та палицями бити, а теперъ розтягай ся по загонахъ... Шляхта взяла ихъ на язyki :

— Пане ржонцо! — важе оденъ молодѣй шляхтичъ до наставника, що стогнавъ била него на загонѣ, — а де ваша палиця? Здала бы ся менѣ, абы васъ пѣдогнати, бо щось вамъ лѣниво йде...

— Не знавшь, пане Ёнджею, де? — обывае ся другѣй. — Панъ ржонца свою палицю лыкнувъ, длятого ёму теперъ такъ тяжко згинати ся...

Всѣ зареготались.

— Ёй бо, пане ржонцо, за вами колоски вѣдрастають! Вызбируйте лѣише, бо вѣдтакъ скажуть, що явесь чудо, що за вами пшеница росте...

Коло полудня привезли зъ двора полуденокъ : бочку молока, кѣльканацять горятъ и копу хлѣба.

— Гей! гей! панове браця! ходѣмъ полуднувати.

На цѣлѣй линѣи застановилась работа.

Вѣзъ зъ полуденкомъ станувъ пѣдъ придорожною

липою. Всѣ походили ся сюды. Ключница розчерпувала молоко и роздавала, кому попало. Двохъ шляхтичѣвъ краяли свѣжій житный хлѣбъ. Кто скорше выпивъ, передававъ горнятко другому, пока всѣ не насытили ся. Кусяючи хлѣбъ, полягали въ тѣни деревъ. Де-хто задрѣмавъ, де-хто покурювавъ люльку, а молодѣжь стала жарувати. Вѣдпочавши, взялись опять за серпы.

Надъ вечеромъ Михась почисливъ копы. Було ихъ двѣстѣ зъ накладомъ, значить: на каждого выпадало по двѣ. Цѣлый ланъ пшеницѣ выжатый. Дѣвчата выплели гарный вѣнецъ. Выбрали одну зъ по-мѣжь себе, вложили ѣй вѣнецъ на голову и пустились до двора спѣваючи. Спѣвъ лунавъ далеко въ лѣтний вечѣръ. Ажъ въ дворѣ было его чути.

Тымчасомъ баронова казала заставити на подвѣрѣ двѣрскѣмъ пѣдъ деревьями великѣ столы, е сама дожидала женцѣвъ на ганку.

Шляхта перестала спѣвати ажъ передъ самымъ ганкомъ. Увѣнчана шляхтяночка вѣйшла на ганокъ и тутъ баронова здѣймила ѣй вѣнецъ пшеницѣ зъ головы и сердечно подякувала шляхтѣ за труды, заурошуючи ихъ до столѣвъ.

Посѣдали де хто мѣгъ и стали заѣдати смачнѣй стравы.

Тымчасомъ заграли музыканты. Молодѣжь не втерпѣла и похапавши де-що на борзѣ пѣйшла гуляти.

Михась стоявъ на ганку коло бароновой, котра, дуже рада зъ нинѣшного дня, придивляла ся веселѣй шляхотскѣй забавѣ.

— Кѣлько вѣпъ було, пане Михале?

— Двѣста пятнацать... цѣлый ланъ лежить.

— А робѣтникѣвъ було лише сто?

— Шляхты лише сто, а пятьохъ нашихъ наставниковъ жало тежь.

— То и наставники робили? а хто-жь наглядавъ?

— Нѣхто, панѣ бароново, — каже Михась. — Коли-бъ тамъ бувъ показавъ ся оденъ наставникъ зъ палицею, то шляхта була бы ему ребра поломила, зъ поля утѣла, и нѣколи тутъ носа не показала...

— Правда твоя, пане Михале! Я не змѣрзувала, що говорю... А кѣлько бы на такую роботу треба панщинныхъ робѣтниковъ?

— Що-найменче двѣста пятьдесятъ.

— Яка велика рѣзниця! Я справдѣ не розумѣю того...

— Рѣчь зовсѣмъ ясна, панѣ бароново: иначе робить чоловікъ свободный, зъ власной волѣ, а иначе силуваный хлоць. Шляхтичь вийшовъ помагати зъ зичливости для ясної панѣ и хотѣвъ зробити якъ найббльше, а хлоць робивъ зъ мусу, бо знавъ, що его работа не мине и свои днѣ мусить вѣдробити, тому й не спѣшивъ ся. Правда, були наставники, та вѣнъ нѣбы-то не пѣдносивъ ся вѣдъ землѣ, але хапавъ рукою лишъ по кѣлька стебелинъ, замѣсть хапати цѣлою жменею... для серпа було лекше.

— Велика рѣзниця, велика рѣзниця! се менѣ въ головѣ не може помѣститись... Менѣ все здаеть ся, що може снопы меншій..

— Меншій? Побачать ласкава панѣ баронова, що снопы пѣвтора раза такій! То снопы шляхотскій, а не вѣхтѣ. Ясна панѣ най будуть на то приготаваній, що сего року буде менше кѣпъ, але выдатокъ буде далеко бблшій. Панѣ баронова не знають того, що за панщины то шляхта все смѣяла ся зъ двѣрскихъ сноповъ. У нихъ робили такій кички до пошиваня, якъ тѣ двѣрскій снопы,

и неразъ себе дразнили тыми снопами. Они бы соромили ся такі снопы жати...

— То дивне...

— Нѣчого дивного... силуванымъ воломъ не доро- бишь ся.

— Ну то хвала Богу, але що буде дальше?

— Шляхта поможе...

— Якъ же я могу тыхъ людей таеъ выкористу- вати? Тажъ то грѣхъ...

— А що-жь ясна панѣ зроблять, коли они грошей не возьмутъ, бодай того року ще...

— Але я бы хотѣла чимсь конче вынагородити. Вони за свою щирбсть варті бѣльше...

— Я маю на тоє спосбѣ, ласкава панѣ бароново.

— Якій? Прошу, я все зроблю...

— Нехай ясна панѣ выйдуть до нихъ, поговорять, запросять на завтра...

— Але-жь то буде очевидне выкористовуване люд- скои працѣ...

— Такъ ласкава панѣ: Ось мы сѣножатеи маємо подостаткомъ. Най имъ ласкава панѣ на слѣдуючій рѣкъ вѣдетуплять сѣножатеи на охабѣ... Мы безъ того обѣде- мось, а шляхтѣ станемо въ пригодѣ, бо они й таеъ мало мають сѣножатеи. Тамъ буде двѣ стирты сѣна, а одна отавы. Закуте не велике и запоможуть ся... Вони вже возьмутъ дѣло въ свои руки: самі скосятъ и подѣлять ся, але за то кожде буде мати обовязовѣ прийти робити, бо сли нѣ, то шляхта не дасть ему и понюхати того сѣна.

— Але-жь то дуже мало...

— Трохи мало, але сѣно теперъ дуже дороге. До Самбора приѣде теперъ полкъ кѣнницѣ и сѣно дуже въ цѣнѣ пѣдекочити. Та сли ясна панѣ вже ласкави, то

прошу имъ зновъ пустити угоръ, але вже за дармо. Орати будемо своими.

— Добре, добре, годжу ся... Ходѣмъ же до нихъ...

Баронова вѣйшла межи шляхту. Всѣ повставали, познимали кашкети и кланяли ся дѣдичѣ.

— Дякую вамъ сердечно, мои братя и приятель, за вашу помѣчь! — промовила баронова. — Вы менѣ дуже стали въ пригодѣ. Знаете, що хлопы завзяли ся и не хотять ити на роботу. Менѣ бы всео згинуло на пни, якъ бы вы не помогли. Але безъ вашои помочи я нѣчого не зроблю... цѣлеомъ зубожѣю... А за тое вѣдступаю вамъ, шляхтѣ завуляньскѣй на другій рѣкъ сѣножать на охабѣ зъ сѣномъ и отавою та й даю вамъ угоръ, вже безъ жаднои орки...

— Вивать наша ласкава панѣ баронова!

Філіпко, утираючи губы рукавомъ грубои сорочки, пригладжуючи свои довгі сиві вуса, каже:

— Зле бы було, ясна панѣ, якъ бы шляхта не за-помагала такои панѣ добродѣвки, гербовои шляхтянки. Хлопство повстае теперъ противъ двора, а потому противъ насъ повстане... Або-жь то не рѣзали они шляхту? А такъ, якъ будемо купы держати ся, нѣчо намъ не зробить нѣяка сила! Правда, страшнѣй теперъ часы настали, коли хлопа „ржондѣ“ пускае такъ самопасъ, але мы не дамо ся. Даръ яснои панѣ приймаемо зъ подякою и обробимо яснои панѣ всео до стебла. Правда, панове браця, що обробимо?

— Правда! вивать панѣ баронова!

За той часѣ и музика перестала грати и всѣ збили ся въ купу коло бароновои, обступили еи якъ пчолы матеу. Бароновои стали слѣзгы въ очахъ на видѣ тыхъ босыхъ гербовцѣвъ, тыхъ честныхъ душъ, що почувуючи свое сѣдство шляхотске почувують ся до солідарности.

Прайшли ёй на гадку рбавй кровавй сцены зъ недавного 46-ого року, про котрй читала й чула, и вважала себе тутъ цѣлкою безпечною мѣжъ тою меншою братією, котра бы въ пригодѣ заступила ей спльною лавою...

— Дякую вамъ, панове брата, за вашу щирбѣть! — сказала баронова зворушена. — Прошу васъ, бавте ся, гуляйте... Я бы сама зъ вами потанцювала, яеъ бы була молодшою...

— Зъ такимъ молодымъ кавалеромъ яеъ я, то й теперъ можна, — обзывае ся пѣдохоченый Філіпко. — А ну музика!

Музика заграла. Запищали скрипки, загудѣвъ басъ, задзвонило решето. Філіпко поставивъ кашкетъ на бакыръ, пѣдкрутивъ вуса и хопивъ баронову легенько за руки своими мозолистыми руками та й ставъ коло неи притупкувати нѣбы-то танцювавъ.

Бувають такй хвилѣ, що чоловікъ робить таке, на що бы коли инде нѣколи не зваживъ ся, а сли-бы такй зваживъ ся, то зробить себе або смѣшнымъ або божевѣльнымъ, а може й обуривъ бы другихъ. Въ таеихъ хвилехъ чоловікови, мовлявъ, до лица зъ тымъ, що робить, и всѣмъ тою подобае ся. Возьмѣмъ на прикладъ якусь овацію. Люде стоять гуртомъ, пѣднимають шапки въ гору и кричать ажъ деруть ся. А коли-бъ такъ чоловікъ въ иншій часъ пѣдйѣсъ шапку въ гору и ставъ кричати, взяли бы его всѣ за божевѣльного. Або весѣле. Люде танцюють, а коли-бъ такъ хтось въ иншу пору прийшовъ до тои самой хаты и ставъ танцювати та присѣвувати? Въ танци обвиняемо чужихъ жѣнокъ, дѣвчатъ. А зробѣмъ тое коли иншимъ часомъ, то можемо де що обрвати вѣдъ чоловікѣвъ або батькѣвъ... Така хвиля надае сама, не пытаючись нѣкого, свое позволене и всѣ зъ тымъ годять ся.

Такъ было и теперь. Мѣжь шляхтою запанувало одушевлене, охота. Она удѣлила ся и бароновѣй. Баронова не могла авѣ образитиесь поступкомъ того босого шляхтича, що коло неи притупкувавъ держачи еи за руки, не могла и выдерти своei руки зъ его. Она усмѣхаючись стала поволи поступати въ-задъ нѣбы танцюючи. Бѣльше вѣдъ неи нѣхто не вымагавъ, бо-жь то панѣ дѣдичка на широкихъ просторахъ, баронова а зъ дому графиня, бо жъ то старша поважна женщина. А танцювавъ зъ нею не якійсь молодець, котрый бы еи сыномъ мѣгъ бути, але чоловікъ, котрому шѣстьдесять лѣтъ, загально поважанный, зъ честнымъ прямымъ характеромъ, вѣдданный ѣй приятель.

Шляхтѣ того було досыть. Она вдоволила ся тыми вѣлькома кроками панѣ пѣдъ таетъ музики. Значить: баронова не цурае ся шляхты, хоча-бъ и босон. Шляхта закричала цѣлою грудю вѣвать, розступила ся передъ такою поважною парю на всѣ боки.

Філіпко, в радуваный, якъ бы его хто на сто коней посадивъ, ставъ бароновѣй дякувати за тую честь, яку ему зробила, и выцѣлувавъ обѣ руки.

— Вѣвать наша ласкава добродѣвка, ясна панѣ баронова!

— За васъ свое житѣ кладу, ясна панѣ! — говоривъ Філіпко и ажъ слѣзы ему въ очахъ показали ся.

Вже добре змеркло ся, зимна роса впала на землю, якъ баронова, попрощавши ся зъ шляхтою вертала до двора. Шляхта вѣдвела еи зъ музикою до танку, закричала ще разъ вѣвать, кашкеты пѣднесли ся въ гору и шляхта стала вертати зъ музикою до Закутя.

— Славна панѣ! — говорила шляхта, — погостила и не цурала ся зъ шляхтичемъ танцювати...

— Е, якій тамъ той танецъ бувъ! — відозвавъ ся котрийсь.

— Захотѣвъ ты, браце! Така поважна матрона... Тутъ не о то ходитъ, але баронова показала намъ, що насъ уважає за братѣвъ, а не за хлопѣвъ... Треба їй що-силы помагати...

И помагали, що могли. Робота горѣла въ рукахъ, що дивны була гостина въ дворѣ, хочъ Філіпко заразъ другого дна самъ музику відправивъ.

— Погуляємо, якъ покѣнчимо, а теперъ шекода нѣгъ... Завтра зновъ робота, треба відпочати...

Живна въ пышноведѣомѣ дворѣ скѣнчили ся скорше чимъ звичайно за часѣвъ панщины, скорше чимъ по сусѣднихъ домѣняхъ.

Всюды мѣжь хлопами ходили глухї слухи, що втратять свободу, коли пѣйдуть на ланъ робити, и жаденъ не ступивъ бы на паньскій ланъ ногою. До того ще накиѣла въ серцю кожного панщиняна кривда, вытворювала у хлопѣвъ завзятѣсть докучити панови. Хтось ще пустивъ поголоску, що якъ паны зѣйдуть на бѣду, то урядъ забере паньскї ланы и подѣлитъ ихъ мѣжь громадянь. Сусѣднї паны були въ роспуцѣ. Все гинуло, сыпало ся зъ колоса на пни, а нема робучихъ рукъ, хочъ-бы й за великї грошѣ. Обѣцювали вже по 30 дукѣвъ и три разы горѣвни, та нѣхто не лакомивъ ся. Далѣ паны кинулись до уряду о помѣчѣ. Спровадили до села вѣйско на роботу, але не великїй бувъ зъ того гараздѣ. По перше, що за пѣзно надѣйшла така помѣчѣ, уже тогдѣ, якъ пшениця и жито почорнѣло и до половины высыпало ся; по друге тому, що вѣйско до такои работы було не вправне, а апетитъ показувало вовчїй; по третє тому, що вѣйска було тогдѣ дуже мало, за-для вѣйны въ Италиї, куды вѣйско постягали, полишаючи лише

малі залогі, тожь и не могли веѣмъ дворамъ вѣйска на-
статчити. Де-хто спроваджувавъ криміналникѣвъ, але и
зъ тымъ було ббльше клопоту чимъ пожитву, бо кождый,
беручи арештантѣвъ, пѣдписувавъ ревересъ, що всѣхъ на-
задъ доставить по роботѣ. Бароновѣй сусѣды завидували,
бо не въ кождѣмъ селѣ була шляхта, а хочъ и була, то
мѣжь шляхтою а дворомъ не було тыхъ сердечныхъ вѣд-
носивъ, що въ Пышнѣвцяхъ.

Въ тѣмъ часѣ стали декуды заводити кѣнній моло-
тѣльнѣ. Михасъ, почувши таке, вѣздивъ ажъ до Львова и
спровадивъ таку молотѣльню на диво веѣмъ людямъ, що
такои новости ще не видали. Въ пышновецѣбѣмъ дворѣ
показала ся така молотѣльня перша на цѣлу околицю.
Нею можна було скоренѣю веѣо змолотити и зсыпати
до шпихлѣра. Пышновецкѣй шпихлѣръ, що его ще покѣй-
ный баронъ побудувавъ, то була величезна поверхова
камениця, бувъ будованый зъ цеглы, побитый бляхою.
Стоявъ подальше другихъ будынебѣвъ, мѣжь высокими
деревами, отже цѣлкомъ безпечный вѣдъ огню. Сего року
выдатокъ бувъ добрый и шпихлѣръ наповнивъ ся пше-
ницею, житомъ и вѣвсомъ.

Рѣкъ той бувъ страшенною крѣзою для дѣдчѣвъ,
власителѣвъ доміній. Вѣвъ бувъ для нихъ втраченый.
Баронова завдяки закутянскѣй шляхтѣ перейшла тую
економічну повѣнь сухою ногою, а все завдячувала про-
ворности Михася и благословила тую хвилю, коли сего
босого шляхтича до себе пригорнула.

Михасеви вродилось тежь подостаткомъ. Усе зѣбравъ
вчасно наймлеными людями. До него йшли охотно на
роботу бѣднѣйшій хлопцы, бо то бувъ грунтъ рустиваль-
ный и не було чого бояти ся завернення панщины...

Михасъ знавъ, що робили сусѣдній дворы. Въ Сам-
борѣ чувъ, яка цѣна збѣжа. Говорили тогдѣ богато про

войну, яка велась въ Италиі и готовилась на Уграхъ. Зъ новинами приходивъ Михась до бароновои и радилсь, що робити.

— Я бы, ясна панѣ, радивъ, абы зббжа теперь не продавати. Чась неспокойный, цѣна зббжа пбйде въ гору страшенно...

— Але-жь грошей потреба, мбй Михале...

— Треба обходити ся чимъ мога. Трохи ясна панѣ будутъ мати зъ давнѣйшихъ лѣтъ, трохи возьме ся вбдъ жидбвъ за коршмы. Хоть-бы навѣтъ позичити, то все бы лѣвше, бо на весну заплатять за зббже дукатами, та ще просити будутъ...

Баронова слухала вб всемъ Михася, послушала й теперь. Стало отже на тбмъ, щобы зббжа не продавати...

Михась радивъ добре. На другій рбкъ дворы не могли достачити зббжа тблько, що звычайно, и цѣна его дуже пбдскочила. Заразъ зъ весною платили гандлярѣ по 15 реньскихъ монетою конвенційною за корецъ пше-ницѣ або жита... До весны задержавъ Михась и свое зббже, и набивъ сорокбвцями срббными нове збанятко...

IV.

Михасеви уродивъ ся ще оденъ сынъ Стефанъ. Нимъ Михась наиббльше втѣшивъ ся.

— Сего то вже выховаемо самй, — говоривъ до жѣнця, — я вже знаю, якъ. Буде шляхтичемъ на за-гонѣ, наслѣдитъ все по мевѣ, до чужого гаѣзда не пбйде ховати ся...

А малого Юзя, якъ ино ставъ добре ходити, взяла

баронова до двора. Хлопчикъ бувъ гарненькій и баронова его дуже любила. Вже яко дитина зрѣджувавъ здѣбности „надъ свѣй вѣкъ“, якъ мовляла баронова. При тѣмъ бувъ здорово зложеный, зовсімъ у батька вдавъ ся. Его выхованемъ занимала ся бона, котру баронова зб Львова спровадила. Михась, дивлячись, якъ его Юзьо гарно розвивавсь, упевнявъ ся, що Юзьо буде великимъ чоловікомъ, ученымъ.

Коли Юзеви минуло сѣмь лѣтъ, спровадила баронова для него учителя, котрого звали „гувернеромъ“.

Юзьо виховувавъ ся по паньски. Спавъ на мягонькѣй пуховѣй постели пѣдъ шовковымъ покрываломъ, ходивъ въ тоненькихъ „вебовыхъ“ сорочкахъ, въ одягу зъ доброго товенького сукна, ѣвъ зъ бароновою при однѣмъ столѣ.

Михась дививъ ся на тое криво.

— По що то, ясна панѣ, шляхотску дитину такъ розпещувати? Чому не має спати на соломѣ, якъ его батько и дѣдъ спали? чому не має ходити въ полотнѣ?

— Прошу тя, мой пане Михале, хочъ ты батько, не мѣшай ся до того. На що ему того всего, коли вѣнъ не буде господаремъ, якъ ты, твѣй батько и дѣдъ, лишъ буде ученымъ, великимъ чоловікомъ.

— Правда, — нагадувавъ собѣ Михась, — Юзьо має бути ученымъ, великимъ чоловікомъ... Та най тамъ! — и вѣдходивъ, не кажучи бѣльше нѣчого.

А другѣй офіціаліеты двѣрскѣй може лишъ длятого, абы Михасеви поддобритись, ворожили для малого Юзя ще красшу будучиность.

— Щасливѣй вы, пане ржонцо, зъ вашою дитиною. Не треба ему й ученымъ бути. То бѣльше якъ певно, що баронова запише Юзьови Пышнѣвцѣ... Но, но, не крутѣть головою, бо всео на те складае ся. Прошу васъ: панѣ

васъ любить, за дитиною пропадае, зъ своєю роданою погнѣвалася, всѣ ей вѣдцурались, а сама бездѣтна... Вона на злѣсть не лишитъ своѣй родинѣ нѣчого, а Юзьови все запише. Вѣрте менѣ!

И Михасъ вѣривъ. Але-жь бо то пошукати такого батька, котрый бы въ таку можливѣсть для своєї коханої дитини не повѣривъ! Юзьо стававъ въ батькѣвсѣй уявѣ що день выразнѣйше кандидатомъ на великого ученого чоловіка, а може... и на богатого дѣдича пышно-вещного.

Юзьо справдѣ бувъ понятливою дитиною. Читати научивъ ся играшкою, рахувавъ добре. Але писати страхъ не хотѣло ся ему. Замѣсть написати завдане, вѣнъ ма-завъ по зошитѣ, що на голову набрило. Малювавъ конѣ, коровы, малювавъ всѣхъ офіціалістѣвъ... Учитель сердивъ ся за тоє, а баронова страхъ тѣшилась. За кождый такий рисунокъ дѣставъ Юзьо повну кашеню цукорѣвѣвъ и ще бѣльшу купу поцѣлувѣвъ, пестоцѣвѣвъ. Розумѣе ся, що метода выхованя у бароновои супротивляла ся методѣ учителя. Вѣнъ перечивъ ся зъ бароновою.

— Але мѣй пане Бувальскій, годѣ-жь бо дитинну тавѣ наукою мучити! Пѣдросте, то все догонитъ, а теперъ най бавитъ ся бѣльше, вживае дитячои свободы.

— Въ тавѣмъ разѣ, прошу яснои панѣ, я не ручу за результатъ.

— Буде всео добре, не жури ся! Дитина має геніальну голову, я тоє бачу, и ты, пане Бувальскій, знаешь. Всео догонитъ, яеъ буде розумнѣйшій.

— Я не перечу того, що хлопецъ дуже развитый, але наука сама зъ себе не прийде. Треба его до того вложити. Цѣла-жь моя наука теперѣшна нѣчо бѣльше, яеъ дресура. Муситъ знати, що треба вчити ся...

— Але не будь же такимъ педантомъ, пане Бу-

вальскій! Ось диви ся, якъ вѣнъ намалювавъ нинѣ старого Чосниковского... зовемъ подобный.

Бувальскій уже видѣвъ того Чосниковского намалюваного, але зъ чемности для бароновой поглянувъ ще разъ. Рисунокъ бувъ выведеный червонымъ и синимъ оловцемъ на полированѣмъ паперѣ. Бувъ тутъ широкій трикутний нѣсъ, величезнѣй синѣй вусы, кривѣй великѣй червоноѣй очи. На головѣ сторчало кѣлька червоныхъ грубыхъ прутѣвъ, що мало означати волося. Уха не було видно нѣ одного.

— Дуже подобный, не правда?

Бувальскій мусѣвъ признати, що правда, хочъ цѣлый рисунокъ подававъ бѣльше на карту географичну выведену красками, зъ озерами, рѣками и штучными перекосами, нѣжь на людске лице.

— Хлопецъ зраджуе великѣй талантъ до малярства и треба его буде въ тѣмъ напрямѣ розвивати.

— Бувальскій забувъ ся и покрутивъ недовѣрчиво головою. Ты не вѣришь? Читай, пане Бувальскій, исторію малярства, тамъ знайдешъ богато такихъ примѣровъ. Малярѣ европейской славы мазали углями стѣны и тутъ зраджували своего гения... Зъ початку оно йде нескладно, шу, але талантъ, и то великѣй, уже теперъ слѣдно...

Бувальскій вѣдходивъ зъ нѣчимъ, а Юзю, наслушавши ся такихъ похвалъ про себе, робивъ такъ, абы бароновѣй ити въ ладъ и заробити на цукорки та на пестощѣ. Тыхъ цукоркѣвъ зѣдавъ Юзю тѣму-тѣменну. Его сестра Ганя не була въ такихъ ласкахъ у бароновой. Не дивнаця, бо она була назначена на шляхтянку, а Юзю на ученого чоловіка. Зъ Юземъ поводила ся баронова по дитинячому и позволяла ему всемъ по головѣ ходити. Нѣяка жалобою на Юзя не мала у неи послуху и вѣнчила ся похвалою для него.

— Чого вѣдь него хочете? — говорила баронова жалобникова — чя голову тобѣ розбивѣ? Тажѣ то дитина ще! Отъ мавѣ бы-сь розумъ...

Позволила Юзеви звати себе бабцею. Юзѣо выпросивѣ у бароновой всего, що лишѣ захотѣвѣ. Ёго протекциѣ и посередництва вживали люде неразѣ въ танихѣ дѣлахѣ, зѣ якими не посмѣли бы передѣ бароновою рота отворити. Тому то всѣ пѣдлещували ся Юзеви и ребили для него все, чого забажавѣ.

Баронова говорила Бувальсѣому:

— Ты, мѣй коханий, дуже ревний въ сповнюваню своихѣ обовязѣвѣвъ, але дитину дуже мучишь наукою... Юзю! ходи по сюды, дитинко! — Взяла его рукою пѣдѣ бороду и пѣдвела лице въ-гору. — Отъ диви, яке оно блѣде, ажѣ по пѣдѣ очи пѣдковы станули... Ёму бы треба бѣльше свѣжого воздуху, бѣльше руху.

А Юзѣо, почувши таке, рухавѣ ся по свѣжѣмѣ воздухѣ вѣдѣ рана до ночи, хочѣ тѣ пѣдковы по-пѣдѣ очи походили радше вѣдѣ множества цукорѣвѣвъ, котрыми годувавѣ въ собѣ глисты та псувавѣ желудокѣ.

Конюшій Мацѣй дѣставѣ приказѣ вчити панвча вѣдити на кони. Справили сѣдло и купили куца. Юзѣо бувѣ до того охочій страхѣ, о науцѣ не хотѣвѣ навѣтъ слухати и треба було его до книжки заманювати всѣлякими обѣщанками. Учитель, не могучи того побороти, махнувѣ лишѣ рукою на всю Юзѣву науку. Зѣ часомѣ стало ему зѣ тымѣ выгѣдно. Не мучивѣ ся, вживавѣ свободы, а если де-коли навчивѣ Юзѣя якій стишокѣ на память, то дѣставѣ за се окремо гарнѣ дарунки вѣдѣ бароновой. Баронова купувала Юзеви богато рѣзныхѣ играшокѣвъ, чого лишѣ душа заблагла. Але у Юзѣя нѣчого довго не держало ся. Усѣмѣ зѣ-разу втѣпивѣ ся, побазивѣ ся, вѣдѣтакѣ заблаглось ему побачити, якѣ оно въ серединѣ, бравѣ во-

жива и калѣчивъ кемилосердно скрипку, граючі коробочен, жовнірѣвъ деревляныхъ, возики... Баронова мѣркувала зъ того, що дитина дуже цѣкава, коли заглядає до середини, и ворожила, що то буде великій чоловікъ.

Михасъ и не оглянувъ ся, якъ его сынъ ставъ розвеселенымъ якъ цыганскій батѣгъ, злючимъ, доучливымъ хлопцемъ. Радивъ ся зъ Бувальскимъ. Але Бувальскій примѣривъ себе до обставинъ и бувъ дуже осторожный выказуючи свою гадку, абы собѣ не зразити бароновои, та потѣшавъ Михася якъ знавъ, владучи все на рахунокъ живои вдатѣ и молодого вѣку Юзя. Однакъ Михасъ мѣркувавъ инаше и заходивъ зъ жалобою до бароновои, хочъ при своихъ занятяхъ не знавъ про всѣ учени Юзя.

Баронова й говорити собѣ того не давала.

— Хыба-жь я дитина, мѣй пане Михале, и не знаю, що роблю? Що-жь менѣ говоришь?

— Панѣ бароново, той хлопчиско виросте на великого ледаря.

— Що говоришь! Дитина вышумить и зробить ся самъ зъ себе статочнымъ. Коли-бъ вѣнъ заедно сидѣвъ надъ книжною, то бы згинувъ марно... Тая его живѣсть зовсѣмъ природна.

— Але жъ я не вымагаю, абы вѣнъ бувъ поважный. Отъ мѣй молодшій, Стефанъ, такожь непосидючій, але знає свои границѣ. Побавить ся, але й послухає, а Юзиевъ то далѣ не дасть нѣкому дорогою перейти...

— Та що-жь вѣнъ такого зробивъ? Гадаешь може о томъ, що ножичками жидови атласовый жупанъ повражавъ? Отъ велика рѣчь! Я жидови за жупанъ залатила та й спокѣй.

Михасъ за той жупанъ почувъ першій разъ и тымъ лишъ упевнивъ ся ще бѣльше, що зъ Юзя буде велике

ледащо. Але що було зъ бароновою робити? „Стара вже кобѣта и на дитинячій розумъ сходить... шеода моєи дитвны, що змарнує ся“ — мовлявъ було Михась до жѣнки.

Михасеви приходило на гадку, чи бы не ужити свои вѣтцѣвскон власти и сына вѣдобрати, але жѣнка вѣдраджувала ему тоє и вѣдирошувала, якъ могла:

— Баронова наша добредѣйка, не годить ся на старѣ лѣта ѣй докучати. Коли-бъ такъ мы Юзя вѣдобрали, вона бы розболѣла ся, бо до него страхъ привыкла... Може то Богъ якось перемѣнить...

Але нѣчого не перемѣнило ся. Юзѣо пбзнавъ своимъ хлопячимъ розумомъ, яку має охѣрону въ баронової, и робивъ свое. Вздивъ на коня, запрягавъ его до повозика маленького, мавъ цѣлый збѣрничокъ батогѣвъ и райтпайшѣвъ, ходивъ зъ удкою на рыбу до Днѣстра, розумѣе ся лѣдѣ наглядомъ старого Войцеха або й самого пана Бувальского, выбиравъ воробѣ зъ гнѣздѣ, скручуючи имъ головы, розкидавъ цукорѣя и грошѣ мѣжъ сѣльску дѣтвору и дуже радѣвъ, якъ дѣти били ся надъ грѣшми, метавъ пилкою, псувавъ забавки, кидавъ за жидами камѣнями, тровивъ хлопѣвъ собаками, а всѣмъ тымъ дуже весело бавивъ ся... До Михася не заходивъ нѣколи або дуже рѣдко коли. Зъ молодшимъ братомъ Стефаномъ, якъ той деколи прибѣгъ за татомъ до двора, не дуже радо бавивъ ся. А коли часомъ пришла ему до того охота, то себичила ся на тѣмъ, що малого Стефанка выбатоживъ. Въ таєныхъ случаяхъ ховавъ ся передъ батькомъ по цѣлыхъ дняхъ по-за баронову, прочуваючи истинетомъ, що може бути зле...

Михась бувъ у роспуцѣ.

— Пропала дитина та й годѣ!

Одного разу пришла до двора стара Стефаниха, Михасева матѣрь. Мала Ганя бавила ся въ городѣ, а Ю-

збо угавявъ по подвѣрю. Стефаниха пѣйшла въ городъ и стала дитину пестити.

— А твоѣ братчичѣ Юзѣо де?

— Не знаю, бабусенько, десь певно на подвѣрю, а може пѣйшовъ на рыбу.

Стефанисѣ хотѣло ся ще и внука копестити, поцѣлувати. Лишала Ганю, давши ѣй червоне гѣрне яблоко. Друге таке принесла для Юзѣя.

— Юзю, Юзечку! а ходи но до бабунѣ, ходи но, дитино, щось тобѣ бабуня принесла...

Юзѣо лишѣ оглянувъ ся, але не рушивъ ся, занятый дуже важною роботою — пѣймавъ саме тогдѣ якогось хруща и вырывавъ ему ноги.

— Юзуню, ты не пѣзнаешъ мене? — каже Стефаниха, пѣбходячи до него зъ яблокомъ въ руцѣ, — я-жѣ твоя бабуня!

Юзѣо бувъ злый, що стара перебивае ему таку важну роботу.

— Не потребую твого яблока! я маю красчѣ...

Стара збентежила ся.

— Але-жѣ дитино! не хочешъ, то нѣ, дай же ся бабуни хотѣ поцѣлувати...

— Ты не моя бабуня! моя бабуня въ дворѣ, а ты проста баба зъ села, я тебе не хочу!

Але Стефаниха таки не вступила ся. Розняла руки и хотѣла хлонця пѣимати. Юзѣо выхопивъ ся, пѣймавъ у руку райтнайшь, що державъ пѣдѣ пахою, и вдаривъ нимъ Стефаниху по головѣ.

Стару ажѣ заморозило, въ очахѣ ѣй потемнѣло, выступили слѣозы. Она стояла якъ скаменѣла зъ червонимъ яблокомъ въ руцѣ.

— То того я дѣждала ся, що мене внуки бють?

— То чого вѣдѣ мене хочешъ, ты хлопанко!

Але симъ разомъ Юзю попавъ ся. Саме тогдѣ надѣхавъ зъ поля батько на кони и бачивъ, що робило ся. Потиснувъ коня и станувъ коло Юзя. Юзю оглянувъ ся и ставъ що-силы втѣкати, але вже було за пѣзно. Михасъ скочивъ зъ коня, пустивъ его зъ рукъ, побѣгъ за хлопцемъ — и Юзю попавъ ся въ руки Михася. Михасъ роздѣвъ ся якъ лютий звѣръ на таке зухвальство хлопця. Лице и очи набѣгли кровю, ажъ страшно було дивити ся. Пбдѣвѣтъ въ гору онѣмѣлого зѣ страху хлопця и здавало ся, що нимъ кинне на вымощене камѣнемъ подвѣре и уба.

Стефаниха ажъ крикнула зо страху:

— Михасеньку! вгамуй ся, не убивай! — и стала зъ розпростертыми руками бѣчи до сына.

Але Михасъ и самъ вгамувавъ ся. Выдеръ хлопеви райтпайшъ зъ рукъ, перевернувъ на колѣно и ставъ немилосердно бити. Каждый ударъ гнучкого райтпайша твердою Михасевою рукою вѣдавъ ся въ выпечене нѣколи не бите тѣло, полишаючи за собою кроваво-синѣ пасмуги. Хлопецъ верешавъ и вивъ ся зъ болю якъ рыба выкинена удкою на берѣгъ.

— Ты щенюку проклятый! ты будешъ бабуню бити? ты шибенину! роздавлю тебе якъ муху! — слычавъ Михасъ захриплымъ зъ люлости голосомъ и бивъ.

Стефаниха хотѣла выдерти хлопця, але не могла. Михасъ, стоячи на одной нозѣ зъ подогненнымъ въ гору колѣномъ, на котрѣмъ лежавъ Юзю, обертавъ ся заедно спиною до матери и бивъ.

На крикъ надбѣгла баронова и доперва тогдѣ удало ся выдерти Юзя зъ рукъ розлюченого батька.

— Михале, опаматай ся! бувъ бы-съ дитину забивъ, — говорила сердито баронова, держачи Юзя, що кричавъ и пбдскакувавъ въ судорогахъ вѣдъ страшного болю.

— Лѣпше, що его забю, вѣжь бы мавъ вырости на розбѣйника. Ласкава панѣ певно не видѣли... тажь отой псубратъ мою рѣдну маму по головѣ вдаривъ...

— Може нехотячи, — каже баронова, оглядаючись благодающимъ окомъ на Стефанеху, ябы еи слова потвердила.

Михась ще гѣрше розлютивъ ся.

— То було вмыспе! — крикнувъ, ажъ баронова затряслась, — онъ до чого довело вихованѣ въ паньскѣмъ гнѣздѣ...

Боявъ ся, ябы ще чого бѣльше не наговоривъ, то посекочивъ до коня, що пасъ ся на газонѣ, вдрапавъ ся на сѣдло и пѣгнавъ якъ вихоръ у поле.

Збѣгли ся локаѣ и понесли зѣмляного и збитого Юзя до покоѣвъ. Цѣле тѣло хлопця було вкрыте синочервоными пасмугами. Баронова кинулась ратувати. Юзя роздягли и стали класти зимну воду. Вѣнъ ино хлипавъ и трясъ ся якъ въ пропастици. Баронова пѣслала за разъ бричку до Самбора за докторомъ, наказуючи, абы привѣзъ изъ собою якои масти на побите, а сама не вѣдступала хлопчыны. Заки докторъ приѣхавъ, Юзьо понавъ въ сильну горячку.

Докторъ оглянувъ тѣло, посмотривъ живчика таино головою повернутивъ.

— Хто его такъ змасакрувавъ? — пытае.

— Рѣдныи батько, — вѣдповѣла баронова. — Представте собѣ такую звѣрзѣсть...

Докторъ записавъ якійсь лѣкъ и заразь пѣслали вѣдного пѣсланця до аптеки. Докторъ оставъ ся на нѣчь. Въ ночи горячка змогла ся. Юзьо втративъ память и ставъ маячити — зрывавъ ся, кричавъ, плакавъ, хотѣвъ кудысь утѣкати. Баронова не вѣдступала его цѣлу нѣчь. Докторъ, що спавъ въ примежнѣмъ покою, вѣлька ра-

збѣвъ приходивъ, смотривъ живчика и оглядавъ хорого.

— Пане конселярю, ратуйте его! Нѣчого для васъ не пожалую, бо то моя едина потѣха на старій лѣта, — говорила баронова крбзь сльозы.

— Нѣчого, ласкава панѣ, не можу сказати, ажъ рано; нехай лѣки свое роблять.

Надъ раномъ хлопецъ успокоивъ ся, горячка стала меншати и вѣнь заснувъ. Докторъ оглянувъ его зновъ и сказавъ:

— Нѣчого ему не буде, выгоить ся.

— А була небезпечнѣсть?

— Була о стѣлько, що мѣгъ дѣстати велику хоробу, св. Валентія... Але теперъ нема страху. Я позавтра приѣду; прошу прислати по мене, бо теперъ нема потреби лишати ся.

— Та лишѣть ся ще, поки не пробудить ся.

— Про мене, остану.

Пѣйшли на снѣданє. Баронова розповѣла ему все: хто такій Юзьо и за що его батько такъ скаравъ. Баронова старала ся вину хлопця кѣлько мога зменшити. Докторъ нѣчого не говоривъ, але въ душѣ признававъ рацію Михасеви.

V.

Михась, выѣхавши зъ двора по такѣй болючѣй операціи, не мѣгъ собѣ рады дати, не мѣгъ всповѣсти ся. Свою маму вѣнь шанувавъ и любивъ, помагавъ ѣй язъ мѣгъ въ господарствѣ. Се вже була его вдача — такъ его виховали вѣдъ дитины, що динны пригадували ему четверту заповѣдь. Батько й мама то особы, котрымъ дитина винна необмеженный послухъ, любовь и шану.

Закутяньска шляхта зъ тыхъ часѣвъ вся така була и не чувати було такого, щобы дитина посмѣла зневажати своихъ родичѣвъ. Такого чоловіка всѣ бы вѣдцувались, нѣхто бы собѣ зъ нимъ не заходивъ. Такого чоловіка неминучо спѣтває кара Божя, котра бы могла дѣстатись и тымъ, що зъ нимъ жили. Тымъ то дасть ся вытолкувати тоє патріархальне житє, яке водило ся мѣжь шляхтою. Бували тутъ родини, де цѣдъ одною стрѣхою на однѣмъ грунтѣ жили три поколѣня, а всѣ слухали старого дѣда, котрый цѣлу зиму не влизивъ зъ печи, покашливавъ, моливъ ся, торкотѣвъ якъ вѣгъ по сухѣй дорозѣ и всьому ладъ дававъ. Такий старецъ бувавъ неразъ дуже прикрий, неразъ и вдаривъ въ карєзъ свого шѣстдесятъ-лѣтнього сына, але вѣхто не смѣвъ ему супротивитись, прикре слово ему сказати. Старый пѣшовъ бы заравъ жалувати ся помѣжь сусѣдѣвъ, а тогдѣ соромъ на цѣле житє. Батьки потѣшали плачущихъ увуковъ: „Проси Бога, абы ты такого вѣку доживъ, якъ дѣдусь. Старому треба все wybачити“. Щасливѣи то були часы! Але тогдѣ вони були можливі. Бѣда ще не заглядала людемъ въ хату, якъ теперъ. Хлѣба було досыть, а потреби не великій. Не було чого сварити ся, битись о мое и твое. Кождый, маючи хлѣбъ, бувъ вдоволенный тымъ, що Богъ давъ.

Въ такихъ основахъ и поглядахъ бувъ выхованный Михась и тымъ то оправдуєсь его лють, яка его опанувала, коли побачивъ, що розпещенный сынокъ посмѣвъ старевьку его матѣрь ударити райтпайшомъ по головѣ. Того, що нинѣ зробивъ, не жалувавъ. На сю кару хлопца зложило ся богато, дуже богато зъ давнѣйшихъ часѣвъ. Теперъ тымъ послѣднымъ зухвальствомъ переповнѣла ся мѣрка и выдѣляло ся. Михась знавъ, що такъ мушѣвъ зробити, абы не стягнувъ на себе гнѣву Божого.

Але зъ другого боку батьківське серце крѣвавилось, коли погадавъ, що такъ тяжко покаравъ сына, що мѣгъ его бувъ на смерть убити, коли-бъ мама не була его вгамувала. Вѣнъ любивъ дуже свого сына и радъ бы для него неба прихилити, а однакъ мусѣвъ его такъ тяжко покарати. Ему приходило таке на гадку: чи дитина тому була виновата? Нѣ! Чому Стефанъ, хочъ молодшій, а не такий? — хочъ жвавий и збыточный, але послухае и пошануе родичѣвъ и бабусю. Дитина якъ людска, бо добре ведена. И Юзю не бувъ бы такий, якъ бы его инакше ховали. А то взяли въ чуже гнѣздо, выпестяли и розвели. А що зъ него буде? Далъ и батька вѣзьме за чуприну!... „Але недочеканѣ его! — сказавъ собѣ Михась — убу якъ пса, а менше грѣху буде, вѣжь бы такий вирѣдъ мавъ вирости на ганьбу шляхотського имени..“ И Михась затавъ коня и пѣгнавъ дальше въ поле, ажъ кѣнь запѣнивъ ся. Здоровый польный воздухъ усноковивъ розбурхані Михасеві нервы.

Въ полудне Михась повернувъ до дому, але ще не стянивъ ся зъ лютости. Жѣнка такимъ ще не бачила его за той часъ, якъ пѣбрали ся. Михась, побачивши жѣнчу, нагадавъ собѣ двѣрь та зновъ ще бѣльше всерднѣвъ ся. „Або моя жѣнка не зъ чужого гнѣзда? И вога въ такѣмъ ховала ся та ще Богъ зна’, якъ то буде..“ Михась бувъ злыи на всѣхъ и на всео, що ему лише нагадувало двѣрь.

Сѣвъ на лаву, пѣдперъ голову рукою и важко задумавъ ся. Михалина дала обѣдати. Ъли мовчки. Ажъ пѣдъ конецъ обѣду зважила ся жѣнка спытати человека:

— Що тобѣ, Михасю, приключило ся сегодня? Выгладашъ якъ звареный...

— Выпаривъ-емъ Юзика, — вѣдповѣвъ понуро Ми-

хась — але-жь бо вже не знати, що зъ тымъ хлопчи-
скомъ робити...

— Що-жь вѣнъ такого злого зробивъ?

— Що злого? Пытай ся: щѣ вѣнъ коли доброго зро-
бивъ? Баронова розвезла его якъ цаганьску пугу, зо-
вѣмъ зледащѣвъ.

— То може ще не було за що бити... щѣ дитина
тому винна?

— Не говори, коли не знаєшь! — вѣдрубавъ Ми-
хась та липнувъ очима якъ скажевий. — Нияѣ прихо-
дятъ мама до двора та хотять того щенюка повестити,
а воно гарчить, бабуню хлопянкою прозываетъ, и ударивъ
ей по головѣ...

— А то що зновъ! — сказала налякана Михаліна,
— а ему що стало ся?

— Таке вихованѣ! Цукорки та ядвабе до того до-
вели! паничемъ зробивъ ся... Проклята тая година, коли
я его до двора вѣддавъ! лѣпше було дитиною въ колы-
сцѣ вдушити, бувъ бы менѣ такой грызоты не наробивъ...
Проклята тая година, коли я зъ дворомъ познако-
мивъ ся!...

— Михасю! що говоришь? стамъ ся!

— Говорю то, що въ серци накипѣло, що грудь
розпирає тяжкимъ болемъ! — и Михась такъ луснувъ
кулакомъ по столѣ, що шибы въ вѣнахъ задзвонили и
посудина на столѣ пѣдскочила. — За тое панованѣ дитину
менѣ запропашують и выховають его на збѣя. Але я ще
батько, ще менѣ того права нѣхто не вѣдбере... Завтра
вѣдбвбраю хлопця до дому!

Михаліна нѣчого не вѣдповѣла. Налякалась чоловѣ-
ка и дрежала якъ осиковый листъ. Такой мовы она за
тринадцать лѣтъ замужня не чула ще. Та не втерпѣло ма-
териньске серце, абы не спытати:

— Та чей же ты не дуже его побивъ?

— Не знаю... Кажуть, привъздивъ докторъ.

— Господи святий! а де-жь твоя совѣсть, чоловіче, власну дитину калѣчити?

Михась но сказавъ на се нѣчого, хопивъ кашкетъ на голову и выбѣгъ до стайнѣ по коня.

Михаліна завинула хустку на голову и побѣжала до двора. Бѣдна жѣнка бѣгла, хочъ ноги пѣдъ нею млѣли, наче-бъ колоды до нихъ попривязувавъ. Прийшла до двора задыхана и заплакана та й побѣгла до повоѣвъ. Юзьо лежавъ въ лѣжку. Горячка все змагала ся, блѣ не перестававъ и хлопецъ стогнавъ тяжко. Коло лѣжка сидѣла сумовита баронова. Коли Михаліна вѣдкрыла покрьвало и поглянула на Юзеве тѣло, то ажъ руки заломила и стала страшно голосити. Тѣло було ажъ поранене, а сине все, якъ мальоване.

— Звѣръ лютий такого бы не зробивт... то чоловікъ безъ серця... знати его не хочу!...

— Успокой ся Михалінко! — сказала баронова, — Михась бувъ въ правѣ, бо Юзьо бувъ некречный, дуже некречный.

— Панѣ бароново ласкава, Михась хоче Юзя забрати до дому, що то зъ того буде?

Баронова выдивила ся.

— Хоче забрати? Нѣ, не забере. Юзьо теперь хорый и я его зъ пѣдъ свои опѣки не дамъ. Але Юзьо теперь буде кречный... правда, Юзечку?

— Правда, бабцю, але мене дуже болить.

— А що говорить докторъ? — спытала Михаліна.

— Каже: нема небезпечности.

— Слава жъ тобѣ Господи! Видишь, Юзю, якій ты... По що було бабуню бити? Ты тата такъ дуже ругавъ... теперь будешь мусѣвъ перепросити тата...

— Я не хочу тата, я бою ся... Тато недобрый, тато ба, — плачучи лепетавъ хлопецъ.

— Чемныхъ дѣтей тато не ба... а ты не бувъ чемный, — докинула баронова.

Юзя мастили приписанными мастями и напували якимсь лѣкомъ.

Михаліна вернула до дому.

Михася кортѣло пойти подивитись до дитины, та якось не мавъ вѣдвѣга здыбати ся зъ бароновою. Вдоволь ся тымъ, що ему розповѣвъ Войцехъ

Охолонувши зъ того роздразненія пригадавъ собѣ, що конче треба зъ бароновою поговорити. Вѣнъ си таки оскорбивъ за-горяча, а она будь-що-будь таки добра панѣ в стѣлько для него добра зрбила. Впрочемъ старша женщина и выпадало си перепросити за нерозважно сказане слово. Однакъ се дѣло вѣдложивъ вѣнъ на другій день.

Михаліна розповѣла чоловікови, якъ застала Юзя. Михасъ нѣбы-то нѣчого о тѣмъ не хотѣвъ знати, але кожде слово жѣвнѣ твердо собѣ запам'ятувавъ.

— Тѣлько одно, Михасю, неможливе: щобы ты забравъ хлопця зъ двора. Тымъ зробивъ бы ты баронової велику приєрбѣсть... не роби того, прошу тя! Тажъ знаєшь, яка баронова для насъ добра, кѣлько она намъ добродѣйствъ рбила... Се виглядало бы на чорну невдячнѣсть.

— Певно, що теперъ не возьму, най вылиже ся, але потому, то для его власного добра не оставлю его въ тѣмъ гнѣздѣ...

— Михасю, не говори такъ! Або-жъ то баронова тому що винна? Та она его любить якъ власну дитину.

— Слухай, Михалінко! для его власного добра я мушу тебе зрбити. Годѣ-жъ менѣ для приемности баро-

новой полишити свою дитину на пропаще. Я вѣдтакъ Бо-
гови за него вѣдповѣмъ...

— Та що-жь дитинѣ злого стане ся?

— Яеъ то що злого стане ся? Выросте на розбѣй-
ника та ще въ криміналѣ скѣнчить...

— Яеъ можешъ таке говорити? За для одной дур-
ницѣ, що зробивъ такий дѣтвакъ, то заразы его въ кри-
миналѣ видѣти?

— А ты того не знаешъ, що яеъ деревце зачне
криво рости и его не спростуешъ, то вѣдтакъ пропало?

— То то и е, що спростуе ся. Баронова вже сама
пѣзнала свою похибку и теперь инакше повести важе
дитину. Я то зъ ей бесѣды пѣзнала. Каже до Юзя, що
бувъ нечемный и тато его мусѣвъ за те выбити, але
Юзю вже бѣльше того не зробити, бо она бы на него
гнѣвала ся.

Михасъ що разъ бѣльше уступавъ жѣвнцѣ. Вона его
завсѣмъ переконала, що хлопця не можна и не треба
вѣдбирати.

Другого дня пѣйшовъ Михасъ перепрошувати баро-
нову. Жѣвка тѣлько ему наговорила, що таки самъ увѣ-
ривъ, що вѣнъ тутъ наибѣльше провинивъ ся. Станувъ
отже передъ бароновою не яеъ покривдженный въ сво-
ѣмъ правѣ батько, що добре зробивъ, лише яко провин-
ившій грѣшникъ. А зновъ баронова йшла до Михася не
яко оскорблена своимъ слугою панѣ, котра за добре дѣ-
ло дѣстала невдячнѣсть въ заплату, лишь яко жѣвка,
що своимъ похибками заподѣяла батькови кривду на его
дитинѣ. Въ такѣмъ настрою душѣ обохъ сторѣнъ не
було трудне помирене, бо одно перепрошувало друге.

— Прошу ясной панѣ выбачити, що я такъ забудъ
ся... Дуже перепрашаю, але я не мѣгъ запанувати надъ
собою, коли той дѣтвакъ такъ мою маму зневаживъ.

— Ты зробивъ, якъ добрый батько и привязаный до матери сынъ... То я провинила ся, що за много позволяла Юзеви и трохи розвѣзъ ся, але на будуче то вже инакше буде. Нинѣ говорила я зъ Бувальскимъ и поручила ему, якъ маѣ хлопця вести. Побачишь, що буде добре. Хлопецъ есть добрый, талантливый, а якъ лишь вгамуе ся его буту, то будутъ зъ него люде, невѣдмѣнно будутъ.

Обоимъ наче-бъ тягаръ зъ грудей зсунувъ ся, обоѣ були радѣ.

— Може схочешъ побачити Юзя? Вѣнъ маѣ тебе перепросити...

— Не такъ мене, якъ маму...

— И маму перепроситъ, але ажъ подужаѣ; оно могло бы ему зашкодити, бо ще не зовсѣмъ здоровый.

Михасъ пѣйшовъ за бароновою. Але якъ ино Юзьо побачивъ батька въ порозѣ, заверещаѣ несвоимъ голосомъ, закрывъ очи долонями и ставъ трясти ся якъ въ пропасти. О перепросинахъ не могло бути бесѣды и Михасъ чимъ скорше выйшовъ зъ покою...

Юзьо перележавъ у лѣжку десять день, заки побѣѣ погодили ся. Лѣкаръ навѣдувавъ ся до него кѣлька разѣвъ. Вѣдѣнці Юзьо вставъ зъ лѣжка, але поведивъ ся такъ, якъ той, кому крови пустять... бувъ сумный и нерушливый... Баронова пѣдготовлювала его до того, що муситъ тата и тамту бабуню зъ Закутя перепросити, бо инакше тая бабуня гнѣвала бы ся на него и вѣдобрала бы ему куцѣка и всео и всео.

Михасъ прийшовъ до двора зъ Стефанихою. Вона не хотѣла йти, ледви еи сынъ упросивъ. Старуха була страшно розжалена. Она въ тѣй обидѣ дѣтства бачила для себе обиду вѣдъ цѣлого двора, зъ котрымъ доля злучила такъ тѣсно еи дитину...

— Що оно? Оно ще дурне, и певно бы того не робило, якъ бы не така наука. То тѣ нагайкевичѣ пѣдъюдили, а на менѣ змололо ся...

— Не такъ, мамуню, нѣ, хто-жъ бы его смѣвъ намовляти? Отъ дурне розфиреаве теля...

— Я-жъ не кажу, що акурать на мене намовили, але такъ взагалѣ старали ся осмѣшити шляхту, буцѣмъ-то они щось лѣпшого, а хлопецъ не розбиравъ и обидивъ, хто першій пѣдъ руку попавъ ся...

Але Михась просивъ, благовъ, поки Стефаниха не пѣйшла.

Юзю не кричавъ уже, побачивши батька, але дрожавъ еще цѣлымъ тѣломъ. Баронова казала ему власти батькови и бабуни до вѣгъ и просити прощенья. Юзю зробивъ тов машинально, але не щиро. Зробивъ, бо мусѣвъ, абы не втратити куцика и прочихъ играшокъ... Анѣ Михась, анѣ Стефаниха не змѣркували ся на тѣмъ и приймили перепросины за добру монету.

Юзю оставъ въ дворѣ на дальше. Але вѣдъ тов хвилѣ страшно перемѣнивъ ся. Хочъ якъ и перше бѣгавъ, вѣдивъ на кони, ловивъ рыбу, та не робивъ уже нѣкому пакости. До науки не мавъ найменшой охоты и вчивъ са якъ за панщину. По-за читанѣ, писанѣ и рахунки не поступивъ дальше, наче-бъ боявъ ся переступити тую незнану границу. Що собѣ затымивъ зъ того, що ему Бувальскій оповѣдавъ, то знавъ. Але самого нѣколи не скортѣло прочитати въ книжцѣ, чи оно справдѣ такъ е, якъ учитель говорить. Баронова, хочъ все ще любила Юзя, не давала ему вже такои волѣ, якъ перше, и неравъ посварила на него, грозячи, що вѣддасть его батькови. Зъ цѣлого еи поведенья могло здавати ся, що баронова для хлопця охолодѣла. Того то найбѣльше Юзю боявъ ся и ставъ хитрити, що вѣнъ Богъ зна' якъ

учить ся, а въ душѣ думавъ собѣ що друге. Сего навчивъ ся вѣдъ двораковъ. Неразъ видѣвъ, якъ той або сей брехавъ гладко мовъ по маслѣ, абы лише затанги свои вчинки.

Такъ минувъ цѣлый рѣкъ. Юзю до родичѣвъ не ходивъ. Зъ батькомъ-матѣрю видавъ ся тѣлько, що въ дворѣ. Зъ Стефаномъ, молодшамъ братомъ, майже нѣколи не сходивъ ся.

VI.

Якось по тѣмъ попросивъ Михасъ баронову, абы позволила взяти дѣтей на Святый вечѣръ до дому. Юзеви страхъ не хотѣло ся йти, але мусѣвъ, бо такъ баронова казала. Ганя бувала що року у родичѣвъ на святахъ, Юзю до теперъ хибя на Великдень, и то въ погоду, забѣгъ до батьковской загороды.

Михасъ взявъ сына за руку и пѣшли до дому. Всѣ нимъ дуже втѣшили ся, а прийшли тогдѣ на Святы вечѣръ до Михася и стара Стефаниха и Федю зъ жѣвною та зъ двома хлопцями, Миколою и Ясемъ. Юзю чувъ ся тутъ цѣлкомъ чужій. Вправдѣ звитавъ ся зо всѣми, выцѣлувавъ всѣхъ по рукахъ, мимо вѣдразы, яку чувъ до тыхъ шляхотскихъ чорныхъ, мозолястыхъ рукъ, але опѣсла не знавъ, що зъ собою робити.

Оглядавъ здивованными очима все, що его окружало. Все те було дня него невидане и все выдало ся ему, супротивъ двѣрскихъ покоѣвъ зъ богатою двѣрскою обстановою, дуже вбогимъ. Здивованными очима придивлявъ ся вѣнъ прадѣднымъ звычайамъ, якъ ладили ся до вечера: якъ наймитъ приносилъ въ хату солому, сѣно, дѣда

вбвсьяного, якъ „вншувавъ“ панови й пани и всего добра бажавъ. Юзеві братчики вывертались по соломѣ и тѣшились дуже. Юзю сидѣвъ на лавцѣ и зновъ не мбгъ выйти зъ зачуду, чого они такъ тѣшать ся. Хлопцѣ зъ початку оглядали Юзя зъ-далека, а далѣ осмѣлились тягнути его до играшокъ. Але Юзю пручавъ ся и не хотѣвъ ити. Бабуня сварила бы вбдтакъ, що замаравъ собѣ одѣжь соломою, и не пбйшовъ.

Сѣли до вечерѣ. И тутъ сидѣвъ Юзю якъ чужій и не мбгъ всти того всего, що вли другі. Михаліна приголублювала та припрошувала Юзя, якъ могла. Михасъ страшно насупивъ ся. Ему страхъ сумно стало и жаль свои дитини, що такъ вбдъ всего вбдчувивъ ся.

— У рбдного батька, а наче бъ изъ-за моря въ гостѣ прийшовъ... Бѣдна дитина! Га! въ чужбмъ гнѣвдѣ ховае ся...

Вбдтакъ другі хлопцѣ вже не зважали на Юзя и веселили ся. Стали колядувати, поки не прийшла пора спати, бо ранѣсью мали йти до церкви. Юзеви постелили на лбжву. Его братчики напирали ся конче спати середъ хаты на соломѣ. Годѣ було имъ того вбдмовити. Юзеви рбило ся въ хатѣ дуже душно и довго не мбгъ заснути. Та йно трохи задрѣмавъ, якъ тѣтка стала будити до церкви. Засвѣтили свѣтло, стали мытись и одягати ся до церкви.

Юзю прокинувшись дививъ ся мовъ врбзь сонъ на те, що въ хатѣ дѣяло ся. Пбдъ стелею свѣтила ся виєяча на шнурку нафтяна лампа зъ широкимъ тарелемъ на горѣ, саме така, якъ у двбрекбй кухни. Соннымъ очамъ Юзя здавало ся, що тоє широке свѣтло лампы оточене якоюсь дугою. Дальше видить, якъ кожде, печуча молитвы, йде до цебрика, набирае въ ротъ воды и, пускаючи еи на долонѣ, мые лице. Хиба-жь такъ можна

мыти ся, безъ мыдницѣ, безъ пахучого мыла? Тато, мама, всѣ одягають ся, а що-жь вѣнъ буде тутъ самъ робити?

— Вставай Юзю! — кликнувъ до него отецъ — пойдѣмо до церкви всѣ... вѣнъ дуже велике свято.

Юзю вѣдкнувъ покрывало. Бр-рѣ! яке-жь тутъ зимно! Въ дворѣ такъ нѣколи не було... тамъ Каська все рано въ печи палила, коли вѣнъ ще лежавъ въ постели. Треба бы одягати ся...

— А хто-жь мене одягне? — каже Юзю крѣзь плачь.

— Хто тебе одягне? ха-ха-ха! — обзыває ся братъ Стефаню. — А тобѣ-жь не встыдно? Одягай ся самъ!

Юзю ставъ плакати и не мѣгъ нѣразъ взятись одягати. Помагала ему тета, вѣдтакъ мама. Братчики смѣяли ся зъ него и дразнили паничемъ.

— Тобѣ не соромно, що тобѣ тета услугують? Може бы тебе въ пеленки завинуты, коли ты такій маленькій? А-а, а-а! люлю-люлю, мѣй Юзюню!..

Юзю розревѣвъ ся на добре. Михась посваривъ на хлопцѣвъ, абы ему не докучали. Михаліна стала потѣшати Юзя, абы собѣ того не бравъ до сердца, бо они лише такъ жартують...

Выйшли.

Зъ пышновецкои давѣнницѣ рѣзлягавъ ся по широкыхъ наддѣстрианьскихъ рѣвнинахъ веселый гомѣнъ дзвонѣвъ. Голосъ той розходивъ ся далеко-далеко по замерзлѣй земли, въ чистѣмъ воздухѣ, звѣщаючи всюды велике свято. На дворѣ бувъ морозъ и замерзлый снѣгъ скрипѣвъ пѣдъ чоботами йдучихъ. Зъ усѣхъ сторѣнъ спѣшивъ народъ въ церкву.

Михась ишовъ зъ жѣнкою, ведучи Юзя за руку. Стефаню бѣгъ весело передомъ зъ хлопцями. Зъ-заду йшла тета зъ Стефанихою. На-пѣвъ сонный Юзю не

могъ змѣркувати гараздъ, щó зъ нимъ робить ся. Ёму бачилося, що се якійсь сонъ. Вѣнъ ще, якъ живъ, въ ночи нѣгде не ходавъ. А теперъ иде селомъ зъ батькомъ, зъ матерію по морозѣ, иде поббчъ другихъ людей.

Въ церквѣ повно народа, а свѣтла тѣлько, що ажъ за очи хапае. Мала церковь сѣльска не може всѣхъ помѣстити; вже й на дворѣ пѣдъ церквою повно людей. Але Михася всѣ пропускають въ церкву, розступаючись на боки, бо то найбогатшій чоловікъ въ селѣ. Юзьо ще не отямивъ ся зъ дива. Вѣдъ вчера для него все невидана загадка. Вчера забрали его зъ двора, зъ котрымъ вѣнъ зживъ ся и гадавъ, що инакше не може бути. А тутъ все инакше.

Почалась вѣдправа. Всѣ спѣвають, всѣ, хто лишъ е въ церквѣ. Голосъ лунае, вѣдбивае ся вѣдъ тѣсныхъ стѣнъ малои церкви и выходить та лучить ся зъ голосомъ тыхъ, що вже не успѣли застати порожного мѣсця въ церквѣ. Малый Юзьо, хотъ часомъ заходивъ зъ бароновою до церкви, такого ще не видавъ. То бувало звичайно въ день, а теперъ на дворѣ темна зимова нѣчь, а въ церквѣ ясно. Се его очарувало.

Така вѣдправа очаруе кожного, хто першій разъ зайде до сѣльскои церкви. Такого милого вражѣня не робить на чоловіка видъ величавои катедры зъ органами и милозвучными выучеными спѣвами. До такихъ величавыхъ домовъ Божихъ приходять ся звичайно зъ зашеарупѣлымъ чувствомъ, якъ бы на якій концертъ або до театру, дивить ся на все те байдужными очима, а думки ганяють геть кудысь по свѣтѣ. Часомъ зновъ дивишь ся на те все якъ на старій памятки историчнѣй, та мимоволь погадаешъ: якъ бы тѣ грубѣй муры вмѣли говорити, богато бы почувало ся зъ того, що они бачили на свому вѣву... А коли часомъ хочешъ выкликати въ собѣ якась

глибше чувство, то почувшь себе маленькою порошиною передъ великимъ маестатомъ Божиимъ. Тѣ высокія муры, тѣ великія образы, тѣ великаньскіи статуи деревяніи чи камѣнниі епископовъ и ангеловъ, тѣ высокія вѣны, гробовый гукъ органовъ, ученый спѣвъ — все те нагадуе тобѣ того грозного жидовскаго Бога, що середъ громовъ и блискавокъ надававъ законъ выбраному своему народу, тому народу, що мавъ усѣхъ людей въ неволю брати; — нагадуешь собѣ того грозного Бога середныхъ вѣковъ, що въ Его имя готові буди нищити всѣхъ тыхъ, що не подходили пѣдъ оденъ стрихулецъ догматическій... Цѣлкомъ инакше въ убогой сѣльскій церквци! Нема тутъ виповуючої штуки малярскои чи рѣзьбарскои — усе тутъ просте, примитивне, усе водновѣдае до того простого невченого спѣву сѣльскаго люду, що зъ щирого сердца вличе: „Исусе, Сыне Божій, помилуй насъ!“ Маляръ-артистъ, що малювавъ величаві образы до великихъ домовъ Божіихъ, мавъ на думцѣ свою славу артистичну; маляръ сѣльскій поставивъ собѣ за цѣль — подобати ся Богу. Учені спѣваки катедральні спѣвають для публики; народъ сѣльскій спѣвае для хвалы Божои. Въ величавомъ храмѣ стоишь передъ великимъ страшнымъ маестатомъ Божиимъ; въ сѣльскій церквци стоишь яеъ дитина передъ добрымъ, всемогучимъ, всевѣдучимъ Вѣтцемъ, що вѣякого твого дѣла не помине и кожде добре запише тобѣ зъ щедрымъ процентомъ, у Него всѣ люде рѣвнѣ, Вѣвъ утихомирное кождый смутокъ, гоить кожду рану зболѣлои душѣ. Тожъ воли твою душу гнете якій смутокъ, коли въ тебе душа зболѣла, знайдешъ потѣху въ сѣльскій церквци пѣдъ росохатыми старыми лицами, середъ пташачого щебетаня, середъ простого щирого спѣву: „Исусе, Сыне Божій, помилуй насъ!“

Ще бѣльше здивувавъ ся малый Юзьо, коли по

сконченѣй вѣдправѣ выйшовъ зъ церкви. Сюды пришовъ середѣ темной ночи, а теперъ вже день бѣлый. Зъ-за того не мѣгъ вѣнъ змѣркувати, якъ довго бувъ у церквѣ. Ђму здавало ся, ще простоявъ тамъ цѣлый вѣкъ, що ему все те снило ся...

Юзевѣ братчки вертаючи зъ церкви були веселѣ, смѣяли ся, а далѣ стали на себе кидати снѣгомъ. Юзѣо выглядавъ якъ сонный и заедно протиравъ очи. Въ церквѣ було ему душно, а тутъ морозило его, и вѣнъ ставъ дзвонити зубами.

— Трохи побѣжи, сыну, то розбгрѣшь ся, — сказавъ до него Михась.

Але Юзѣо не мѣгъ на те вѣдважити ся. Ђму здавало ся, що не зможе ногою ступити безъ помочи батька, и тому державъ ся его цѣлко за руку.

Коли выходили зъ цвинтаря церковного, Юзѣо мавъ велику охоту завернути до двора, але батько державъ его за руку и вѣвъ зъ собою.

Переходили коло мандаторѣвки. Яричовского вже вѣдъ давна въ Пышнѣвцяхъ не було. Его мандаторска мѣсія скончила ся, а позаякъ въ Пышнѣвцяхъ не одному хлопови допѣкъ добре, то боявъ ся тутъ лишатись и купивъ собѣ ажъ на четвертѣмъ селѣ гарный фѣльварокъ... Зложивъ собѣ зъ своего урядованя тѣлько, що мавъ зъ чого до смерти выгѣдно жити. Михась, идучи по-при мандаторѣвку, згадавъ колишне и усмѣхнувъ ся пѣдъ вусъ...

Юзѣо оставъ ся черезъ цѣлѣ свята у батька. Заразъ першого дня поѣхали всѣ до бабунѣ въ Закуте. Зъ Юземъ всѣ обходили ся якъ зъ збитымъ яйцемъ. Лише хлопцѣ цѣлкомъ оминали его, бо не було зъ нимъ нѣ забавы нѣ розмовы. До теперъ Юзѣо вмѣвъ лишъ по польски говорити. Михась вѣдвѣдавъ зъ Юземъ ще кѣлькохъ шляхтичѣвъ въ Закутю, умысле, чтобы смѣвъ пѣзнавъ близше

шляхту. Юзьо мустьвъ усѣхъ старшихъ цѣлувати по рукахъ.

Вѣдѣдали и Філіпка Городиского. Старый вже знемагавъ дуже и цѣлу зиму перележавъ на печи.

— Чогось вже не можу, пане Міхале, та й не диво, менѣ вже сѣмдесять минуло, часъ въ дорогу, — сказавъ Філіпко звитавши ся по шляхотскому звичаю. — А що то за паничъ зъ вами? Ага! то вашъ найстаршій... А ходи но сюды шляхтичу!

Юзьо на приказъ батька пѣдступивъ до старого й поцѣлувавъ его въ руку.

— Гарный зъ тебе шляхтичъ, кобы-сь лише въ дворака не перекинувъ ся, борони Тебе Господи! Будь такемъ добрымъ шляхтичемъ якъ твоій батько, не цурай ся капоты и тыхъ, що въ капотѣ ходять, а Богъ буде тебе благословити...

Старый погладивъ Юзя по лицу своими худощавыми руками, взявши пѣдъ бороду пѣдвѣвъ голову хлопчывы и поцѣлувавъ.

— До батька подббный зъ лица, кобы и зъ всего...

— Я ему все те самъ говорю, — сказавъ Михась, — але чи що поможе? Треба буде довго ще зъ нимъ намучити ся, заки выстине зъ чужого гнѣзда...

— Правду кажете, пане браце. А отъ яке блѣде, марне... де-жь оно на шляхотску дитину подббне?

— То всео вѣдъ пестоцѣвъ, вѣдъ цуворкѣвъ, — пояснивъ Михась. — Та що зъ бароновою порадишь, коли хлопця розпускае, страхъ...

Юзеви збирало ся на плачь.

— Кбѣлько ему рокѣвъ?

— Уже десять.

— Десять? гмъ, дуже марный на свѣй вѣкъ...

Ану, Андрусю! ходи сюда! — закликавъ старый.

Зъ пѣдъ стола вылѣзъ гарный хлопчикъ лѣтъ осьми, внувъ Філіпка. Вѣнъ залѣзъ туды передъ гостями зъ двора. Въ кучерявѣй чупринѣ було повно соломы. Хлопецъ выглядавъ якъ олицетворене здоровлѣ. Вказували на те его сильно розвиті груди, руки й ноги та пузате румяне лице. Хлопецъ найперше пѣдступивъ до Михася и звитавъ ся, цѣлюючи его руку, а вѣдтакъ станувъ коло дѣда.

— Якъ ся называешъ? — пытае Філіпко.

— Биджей Городиській.

— Якого гербу?

— Слотило.

— Що ты?

— Шляхтичъ. Мѣй тато шляхтичъ, и мѣй дѣдусь шляхтичъ.

— Чимъ ты будешъ?

— Шляхтичемъ.

— Bravo! — каже Михасъ, поглядаючи веселимъ окомъ на хлопця, — достоту такій, якъ мѣй Стефаньо...

— Поцѣлуйте ся! — каже Філіпко, показуючи на Юзя.

Хлопецъ зъ-разу отягавъ ся, крутивъ головою. Юзьо тежъ ховавъ ся за батька. Але досыть було одного погляду старого Філіпка, а Андрусъ пѣдбѣгъ до Юзя, обнявъ его за шию и поцѣлувавъ крѣпко. Юзьо трохи не крикнувъ.

— Коли хочете, пане браце, абы зъ него бувъ шляхтичъ, то вѣдбирайте завчасу зъ чужого гнѣзда, бо вѣдтакъ трудно буде его наломити до шляхотского житя...

— Годъ теперъ, черезъ баронову, — вѣдповѣвъ Михасъ. — Вона страхъ до хлопця привязалась и я бы не

вдвѣживъ ся робити ѣй таку прикрѣсть... Нехай вже буде, що Богъ дасть.

Посидѣли ще и пѣйшли. Малый Андрусъ, дивлячись на Юзю, усмѣхавъ ся злобно.

— Правда, дѣдусю, що я бы ся ему не давъ, хочь вѣнъ старшій вѣдъ мене? Бѣгме! Оттакъ бы-мь нимъ закрутвѣвъ, пѣдставивъ ногу и вже на земли!

Старый Філіпко не вѣдповѣвъ нѣчого. Вѣнъ важко задумавъ ся.

— Отъ въ чуже гнѣздо дитина попала, — бурмотѣвъ старый, — шкода такой доброй шляхотской крови, геть знѣвечить ся...

Юзю перебувъ у батька цѣлїи свята и надививъ ся на тї всѣ невиданїи дѣла, якї пѣдчасъ святъ водять ся. Першого разу, якъ заколядували пѣдъ вѣнкомъ колядники, то такъ налякавъ ся, ажъ заплакавъ. Михалїна успокоювала его, а Михасъ сердивъ ся.

— Бабѣй зъ тебе, сыну, та й годѣ!

Малый Стефаню ажъ клавъ ся зо смѣху, що Юзю такъ налякавъ ся колядникѣвъ.

За той часъ баронова прислала кѣлька разѣвъ за хлопцемъ, але Михасъ ажъ по святахъ вѣдпровадивъ его до двора.

Юзеви наче-бъ камѣнь зъ грудей зсунувъ ся. Бѣгавъ по всѣхъ кутахъ и не мѣгъ натѣшитись тыми ясными великими теплыми покоями. Баронова разъ-вразъ выпытувала его, що робивъ за той часъ.

— Не бѣй ся, Юзю, я постараюсь о тоѣ, що не будешь потребувавъ бути шляхтичемъ. Лишь учи ся пильно!

И справдѣ Юзю взявъ ся теперь щиро до книжки и Бувальскїи не мѣгъ нахвалитись его.

VII.

Невдовзѣ Ганя вѣйшла за мужъ за богатого шляхтича зъ третього села. Называвъ ся Петро Селецкѣй и скѣнчивъ чотири класы гѣмназїи. Баронова славно выposaжила ея. Михась не хотѣвъ ще дочки вѣддавати, бо мала доперва шѣснацять лѣтъ, але баронова наважилась и годѣ було поставити на своѣмъ.

— Не кай ся рано вставати, а молодо вѣддавати ся, — говорила баронова. — Мѣй вѣкъ уже не довгѣй, а я бы хотѣла Ганю поблагословити пѣдъ вѣнецъ.

Весѣла було славно на цѣлу околицю, якъ колись Михасеве. Усе вѣдбуло ся коштомъ бароновои и Михась не потребувавъ выдати нѣ крейцаря.

Баронова свѣшила ся, бо причувала своѣй близькѣй конецъ. Невдовзѣ занемогла и вмерла.

Михасеви теперъ всѣ дуже надсакували, бо всѣ надѣялись, що баронова записала Пышнѣвцѣ Юзеви и вѣнъ тутъ буде паномъ. И Михась самъ въ те вѣривъ, нагадуючи собѣ пильно, що коли баронова про Юзя говорила.

Зѣхала ся бароновои родина якъ гайвороны. Приѣхали три браты рѣднѣй покѣйнои и одинъ братаньчъ. Всѣ называли ся Бабиньскѣй, всѣ до себе подѣбнѣй такъ, що на першѣй поглядъ пѣзнаешъ, що се родина. Всѣ они худенькѣй, на высокихъ тонкихъ ногахъ, у всѣхъ на рукахъ довгѣй, мовлявъ, паньскѣй пальцѣй. Волося трохи рудаве, широкѣй бороды якъ лопаты, довгѣй шѣй, половѣй очи и трикутнѣй великѣй а вузенькѣй носы. Въ тыхъ носяхъ була найбѣльша ихъ подѣба до себе. Такѣй самѣйскѣй нѣсь бувавъ, казали, у ихъ дѣда и прадѣда. И справдѣй нѣсь се незвычайнѣй. Дивишь ся зъ боку, то выгля-

дае тобѣ якъ рѣвнобѣжный трикутникъ, такъ вѣдь головы вѣдсадивъ ся, цѣлаво въ свѣтъ дивить ся наче-бъ хотѣвъ спытати: „А що, люде добрі, зимно тамъ на дворѣ?“ На зимно вѣнъ бувъ дуже вразливый, бо заразъ румянівъ вѣнчикомъ, наче-бъ соромивъ ся, що такій великій vyrбѣсь, а пѣдъ сподомъ показувала ся капля воды чистенькою якъ слѣоза. Дивишь ся зновъ зъ переду, то сей самый нѣсъ выглядаетъ якъ дощечка зъ двома вузенькими дѣрочками. По тѣмъ нѣсѣ можна було пѣзнати графа Бабиньского въ десятѣмъ поколѣннѣ. Графы Бабиньскій мали ще тую родинну приему, що всѣ були вбогі и на спадщину ласі. Тому то на кождѣмъ зъ нихъ теперъ ажъ шебра тремтѣла, коли вѣвѣдали ся, въ якихъ зносинахъ жила баронова зъ Михасемъ.

Баронова лежала ще на катафальеу, а свояки стали вже шниряти усюды за грѣбми, за тестаментомъ. Але Михасъ не позволивъ на те. Приклеивъ офіціалістѣвъ и позамыкавъ всѣ комнаты, поки не приѣде коморникъ на „обсигіляцію“. Графы ажъ казили ся зъ лютости на зухвалѣсть шляхтича, але нѣчого не помогло. Мусѣли вдоволити ся тымъ, що знайшли на тѣлѣ бароновои — завитыхъ въ рушникъ 130 реньскихъ, котрі покѣйница при собѣ на грудехъ оперезала, а бѣльшь нѣчого.

— Вы, пане Тарасовичъ, за богато собѣ позваляете. Мы ви рѣдня, а вы слуга, — заговорили гуртомъ.

— Выбачайте, пане графе, але поки-що я тутъ панъ, а не слуга. Слугою я нѣколи не бувъ, лишъ приятелемъ славной памяти бароновои ще тогдѣ, якъ вы всѣ вырекли ся ен...

— Але-жъ Фредзю, — каже другій, — то зухвальство! Я закличу докавѣвъ и кажу его вывиннути ажъ за браму.

Михасъ блыснувъ люто очима, зморщивъ чоло и насунивъ бровы.

— Пане грабѣо, „мітвуйте ся“ въ мовѣ! Локаѣ поки-що на мои приказы и якъ менѣ будете тутъ „финфы“ пѣдъ нѣсѣ пускати, то я васъ кажу выкинути... Уважайте, що властителька ще не похована и ушавуйте трупа, коли-сьте живои не хотѣли знати...

Нѣчо графамъ не помогло. Михасъ, забезпечивши всѣ покоѣ, занявъ ся похорономъ. Баронову похоронили величаво на цвинтари коло церкви въ мурованѣмъ гробѣ. Она-жь була коляторка.

Свояки дуже посоловѣли. Не були певнѣ, чи баронова не вдурѣла и чи не записала шляхтичеви село, а тутъ ажъ сливка тече на грошѣ. Сидѣли въ дворѣ, выжидаючи коморника. Хотѣли розвеселити ся, выгадували рѣзнѣй играшки паньскѣй. Хотѣли ѣдити верхомъ полювати, але не було якъ. Михасъ сказавъ просто, що теперъ весна и всѣ конѣ въ роботѣ, а полювати на весну не вѣльно. Треба було вдоволити ся прогулками по пышновецебѣй околицы, читанѣмъ и зѣванѣмъ. Разъ поѣхали до еусѣдного дѣдича графа, графъ вѣдѣдавъ ихъ тежь, и на тѣмъ конецъ.

Михасъ не попустивъ управы майна зъ своихъ рукъ. Оголосивъ остро всѣй службѣ, що безъ его приказу нѣхто не смѣе кроку зробити. Положене гостей було невыносиме. Сидѣли якъ на вулканѣ, котрый леда хвиля може выбухнути и горячою лявою змести ихъ въ долину. Тою лявою могло бути завѣщанѣ бароновои зъ записомъ усего майна неотесаному, якъ мовляли мѣжь собою графы, шляхтичеви.

На той випадокъ треба було зздалегѣдъ приготовити ся. На внесокъ найстаршого вѣкомъ Фредзя гр. Ба-

биньского рѣшила фамілійна рада, що таке завѣщане треба будь-що-будь звалити.

— Тажъ наша сестра була несповна розуму... Прошу! заслѣпила ся въ тѣй нешкребтанѣй шляхтѣ и оточила ся нею якъ рѣпьяхами...

— Кажуть навѣтъ, що зъ ними танцювала...

— Господи! яка ганьба для нашого роду... Зъ бо-сыми дансерами заходити ся такѣй пани...

— Скандаль!

— Сего одного досять, щобы зъ нею зробити дурновату, бо особа зъ товариства, зъ цѣлыми крокѣвками въ мозку, того бы не зробила... Або то, що виховувала цѣлый туаннъ тыхъ щенюкѣвъ коло себе...

— Зъ усею виходить, що наша горюю! Маестокъ възьмемо пѣдъ секвестръ и далѣ въ процесъ, а тогдѣ все наше.. Боже й наше!

— Ну, слава-жъ тобѣ Господи! сего року буду мѣгъ поѣхати до морскихъ купелѣвъ зъ жѣнкою, бо она заедно менѣ тымъ голову сушить...

— Чекай, не спѣши ся! Такій процесъ заразъ не скѣнчить ся...

— Говоришь, якъ дитина. А жида вѣдъ чого? Якъ лишь рознесе ся вѣсть, що есть надѣя на уневаженне завѣщаня, то кождый позичить...

— На лихварскій процентъ...

— Або ты на иншій процентъ берешь? Либонь и твоя индемнізація вже давно пѣшла...

— До моеи индмнізаціи контролѣ собѣ не бажаю... Цильнуй кождый своего!

— Го-го! вже зачинаете сварити ся... а матеріяль доказовый то вамъ байдуже? — обзываетъ ся графъ Альфредъ, що ходивъ колись на права.

— На що тутъ якихъ доказѣвъ, коли рѣчь ясна

якъ сонце. Чоловѣкъ зъ здоровымъ розумомъ не робить такъ, якъ робила неббжека...

— Ну, що робила? га? де факты? Фактôвъ и доказôвъ потреба; на самі слова судъ не повѣрять. Вы того не розумѣете, — доказувавъ колишній юристъ, — тутъ треба делікатно выпытати службу за кождый врокъ, що неббжека робила, якъ поводи́ла ся...

— А якъ нѣхто не скаже? Я змѣркувавъ, що всѣ тутъ за тымъ шарачкомъ руку тримають...

— То тымъ бôльше треба намъ поступати осторожно. Обѣцяною, ласкою, добрымъ словомъ и тымъ о! — и ставъ показувати пальцями, наче-бъ грошъ лѣчивъ. — Такимъ тараномъ кождый муръ перебе, бо грôшь для кождого рѣчь лакома и присягу ёму осолодитъ...

— Отже згода! Довѣдуймо ся мѣжь службою, хто що зможе, а вечеромъ удѣляймо собѣ спôбно набуті вѣдомости... Тажъ то нашъ спôбный интересъ... Розбѣшли ся въ рожевôмъ настрою духа, бо кождый радъ бувъ, що знайшли собѣ таку позиточну роботу.

Розпочало ся слѣдство на всѣхъ точкахъ. Але служба була мѣжь молотомъ а ковадломъ и нѣчого не годенъ бувъ зъ нею вытягнути. Всѣ гадали, що баронова записала все Юзеви, а якъ бы Михасъ довѣдавъ ся, що хто нюхае ся зъ графами, то важене певно. Треба було матись на осторожъ и не говорити нѣчого. А двораки — дотепный народъ, змѣркували заразъ, чо́го графамъ треба.

— Якъ бы тобѣ було лѣпше? — пытае старого Войцеха заразъ другого дня при тоалетѣ той, що ходивъ на права, чи щобы тутъ панами стали таки правдиві паны, чи тѣ неотесані брусы?... Памятай, мôй Войцеху, що така шляхта локавѣвъ не потребуе и заразъ бы-сь по́йшовъ „на губы“, а мы, тямлячи на твою тôлько-

лѣтну службу, не водмовимо тобѣ до смерти ласкавого хлѣба.

— Меяѣ й таеѣ вже не довго на сѣмъ свѣтѣ гостювати, — каже Войцехъ утираючи сльозы. — Не стало моеи яснои добродѣйи, то не довго вже тутъ буду попасати...

— Но, но, успокойся старый... Я знаю, що ты бувъ до небожьи нашої сестры дуже привязанный та вѣрный и нагорода тебе за тое не мене, але певно не вѣдъ шляхтича, лишь вѣдъ насѣ...

— Я на того шляхтича не маю що нарѣкати... чоловікъ вѣнъ честный и пильнувавъ паньского добра, якъ ока въ головѣ...

— Я тое знаю, але видишь, поведене бароновои не було таке якъ повинно... зъ тою шляхтою кумала ся якъ варіятка.

Войцехъ выпрямивъ ся и запаленѣвъ гнѣвомъ.

— Пане графе! ваша воля, але на побѣйну мою добродѣйку прошу такъ не говорити... Дай Боже всемъ такого розуму, якій она мала... О! зъ шляхтою кумала ся... а знаете, шляхта для неи робила тогдѣ, якъ панщину скасували?... всео було бы пропало, якъ бы не шляхта, а баронова сплачувала шляхтѣ лише довгъ вдячности.

— Якій бо ты горячій мѣй Войцеху! я того не говорю въ злѣмъ значѣнню. А все-таки вдячнѣсть має свои границѣ, а баронова робила такъ, якъ бы тее... — и закрутивъ пальцемъ коло чола волѣсце.

Войцехъ ставъ нетерпеливитись... Графъ говоривъ дальше:

— Зъ твого поведеня виджу, що ты дуже бувъ вѣрный побѣйници, але успокойся и говорѣмъ поважно. Правда, ты vyrѣсѣ мѣжь панами. А чи ты видѣвъ, щобы якій панъ такъ поводитивъ ся зъ нерѣвными собѣ?

— Та для того тепер паны на бѣду сходятъ... Не хочу анѣ одного злого слова про мою ясну добродѣвку слухати! — и старецъ, потрясаючи своєю головою, затнавъ собѣ руками уха и выбѣгъ зъ комнаты полишаючи графа самого...

— Твердый дурень и нѣчого вѣдъ него не добуде! — говоривъ бувшій правникъ самъ до себе, — шеода! Вѣнъ мѣгъ бути найклясичнѣйшимъ свѣдкомъ въ процесѣ...

Другимъ розвѣдникамъ не повелось тежъ. Нѣхто не хотѣвъ злого слова на баронову казати, хочъ не поваживъ ся такъ рѣако вступати ся за повѣйницею якъ Войцехъ. Лишь оденъ зъ нихъ мавъ бѣльше щастя, а именно той, що зъ Гоздецкимъ зустрѣнувъ ся.

Гоздецкій, хочъ спорѣдивъ ся зъ Михасемъ, не мѣгъ его стерпѣти. Не мѣгъ забути той зневаги, якон дѣзнавъ на першѣмъ кроцѣ Михасевого урядованя. Теперъ зновъ тяжко завидувавъ Михасеви такою маеству... До того причиняла ся ще натура дворацка: охота гнути спину передъ панами и пѣдлешувати ся. Ёще тогдѣ, коли рѣдня бароновои не вѣдбула родинной нарады, Гоздецкій мѣркувавъ собѣ, якъ бы то Михасеви приставити стѣльця. Теперъ вѣнъ пѣдслухавъ розмову графѣвъ, а розумѣючи трохи мову французску, въ якѣй велась нарада, зрозумѣвъ усе вѣдъ разу. Вѣдъ графѣвъ надѣявъ ся наньскои нагороды. Шукавъ леше нагоды, щобы до панѣвъ зблизити ся.

— Цѣлую стопы яневельможного пана графа! — зблизивъ ся Гоздецкій до графа Казимира Бабиньского, котрый закуривши цигаро крутивъ ся коло фѣльварку дивлячись залюбки, якъ дѣвки фѣльварочнѣй зъ пѣдкасаными по колѣна „дымками“ и босѣй йшли зъ скѣпцями донти на полудне коровы. Вѣнъ бувъ найнедотепнѣйшій зѣ всѣхъ своихъ своякѣвъ, и ему анѣ снило ся за чимъ-

небудь довѣдувати ся. Тямивъ добре, що другій за него зроблять, що треба. Особливо вѣривъ въ розумъ свого стрыя-юриста, а позаякѣ знавъ, що его розумъ супротивъ стрыевого есть дуже мізерный, то поклавъ на все хрестякъ и не гадавъ въ тоє дѣло мѣшати ся. Своє поведене оправдувавъ тымъ, що мѣгъ бы, не ходивши на права, справу поцсувати якимъ нерозважnymъ крокомъ. Але судьба завсѣгды пѣклує ся нищимъ духомъ, и теперь зглянула ся на него.

— А! якъ ся має! дзѣнь добрый! — вѣдповѣвъ графъ Казимиръ на привѣтъ Гоздецкого. — Що чувати?

— Эле, прошу ясного пана, — каже Гоздецкій пѣдступаючи до гр. Казимира и стививъ голосъ. Невадовго зачнуть туды ходакѣ лазити, куды зъ дѣда-прадѣда ступали паньскій стопы...

— Но и що-жь? замѣтивъ Казьо, сѣдаючи на лавку и вѣдкинувъ цыгаро далево вѣдъ себе.

— Я бы ясному панови мавъ де-що сказати, але не тутъ, бо тутъ може насъ хто пѣделухати.

— Ага, добре говоришь... а де-жь пѣйдемо?

— Прошу до парку.

Графъ пѣднѣсь ся лѣниво зъ лавки, на котрѣй ино-що гараздъ розперъ ся, и пѣйшовъ до парку. За нимъ поплѣвъ ся въ приличнѣмъ вѣддаленю Гоздецкій. Коли опвнили ся мѣжь грубыми деревами въ довгѣй ален, графъ пристанувъ и обертаючись до Гоздецкого каже:

— И що менѣ має вѣнъ сказати?

— Я пѣдозрѣваю, ясный пане, що наша покѣйна панѣ, царство ѣй небесне, дала ся до того степеня опанувати тымъ хитрымъ шарачкамъ, що имъ цѣлый маєтокъ записала...

— Ага, всѣ такъ догадуютъ ся... Але на тоє нѣчого не порадишь...

— Менѣ бачить ся, що рада була бы. Можна-бъ завѣщане згальти, за-для того, що покѣйна панѣ, за поволѣнемъ ясного пана, на старій лѣта була здатниѣла... Я бы де-що умѣвъ о тѣмъ сказати.

— Такъ? то добре. Пѣйди до стрыя, графа Альфреда, и розкажи ему, бо я на тѣмъ всѣмъ добре не розумѣю ся. Впрочемъ я теперъ не маю часу... Adieu!

И графъ Казимиръ, подишаючи Гоздецького въ паркѣ, закурювавъ нове цѣгаро и поспѣшавъ на давне становище подивляти босѣ ноги флѣварочныхъ дѣвокъ, що мали теперъ зѣ стайнѣ вертати зъ молокомъ. Графъ Казимиръ ждавъ на тую хвилю, бо се була его розрывка. Выховавъ ся у Львовѣ, а тамъ такого дива не побачишь, щобъ жѣнки ходили босѣ зъ пѣдкесаными спѣдницями...

Коло стайнѣ вчинивъ ся смѣхъ. Графъ Казимиръ обернувъ ся зъ лавкою туда. Стѣвъ якъ мѣгъ найвыгѣднѣйше, заложивъ ногу на ногу, приткавъ до одного она скло, щобъ лѣйше видѣти, друге око примѣнувъ, широко чисто выбриту бороду сховавъ у высокой ковѣтриѣ, лѣвою рукою направлявъ свои рудавѣ залички. Дѣвки выйшли изъ стайнѣ, несучи порожнѣй скѣпцѣ въ рукахъ, а за поясомъ позатыканѣ стврики. Йшли одна за другою, розмовляли весело и смѣяли ся. Передомъ ишла груба присадкувата чорноброва Ганка. Она ступала своими, якъ ступернами грубыми, червонными якъ у гуски ногами. За кождымъ ступленѣмъ усе на нѣй потрясало ся. Ганка, чтобы бути гарнѣйшою, сминала пальцѣ и пригладжувала собѣ гриву на чолѣ, що тутъ „жмудами“ называютъ. За нею ступало ще пять здоровыхъ дѣвокъ, а за тыми попахачъ двѣрскѣй, кривый Максимъ тягнувъ на двоухъ колесахъ бочку зъ молокомъ. Зъ самого заду ступала стара ключница Игнацова опираючись на палици. Дѣвки реготали ся, жартуючи собѣ зъ кривого Максима.

Графъ Казимиръ не мѡгъ очей вѡдѡрвати вѡдъ та-кого сельскаго образочка и въ той хвилѣ зачало ему жита на селѣ подобатись. На босѣ дѣвки въ грубыхъ сорочкахъ звернувъ вѡнъ цѣлу свою увагу, цѣлый свѡй недотепный розумъ перемѣнивъ у одно око узброене да-лековиднымъ скломъ. Ганка перша помятила панича и заразъ „въ людовѡмъ жаргонѣ“ — якъ опбеля оповѣдавъ паничъ въ мужескѡмъ товариствѣ — остерѣгла своихъ товаришокъ. Вѡдъ разу всѣ стилили ся, достоту таеъ, якъ воробѣцъ, коли до нихъ кѡтъ закрадае ся. Графови се дуже подобало ся, що его поява зробила у дѣвокъ таке вражѣне. Вставъ зъ своен лавки и хотѣвъ пѡдбѣчи до Ганки, що йшла передомъ. Ишовъ якъ мѡгъ найхутче. Ганка, побачивши перша високаго довгоногого панича, що спѣшивъ прямо до неи, розмахуючи руками, зверещала наче-бъ зъ неи хто шибру живцемъ тягнувъ, за нею заверещали всѣ и стали що-силы втѣкати. На той крикъ выбѣгъ де-кто зъ двора. Дѣвки бѣгли якъ божевольнѣи, кривый Максимъ пристанувъ роззявивши рота, а середъ подвѡря стоявъ графъ Казимиръ, якъ Колюмбъ, коли-бъ ему Америка зъ передъ носа втѣкла.

— Чого верещишь одна зъ другою, варѣятко? — кричала стара Игнацова вымахуючи палицею.

Дѣвки справдѣ станули. Самѣи не знали, чого кричали, чого втѣкали.

„Яке-жь тутъ всео дике!“ — подумавъ графъ Казимиръ вертаючи на лавку. Справдѣ всео тутъ було дике, бо за жита бароновои паничѣ скуды не заѣздили нѣколи.

При обѣдѣ велась бесѣда о тѡмъ, хто що довѣдавъ ся. Та саме, що нѣхто нѣчого не довѣдавъ ся.

— А ты, Казю, щось балакавъ зъ тымъ чепурнымъ економомъ въ парку...

Казью нагадавъ собѣ въ сѣй хвили евою ранѣшну розмову. Зѣ початку вѣнъ постановивъ бувъ звернути увагу стрья-юриста на Гоздецкого, але занятый тою пригородою зѣ дѣввами фѣльварочными вѣнъ о всѣмъ забудъ. Доперва теперъ нагадавъ собѣ.

— Такъ есть, вѣнъ зачепивъ мене и выкликавъ до парку.

— Самъ зачепивъ? Ну, то якійсь добрый номеръ...

— А самъ! Я пѣйшовъ зѣ нимъ и тутъ зачавъ менѣ щось говорити за небѣжку тету, и за тестаментъ...

— Ну що-жь вѣнъ говоривъ? Кажя-жь!

— Того вже я добре не разумѣю, що вѣнъ хотѣвъ сказати, бо я дуже спѣшивъ ся. Представте собѣ сѣльску идиллю...

— Тобѣ все вѣтеръ въ головѣ, мѣй Казю! — обывае ся старый Альфредъ. — Тутъ така важна справа, а тобѣ хоче ся идилъ...

— Я-жь его справивъ до тебе, стрью, — оборонявъ ся Казью, — бо ты юристъ и всѣмъ голова.

— Якъ же называе ся той чоловікъ?

— Вѣнъ менѣ не представивъ ся, то не знаю...

Стрый Альфредъ хотѣвъ сказати: „дурень!“ але лишь погадавъ собѣ тое, подивляючи чорну каву.

Годѣ було таку нагоду поминути. Всѣ рѣшили, що графъ Альфредъ возьме „того чоловіка“ на спытки. Заразъ по обѣдѣ выйшовъ вѣнъ шукати за Гоздецькимъ. Але Гоздецькій бувъ у поли при роботѣ и вернувъ пѣвнымъ вечеромъ. Ставѣреть графа Альфреда шепнувъ Гоздецькому, що ясный панъ графъ хоче зѣ нимъ говорити. Гоздецькій побѣгъ до дому, передагъ ся на-борзѣ и пѣйшовъ зѣ бючимъ сердцемъ до покою графа Альфреда. Графъ Альфредъ принявъ его якъ мѣгъ найсердечнѣйше, на скѣлько лише позволила графска етѣкета.

— Якъ имя?

— Станиславъ Гоздецкій.

— Отожь мѣй Станиславе, згадувавъ менѣ графъ Казимиръ, що знаешь дуже важну тайну зъ житя по-вѣйной нашої кузинки... Прошу, выяви еи, а можешь бути певный нашої нагороды и ласки.

Гоздецкій бувъ хитрый чоловікъ и не хотѣвъ за що-будь свого товару спродати, коли добрый купецъ тра-фивъ ся.

— Цѣлую стопы ясневельможного пана графа, але тайна тая пѣйде зѣ мною въ могилу. Не можу. Тутъ иде о того швагра, котрого сынови покѣйна баронова мае-токъ записала.. То справа родинна, а надто я бы утра-тивъ певный кавалокъ хлѣба...

Графъ выдвигъ ся на Гоздецкого, не могучи змѣр-увати хитрощѣвъ.

— Але жъ ты хотѣвъ нинѣ сказати всею графови Казимирови!

— Але не сказавъ нѣчого, и добре, що-мъ не сказавъ, бо менѣ й такъ цѣлый день совѣсть не давала судовою, що-мъ хотѣвъ швагра скривдети...

— То тобѣ ходитъ лишь о тое, щобы-сь не втра-тивъ хлѣба? То найменша рѣчь... Мы тобѣ той хлѣбъ забезпечимо.

— А моя совѣсть? — запытавъ трѣвожно Гоздецкій.

— И совѣсть загоить ся такими плястрами о! — и графъ Альфредъ поклавъ передъ Гоздецкого напѣрчикъ на сто реньскихъ.

— Тымъ я мои родины не выживлю...

— На тѣмъ бо й не конецъ. Слухай... лишись ся тутъ ржонцою на завѣгды. Мы заразъ постараемо ся о заведење секвестру и выточимо тымъ брусамъ процесъ о звалене тестаменту. Згода?

— Най ся дѣе воля Божа! — Зѣтхнувъ Гоздецій ховаючи сотку въ кишеню.

— Тенерь говори, що знаешь! — Графъ Альфредъ взявъ папѣръ и оловець, щобъ усе записати. — Але най-лѣпше буде, якъ я самъ спытаю тебе:

— Лишила баронова якѣ грошѣ и чи могла ихъ мати?

— За грошѣ я не знаю багато. Але мабуть немного лишило ся, хотяй були великѣй доходы, а баронова жила дуже поединчо. Она купила сумежный ланъ вѣдъ графа Пввницкого зъ лѣсомъ и выпосажила бѣльше явъ десять убогихъ шляхтянокъ, своихъ выхованокъ изъ Закутя...

— А все тотя шляхта! — примѣтивъ графъ.

— Шляхта то й цѣла бѣда. Покѣйного барона вѣву позбавила, ну и такъ опанувала покѣйну паню, що вѣрнѣ не хоче ся!

— А якъ же она поводила ся зъ шляхтою?

— Чудно! Разъ навѣтъ танцювала зъ ними на охотѣ. Справляла имъ балѣ, сидѣла зъ ними при однѣмъ столѣ...

Графъ усе пильно записувавъ.

— Въ остатныхъ часахъ до нѣчого не мѣшала ся, зъ вѣвнмъ не говорила, хѣба зъ однимъ Мѣхаломъ и вѣвнѣ лише мавъ до неѣ приступъ...

— А той Мѣхалъ не потягнувъ що?

— Може й такъ... хѣба бы дурный бувъ, коли така нагода ажъ сама лѣзла пѣдъ руки...

— Маешь на то доказы?

— Доказѣвъ не маю, але то рѣчь ясна...

— Шельма по собѣ мѣркуе — подумавъ графъ. —

А що-жь бѣльше знаешь?

— Бѣльше не знаю нѣчого.

Графъ кинувъ оловцемъ зб̄ злости Сѣ вѣдомости не варті було зломаного шельюга, а вбнѣ выкинувъ сотку...

— Я може буду тебе ще потребувати, а теперь до-бранбчъ!

Гоздецькій вклонивъ ся визенько и выйшовъ. Графъ ходивъ довго по своѣй комнатѣ, порядкуючи „матеріаль доказовый“...

Другои динны выпытували ся всѣ графа Альфреда при свѣданю, що довѣдавъ ся вбдѣ Гоздецького, але ему соромно було признати ся, що пошивъ ся въ дурнѣ, отже не вбдповѣвъ нѣчого и збувавъ пытаня словами: ще часть...

Коло полудня, саме якъ гостѣ спали, коло другого свѣдана приѣхавъ зъ Самбора коморникъ въ старбй бричцѣ званбй нейтчанкою, янѣ тогдѣ були въ модѣ, зъ высокими плѣчами, безъ крылъ по бокахъ, зъ-за чого въ болотнисту пору вбдлѣтало болото високо въ гору.

Коморникъ выйшовъ зъ брички, за нимъ стоявъ его помбчвикъ. Коморникъ, входячи на гановъ, оглядавъ ся на всѣ стороны, не знаючи, кого зачепити. Бувъ се чоловѣкъ близько 60 лѣтъ, высокого росту, плечистый и трохи похилений вбдѣ сидженя надъ паперами. Лице его, чисто выбрите, було румяньке и пухке. На середнѣ леця пышавъ ся грубый подббный до грушви нбсѣ червонои краски зъ синими тоненькими пасмушками. Заразъ було можна пбзнати, що панъ коморникъ любить добре винце.

Усѣ графы выбѣгли на гановъ привитати гостя. О-день Казьо оставъ ся, бо бувъ занятый чищенемъ своихъ нбгтѣвъ, довгихъ якъ у яструба. Вбнѣ уникавъ по обѣдѣ всякого зворушеня, бо се зупиняло травленя.

Коморникъ, побачивши графбъ, пражмуревъ трохи очи, явъ чоловѣкъ, що заедно ходить въ окулярахъ,

и вклонивъ ся знимаючи высокій цилиндръ. Показавъ при тѣмъ свою лысу голову, прикрыту космиками сивого волоса, що выростало надъ правымъ ухомъ. Проче волосе причесано було по обохъ бокахъ пѣсля тогдѣшней урядовой моды, що называло ся „зехсундзехцігъ“.

— Пана коморника найнизшій слуга! — озвавъ ся графъ Альфредъ, — чекаемо, чекаемо! Прощу розгостити ся.

— Даруйте, панове, я нездужавъ кѣлька днѣвъ, — говоривъ коморникъ витаючи ся збъ всѣми и на доказъ недуги посмотривъ себе за крижѣ и дуже скрививъ ся. — Клаваяю ся, клаваяю ся! — говоривъ входячи въ отвореніи дверь.

За коморникомъ поступавъ его помѣчникъ, що помагавъ своему принципалови роздягати ся. Здоймивъ зъ него великій плащъ зъ пелериною, вѣдтакъ суконній черевик и надягненіи по шкѣбряныхъ, вѣдтакъ довгій ватованый сурдутъ, вѣдтакъ шоввову хустиву, що ослонювала шію коморника. Видно зъ того, що коморникъ дбавъ про себе и хоронивъ ся противъ весняного вѣтру якъ мѣгъ. Теперъ коморникъ выпрямивъ ся выпинаючи свѣй кругленькій животикъ, выймивъ зъ вѣшенѣ щѣточку и причесавъ передъ великимъ зеркаломъ свое волоса, поправивъ шоввовый краватъ на шіѣ и ставъ зъ черги вытирати нѣсь великою пасместою хусткою, на котрѣй було знати табачній плямы. Графы стояли коло него, вычѣвкючи кѣвця туалеты. Теперъ попросили его до вѣдальнѣ и заразъ посадили при столѣ та ѣтали припрошувати. До стола запросили такожъ коморникового депедента, бо такожъ не абы-яка важна особа.

Тымчасомъ хлопецъ зъ фѣльварку метнувъ ся на кони за Михасемъ. Не вѣпѣли ще встати вѣдъ стола,

коли Михасъ, одагненный въ нову сиву капоту, пришовъ до покою.

— А, нашъ панъ ржонца! Рекомендуемо, — сказавъ графъ Альфредъ.

Коморникъ пдвѣвъ голову вѣдъ тарѣлки и зновъ прижмурюючи очи вдвлявъ ся въ Михася, що поважно кланявъ ся всѣмъ.

— Витайте, витайте, пане Тарасовичъ, знаємо ся не вѣдъ нинѣ, — и подавъ свою пухву руку открыту золотыми великими перстениями. Михасъ устиснувъ руку и станувъ била коморника.

— Прошу сѣдати! — каже графъ Альфредъ. — То не тѣлько ржонца, але приятель повоѣной нашої сестры, а певно и будущій властитель Пышиновець, — додавъ зъ иронічною усмѣшкою.

— Може бы мы зачинали! — сказавъ коморникъ, встаючи вѣдъ стола и кланяючи ся всѣмъ.

— Ей, та лѣпше пѣ обѣдѣ...

— Таки лѣпше теперь. Я маю звичай по обѣдѣ передрѣмати ся, то не богато зробимо.

Графы не здержували бѣльше коморника, бо ихъ ажъ пекла непевиѣсть, якій баронова полишила тестаментъ.

Выйшли всѣ зъ вѣдальнѣ. Михасъ выймивъ зъ кишень ключъ и ставъ отвирати покоѣ. Зайшли таеъ ажъ до кабинету бароновои. Не богато тутъ чого було. Маленьке бюро горѣхове пѣдъ вѣиномъ, комода, софа, вѣлька крѣселъ и столикъ передъ софою.

Заразъ въ першѣй шуфлядѣ бюроа знайшли ключики до дальшихъ шуфлядѣ. Коморникъ взявъ ключики и ставъ отвирати шуфляды. Въ шуфлядѣ великоѣ була куверта запечатана зъ написію „Мѣи тестаментъ“. Коморникъ оглянувъ печатей, показавъ ихъ всѣмъ, вѣдтакъ

отворивъ при захованю правныхъ формальностей и ставъ читати:

„Готѣвку и дороговѣннѣ паперы въ сумѣ 24.000 записую: Юзеви сынови Михася 8.000 зл., Михасеви за его ширѣсть до мене 5.000 зл., моимъ выхованкамъ Гани Селецкѣй 3.000 зл., Стефцѣ Говдецкѣй 3.000 зл., Маринѣ Иадебскѣй 5.000 зл., старому Войцехови 1 000 зл., Мацейови 1.000 зл.; усе срѣбло креденсове Михалинѣ Михасевѣй; тѣ грошѣ, що маю при собѣ, пѣйдуть на похоронѣ, котрый мае бути цѣлкомъ простый. Для моихъ кривныхъ записую тое все, що есть въ комодѣ, однакъ застерѣгаю ся, щобы шуфляды отворити по порядку зъ горы до долины.“

Усѣ заперли въ собѣ духъ, слушаючи того поважного четаня. Теперъ имъ на серци полекшало.

— Коли Юзеви записала готѣвку, то село наше.

Приступили до комоды. Перша шуфляда була порожна. На днѣ ея виднѣвъ ся папѣръ зъ паписію: „То все для моихъ дорогихъ кривныхъ“.

— Честна жѣнка, царство їй небесне! — промовили графы и важко востхнули.

Отворили другу шуфляду. Тутъ лежали куснѣи цуеру, сухарѣ недоѣженого хлѣба, заплѣснѣлѣ куснѣи поломаныхъ тѣсточокъ. Высыпали все те на землю и перешукали пыльно, але нѣчого бѣльше не було.

Въ третѣй шуфлядѣ було повно побитыхъ черепажныхъ люльокъ и цибушекъ хлопскихъ, кѣлька пачокъ хлопского тютюну и кѣлька побитыхъ фляшокъ зъ лѣкерѣвъ. Графы ажъ зубы закусували зъ лютости.

Коли отворили четверту шуфляду, такѣй ударивъ на хату сопухъ, що кожде мимоволѣ заткало носа. Коморникъ ставъ пыльно шувати по кишняхъ своего сурдута за табакою.

— Прошу поглянути, що тамъ є, — каже коморникъ.

Але нѣхто не мавъ охоты братись до того, ажъ приєликали службу. Выєшпали все те добро на помѣсть. Були тутъ пачечки въ грубѣмъ папери пообвязуваніи нитками. Розвинули оденъ... Ббльше не розвивали и казали всео то вынести на двѣрь. Заки приступили до послѣднои шуфляды, треба було вѣкно вѣдчинити, щобъ не подушити ся.

Въ послѣднѣй шуфлядѣ, до котрои вже й не дуже то мали охоту заглянути, знайшли пацѣръ записанный власноручно бароновоу: „Цѣлї Пышнѣвцѣ зъ инвентаремъ запиую сиротамъ по моѣмъ брату Станиславъ, бо вѣнъ оденъ не цуравъ ся мене.“

Графъ Казьо бувъ саме сыномъ того Станислава.

Графы поспускали носы. Цѣла надѣя розвѣяла ся. Процесу и такъ нема що и зъ чимъ зачинати... Отъ дурневи щасте все трафить ся!

Але графъ Казимиръ, почувши таке, помудрѣйшавъ заразь.

— Пане коморнику, прошу менѣ заразь вѣдати зарядъ маєтку мого! Сейчасъ пишу до мамы. Єсть насъ четверо, двое малолѣтнихъ.

Нещасливї претенденты до богатои спадщины, не ждучи кѣнця тои правнои церемонїи, повыходали и казали ладити въ дорогу.

Графъ Казимиръ звернувъ ся до Михася:

— Теперъ Михаль Тарасовичъ служитъ у мене и прошу моихъ розказѣвъ слухати!

Михасъ выпрямивъ ся и вѣдповѣвъ:

— Михаль Тарасовичъ служити вамъ не буде и сегодня вѣдходитъ. Прошу вѣдобрати собѣ зарядъ и вѣддати кому угодно.

— То буде другій! — сказавъ графъ рѣвнодушно и сѣдаючи на софку закуривъ цигаро.

Вѣдомквули шуфляду бюрка. Тутъ були позавивані пачки зъ грѣшми и паперами. На кождѣй пачцѣ бувъ написъ: для Михала, для Юзя, для Гавѣ Селецкои, для Стефки Гоздецкои, для Маринѣ Издебскои и т. д. Коморникъ казавъ приликати Войцеха и Мацея та Гоздецу и вручивъ имъ ихъ пачки. При тѣмъ казавъ выдати усе срѣбло креденсове. На все те списано протоколъ. Михасъ забравъ пачку свою, сынову в Ганину, а срѣбло казавъ Войцехови принести до дому. Решту лѣгатѣвъ задержавъ коморникъ при собѣ.

— Пане графе, — каже Михасъ, — прошу вѣдѣбрати зарядъ.

— Я теперъ не маю часу.

— А я потому не буду мати часу, бо у мене свое господарство.

— То лиши такъ! — и не рушивъ ся зъ софы.

Михасъ державъ на двѣрскѣй паши двацять штукъ худобы своєї и осьмеро коней, котрѣ ладивъ до ливернуеу вѣйскового. Отже приказавъ гуменному, що якъ ино верне товаръ зъ пасовиска, щобы заразъ пригнали его худобу до него. Вправдѣ не мавъ у себе такъ великой стайнѣ и длятого державъ товаръ въ дворѣ, але теперъ весна, то якось дасть собѣ рады.

Служба саме тогдѣ посходила ся на обѣдъ и Михасъ оповѣвъ имъ зъ ганку, що зарядъ дѣбрѣ вѣддае въ руки графа Казимира Бабиньского, теперѣшного дѣдича Пышновець, поправивъ шапку на головѣ и пѣйшовъ до дому.

Жѣнка выжидала его нетерпеливо.

— Хвала Богу, — сказавъ Михасъ, прийшовши до

дому, — я вже зновъ вѣльный шляхтичъ и панъ на своихъ заговѣ!

— Ну якъ же?

— Отсе баронова записала менѣ, Юзеви и Гани, — каже Михась выймаючи зъ кишенѣ три пачки, — а Пышнѣвцѣ дѣстали ся братанкови, графови Казеви...

Михалина рахувала на те, що Юзѣ стане паномъ на Пышнѣвцяхъ и ддятого трохи скривила ся, почувши, що говоривъ Михась. Але Михась бувъ веселый, поцѣлувавъ жѣнку и повѣвъ ей въ хату.

— Не журись, моя кохана! Добре, що такъ стало ся. Щѣ бы я робивъ зъ такимъ маєткомъ? Сего, що маю, выстане ажъ таеъ для насъ и нашихъ дѣтей. Покѣйна мала розумъ, що такъ розпорядила. Фамилія мене бы загрыела процесами, до котрыхъ уже й ладила ся, якъ то менѣ старый Войцехъ казавъ. За тѣ грошѣ куплю гарный грунтъ и буду такимъ шляхтичемъ якъ мѣй батько и дѣдъ...

VIII.

Заразъ по смерти бароновои, якъ ино стали зѣздити ся свояки-графы, Михась забравъ Юзѣ до дому. Вѣнъ дрожавъ о свою дитину. Прочуваючи, що баронова записала Юзеви Пышнѣвцѣ, боявъ ся, абы ему паны влябѣвъ не скрутили. „Або то такъ трудно? — говоривъ собѣ Михась. — Дадуть хлопцеву якого цуворка та й бувай здоровъ! Або то таке не водило ся вже на свѣтѣ? Стереженого Богъ стереже...“

Юзѣ страшно плакавъ и побивавъ ся за бароновою. Вѣнъ прочувавъ, що его доля напрасно перемѣняе ся,

хочь не мавъ о тѣмъ понятя, шб его жеде. Але мусявъ ити, бо батька дуже боявъ ся. Михась вбдавъ плачучого хлопця Михалівъ, а самъ пбйшовъ до своєї роботи.

Юзеви не вбльно було показувати ся въ дворѣ, хйба зъ батькомъ або матбрю. И на похоронъ бароновои пбйшовъ Юзьо зъ мамою. Не мбгъ стямити ся вбдъ плачу, а на цвинтари то припавъ до домовины, чепивъ ся еи руками такъ, що ажъ на силу треба було его вбдрывати. Плакавъ й усю нбчь. Михась вазавъ позаносити зъ двора всѣ Юзеві играшки до дому, але вбнъ теперъ и не поглянувъ на все те.

До Михася перенбсь ся и Бувальскій, учитель Юзя. Все ще надбьявъ ся, що останесь при Юзеви й на дальше. Доцперва якъ вбдерыто завбпане бароновои и вже стало певно, що Юзьо не буде дбдичемъ пышновецкимъ, Михась вбдправивъ Бувальского, заплативъ ему сотеку вбдъ себе и вбдвбзъ своєю фбрюю до Самбора.

— Буде досыть тои науки! — говоривъ Михась до Бувальского. — Вбнъ уже вмѣ тблько, вблько шляхтичеви на загонъ знати треба, а ученого чоловіка зъ него не буде...

— Мбгъ бы легко бути, бо то талантливый хлопецъ, — домовлявся Бувальскій.

— Може и талантливый, але до науки не мае охоты. Хлопцєви вже тринацятий рбкъ, а богато навчивъ ся? Нбчого було робити и Бувальскій вбдбхавъ.

Того дня, якъ Михась переставъ бути ржонцю, приймивъ ще одного наймита и вупивъ два нові плуги у мбсцєвого коваля.

Михась бувъ гарно загосподарований, якъ нбхто на цблй Пышнбвцѣ. Свои грунты оброблявъ зъ-першу павциною, вбдтакъ двбрєскими людьми. Настали два голоднї роки. Михась мавъ повну комору всблякого зббжа и про-

давъ дорого. За тѣ грошѣ купувавъ дешево грунтъ, що люде зъ голоду выпродували на прожитокъ. Купувавъ, у кого трафило ся — у хлопцѣв и у шляхты. Найтяжшій початокъ, а дальше йде вже гладко. Михась продававъ що року по вѣлька штукъ худобы и коней, а все йшло на землю. Коли Михась вѣдѣйшовъ зъ двора, мавъ 80 моргѣвъ доброго пшеничного грунту, 20 моргѣвъ сѣножати, 25 штукъ рогатой худобы и шѣснацятѣро коней. Крімъ того два горшки сорокѣвцѣвъ закопаныхъ въ избѣ підъ печею. Такъ само грошѣ и паперы, що дѣставъ для себе и для Юзя, вымѣнявъ въ Самборѣ на золото й сѣбло и все поховавъ старанно, вкываючи повнѣ горшки пристаючими мисчинами. „Буде зъ мене, Богу дякувати!“ казавъ Михась, запорпуючи послѣдній горнець, о чѣмъ знала лише Михалѣна. За часъ своєї службы въ дворѣ запомагавъ зъ цѣлон силы своего брата Федя.

Михась, вернувши зъ двора вже яко „вольный шляхтичъ“ не мѣгъ цѣлу нѣчь спати. Тая новина дуже его подразнила. По головѣ пересувало ся минуле, пережитѣ, почавши вѣдъ той хвилѣ, якъ до двора настававъ на ржонцу. „А я такъ не хотѣвъ у чуже гнѣздо йти, — говоривъ до себе Михась, — отъ, нѣхто не знае, яка его доля жде... Бувъ бы-мь бѣдувавъ на десятьохъ моргахъ, а теперъ у мене сотка.. Але паномъ бути ще не ма зъ-за чого... нехай мене Богъ боронить! Збѣднѣти можна скорше нѣжъ богатимъ стати.. Нѣ, давъ менѣ Богъ здоровѣ руки, треба працювати... Теперъ шляхта Богъ знае, що буде собѣ о менѣ думати... Подумае, що я за тыхъ шѣснацятъ лѣтъ въ дворѣ перекинувъ ся въ пана... Вже знаю, що зроблю!“

Прокинувъ ся, скоро день. Надягнувъ на себе подтянку стару, взувъ старѣ чоботы и казавъ наймитамъ запрягати до плугѣвъ. Збудивъ заспаного Юзя.

— Вставай, сыну! панство вже скѣнчило ся... часъ на хлѣбъ робити!

— Та куды ты его тягнешь? — оббъзвалася Міхаліна, — отъ най бы дитина выснала ся... вѣнъ ще не втишивъ ся зъ плачу...

— Се найлѣпше лѣкарство на всякій смутокъ... Юзю поѣде зо мною орати.

Міхаліна пѣднесла ся ва постели та йно руками сплеснула.

— Де твѣй розумъ, чоловіче? Та чи бы се безъ тебе не оббѣшло ся? не зробили бы другі?

— Другі будуть такожь робити, але побѣчь мене. Нѣкому дармувати не дамъ, а Юзя треба тежь приучувати до роботы... буде поганяти.

Михасъ говоривъ такъ твердо, що Міхаліна, знаючи его натуру, не смѣла перечитись. Вона теперъ схопила ся зъ постелѣ и побѣгла въ кухню ладити снѣдане.

— Чекай, не треба, теперъ ще рано їсти. Пѣшлешъ намъ опѣсля обѣдати. Звари намъ стиранки зъ сумѣшнои муки [ячмѣнь меленый зъ гречкою] зъ молокомъ.

Юзю не знавъ, що зъ собою робити. Такъ рано вѣнъ не звыкъ вставати. Трясъ ся цѣлымъ тѣломъ и протиравъ заспаніи очи. Михасъ помѣгъ ему одягнути ся, припилнувавъ, абы умывъ ся якъ слѣдъ.

— А я, тату, хочу такожь їхати! — оббъзвае ся молодшій, Стефаньо.

— Ты ще за малый, ты маешъ еще ходити до школы!

Стефаньо справдѣ ходивъ ще тогдѣ до школы пышновецков до дѣяка Пришлая на науку.

Выйшли. Михасъ казавъ покласти Юзеви на пѣдручного коня сѣделце, котре зъ двора принесли.

— Драпай ся шляхтичу, — каже до Юзя, пѣдса-

джуючи его на коня а вѣдтакъ втыкаючи ему въ руки вѣжки и батѣгъ. — А держи добре, щобы-сь зъ рукъ не выпустивъ. Отъ добре, що въ дворѣ навчивъ ся на кони вѣдзати та не лякаешь ся коньского хвоста. Тѣлько доброго!

Вѣдтакъ Михась зробивъ истникомъ хрестъ передъ передными коньми, скочивъ на пѣдручного передного, переложивъ по шляхотскому звичаю ноги на оденъ бѣкъ и перехрестивъ ся.

— Ну, за мною, хлопцѣ! рушайте ся!

Выѣхали за ворота три плуги по чотири конѣ. Ъхали трапомъ ажъ на мѣсце. Весняный вѣтеръ овѣявъ заспане лице Юзя. Юзьо розрушавъ ся на кони и подобавъ собѣ таку вѣду. На поли все пахло весною, усе будило ся до нового житя, пѣдъ небесами спѣвали жайворонки. Юзьо такого дива ще не бачивъ и жалувавъ, що у дворѣ такъ довго давали ему спати.

Приѣхали на поле. Михась злѣзъ изъ коня и зладивъ плугъ. Вѣдтакъ здоймивъ чоботы, абы ихъ переорати першою свибю, бо розбсхнутъ ся на сонци нѣ на що, пообвязувавъ доломъ полотнянй штаны шнурками и взявъ за чепѣги.

— Вважай же сыну! На право называе ся „гайта“, на лѣво „вѣста“... Пускай конѣ такъ, абы йшли рѣвно; тѣ, що зъ правого боку, мають ити бороздою, тѣ, що зъ лѣвого, по-надъ борозду. Веѣ вѣжки держи въ лѣвѣй руцѣ, въ правѣй батѣгъ, та лишъ деколи помагай собѣ правою... А теперъ въ имя Боже... во имя Отца и Сына и святого Духа амѣнь! — вѣо! А вы ставайте на другй и на третй загѣнъ!

Конѣ рушили жваво, звичайно, конѣ добре пѣдготованй.

— Не такъ скоро, Юзю! притривуй, тпр-рз! борозного легенько пѣджени! шельма лѣнлива... рѣвно. . такъ!

Плугъ, хочь ишовъ глибоко, вѣдкидавъ землю такъ, що сѣибъ не знати було. Коли приѣхали на конецъ загона, закликавъ Михась:

— Говъ! стѣй! Навчу тебе наvertати, бо то цѣла штука. Осъ такъ: На передѣ може бути рѣвъ, берѣгъ, чужа межа на суголовку... Коли прѣдешь передними кѣвнями на самъ конецъ, то ихъ заравъ скрѣни вѣста, а задвими кѣвнями потисни — того, що пѣдъ тобою, ногами, борозного певодами або й батогомъ, такъ щобъ и они дѣйшли до кѣвця и дотягнули плугъ найдальше, а тогдѣ доперва вѣста... Розумѣешь?

— Розумѣю.

— Ну вѣй! Чекай ще, чекай... такъ, ну теперь переднѣ вѣста .. такъ! заднѣ потисни. . такъ! борозного батогомъ... такъ! Отъ видишь, що добре и не така то велика фѣлософѣя.

Михась оглянувъ ся по-за себе. Борозда выйшла рѣвна, якъ натягвеный шнурокъ, до самого кѣнца. Юзю понявъ штуку въ-мить. Теперь заѣхавъ у другу борозду и наганявъ дальше.

„Бѣгме, що то мила работа, — думавъ хлопецъ, — то любѣйше, вѣжъ за книжкою сидѣти зъ тымъ нуднымъ Бувальскимъ... Одно лише, що такъ рано вставати... то трохи привро.“

Юзю бувъ дуже радый. Гарный весняный поранокъ и тая певнѣсть себе, що коли такъ скоро навчивъ ся поганяти, то и всего навчить ся, розвеселили его такъ, що трохи не заспѣвавъ вразъ зъ жайворонками. Ему здавало ся, що все такъ буде.

Михась выѣхавъ зъ своими плугами ранше всѣхъ.

Вже перекинули по кблѣкнацать сквбъ, коли другі люде надѣхали. Тая нива була мѣжъ шляхотскими полями.

Першій шляхтичъ, що зустрѣвъ Михася при роботѣ, бувъ Шевко зъ Закутя.

— Щастъ Боже, пане Михале! що я бачу та й очамъ своимъ не вѣрю... Хиба вы вже зновъ мѣжъ нами?

— А вы-жъ гадали, пане браце, що я вже въ дворака перекинувъ ся?

Шевко скочивъ зъ коня и йшовъ прямо до Михася. Михасъ казавъ Юзеви стримати коня.

— Дайже Боже въ добрый часъ! Отъ правдивый шляхтичъ! вчера ходивъ ще по воскованыхъ покояхъ, а винѣ по загонѣ... Най же тебе поцѣлую за тое, пане браце!... А се що за поговичъ? Ей, та то вашъ Юзьо... Давнѣ добрый, пане Юзефе! отъ шляхтичъ! ажъ любо подивити ся...

— Дперва буде зъ него шляхтичъ, поки не вывѣтрѣють ему зъ головы паньство и цуковки...

Михасъ мешкавъ вѣдъ Закутя далеко и не часто зъ Шевкомъ сходили ся. Шевко бувъ цѣкавый знати, якъ Михасъ розбйшовъ ся зъ дворомъ, и Михасъ ему розпо-вѣвъ коротко.

— Най тамъ! — сказавъ Шевко. — Куды то вже нашому братови до такого паньства... Отъ, хиба на те, абы на ганьбу шляхотского имени звѣвъ ся нѣ на що. А такъ вы теперъ панъ на цѣлу околицю и нѣхто вамъ не мае нѣчого до росказу...

— Я, чуєте, браце, такій теперъ радый, наче-бъ на свѣтъ народивъ ся. Боже! таке богатство було бы менѣ геть голову завернуло...

— А ще могло бы бути такъ, якъ то важуть: легко прѣйшло, а ще лекше пѣйшло...

— Але певно! на що менѣ того? То такъ видите:

якъ я тымъ всѣмъ орудувавъ, то пильнувавъ якъ она въ головѣ, бо то було чуже; а коли-бъ оно було мое, то не на одно дививъ бы ся крѣзь пальцѣ та й все бы розкрави.

— Певно. У такого, кажуть, и верасти не грѣхъ, — доповѣвъ Шевео смѣючись. — Ну, але до работы часъ, бувайте здорові!

— Боже вамъ помагай! Вйо сыну!

— Тату! — заеликавъ Юзю, якъ довхали до кѣнця загона.

— Чого, сыну?

— Я хочу пети.

— Добре, що хочешь... Пожди, незадовго принесуть.

Зъ того часу, якъ Михасъ выбивъ Юзя, хлопецъ не мавъ до него сердца. Не диво. Тата вѣнъ не затамивъ добре, якъ его до двора брали. Тамъ ховавъ ся вѣнъ середъ иншихъ обставинъ. Батька вважавъ за ржонцу свои бабунѣ бароновой, а бѣльше нѣчого. Не мѣгъ мати до батька того привязаня, той дитячою любви, що другі дѣти. Гадавъ, що все такъ буде. Въ своѣмъ батьку видѣвъ звичайного шляхтича, якъ и другихъ зъ Закутя, трохи незвычайного пана Михала, а пѣдлестнѣ двораки звали его паничемъ и пѣдповѣдали ему, що буде великимъ паномъ. На другихъ хлопцѣвъ шляхотскихъ, а навѣтъ на свого молодшого брата вѣнъ дививъ ся зъ горы, якъ на щось низшого вѣдъ себе. Вони ходили босі, бѣгали по улицѣ, вывертали козлы на травѣ, дѣпели зъ болота печки на улицѣ, а ему все договорювали, що ему такъ не выпадае, бо вѣнъ паничъ. А неразъ, коли собѣ замаравъ чимъ руки або одежу, то прирѣвнювали его зъ тыми шляхотскими хлопчисками. До того ще поступоване бароновой пеувало дитину. Коли що зробивъ не такъ, она грозила ему, що вѣддасть его батькови. Се

була у Юзя страшна погроза, коли нагадавъ собѣ, що мусить пѣйти до батька рѣдного. Се ще бѣльше вѣдчу-жувало дитину вѣдъ родичѣвъ. Рѣдного батька зображавъ собѣ Юзьо яко кару за злї свои вчинки. Не диво, що Юзьо, хочъ живъ зъ батькомъ въ однѣмъ селѣ, дыхавъ тымъ самымъ воздухомъ, видавъ его часто, що днини, — а душею бувъ далеко вѣдъ него. Бѣльше до-вѣря почувавъ до матери. Але тая мама выховалась та-кожь въ тѣмъ самѣмъ гнѣздѣ, що й вѣнъ, мала такї самї погляды; ви скорше могла дитина порозумѣти. До такого вѣдчуженя сына вѣдъ батька причиняла ся ще кара, яку Михась завдавъ було Юзеви за обиду Стефа-нихи. Юзьо старавъ ся бути вѣдъ батька якъ найдальше, бодай душею, коли не тѣломъ. Батько бувъ у него не лише чужимъ чоловѣкомъ, безъ дворацко-паньскихъ ма-нерѣвъ, але до того строгимъ дуже и небезпечнымъ. Смерть бароновои була для Юзя тымъ прикрѣйшою, що мусѣвъ ити зъ двора до батькѣвскои простои хаты, де навѣтъ нема въ чѣмъ гараздъ умыти ся, и душно та тѣсно. Его душа бунтувалась противъ такого насильства, але нѣчого не можна було робити, бо батько страшный и мѣцный, та ще выбе. Якъ бы не те, Юзьо не бувъ бы такъ болючо вѣдчувъ смерть бароновои. Теперъ прилягъ вѣнъ цѣлою душею до мамы, вважаючи ви якъ послѣдню свою опору. Мама нагадувала ему двѣрѣ, колишнї добрї часы. Батька слухавъ не длятого, що то батько, лише томѣ, що боявъ ся бити. Михась тое все добре розумѣвъ. Его батькѣвске сердце кєрвавилось, бо любивъ сына якъ свою душу, и добра ему бажавъ, а собѣ бажавъ горячо, щобы сердце рѣднои дитины привернути до себе.

Въ такѣмъ настрою духа повѣхали орати. Юзьо по-вѣхавъ томѣ, бо казавъ батько; Михась взявъ его зъ со-бою томѣ, щобы до него привыкъ. Юзьо до сего часу не

говоривъ до батька нѣ слова. Всѣ свои дитячі бажаня высказувавъ передъ мамою. Доперва теперъ оббзавъ ся першій разъ. Весняный воздухъ и вся вѣдживаюча природа зломилы першій леды тои такъ сказати-бъ байдужности. Юзю вѣхавъ на кони, поганявъ рушавъ ся, дыхавъ чистымъ воздухомъ, набравъ певности себе, переувѣдченя, що зъ роботою господарскою дастъ собѣ рады. Такі обставины настроюють весело, а веселѣсть то найлѣпше средство до усуваня непорозумѣня, а до зъєднаня симпатіи. Михасевъ, здавало ся, що се першій разъ почувъ вѣдъ Юзя слово „тату“, и ему ажъ повеселѣло на серци.

Сонце пѣдносило ся въ гору. Юзю мавъ нагоду бачити вехѣдъ весняного сонця першій разъ. До тепер о тѣмъ часѣ и не думавъ вставати, сонця ранѣшого и не видавъ, бо баронова умысно призначила була для него таку комнату, куды ранѣшне сонце не зазірало, абы ему сну не перебивати.

Наймичка принесла въ кобели два горцѣ и двѣ миски. Плугаторѣ пристали и дали конямъ вѣсти, а самі поѣдали на межи. Наймичка наляла стиранки — для паймѣтѣвъ окремо у велику миску, для Михася и Юзя въ меншу. Выймили зъ кобелѣ деревяннѣ ложки и хлѣбъ разовый. Юзю чудувавъ ся, якъ можна вѣсти безъ стола безъ крѣсла, безъ скатерти, та ще деревяною ложкою, а спѣшно ему було дбзнатись того, бо ще нѣколи въ житю не бувъ такій голодный, якъ теперъ. Михасъ присѣвъ у бороздѣ пѣдогнувши пѣдъ себе ноги, перехрестивъ ся и ставъ вѣсти молочну стиранку. Юзю пѣйшовъ за примѣромъ батька. Ђда ему дуже смакувала, хочъ деревяна ложка трохи дерла по ротѣ. Наймичка поклала срѣбннѣ ложки для пача и паняча, але Михасъ умысне

подавъ Юзеви деревяну ложку, а другу взявъ самъ. Срѣбнѣй ложки дали наймитамъ.

Наймичка попрятала усе до кобелѣ и пѣйшла. Плугаторы ждали, пови конѣ не зѣдять оброку. Михасъ закуривъ люльку и позволивъ наймитамъ закурити тежъ, даючи кождому по пушцѣ тютюну.

— При менѣ кури все, оденъ зъ другимъ, лишъ не кури менѣ по кутахъ, бо зъ того може бути колись нещастя...

Парубки привяли се до вѣдомости. Отъ взагалѣ не знали, якъ панъ хоче, бо ще нѣколи не робивъ зъ ними разомъ у поли.

Теперь наймиты повели напувати коней до Днѣстра, а Михасъ оставъ ся зъ сыномъ. Пѣдстеливъ полотнянку пѣдъ голову и поклавъ ся горѣниць на загонѣ, пикаючи люльку.

— Ну и що-жь, Юзю, подобае ся тобѣ така робота?

— Подобае ся. Се приемнѣйше нѣжь учити ся.

— Наука, що иншого, а робота що иншого. Коли часъ учети ся, то вчити ся, а коли робити, то робити.

— А я волю отакъ робити...

Михасеви мельнуло черезъ голову: чи не вылазять у сына двѣрска привычка пѣдлещувати ся? — але не сказавъ нѣчого.

Взяли ся зновъ до работы. Сѣнце припѣвало. Заки зробило ся полудне, конѣ трохи попрѣли. Юзеви тежъ зробилось на чолѣ мокро. Але не сказавъ нѣчого. Державъ рѣвно вѣжки, пильнувавъ коней, заки не станули полуднувати. До полуденку принесла наймичка вже самѣй деревлянѣй ложки та й бблшь нѣчого. Пирогы треба було ѣсти пальцями.

Полудневый вѣдпочинокъ бувъ довшѣй чимъ ранѣш-

ный. Пустили коней пастися. Юзю по примѣру батька положивъ ся горѣлицы и вдвлявъ ся въ синее чистое небо. Дививъ ся за жайворонками, що выглядали въ далекомъ просторѣ якъ мухи, и не стямивъ ся, коли его очи замкнули ся и вѣнъ заснувъ. Зъ початку чувъ еще, якъ жайворонки спѣвали, якъ конѣ хрупали молоду травцю, якъ батько пикавъ люльку, якъ наймитъ муркотѣвъ пѣсоньку. Чувъ, якъ подальше выгойкували другіе плугаторѣ, якъ дѣвки ягѣсь спѣвали садячи бараболю... А далѣ не чувъ нѣчого и заснувъ.

— Вставай, сыну! до работы часъ!

Юзю схопивъ ся. Капелюшокъ, котрымъ прикрывъ собѣ очи вѣдъ сонця, упавъ ему на землю. Стямивъ ся заразъ. И зновъ чувъ тѣ саміе спѣвы и голоса, що его до сну уемыпляли.

Наймиты запрягали коней.

— Ходи Юзю — покликавъ его батько, — абысь и того навчивъ ся.

Юзю придвлявъ ся, якъ парубки тягли коней до плуга, закладали имъ на голову шлѣпъ, вѣдтакъ ховстали та привязували вѣжки. Юзю попробувавъ и собѣ такъ робити. Приступивъ до коня, що не далеко пасъ ся. Конѣ пѣдвѣвъ голову, поклавъ на себе уха захмурившись и ставъ далѣ пастися. Певно погадавъ собѣ: овва! не видали такого погонича...

— Бери, Юзю, за гриву!

Юзю хопивъ коня за гриву и ставъ тягнути зъ усей силы до плуга. Коневи страхъ не хотѣлось йти, отягавъ ся, але пѣйшовъ поволи, ваче-бъ хотѣвъ еказати: що маю зъ дурнемъ робити! Але по дорожѣ не мѣгъ поддержати ся, бы не скубнути травы, котра буйнѣйше выросла вѣдъ своихъ посестеръ, при чѣмъ кидавъ Юзю якъ пилкою на боки. Юзю привѣвъ коня пѣдъ шлѣпо.

Михась показавъ ему, якъ закладати еи, и проче. Хлопецъ вдрацавъ ся на коня и поганявъ, якъ рано, хочъ неравъ приходило ему на гадку, чи бы не досыть вже той забавки. Але оравъ до вечера. За той часъ не спытавъ батька нѣ о що й словомъ. Неодно бы хотѣвъ знати, але чи ему батько зможе те пояснити такъ, якъ отъ робивъ Бувальскій?... Лѣпше не пытати...

Вже сонце генъ сховало ся, на землю налягала нѣчь, повѣяло холодомъ, въ баюрахъ рахкали жабы, въ пшеници пѣтьпѣлѣткала перепелиця, диркавъ диркачь, а далеко въ очеретѣ погукувавъ гукъ. Цѣле небо на заходѣ було червоне вѣдъ сонця. Зъ пышновецкомъ дзвѣнницѣмъ оббававъ ся дзвѣнокъ. Михась здоймивъ кашкетъ и перехрестивъ ся. Наймиты зробили те саме.

— Пора до дому, хлопцѣ!

Перестали орати. Не богато ще лишило ся на завтра. Посекладали плуги на пѣдволоки и поѣхали до дому. Юзю радъ бувъ чимъ борше бути коло мамы. Якъ ино вѣхали на подвѣре, Юзю скочивъ зъ воня и бѣгъ до матери, що стояла на ганку.

— Почкай, Юзю! — кликавъ батько. — А хто-жь за тебе конѣ выпряже? Такъ не можна. Треба, сыну, вчити ся порядку.

И Юзю вернувъ зъ половины дороги и ставъ знимати зъ коней узденицѣ та выпрягати. Конѣ йшли на-сампередъ до жолоба коло кѣрницѣ.

— Юзю, не дай имъ пити! скоро вѣджені бато-гомъ!

Юзю не мѣгъ зрозумѣти, чому се; якъ хотять пити, най пють... Але послухавъ и вѣдбгнавъ коней вѣдъ жолоба. Михась приступивъ до него.

— Не можна теперъ конямъ пити, бо вони згѣрѣли ся. Се могло бы имъ пошкодити. Нехай перше остиг-

нуть, поѣдать сѣна, а тогдѣ доперва воды. Такъ само й ты, щобы-сь не пивъ воды, якъ збпрѣшь...

До хаты йшли разомъ. Міхаліна ждала на нихъ на ганку. Бувъ тутъ и малый Стефаньо.

— Ну, ладно нашъ погоничъ списавъ ся... поцѣлуй его, мамо!

Міхалінѣ не треба було сего два разы говорити. Хопила хлопця въ обѣмы и сердечно выцѣлювала.

— Мбй погоничу соледкй! якъ же тобѣ тамъ вело ся? здоровъ ты?

— Добре мамо, лишь мене руки й ноги болять.

— А голова?

— Голова нѣ, лише въ лице менѣ дуже горячо и уста мене печуть.

— Се вѣдъ вѣтру такъ, — каже Михась, — не ббй ся, привыкнешь...

Якъ ино повечеряли, Юзьо пбйшовъ заразъ спати та й заразъ заснувъ, хочъ усѣ суставы болѣли его вѣдъ безнастанного вымахуваня руками и ногами.

IX.

Такъ було що динны, поки не обробили весну. Юзя не болѣли вже суставы, лице обгорѣло вѣдъ сонця, зъ устѣ позлущувало ся вѣлька шкѣрокъ. Научивъ ся добре своего ремѣсла. Умѣвъ уже впрячи и выпрячи коней, умѣвъ волочити не йно одною, але й двома боронами, та хочъ неразъ постановлявъ собѣ попросити мамы, абы его хоть на оденъ день увѣльнили, не мавъ вѣдваги отворити рота.

За вѣлька днѣвъ Михась прикликавъ сѣльского

кравця и давъ ушити для Юзя полотняне убранє, бо въ сукнѣ було ему при робѣтѣ дуже парно.

Доперва якъ обробляли весну, Юзьо мавъ волю и мѣгъ робити, що ему хотѣло ся. Але жадна забава не брала ся его. Не до такой забавы привыкѣ. Одно, що мѣгъ тутъ по давному робити, то ловити рыбу на вудку. Але вудку мусѣвъ собѣ самъ выплести зъ волосиня, бо давна порвала ся на куски.

За той часъ въ пышновецкѣмъ дворѣ настали великѣ змѣны. На газывѣ графа Казимира приѣхала его мати зѣ Львова. Стрыки поѣхали зъ нѣчимъ до дому; навѣтъ тыхъ сто золотыхъ, котрѣ графъ Альфредъ давъ бувъ Гоздецкому за тайну зъ житя бароновои, не хотѣвъ графъ Казьо вѣддати, оправдуючись, що того ему зовсѣмъ не було потреба...

Графъ Казьо хотѣвъ конечно самъ господарити, хочъ яѣколи на селѣ не живъ и не мавъ о господарствѣ найменшого понятя. Село для него набрало такой вартости, вказувалось ему такимъ приманливымъ, що йно руками вымахувавъ, коли ему говорили, абы собѣ давъ спокѣй. Але графиня-мати й говорити о тѣмъ не хотѣла и зробило ся такъ, що Пышнѣвцѣ пѣйшли въ посесію.

Посесора вынайшли мѣжъ самбѣрскими жидами-дуками. Пышнѣвцѣ взявъ въ посесію панъ Хаямъ Розенбушь и хочъ самъ не знавъ ся на тѣмъ, бо до теперъ торгувавъ выправлеными шкбрами, умѣвъ собѣ на тоє порадити. Знайшовъ знаменитого завѣдовника въ особѣ пана Мордка Розенштѣфта. Якъ панъ посесоръ такъ и его вѣрный Розенштѣфтъ були собѣ звычайнѣ жиды, ходили въ халатахъ и плекали довгѣ борода та й не коротшѣ пейсы.

Розенштѣфтъ спровадивъ ся заразъ до двора зъ жѣнкою и дѣтьми, до котрыхъ нанявъ бельфера. За нимъ

приплентались ще другі жида въ характерѣ економѣвъ, гуменныхъ, наставникѣвъ... Пышновецкій двѣръ ажъ заронивъ ся жидами. Давныхъ слугъ двѣрскихъ вѣдправили. Навѣтъ двѣ вдовы, що мешкали въ двѣрскимъ будынку „на граціи“, мусѣли вынести ся, бо тутъ посадили жида Абрамека, що нѣбы то бувъ свляремъ, але то ему не перебивало шивкувати потайки горѣвкою. Зъ давнѣйшой мандаторѣвни зробили бѣжницю. Годецкѣй пѣйшовъ за економа до сусѣдного двора, проча служба розѣйшла ся свѣтами, а де хто лишивъ ся таки въ Закутю. Лишавъ ся тутъ двѣрскій муляръ и римаръ Цибульскій, а при нѣмъ примѣстивъ ся старый Войцехъ вѣку доживати.

Теперѣшній властителъ Пышновецъ, взявши кавцію арендну и першу рату, выпродали все, що було въ дворѣ. Инвентаръ господарскій закупивъ жидъ, а проче розхопили на лицитаціи, до котрой позѣздили ся паны зъ Самбора и околичныхъ дворѣвъ, якъ мухи до меду. Властителъ забравши грошѣ, зовсѣмъ не журили ся про Пышновецѣ и поѣхали собѣ до Львова.

Разъ якось зайшла Михасева худоба до двора, а панъ завѣдовникъ, котрого урядово называли касіеромъ, казавъ єи займати. Михасъ пославъ парубка, але касіеръ не хотѣвъ выпустити. Тогдѣ Михасъ пѣславъ Юзя, наказавши єму, що має говорити.

Юзьо, якъ ино переступивъ двѣрскій ворота, хотѣвъ вернути ся, бо ему здавало ся, що заблудивъ. На подвѣрью було повно смѣтя. На газонѣ пасли ся телята. Въ цвѣтнимъ огородѣ все перекопане и насажене цибулею та часникомъ. Анѣ слѣду зъ тыхъ гарныхъ грядокъ, кльомбѣвъ, зъ тыхъ рѣвныхъ етежокъ, по котрыхъ вѣнѣ бѣгавъ. У вѣкнахъ вѣльганацятъ шибѣ выбитыхъ и залѣпленыхъ паперомъ.

Юзьо вѣйшовъ зъ бодемъ сердца на ганокъ. Тутъ

повно курей, качокъ, вѣлька переверненыхъ мисчинокъ зъ вареною кукурудзою та повно курячого гною, таеъ що нема куды ногою поступити. Уся та пташня, побачивши Юзя, наробила некогольного крику и пѣйшла въ ростѣчь. Кури збвали ся на крыла и полѣтали ажъ на недалекій дерева, зъ-вѣдки вѣдозвалось рясне кудкудаканя. Качки квакали и втѣкали Юзеви по-пѣдъ ноги, трохи не перевернули его.

Перебравши черезъ тѣ перешкоды, Юзьо взявъ за клямку и вступивъ до передной комнаты. Тутъ не було нѣчого и нѣкого. Юзьо, знаючи розкладъ кѣмнатъ добре, пѣйшовъ до вѣдальнѣ. На помостѣ сидѣли жидѣвскій дѣти. Обдраніи, запачканіи зъ нечесанымъ завудовченымъ волосемъ дѣвчата, а зъ обстрижеными по-при саму шебру головами и зъ довгими на пѣвъ лѣктя пейсами хлопцѣ ваяли ся по пѣдлозѣ. Коли Юзьо вѣйшовъ, они посхачували ся и пѣйшли до сусѣдной комнаты, де давнѣйше стоявъ крѣденсѣ. Юзьо розглядавъ ся по кѣмнатѣ. На серединѣ стоявъ округлый стѣлѣ. По-пѣдъ стѣны высокой форнірованіи колись шафы, а на нихъ высокой почорнѣлі лѣхтарѣ кѣлькакараменніи, сорокатіи торбиночки зъ приказанемъ и пудла бляшаніи зъ капелюхами та шапками сабашевыми. Далѣ стояли высокой зелено мальованіи куфры и деревянніи скриніи. На одной стояло кѣлька старыхъ рѣшѣтъ нащовненихъ сѣномъ, а въ рѣшетахъ сидѣли квочки на яйцяхъ. Квочки, побачивши въ хатѣ незнакому собѣ людину, стали киркати, вадуваючи на собѣ пѣре, ваче индивіи.

Юзьо ступавъ дальше, именно до колишнього са-льону. Тутъ бувъ магазинъ зъ кульбаками, шлями, по-сторонками. Усе лежало на помостѣ пѣдъ стѣнами або висѣло на вѣлеахъ по стѣнахъ. Хлопецъ не мѣгъ своимъ очамъ вѣрити, побачивши таку перемѣну. Тутъ, де не-

давно пышали ся оксамітнѣй меблѣ та великаньскѣй зеркала, теперѣ маштарня. Юзѣ такѣ задививѣ ся на все те, що не знавѣ, що далѣ робитя зѣ собою. Ёму здавало ся, що леда хвиля, а отворять ся дверѣ, выйде до него его повѣйна добредѣйка и почастуе цукоркомѣ... Але баронова не выходила, а замѣсть неи показала ся груба присадекувата жидѣвка въ патинкахѣ зѣ обголеною головою прикритою оксамітнымѣ чѣпцемѣ. Жидѣвка була така груба, що ледви пересадила ся черезѣ половину дверей. Въ рукахѣ держала синю панчошу, котру плела двома дротами, посуваючи деколи клубокѣ бавовны, що его держала пѣдѣ пахою. Жидѣвка не помѣтила Юзѣ, ажѣ увѣйшла до маштарнѣ. Ёи товсте лице ще дужше почервонѣло, якѣ побачила неждано чужого хлопця. Она щось забурмотѣла и выйшла чымѣ скорше, кличучи:

— „Моріць! Моріць! кімѣ а гейрѣ!“

За хвилю выйшовѣ Моріць або Мордко Розенштѣтѣ. Бувѣ се высойкѣй худощавый жидѣ зѣ довгою бородою. На собѣ мавѣ бѣлый бархатовый кафтаникѣ, зѣ которого звисали бѣлы шнурочки „ціцесѣ“. Ёго запачванѣ штаны ховали ся въ довгѣ холявы выкривленихѣ чоботѣвъ. Моріць длытого, що мусѣвъ часто ѣздити на кони, не ходивѣ у панцохахѣ и патинкахѣ, хйба въ шабасѣ. На головѣ у него сторчала брудна ярмурѣ, посунена трохи въ-задѣ. Вѣдно, що панѣ Моріць щось передѣ хвилею рахувавѣ, бо жидаы звычайно, коли напружують свѣй мозокѣ, посувають ярмурку на потылицю.

— Що ты робить? — запытавѣ сердито Розенштѣтѣ Юзѣ, котрый бувѣ одягнений въ полотнянцѣ и держачи кашкетѣ въ руцѣ не мѣгѣ еще отямѣти ся. — Що ты робить, ты хамѣ якесѣ! Пришовѣ-всѣ сюды красти?...

— Мене тато приславѣ за коровами..

— Яке тато? Ты злодѣй! чому не пошло до канцеляріи?

— Я не знавъ, де тота канцелярія, — каже Юзю, запалевѣвши якъ буракъ.

— А де шлиф и посторонки, то знаешь де? Ты злодѣй хлопскій! — и жидъ штуркунувъ Юзя вулакомъ подъ ребра.

Юзю завричавъ и давай утѣкати. Жидъ за нимъ! Въ комнатѣ вдальной за той часъ зновъ зобрали ся жиденята. Юзю о одно зачепивъ ногою и трохи не впавъ. Жиденята зачало верещати. Водтакъ влетѣвъ на ганокъ межи кури и качки, що зновъ позлазили ся за поживою. Счанивъ ся ще ббльшій галасъ. Теперь Юзю давъ ногамъ звати и втѣкавъ що-силы. Жидъ летѣвъ за нимъ и кричавъ: Лапай! злодѣй!...

Вже мавъ поймати хлопця за шиворотъ, коли надойшовъ оденъ двѣрскій форваль.

— Що робите, пане касієръ! Тажъ то Михасѣвъ хлопецъ... та де вѣнъ прийшовъ красти?

— Яке Михасъ? що за Михасъ?

— Та той, що тутъ бувъ ржонцою за бароновои... Та то богачъ на цѣле село...

— А чого вѣнъ сюда прийшовъ? — каже заспавный жидъ, — чого влѣзъ до маштарнѣ?

— Та чого! бо нинѣ ихъ коровы займили зъ оборо... певно за коровами прийшовъ.

Жидъ побзавъ свою похибку и хотячи еи направити, еликавъ за Юземъ, абы вернувъ ся. Але Юзю бувъ уже за брамою.

— Буде бѣда! — каже форваль. — Михасъ вашъ того не подаруе...

— То що менѣ зробить? — водловѣвъ наляканный уже жидъ. — Овва! бою ся его...

— Не знаете, що шляхта може... а то богачъ, страхъ!
Панъ касієръ, абы направити зло, казавъ заразъ
выпустити коровы и выгнати геть въ село.

Тымчасомъ Юзю, выбѣгши на село, ставъ страшно
плавати. На той плачь богато дечого зложило ся. И тая
руина, яку побачивъ, и тоє заболочене гарныхъ поковѣвъ,
котрѣ ему нагадували колишнѣ любѣ часы, и тая зневага
словно и чинна... Въ томъ самѣмъ покою, де покѣйна
баронова пестила его и ласощами годувала, теперь пога-
ный жидюга назвавъ его злодѣемъ и вдаривъ...

Юзю, вѣйшовъ плачучи на батькѣвске подвѣре. Ми-
хасъ саме тогдѣ бувъ тутъ. Побачивши Юзя, вѣнъ поки-
нувъ роботу и выбѣгъ противъ него.

— Що тобѣ, Юзю? чого, сыну, плачешь?

Але не заразъ можна було вѣдъ хлопця зрозумѣти
слово, такъ заходивъ ся. Теперь плакавъ ще бѣльше.

— Та бо успевѣй ся и скажи! — потѣшавъ его
батько, глядячи его по бѣлявѣй головцѣ.

— Я... прий... шовъ до поковѣвъ, а жидъ ме... не
вдаривъ...

Михася наче-бъ стрѣкою пѣдпаливъ.

— Що? Тебе жидюга посмѣвъ ударити? мого сына,
шляхотску дитину? Я ему покажу! Ходи!

И такъ, якъ стоявъ — лише въ чоботахъ, въ по-
лотнѣ, камізельцѣ и кашкетѣ, хопивъ Юзя за руку и
выйшовъ на улицю.

Михаліна, почувши плачь сына, вышла й собѣ на
гановѣ, але чоловікъ нѣчого не вѣдповѣвъ на еи пытаня,
лише махнувъ рукою. Доперва вѣдъ Стефая довѣдала
ся, що жидъ вдаривъ Юзя. Стефаню бавивъ ся коло
тата и чувъ, що Юзю говоривъ. Михаліна хотѣла бѣче
и здержати чоловіка, але вѣнъ уже бувъ далеко.

Михасъ выломивъ зъ найблизшой вербы здорову за-

пруту и йшовъ хутео идъ дворови, тягнучи Юзя за руку. Такий бувъ лютый, що не тямивъ ся. Юзьо переставъ плавати, ино хлипавъ.

— Скажи менѣ, Юзечку, якъ вѣнъ тебе вдаривъ? Юзьо розповѣвъ теперъ усе подрбно.

— А пѣзнаешъ ты его?

— Пѣзнаю... то той высокій жидъ...

— Ага! то панъ касіеръ... Навчу я его рахувати...

Саме тогдѣ вийшовъ Розенштіфтъ за чимось за браму. Ему здавало ся, що якъ выпустивъ коровы заняті, то вже всѣй бѣдѣ буде конецъ. Ажъ тутъ зъ завруту улицѣ выходитъ Михасъ. Юзьо, побачивши жида, затрясъ ся цѣлымъ тѣломъ и мимоволѣ сховавъ ся за тата.

Жидъ заразъ пѣзнавъ свою небезпечну позицію; радъ бувъ цофнутись, але вже було за пѣзно. А тутъ, якъ на злѣсть, нема коло него нѣ живои душѣ. Розенштіфтъ хотѣвъ показувати, що будѣмъ то о нѣчѣмъ не знае и поклонивъ ся трохи ярмуркою:

— „Гутъ-моргенъ!“

— Слухай ты, Юдо, — сказавъ люто Михасъ пѣдступаючи до жида, — якъ ты посмѣвъ мою дитину вдарити? — и заки ще жидъ отворивъ губу, абы щось вѣдповѣсти, Михасъ ставъ его парити прутомъ. — Ты нехристе! ты свиняче ухо! ты будешъ шляхотску дитину бити?

Жидъ ставъ гавтувати, засланяючись руками противъ побоѣвъ. Але Михасъ все умѣвъ выминати руку и бивъ тамъ, де руки не було. На жидѣвсей крикъ нѣхто носа не показавъ. Слуги мабутъ домѣркували ся, що то за хрестины, и сидѣли по стайнахъ тихо. Жидъ у ноги, а Михасъ бѣгъ за нимъ пѣдганяючи прутомъ. Доперва якъ зъ двора повиѣтали жида, Михасъ вгамувавъ ся.

— Ты псубрате оденъ! Я цѣле Закуте противъ тебе порушу, то костей своихъ не позбираешъ! — кричавъ Михасъ за втѣкающимъ жидомъ.

Розенштѣфтъ, побачивши свѣдѣвъ, становъ уже й собѣ, вже безпечывѣйшій.

— Ты розббѣйникъ! я тебе дамъ до криміналь... ты!

— Ты ще пащекуешь? — кричувъ до него Михасъ и пустивъ ся бѣчи.

Груба жидѣвка зверещала зъ ганку:

— „Ентлоуфъ!“ — и жидъ ставъ утѣкати шо-силы.

Михасъ вернувъ ся до сына.

— Ну шо, Юзю? дѣставъ жидъ досыть за твою зневагу?

Юзеви заблыснули очи радѣстю. Вѣнъ поцѣлувавъ батька крѣпко въ руку.

— Досыть, татунцю, досыть! Вѣнъ мене не дуже такъ штурквувъ...

Юзю йшовъ тулячись до батька. Дперва теперъ вѣнъ пбзнавъ, що Михасъ — то его батько. Вѣдѣвало ся сынѣвске чувство въ-перве, — вѣдъ разу полюбивъ батька въ тѣй хвили. Теперъ его сердце опанувало таке чувство, якого перше не знавъ.

— Тату, — каже Юзю пригоргаючись до Михаса и обнимаючи его руками, — я васъ, тату, дуже люблю...

Михасъ бувъ бы въ тѣй хвили и Розенштѣфта выцѣлувавъ за те, що ему подавъ таку добру нагоду привернути до себе сердце коханой дитины. Вѣнъ нахиливъ ся до сына и выцѣлувавъ его.

— И я тебе, мѣй Юзуню, дуже люблю и не дамъ тобѣ кривды зробити, лишь мене слухай и не скривай нѣчого передо мною.

Вернули до дому оба дуже радѣ.

Стефаню заклинавъ зъ хаты маму, що тато зѣ

Юземъ уже вертають. Михаліна выбѣгла на ганокъ вытираючи тѣсто зъ рукъ у запаску. Юзю подбѣгъ до неи.

— Знаете, мамо, тато такъ выпаривъ жидиска за мене, а! Вѣнъ мене ино разъ штуренувъ, а тато его зо двацять разъ, ажъ жидъ івавту кричавъ! — и Юзю, вырвавши ся зъ рукъ матери, побѣгъ зновъ до батька и ставъ его по рукахъ цѣлувати.

Михась бувъ щасливый. Переходячи по-при жѣнку въ хату, сказавъ:

— Слава-жъ Тобѣ Господи, що-сь дитиву до мене повернувъ!..

За обѣдомъ Юзю бувъ говѣркій, якъ нѣколи до теперъ, и по десять разъ оповѣдавъ свою нинѣшну пригону: якъ то вѣнъ до двора прийшовъ; якъ тамъ заставъ; що жидъ до него говоривъ а вѣнъ до жидка; якъ тато жидка бивъ а жидъ утѣвавъ, а жидѣвка кричала „ентлойфъ“...

— Буде мене тая штука зо двацять реньскихъ коштувати! — каже Михась.

— Чому?

— Бо жидъ теперъ не выпустить коровъ и скаже собѣ добре заплатити...

— Ого! коровы вже давно въ дома... Якъ ты йно вийшовъ, за хвилю пригнала ихъ сусѣдска дѣвчина...

— Еге! то жидъ хотѣвъ мене залагодити коровами...

Ну, але не вдало ся...

— Кобы тебе хочъ до суду не пѣзавъ...

— А якъ пѣзве, то що? Насампередъ не було нѣякого свѣдка, коли я его бивъ, а по друге, коли жидъ выпустивъ коровы безъ нѣчого, то таки боить ся мене...

X.

Потомъ, якъ Михасъ вѣйшовъ зъ двора, панъ касіеръ довго обмацувавъ свои побоу и трясъ ся якъ въ пропасниці, доки ему жѣнка Рухля не подала чарку шабасовки. Вправдѣ такимъ прутомъ Михасъ не мѣгъ его покалѣчити, але тверда шляхотска рука поробила таки добрі пасмуги на тѣлѣ. Жидъ йойкавъ, жидѣвка кричала, жиденята плакали, а бельферъ не знаючи, що въ тѣй пригодѣ робити, ходивъ по хатѣ якъ въ горячцѣ, слинивъ палець и пригладжувавъ свои довгі пейсы. Енергічна Рухля доминалася, абы таки заразъ вѣхати до Самбора, зробити лѣкарскій оглядини и подати шляхтича до криміналу за нападъ... Збѣгли ся й другі пейсаті двораки и радили те саме, вѣдгрожуючись на Михася.

Панъ касіеръ згодивъ ся вѣхати до суду и вже казавъ запрягати коней до угорского вѣзка. Мавъ насампередъ поступити до посесора Розенбуша и той мавъ своими впливами его справу въ судѣ пѣдирати.

Розходилося лишъ о свѣдѣцѣхъ. Економъ поскликавъ фбльварочну челядь, але показало ся, що нѣхто нѣчого не видѣвъ. Вправдѣ чули якісь крики коло брамы, але хто кричавъ и чого, сего нѣхто не хотѣвъ знати. Такъ говорили парубки и дѣвки, а въ душѣ смѣяли ся страхъ, що жидъ дѣтавъ заразъ на початку таке добре почестене... Жиды кричали, сердили ся, грозили, що всѣхъ юѣвъ понаганяють на чотири вѣтры, але й те не помогло нѣчого.

— Що робити? — пытали мѣжь собою жиды.

Въ тѣй жидѣвскѣй радѣ бравъ участь такожъ арендаръ пышновецкой коршмы на гостинци Вѣнъ теперъ

„тримавъ“ тую коршму вѣдъ Розенбуша и рахувавъ себе тежъ за дворака. Бувъ се старый жидъ, що ще панщину тямивъ и покѣйному баронови неразъ бувавъ у пригодѣ помѣчный. Называвъ ся Ицко, а цѣле село прозывало его за-для его довгой шиѣ, рѣдськой бороды и шипячого голосу — гусакомъ. Тенерь той Ицко выступивъ зъ такую радою :

— Треба вѣсому дати спокѣй. Не було свѣдѣвъ и нѣхто не дасть вѣры, а зачепити шляхту, то лѣпше вложити голу руку въ улей мѣжъ пчолы. Покѣйный дѣдичъ, хочъ бувъ баронъ и великій панъ, а пѣшовъ марно зъ сего свѣта, якъ зайшовъ собѣ зъ шляхтою. Не йно що вбили его, але ще кѣлько шкоды наробили? ай-вай! усе збѣже столочили кѣньми такъ о! — и Ицко наставивъ долоню лѣвой руки, дмухнувъ по нѣй и пригладивъ другую рукою.

— То такъ имъ дати себе зневажати? — пытае Розенштѣтъ, мацаючи себе по болючѣмъ мѣсци.

— Не треба ихъ зачѣпати... анѣ ихъ, нѣ хлопѣвъ, бо тутъ и хлопы такѣ фѣлософы, що страхъ! Жаденъ хлопъ не буде вамъ свѣдчити на христѣянина противъ жида, абы-сьте его пекли. Я ще разъ раджу не зачѣпати. бо буде ще гѣрше. Якъ бы такъ, припустѣмъ, Михасъ оденъ день посвѣдѣвъ въ арештѣ, то стане за нимъ цѣле Закуте, бо то богачъ, а тогдѣ нема намъ тутъ що одной години робити... геть вѣсѣмъ!

Ицкова рада рѣшила. То бувалый старый чоловікъ и знавъ найлѣпше мѣсцевѣ вѣдносины. Ще трохи протестувала груба Рухля, але ен нѣхто вже не слухавъ. Розенштѣтъ казавъ выпрячи конѣ и завести до стайнѣ. Жидъ положивъ ся въ лѣжку и вымастивъ побоѣ горѣвкою.

Старый Ицко, вдоволенный, що его послушали, пѣйшовъ прямо до Михася.

— Дзѣнь добрый, пане Тарасовичъ!

— Що тамъ, Ицку, скажешь доброго?

Михась догадавъ ся, въ якѣй справѣ Ицко приходитъ, и цѣкавый бувъ дечого доведати ся.

— Добре воно не в... дуже сѣте скарала нашого касієра...

— А хто то видѣвъ?

— Хто видѣвъ? Уже в такій, що видѣли, хочъ вамъ здае ся, що нѣхто не видѣвъ.. Касієръ посылае заравъ по комісію. На нѣмъ, чуєте, такій знаки, що крый Боже! Самі тѣ знаки будуть свѣдчити...

Михасеви зробило ся трохи горячо.

— А якъ вѣнъ смѣвъ мою дитину бити? Я посылаю сына, абы менѣ выпустивъ товаръ, що ему на обѣстю жадной шкодо не мѣгъ зробити, а вѣнъ шляхотску дитину злодѣмъ прозвае и штуркае...

— Певно, що то неладно...

— Отже видите! Подасть вѣнъ мене до суду, а я подамъ его, що менѣ дитину перестрашивъ.

— То цѣлкомъ що иншого. У вашѣй справѣ не було свѣдѣвѣвъ и нема знакѣвъ, а тутъ касієръ такій змалюваный, якъ писанка и свѣдѣвѣвъ мае...

— Ну, то най подае! — каже уперто Михась, — я буду боронити ся... Чей-же мене не повѣсять, але гѣрка его година буде!

— Прощу васъ, пане Тарасовичъ, на що того? На що то процесуватись и волочити ся по криміналахъ? або то для такого пана ладно? Впрочемъ я васъ знаю вѣдъ мале хлопецъ... Мене жиды такожъ послухають, бо они хочъ богаті, але дуже дурні... Може бы лѣпше погодити

ся? Я бы самъ до того вложивъ ся, а они нѣкого такъ не слушаютъ, якъ мене...

— Та яка-жь згода? Вѣнъ зневаживъ мого сына, а я его выпаривъ, та най буде голова за голову...

— Певно, що такъ. Тажъ Розенштіфтъ не такій дурный, чтобы на смѣхъ людскій бравъ грошѣ вѣдъ васъ за те, що вы его выбили... Тѣлько, видите, дуже трудно буде жѣда до згоды наклонити...

— То вже твоя голова въ тѣмъ, — сказавъ Михась, — роби, якъ знаєшь. Лише памятай, що я жѣда перепрошувати не буду, абы-мъ мавъ ити не то до криміналу, але й на шибеницю...

— Ну-ну, певно, що вамъ, шляхтичеви зъ дѣда-прадѣда, було бы то тяжко; але зновъ безъ того згода буде труднѣйша, бо то жидъ зъ мѣста и дуже гонорный...

Михась не говоривъ нѣчого.

— Пане Тарасовичъ, — почавъ зновъ Ицко — огонь треба завчасу гасити, бо потому буде трудно... Жидъ дуже на васъ розжаленый, лежить въ лѣжку и готовъ заразъ пѣслати по комісію...

— Що-жь я пораджу? Роби самъ, що знаєшь..., Иди, лишъ перепрошувати не буду. Волю заплатити!

— Ну, роби, гаси!... Я зроблю, але що я зъ того буду мати? Знаете добре, що коневи, абы добре бѣгъ, треба дати вѣвса..

— Або батога, — додавъ Михась.

— Якъ вѣнъ голодный, то й батѣгъ ему не богато поможе...

— Що жъ ты хочешъ за тое?

— Що ваша ласка, пане Тарасовичъ... вы мои кривды не схочете... такій панъ, ай-вай!

— Дамъ пятву...

— Пятку? А вы бы за пятку и зъ хаты не рушили ся..

— На, маешъ десятку и дай менѣ святыи спокбѣ!

— Приймаю тоѣ на початокъ, а яеъ справа добре пбѣде, то додасте другу...

Михасъ не вбдповѣвъ нѣ слова. Жидъ вклонивъ ся берлиткомъ и выйшовъ. Пбѣшовъ просто до двора, поврутивъ ся, нѣбы за явимсь дѣломъ по подвбрю, пбѣшовъ ще до своєї коршмы, а за хвилю помандрувавъ зновъ до Михася.

— Якъ же? — пытае Михасъ.

— Ай-вай! а то упертѣ люде! а дурнѣ, яеъ чоббтъ... Що я наговоривъ ся, напросивъ ся... нѣ та й нѣ! криминаль, каже, та й криминаль... Зъ тяжкою бѣдою послушавъ мене и дасть всему спокбѣ. Конечно хотѣвъ, абы вы его перепросили... вбнѣ, каже, тутъ дѣдичъ. А я ему кажу: Dū bist a goischer Narr... ты, кажу, такий дѣдичъ, що панъ Тарасовичъ купивъ бы тебе геть зъ бѣбехами та й ще бы такимъ паномъ бувъ, яеъ теперь.

— И яеъ же скбнчило ся? — пытае нетерпеливо Михасъ...

— Schojn! вже справа скбнчена... Не буде нѣ комісія нѣ суду. Але що мене то працѣ коштувало, страхъ! я ажъ захрипѣ...

— Ты-жъ цѣле жите захриплый... не дармо тебе гусакомъ прозываютъ... На, маешъ еще пятку и бувай здоровъ! буде зъ тебе...

Жидъ сховавъ пятку, уклонивъ ся Михасеви и выйшовъ пригладжуючи свою рѣдоньку бороду.

Зъ тои цѣлон авантуры були вдоволенѣ Михасъ, Юзьо, а найббльше Ицко. „Най бы що тыждня такъ били ся..“ подумавъ собѣ Ицко, вернувшись до коршмы.

XI.

Настали жнива. За той довгій часъ вѣдъ знесена панцины хлопы навчили ся ходити на паньскій ланъ за грошѣ. Ходили на ланъ заробляти бѣднѣйшій шляхтичѣ. Робили поручѣ зъ хлопами и колишня рѣзниця мѣжь ними почала по-трохи затирати ся.

Але що иншого було ходити заробляти у баронов, а що инше у жида. Тажъ робити у жида — вѣчный соромъ для шляхотеского имени... Коли въ Закуте показали ся двѣрскій высланцѣ скликувати на „паньске“, шляхта прогнала ихъ геть, трохи не побила.

— И не показуй ся тутъ бѣльше, коли хочешъ мати цѣлї кости!...

За те приняли въ Закутю дуже радо высланникѣвъ зъ сусѣдныхъ двѣрѣвъ христїаньскихъ, зъ Кореловичѣ и Топоровецѣ, и тамтуды потягла шляхта на жниво.

Пышновецкїй двѣръ мусѣвъ обмежитися на самыхъ хлопѣвъ. Але треба було обѣцати бѣльше, нѣжь давали сусѣднї двѣры, бо за таку саму цѣну нѣхто не хотѣвъ себе поганити и радше пѣйшовъ до сусѣдного пана. Такъ отже на першїй день не було на пышновецкихъ ланяхъ нѣ одного женця.

Розенштїѣтъ, за порадою Ицка, обѣцаявъ о три крейцарѣ бѣльше чимъ другї. Се помогло — цѣла рустикальна громада посунула на пышновецкїй ланъ. Але касїеръ не плативъ того дня, кажучи, що заплатитъ разомъ въ пятницу по полудни. Тымъ способомъ хотѣвъ людей змусяти, абы ще прийшли на роботу. Люде не домѣркували ся въ тѣмъ нѣякого пѣдступу, а навѣтъ не одно було раде, що вѣзьме грошѣ разомъ.

Надѣйшла пятниця. Розенштїѣтъ намѣнявъ дробныхъ

грошей повнѹ скринку и выѣхавъ у поле. Саме того дня робили пѣдъ Бучавскою гравцею. Надъ вечеромъ уставили людей въ лаву. Наставники кричали, або скоро, бо панъ касіеръ спѣшитъ ся на шабасъ.

Стали читати реестръ, кѣлько кому належитъ ся. Люде рахували собѣ на пальцахъ и помѣтили, що жида ихъ шахрують.

— А то що? гей! та якъ ты, жиде, рахуешь?

— Я добре рахувавъ, — каже Розенштѣтъ.

— Та бодай тобѣ очи вылѣзли! менѣ ще шѣстка належитъ ся!

— А чому вы таеъ пѣзно до работы приходили?

— Якъ пѣзно? Таеъ, якъ все и всюды! Або то до другихъ дворѣвъ приходятъ ранше?

— А до мене треба приходити ранше, бо я бѣльше плачу...

— А, ты жидѣвска „кулеро“! ты насъ будешь кривдити? Заразъ плати всео, а нѣ, то тобѣ тутъ сейчасъ шабасъ справимо... Гей хлопцѣ! а за пейсы псѣвѣру!

Наставники обступили касіера, але нѣчого не помогло. Нарѣдъ кинувъ ся лавою, порозтручувавъ наставникѣвъ и дѣбравъ ся жидови до пейсѣвъ та до бороды. Жидъ присѣвъ до землѣ дѣбжачи цѣлымъ тѣломъ.

— Е, небоже! зъ нами таеъ не йде! Мѣгъ ты по свѣту людей шахрувати, але насъ не будешь... мусишь выплатати всео до врейцаря, а нѣ, то пейсы вымыкаемо...

Але жидъ на-правду не мавъ чемъ теперь платити. Нарѣдъ, наступаючи на жида лавою, розсылавъ грошѣ дѣбнѣй зъ скринчины на стерню. Може де-кто и захопивъ зъ того трохи, але небогато, бо вже змеркало ся...

— То рабунокъ чистый! — пробувавъ жидъ кричати.

— Рабунокъ? А ты, Юдо! то кривдити бѣднѣхъ лю-

дей и шахрувати не рабунокъ, а упѣмнути ся за свое то рабунокъ?

Жидъ смѣркувавъ, що але... Щѣ ему зъ того прииде, якъ хлопы будуть сидѣти въ криміналь, коли его убють на смерть?... Почавъ просити ся:

— Люде добрі! даруйте менѣ житє...

— А хто бы собѣ паскудивъ душу твоимъ ледачимъ житємъ? — важе оденъ хлопъ, — але пейсы й бороду геть вымыкаемо, якъ не заплатишь всего до крейцаря...

— Ну, я заплачу вже все, але тутни не маю тѣлько грошей... вы розсыпали...

Въ скринчивѣ мавъ жидъ самі дробні грошѣ, не бѣльше двацати реньскихъ; решту мавъ паперами за паухую, але люде того не знали.

— А де-жь заплатишь и коли?

— Заплачу въ дворѣ, бѣгме заплачу! але нинѣ вже у мене шабасъ...

— А, ты жидюго! мы тобѣ заразъ шабасъ зробимо, що ажъ тобѣ гугель носомъ выскочить а локшина ротомъ потече... А чому ты не плативъ за дня?

— Ну, най вже буде... заплачу заразъ нинѣ, лишь най поѣду до двора...

— Поѣдешъ, але зъ нами... Пустьѣть люде!

Народъ, а було тутъ зо двѣ сотнѣ женцѣвъ, розступивъ ся. Хлопы вывели жида по-пѣдъ боки и всадили на вѣзокъ. Двохъ взяло конѣ за поводы и такъ рушила цѣла товпа до двора. Жида перехитрили. Вѣвъ хотѣвъ чимъ-скорше утечи до двора, а тымчасомъ хлопы обступили его якъ мухи.

— Поведемо тебе, жиде, и не пустимо, пока не заплатишь все до крейцаря!

Ся перша аграрна революція пышновецка выглядала дуже цѣкаво. Представте собѣ: Гарный лѣтний вечеръ.

Дорогою, щó веде зъ Бучанѡвъ до Пышновецъ, иде гуртъ селянъ, молодшихъ и старшихъ, хлопѡвъ и дѣвокъ. Усе те иде гуртомъ, безъ ладу и складу, однѣ дорогою, другѣ ровами, иншѣ по-надъ ровы. А серединою дороги иде угоревѣй вѡзокъ, запряженный парю коней, безъ фѣрманна. Конѣ ведутъ два хлопы за поводы. Ёдутъ поволи. На вѡзку сидитъ наляваный жидъ зъ розчухраною бородою. Селяне оточили его зѡ всѣхъ бокѡвъ, придержуючи вѡзокъ за васагъ. Безпечно вхати! Селяне выкрикуютъ и вѡдгрожаютъ ся. Жидъ иде, якъ римскѣй тріумфаторъ зъ побѣдоноснои вѡйны... Цѣлый той гуртъ вточивъ ся на двѡресе подвѡре просто передъ ганокъ.

Рухля думала зъ-разу, що то зъ вѣнцемъ вертають, и вышла на ганокъ прибрана вже до шабасу. Си окружили дѣти, выйшовъ и бельферъ, позвѣгали ся пейсатѣ двораки.

Коли конѣ ставули, Розенштѣтъ хотѣвъ злѣзти зъ вѡзка, але й тутъ его хлопы перехитрили.

— А говъ павичу! а ты куда?

— Та я йду по грошѣ... Тажъ знаете, що ихъ тутъ не маю...

— Будь ласкавъ сиди, а грошѣ най тобѣ вынесуть, — важе оденъ плечистый хлопъ и посадивъ Розенштѣта такъ легонько на вѡзокъ, що ему ажъ искры зъ очей посыпались.

Жидъ хотѣвъ ще шарпати ся, але заразъ пѡймало его вѡлька рувъ за пейсы и бороду.

Жидѡвка, побачивши, щѡ робить ся стала вричати и выгадувати на хлопѡвъ поганѣ слова.

— А йдешъ ты, ступо, до хаты! Диви на ню! — закричало вѡлька голосѡвъ и пустились до жидѡвки.

Розенштѣтъ ставъ уговорювати си по жидѡвски и щосъ балакавъ за грошѣ. За хвилию вынесла жидѡвка

мимо шабасу [вже було змерело ся] мѣшокъ зъ грѣшми. Засвѣтили лѣхтарню, уставили женцѣвъ въ лаву и стали выплачувати, що кому належало ся. За той часъ хлопы пильнували Розенштѣфта и не позволили ему злѣзти зъ воза доти, доки всѣмъ не выплачено до крейцаря.

— А що, вже всѣ? — пытае той, що пильнувавъ жидя.

— Всѣ.

— Ну, добранѣчь вамъ, пане ржонцо! — каже той хлопъ, — смачного вамъ шабасу!

Жидъ мавъ охоту залясти хлопови, але боявъ ся.

Розумѣе ся, що по такой пригодѣ жидамъ не йшла вечеря въ смакъ и цѣлый шабасъ не мавъ той урочистости, що звичайно. Жиды нараджували ся, що зъ тымъ робити и якъ бы провчити зухвалыхъ хлопѣвъ...

Розенштѣфтъ пбславъ заразъ въ субботу рано по вѣйта, запросивъ его до канцелярїи, посадивъ на канапу и ставъ розказувати свою вчерашну пригону.

Вѣйтъ выслухавъ уважно та й каже:

— То пбдѣ мой судъ не пбйде, а въ такихъ справахъ я не вмѣю радити...

— А хто-жь порадить, прошу васъ?

— Або Шевко зъ Закутя, або Михасъ.

Михася Розенштѣфтъ боявъ ся зачѣпати. Пбславъ гуменного за Шевкомъ.

— Такъ и такъ — каже гуменный пришовши до Шевка, — пане касїеръ кличе васъ до двора.

— Кличе? Овъ! добре, що ще полицая за мною не пбславъ... Сважи, небоже, своему панови касїерови, що вѣнь е дурень... ему до мене акурать така дорога, якъ менѣ до него.

Гуменный змѣрнувавъ свою похибеу и старавъ ся направити еи.

— Та я хотѣвъ сказати, що панъ касієръ просить пана до двора, абы порадити ся за той вчерашній нападъ хлопѣвъ...

— Най вде радити ся до рабіна! Я въ тоє не мѣшаю ся. Най бы бувъ хлопамъ не врывавъ зъ плативъ, то були бы его не чѣпали. Ще дурній хлопы, що не выпарили.. Най бы такъ зайшовъ собѣ зъ шляхтою...

— Та бо вѣнъ теперъ непевный зъ житемъ...

— Дѣдько его не возьме, коли ему вчера вязѣвъ не скрутили... Ну и що? маємо ставити ему варту пѣдъ порогомъ? Най ему ставитъ вѣйтъ...

— Вѣйтъ казавъ, що не хоче до того мѣшати ся.

— А намъ, шляхтѣ, яке дѣло? — Зъ Богомъ, небоже! Розумѣ ся, гуманный не повторивъ передъ жидомъ того всего, що казавъ Шевко... Не приде та й годѣ.

Треба було поговорити зъ Михасемъ, але той тажож не приде...

Жидъ надягнувъ атласовый жупанъ, взявъ сабашеву шапку и выбравъ ся до рустикальной громады, де мешкавъ Михасъ. Ишовъ туды, де найменче мѣгъ зъ людьми здыбати ся.

Михасъ що-йно приѣхавъ зъ поля полуднувати. Про жидѣвску пригоду чувъ вѣдъ людей. Побачивши теперъ жида на подвѣрю, догадавъ ся заразъ, чого вѣнъ хоче.

Жидъ вѣйшовъ до хаты, звитавъ ся. Михасъ попросивъ его сѣдати. Жидъ розповѣвъ, за чимъ прийшовъ.

— Щѣ мене тоє все обходитъ и на що менѣ въ тоє мѣшати ся? Отъ бачите, я сиджу мѣжь самыми хлопамы. Чи можу я зъ ними зачѣпати ся? можу я ставати противъ громады? А правду кажучи, они таки мали рацію. Щѣ обѣцяло ся, треба заплатити. Хотѣли-сьте поурывати хлопамъ по вѣлька новыхъ, а то сума. Я вамъ того не раджу нѣколи робити, бо й песъ не выйде до

васъ на лань, не то чоловікъ... Тутъ хлопъ завзяті и не дядуть собѣ въ кашу дмухати...

— Най бы були мене позывали...

— Позывали! На що имъ позывати, воли собѣ самі зробили справу...

— Они мусяць сидѣти въ криміналь за той івалтъ и за рабунокъ... Вони трицять реньскихъ самими дробными розсыпали и розбєрали...

— Я тамъ на тѣмъ не розумѣю ся, чи за таке криміналь, чи нѣ, але якъ зайдете собѣ зъ ними въ кримінальний процесъ, то раджу вамъ: не вертайте до села... А друга рѣчь: дайте менѣ спокѣй, я въ тоє не хочу мѣшати ся. По моему люде мали рацію.

— Вы, пане Тарасовичъ, не можете менѣ забути того, що межи нами було... бо не щиро менѣ радите... выбачте менѣ...

— Пане Розенштїфтъ! Якъ вы тоє забули, що тогдѣ межи нами було, то я певно забуду, а моя рада найщирѣйша въ свѣтѣ. Впрочѣмъ чого вы мене радите ся? чи я коморникъ? Та вы зъ мѣста. Тамъ маєте адвокатѣвъ, ученыхъ... що-жь вамъ такій простый пляхтичъ, якъ я, може порадити? Або я знаю? може я аєурать эле раджу...

— Менѣ о що иншого ходитъ — сказавъ на те Розенштїфтъ. — Видите, мѣй панъ посесоръ, панъ Хаимъ Розенбушь, то дуже острый чоловікъ. Вѣнъ, якъ довѣдає ся, то готовъ собѣ Богъ знає що на мене погадати и зъ службы мене нагоняти, бо вѣнъ того всего не розумѣє. Тожъ я хотѣвъ взяти зъ собою якого поважного чоловіка зъ села, абы ему тоє всео розтолкувавъ...

— Такъ воно? То вы на власну руку и для себе хотѣли тыхъ крейцарѣвъ кѣлька вѣдъ хлопѣвъ „ушпарувати“? Нѣ, выбачайте вашецѣ, я въ таке не мѣшаю ся!

— Бѣйте ся Бога, порадыте мене!

— Я раджу дати тому всьому спокѣй и не пускати ся ббльше на такую спеуляцію...

— А тыхъ трицять реньскихъ мае пропасти?

— Може ще що на стерни выбираете, а решта пропало. Въ такѣмъ „гидлю“ все бувають страты...

За той часъ, якъ Михась розмовлявъ зъ жидомъ, Юзьо частенько заглядавъ зъ алькиря. Ёго очи свѣтили ся злобно — и Михась догадавъ ся, що хлопець задумуе щось недоброго и щось собѣ шепчуть зъ Стефаньомъ...

Якъ ино жидъ вѣйшовъ зъ хаты, Михась кинувъ ся за хлопцями. Они оба стояли за плотомъ въ бурянѣ и щось держали въ рукахъ.

— Що ты маешь оденъ зъ другимъ? — пытае Михась пѣходячи до нихъ.

— Сикавку.

— А, лямпарты якѣсь!

Михась взявъ сикавку въ руки. Она була довга зъ на пѣвъ сяжня, назначена до огню. Зъ сикавки цѣдила ся гноѣвка.

— Що вы хотѣли зъ нею робити?

— Мы хотѣли жида сподокати, — каже Стефань, що бувъ смѣливѣйшій до батька.

— Та за що?

— А чому вѣнъ Юзя бивъ?

— То ты Юзикъ, того ще не забувъ? — и Михась погрозивъ ему палцемъ. — Мало тобѣ того, що вѣнъ вѣдъ мене набравъ?

„Шляхотске завзяте! — подумавъ Михась, — не може обиды забути.“

Жидъ справдѣ послухавъ Михася и сидѣвъ тихо. Але люде не хотѣли йти на роботу до пышновецкого двора. Трохи не пропало все на пни. Довѣдавъ ся о томъ

посесоръ, притхавъ зъ Самбора, вываривъ касіера и принявъ ще одного економа хрестіянина Кручиньского. Розумѣе ся, що жниво воштувало ихъ дорожше.

XII.

Юзю освоювавъ ся зъ своимъ новымъ положенѣмъ. Розумѣвъ, що инакше бути не може. Хочъ любенько згадувавъ колишній щасливій часы, мусѣвъ таки робити, що казавъ батько.

Робота пегонича була найлеша, яву мѣгъ для него батько знайти. Були й богато тяжшій. Правда, не посылавъ его батько зъ робѣтниками полоти, бо то дуже вудна праця, и позволивъ ему той часъ прогуляти, але въ сѣнокосы таки мусѣвъ громадити сѣно, стягати копиць, возити. Въ той порѣ прийшло ся неразъ почувати пѣдъ голымъ небомъ на сѣнокосахъ, бо сѣножати були далеко вѣдъ села и шведо було гаяти часу на мандрѣвку до села и назадъ.

Міхаліна супротивляла ся тому, та й стара тѣтка, що ще жыла у Михасѣвъ, просила за хлопцемъ, але на дармо.

— Та то ще дитина, — говорили они, — таке делікатне... де воно може спати на дворѣ?

— Саме тому, що делікатне, буде спати на дворѣ! — вѣдрубавъ Михасъ. — Язій зъ него буде шляхтичь, якъ бы не спавъ нѣколи пѣдъ голымъ небомъ?

— Але то ажъ за каналомъ... Бѣй ся Бога, ему може що злого привлечати ся...

— Говорите, якъ дѣти. Тамъ иде осьмеро людей нашихъ, будуть ще сусѣды, то вовкѣ его не зѣветь...

Не помогло нічого и Юзю выбравъ ся за каналь. Що днини мали имъ выслати їду наймичкою. Юзю бувъ радъ зъ того, бо ще не ночувавъ у поли, а малый Стефаню навѣтъ завидувавъ ему.

Выбрали ся пѣдъ нѣчь. Впрягли до воза конѣ, наклали грабель и що потреба. Другі конѣ вели парубки и гайда въ дорогу! Міхаліна, вихована въ дворѣ, хотѣла Юзеви дати цѣлу постѣль, та батько супротививъ ся тому. Ледви встромила до воза потай чоловіка малу подуцину, абы Юзя въ голову сѣно не грызало... Юзю скончивъ на вѣзъ и поїхали.

— А накрый ся добре бурмусомъ! — кричала въ слѣдъ за нимъ Міхаліна. Жаль їй було дитины.

— Знаешь, Міхаліно, чого я его пѣславъ? — мовивъ вѣдтакъ Михась до жѣнки. — Тобѣ вѣдай здає ся, що менѣ такъ дуже о такого робѣтника ходить... Отже по перше длятого, абы хлопецъ освоивъ ся зъ тымъ всѣмъ; по друге, щобы пильнувавъ, абы не дармували; по третє, абы стерѣгъ нашой працѣ. Тамтуды, знаешь, їдутъ люде кожного вѣвѣторка до Рудокъ на ярмарокъ. Якъ бы такъ мои люде стали продавати сѣно по обєремєови, то пѣйде цѣла фѣра...

— Але оно такє делікатне! — сѣдкала Міхаліна.

— То длятого нехай ся „гартує“... Тои делікатности пѣдъ периною не позбуде ся!

Тымчасомъ Юзю їхавъ у поле. Вже змеркло ся и вечеръ бувъ чудовый. На чистѣмъ небѣ искрили ся звѣзды, а на земли рай. Усюды ажъ пахло вѣдъ цвѣтѣвъ та скошеного сѣна. По-надъ Днѣстромъ розлягали ся тисячѣ голосѣвъ дивнихъ птахѣвъ... Та хто не знає Петрѣвичаной ночи? по що ей описувати? А хѣба чоловікѣт годенъ описати тую красу нашой землицѣ въ Петрѣвку?

Въ таєу погѣдну нѣчь годѣ бути сумнымъ и Юзю

бувъ веселый. Ёхали гостинцемъ повздовжь пышповецкого оболоня. Минули вже мѣсть „на струзѣ“ на побѣчнѣй рѣцѣ, минули цвинтарь зъ дрѣмучини вербами. Тутъ вѣдъ рана до ночи выпѣвуютъ птахи; за те въ ночи мертвецка тишина. Парубки познимали побожно шапки и стали хрестити ся. Старый наймитъ Сенько, що служивъ у Михаса вже пятнадцать лѣтъ, здоймивъ шапку и ставъ шепотати молитвы. Ёму вѣддавъ Михасъ сына пѣдъ опѣву.

— Юзую, здойми шапку и помоли ся вѣдо того мѣся. Осъ тутъ — говоривъ Сенько, показуючи бичною, — твого покойного дѣда Стефана жовнѣры вбили за громаду...

— Де? де? — спытавъ цѣкаво Юзѣо.

— Осъ тутъ, де бѣлѣе ся нѣбы рѣвъ... видишь?

— Виджу, виджу.

И Юзѣо здоймивъ и собѣ кашкетъ та й ставъ молити ся за душу дѣда, котрого не знавъ, а чувавъ тѣлько о его смерти.

— А ты, Сеню, тое тямить?

— О, дуже добре тямлю... Я тогдѣ малымъ хлопцемъ бувъ и отамъ на загородахъ за плотомъ стоявъ. Я всео добре бачивъ... чувъ, якъ кричали, потому показавъ ся зъ разу дымъ, вѣдтакъ огонь, а наконецъ почувъ я выстрѣлъ...

— Ану, розкажи менѣ, якъ то було, — пытавъ цѣкаво Юзѣо, пригортаючись до старого Сенька або Сеймона, бо то такожь бувъ шляхтичъ.

Сеньо налѣживъ собѣ люльку, выпересавъ огню, закуривъ и ставъ оповѣдати, беручи вѣдъ Юзѣа вѣжки, котрѣ ёму бувъ вѣддавъ, зази зъ люлькою зробивъ ладъ. Оповѣдавъ довго, всео зъ кѣнца.

Юзѣо слухавъ цѣкаво. Въ его хлопчѣй уявѣ пере-

бѣгали всѣ тѣ образы оденъ за другимъ якъ въ яеѣй чудовѣй панорамѣ. Вже вѣхали на мѣстѣ „на выгонѣ“, а Сенько не скѣпчивъ оповѣданя. Переѣхали „жидѣвску толочку“ и вѣхали по-пѣдъ греблю Диветрового канала. Сенько ставъ вѣдтавъ оповѣдати, якъ Юзѣвъ батько наставъ до двора за ржонцу. Юзѣо слухавъ, а далѣ здрѣмавъ ся. Схилевъ свою бѣяву голову на плече Сенька и державъ ся его цѣпко за руку. Вѣзъ тарахкотѣвъ по сухой дорозѣ середѣ нѣчной тишины. За возомъ чвалали парубки, ведучи по парѣ коней.

— Тпр-р! говъ! — заклинавъ Сенько повздержуючи конѣ.

Юзѣо прокинувъ ся и оглянувъ ся. Въ нѣчной темрявѣ бовдурѣли выеокѣй вербы по-надъ каналомъ, а далѣ густый лѣсъ верболозы.

Поставали й другѣ.

— Ану хлопцѣ! розложити огонь... Тутъ о бѣду не тяжко...

— О яку бѣду? — пытае Юзѣо.

— Часомъ вовѣь трафитъ ся... Тутъ, въ тыхъ корчахъ, тамъ о! нѣколи не переводять ся.

Юзѣви стало лачно и вѣнъ затрясъ ся всѣмъ тѣломъ.

— Ты боишь ся, Юзюю? Не бѣй ся! Они людей лѣтомъ не чѣпають, а лошаата нашѣ лишили ся дома, то нема чога бояти ся.

Тымчасомъ другѣ парубки здѣймили зъ воза вѣльеа полѣвъ дерева, що привезли зъ дому; здѣймили вѣхоть соломы и стали вресати огонь. Посыпались искры зъ кресила, загорѣлась губка, котру парубокъ завинувъ у вѣхоть сѣна, и ставъ роздувати та вымахувати вѣхтемъ по воздухѣ. Вѣхоть палахнувъ яснымъ полумѣнемъ. Приложили ще соломы и поклали дрова. Усе те выглядало середѣ темной ночи дуже гарно. Юзѣви стало веселѣйше

при горячѣй ватрѣ. За той часъ другі парубки попутали воней и пустили на скошену недавно траву, що росла таки въ очахъ, и поприходили до огня. Принесли зъ найблизшой копицѣ сѣна и стали стелити на вѣчлѣгъ.

— Слушайте хлопцѣ! треба магись на острозѣ. Будете въ ночи мѣняти ся... Насампередъ ты, Иване, до пѣвночи, а ты, Федьку, вѣдтаеъ до рана... Кладись, Юзуню, спати!

Юзѣо поклавъ ся въ сѣно такъ, що тѣломъ цѣлымъ звернений бувъ до ватры. На дворѣ трохи похолоднѣло. Стала насѣдати густо роса, а тутъ такъ любо, такъ тепленько, огонь такъ гарно горить и прискае искрами по зеленѣй травѣ. Мудрї конѣ не вѣдходять далеко вѣдъ огню и хрупають травцю. Зъ-далека вѣдзывает ся диркачь, перепелица, а деколи заскиглитъ середъ ночи тужливо чайка въ наддѣвстрѣяньскихъ мочарахъ. По дуплавыхъ вербахъ перекликають ся совы...

Сеньо поклавъ ся заразъ коло Юзя зъ другого боку.

— Теперъ ты, Юзуню, безпечный. Зъ одного боку огонь, зъ другого я. Якъ приде вовекъ, то насампередъ зѣсть мене...

— А чи вовекъ на-правду на людей видае ся? — спытавъ Юзѣо, почуваючи ся вже безпечнѣйшимъ.

— Лѣтомъ нѣ, бо мае що ѣсти, але зимою, особливо якъ вовки ходять „тѣчню“, не дай Боже зъ ними стрѣнути ся...

— А що вовекъ лѣтомъ ѣсть?

— Що? Заяцѣ, перепелицѣ та куропатвы зъ гнѣздъ выбирае, лошатко, якъ де трафять ся, безрогу... Та й лѣтомъ ходитъ вовекъ самѣтно, то й легче выживити ся...

— А зимою?

— Зимою богато ихъ ходитъ... А ось тутъ не далеко зъ-вѣдси йшовъ шандаръ въ зимѣ зъ Выбулова, то

якъ ёго вовки напали, то на другій день знайшли люде лишь чоботы зъ вѣдгрызеными ногами..

— А іверъ и шабля?

— Та вже жъ, що івера й шаблѣ вовкѣ не зъѣвъ.

— А шандаръ не боронивъ ся?..

— Та чому нѣ! боронивъ ся... одного застрѣливъ, одного проколовъ баінетомъ, двохъ шаблею зарубавъ, а таки ёго зъѣли.

Юзю пригорнувъ ся ближе до Сеня.

— Ану розкажуй ще де-що за вовкѣвъ...

Другі парубки курили люльку лежачи въ мягкомъ сѣнѣ.

— О тѣмъ бы богато розказувати, — мовивъ Сень. — Отъ разъ иде оденъ чоловікъ лѣсомъ, а тутъ надбѣгае тѣчня. Видить бѣдняка, що вѣвуды сховати ся, и гадае, най буде воля Божа! що має бути, тоє мене не миве. А стояла фігура при дорозѣ. Вѣнъ клякнувъ коло той фігуры и молитъ ся до святого Николая. А святой Николай є панъ надъ вовками.. такъ ему вже Богъ давъ. Молитъ ся той чоловікъ, молитъ, обѣцявъ наняти „нафистъ“ та й молитъ ся.. Ну и прийшли вовки... було ихъ десять ци кѣлько, хто тамъ знае? Насампередъ прийшла вовчиця, обнюхала того чоловіка, обнюхала и пѣйшла. Такъ зрѣвѣвъ кождый вовкѣ и пѣйшли далѣ. Той чоловікъ оглядае ся, а вовки вже ого! Слава-жъ Тобѣ Господи та й тобѣ святой отче Николаю!.. Хоче вставати, а вѣнъ цѣлкомъ примерзъ до землѣ и ноги ему задубѣли. А якъ прийшовъ до села, то пси такіи пѣднесли галасъ, що страхъ! Песъ далеко вовка зачуе. И на другій день той чоловікъ посивѣвъ якъ молоко, такъ настрашивъ ся.

— А моя баба розказувала — обзывае ся котрыйсь парубокъ, — що оденъ такой вовкѣ бувъ, що середъ лѣта

въ день приходивъ у село и бравъ, що ему подобало ся, чи свиню чи теля, то господарѣ выносили ему чергою що дивны бохонецъ хлѣба, абы шкоды не робивъ.

— Е, то бувъ певно вовкулака — замѣтивъ другій.

— А що то е вовкулака? — спытавъ Юзьо зацѣ-
кавленый.

— Вовкулака то, духъ святый при васъ, най ся пречъ каже, е такій вовкъ, що бувъ перше чоловѣкомъ, а вѣдтакъ у вовка перекинувъ ся...

— Якъ такъ можна?

— Чому не можна? То або Богъ ему за грѣхи такъ дасть, або его хто зачаруе та прокляне, або таки зъ вовкулакѣвъ походить... его дѣдъ бувъ вовкулакомъ, его отецъ та й вѣнъ е. Такі то часомъ перекидуютъ ся знову въ людей и такъ якъ люде всео роблять и до церкви ходять, а потому, якъ на него той часъ зайде, то махне въ лѣсъ и не вертае ся колька недѣль...

— А що-жь вѣнъ робить, якъ стане зновъ чоло-
вѣкомъ?

— Нѣчого не робить... и мало говорить — сказавъ Максимъ. — Моя баба розказувала, що до нашего села такій оденъ заходивъ...

— Не брешы, не брешы Максиме! — обзывае ся
Сеньо.

— Якъ я брешу! Тажъ бѣгме! моя баба сама бо-
жила ся, ну, а старі люде правду говорить... Баба була тогдѣ ще малою дѣвчиною. То разъ пришовъ якійсь зайшлый чоловѣкъ до нашей хаты, такій обдертый, гѣршь дѣда. Нѣчого не сказавъ, анѣ слова, анѣ добрый день... А бабина мама тогдѣ спекла свѣжій хлѣбъ и поклала на лавѣ, знаете... А той чоловѣкъ пришовъ та й нѣчого не кажучи зачинае здирати шибѣрки зъ того хлѣба. А зъ свѣжого хлѣба, знаете, шибѣрка легко здирае ся... Здирае

вѣнъ и вѣсть, такъ ино лыкае... Бабина мама стоить коло печи та йно хрестить ся и молитвы шепче, а баба, звычайно, молоде, дурне, каже до того чоловіка: „а на що ты такъ хлѣбъ святой паскудишь?! хто то буде потому вѣсти?“ А той вамъ якъ блысне на бабу очима, нѣбѣм угликами, та якъ не кланцне зубами, то мою бабу ажъ заморозило, не може зъ мѣсяца кинутись... Тогдѣ мама бабина каже до того чоловіка: „ну, ну, нѣчого, вѣжь... вона ще дурна...“ И заразъ ея хватила, завела до коморы и заперла. А потому, якъ той уже пѣйшовъ, то мама каже до бабы: „Бѣй ся Бога, що ты зробила? тажъ вѣнъ мѣгъ тебе роздерта... та то вовчулака!“ И якъ було вамъ осьмеро хлѣба, то збъ всѣхъ шкѣреи поздиравъ, лише мякушку лишивъ... Розумѣе ся, того хлѣба нѣхто не хотѣвъ вѣсти... роздали дѣдамъ.

— Оно то мусить бути правда, — обзываетъ ся другій. — Менѣ зновъ розповѣдавъ дѣдо небѣщикъ таке за вовчулаковъ: Въ одному селѣ була дѣвча-одиначка, богатъка, и такъ вередувала парубками, що за жадного не хотѣла йти. А бувъ оденъ дуже гарный парубокъ и дуже въ неи влюбивъ ся. Она показувала такожь, що его любить, ну, та й вѣнъ такъ влюбивъ ся, що житя ему нема? Шле до неи сватѣвъ; вона: добре! Лагодять весѣле; вона нѣчого, все робить якъ треба. Пришла вже пѣдъ цереву, вже до шлюбу, вже все геть готове... Выходить пѣнъ та й пытае, якъ звычайно: „маешъ добру, непримушену волю“... насампередъ его. Вѣнъ такій радый, що душѣ въ собѣ не чуе, та й каже: „маю“... Пытають вѣдтакъ ея, а они, кажу вамъ, якъ зарегоче ся! каже: „а де-жь бы я за такого дурня йшла? пекъ ему!“ и плюнула на него. Людей се дуже обѣйшло, а она собѣ нѣчого, взялась по-пѣдъ боки и каже: „грайте музики! ведѣть мене, бо я собѣ такъ зажартувала“... А той па-

рубковъ, стоить нѣ въ свѣхъ нѣ въ тыхъ та й каже: „Бо-дай зъ тобою вовкулака оженивъ ся!“ Такъ еи заклывъ, а самъ пѣйшовъ свѣтами. Та якось въ рѣкъ по тѣмъ привѣждае, знаете, до той дѣвчины такій файный чоловѣкъ, молодой, та й каже, що буде еи сватати. Батько еи поѣхавъ на обзорны, ну, всео ладно, господарь разъ!... та й зробили весѣла. Ну, по весѣлю, поѣхала она зъ чоловѣкомъ до него, десь на пяте село чи щось. Жиють собѣ файно ажъ любо. Та пѣйшли вони разъ пѣдъ лѣсъ сѣно грабати. Грабають. Вѣнъ такій сумный якъ хмара. Ажъ наразъ кинувъ граблѣ, кинувъ капелюхъ и полетѣвъ у лѣсъ. Жѣнцѣ се байдуже: пѣйшовъ та пѣйшовъ... Нема чоловѣка, нема... Ажъ тутъ выбѣгае зъ лѣса вовчико, такій вамъ якъ телиця, та просто до той молодцѣ! Вона була вѣдважна та й до него зъ граблями: „а цу-пу! тю-гу! тю-гу!“ Вовкъ еи зубами за спѣдницю, ажъ выдеръ кавалокъ, она его граблями по головѣ, по головѣ, ажъ посока зъ него полила ся... Тогдѣ вовкъ гецъ до лѣса!... Молодця гребе дальше. Ажъ тутъ выходить еи чоловѣкъ зъ лѣса, та такій, чуєте, марный, подрапаный, зъ головы кровь тече... „Та що тобѣ, Иване [чи якъ тамъ], стало ся?“ — „Нѣчого“ каже „я хотѣвъ напяти ся зъ потѣчка воды, прилягъ до землѣ, та рука менѣ поховзла ся и я такъ головою до камня вдаривъ.“ — „Нещасте“ каже жѣнка и завивае ему рану на головѣ „а тутъ“ каже „якъ ты пѣйшовъ, якійсь вовчико выбѣгъ зъ лѣса, то ледви обѣгнала ся граблями.“ А вѣнъ, чуєте, такъ люто блиснувъ очима, що страхъ!... ино вона того не видѣла... Посѣдали они полуднувати; вѣнъ все зъ завязаною головою. Потѣмъ вѣнъ поклавъ ся спати та й якось роззявивъ рота, якъ то деякѣ люде роблять. Молодця глицъ! а ему за зубами сторчить кусникъ рубця зъ еи спѣдницѣ... Вона заразъ пѣзнала, що еи чо-

ловѣкъ вовкулака, и нагадала собѣ, якъ тамтой еи про-
елявѣ... Встала по тиховѣи та й втеки що-силы! Надъ
вечеромъ забѣгла до дому, до свого батька, ледви жива.
За еблѣа днѣвъ приѣхавъ за нею чоловікъ. Що нѣ
просивъ, що нѣ благовъ.. „Не буду“ каже „жити зъ то-
бою та й не буду! я вѣдпала ся за парубка, а не за
вовкулаку..“ А вѣнъ, чуєте, якъ почувъ то слово, то
выбѣгъ якъ скажений зъ хаты, перекинувъ ся у вовка
и махнувъ до лѣса... Лышивъ и конѣ и вѣзъ та й уже
ббльше не вертавъ ся. А она остала ся, отъ, якъ то ка-
жуть, нѣ дѣвця нѣ молодеця..

— А по чѣмъ же такого вовкулаку пѣзнати?

— Вѣнъ такій самый якъ бы й вовкъ, лише що
ббольшій и дуже напастливый... чого-будь не настра-
шить ся...

— Буде, того, буде! — оббзавъ ся Сеньо, вытра-
саючи попѣлъ зъ погаслой люльки, — пора вже спати...
далъ вже пѣвнѣчь.

Справдѣ, „косарѣ“ показували вже на пѣвнѣчь. Ще
де-де перекликались нѣчнѣ птицѣ.

Юзьо, лежачи горѣлицѣ, дививъ ся прямо въ небо,
дививъ ся на тѣ безчисленнѣ зѣрки, що блыщали на небѣ
и миготѣли. А далъ загнувъ очи и ставъ засыпцляти.
Парубки вже хропѣли, чути ще було хрупае коней, що
ведалеко пасли ся, а далъ все стихало въ его ухахъ,
поки не заснувъ твердо.

Якъ ино стал свитати, Сеньо побудивъ усѣхъ. И
Юзьо отворивъ очи. Огонь погасъ и зѣрки на небѣ пога-
сли. Лише равѣшна зѣрница выѣшла на зустрѣчь сонцю
и всмѣхала ся та моргала на „добрый день“. И птицѣ
стали проквдати ся. На всходѣ червонѣло ся небо. Конѣ
напасли ся черезъ нѣчь добре и дрѣмали; однѣ лежали,

другі стояли зъ зажмуреными очима, зъ позвѣшуваными въ-низъ головами.

Парубки стали шептати молитвы и пѣшли до Днѣстрового каналу вмывати ся. И Юзю пѣшовъ слѣдомъ за другими. Перейшовъ вышеку греблю, перейшовъ стежку мѣжь корчами и, предержуючись верболосы, спускавъ ся до воды. Каналомъ плыла спокѣйна и така чиста вода, що всѣ камѣнчики, всѣ рыбки полѣчашь, и жовтый пѣсокъ видно. Тутъ бувъ брѣдъ. Юзю здоймивъ шапку, стягнувъ чоботы и полѣзъ въ рѣку. Холодна водаця отверезила его и прогнала соннѣсть. Парубокъ подавъ ему кусникъ полотна втерти лице.

— Не затыгай, Юзуню, чоботѣвъ, бо буде въ день горячо... босому лѣпше.

За той часъ розпалили огонь.

Михасеве сѣно було вже въ копцяхъ. Треба було его зъ-за погоды стягнути въ купу и зложити въ стирту. Цѣкаве то стягане копиць и Юзю мавъ теперъ той штуки навчити ся.

Позапрягали конѣ по парѣ до передной штельваги вѣдъ плуга. За ен колѣсце середне привязаный бувъ довгий мотузъ серединою. На однѣмъ вѣнци була деревяна ключка, на другѣмъ мотузъ звязаный въ кульку. Такою парюю коней пѣдѣздило ся пѣдъ копицю сѣна. Обома вѣяцами мотуза ебязувало ся сподомъ копицю. Ключка деревяна захоплювала за кульку. Вѣдтакъ погоничъ драпавъ ся на копицю и пѣдганявъ коней. Конѣ, рупивши разъ копицю, тягнули ен ажъ до того мѣсця, де мала станути старта. Цѣла штука въ тѣмъ, щобы копицю перевязати въ добрѣмъ мѣсци, бо инакше конѣ стягнули мотузомъ половину копиць зъ верху, решта остала ся, а и той вершокъ розтрясъ ся. Таке сѣно треба було вѣдтакъ привезти возомъ. Але така работа можлива лишъ

на ровныхъ надднѣстряньскихъ левадахъ, и то лишь тамъ, де нема авѣ купноеъ, авѣ кретовиня.

Юзеви така робота подобала ся. Заложили мотузъ и ѣдешь якъ птакъ, легонько, наче бѣ саньми по снѣгу. Лише вертати пѣшки боеому по скошенѣмъ бадылю нѣяково, бо въ ноги коле. Та годѣ инакше; въ чоботахъ того бы не було, але зновъ убутому годѣ выдрапати ся на копицю.

При такѣй работѣ Юзѣо и не стямивъ ся, якъ сонце зѣйшло высоко и стало тави добре припѣкати. Наймитъ вывѣзъ на кони обѣдъ. Для Юзѣа зладила Михалина обѣдъ окремо. Пообѣдавши, зновъ до работы. Копиць тавихъ настягали вже чимало. Стали складати въ стирту пбсла розмѣру, якій подавъ Сеньо.

Робота трѣвала два днѣ. Юзѣо за той часъ, розумѣсь, не бувъ дома, не видѣвъ нѣ тата нѣ мамы. На дворѣ було ему добре спати; въ полудне збирали наймиты сухе бадыля и рѣща надъ водою, абы було чимъ пѣдъ нѣчь запалити. Що вечера розказувавъ хтось якусь цѣяву казку, ажъ любо було слухати, хотъ страшно.

Заразъ другой noci прийшовъ жданыи та непрошый гѣсть. Зѣявивъ ся вовкѣ. Конѣ стали страшенно форкати и збили ся въ купу. Сторожный наймитъ побудивъ другихъ и ставъ показувати на двѣ блищачѣ точки, що рушали ся по-пѣдъ верболозовый лѣсь.

— Що то таке? — пытае Юзѣо збудивши ся.

— Нѣчого... онъ, диви, за каменемъ ему вечера, за моремъ обѣдъ... то вовкѣ. Та не бѣй ся! вѣнъ до огню не придетъ.

Юзеви стало страшно. Вѣнъ поглянувъ у той бѣкъ и не видѣвъ нѣчого бѣльше кромѣ двоухъ блищачихъ очей. Конѣ стали приближатись до огню. Оденъ наймитъ

запаливъ вѣхоть соломы и вымахуючи нимъ у воздуху кричавъ зъ цѣлой силы „тю-гу!“ Але вовекъ нѣчого собѣ зъ того не робивъ, посидѣвъ на мѣсци трохи, наче бѣ хотѣвъ показати, що не боить ся, вѣдтакъ пѣйшовъ у верболозы.

— А може то вовеулака? — пытае Юзю.

— Але во! тутъ вовеулаковъ нема...

Другого дня Сеньо наганявъ до работы страхъ! Розглядавъ ся по небѣ и крутивъ головою. Надъ вечеромъ взялась така хмара комарѣвъ, що лѣзли до очей, до носа, до рота. Конѣ обганяли ся що-мога хвостомъ, ногами, вымахували головами, обтирали ся оденъ о другого, але не здужали обѣгнати хмары кровопійцѣвъ, що саме сѣдали тамъ, де не можна було нѣчимъ обѣгнати ся. Конѣ дуже нечоконли ся. Треба було застановити роботу скорше нѣжъ звычайно. Наймиты наклали сѣна въ довгу лаву, на верху повелали гнилого лепѣху и запалили. Не було зъ того поломѣни, лише страшный бѣлый якъ облаки дымъ. Дымъ не йшовъ у гору, а стеливъ ся низомъ. Пѣдъ той дымъ пѣдбѣйшли заравъ конѣ. Вони скубали траву та держали головы при земли и такъ могли дыхати, хочъ стояли цѣлѣ въ дымѣ. Такимъ способомъ були безпечнѣ вѣдъ комарѣвъ. Юзю сидѣвъ тежъ при тѣй ватрѣ, бо и его комарѣ страхъ скусали. Наймиты за той часъ складали сѣно въ стирту.

Сеньо заповѣдавъ на завтра дощъ. Але небо якое на дощъ не показувало. Рано збѣйшло ясне сонце, якъ все, и небо було чисте, нѣ одной хмарен... Доперва коло полудня показались де-де на небѣ хмарнѣ облаки. Вони алѣтали ся въ одно мѣсце, мовъ гайвороне на жирѣ, вѣдтакъ розходили ся, бѣльшали, засланяючи собою синѣ небо. Сонце сховало ся за облаки и счинивъ ся вѣтеръ. То була лишь передна сторожа той великой синьои

хмары, що выеунулась вѣдъ пѣвночи и що-разъ бѣльше залягала небо чорною поволокою. Се були вѣстуны бурѣ. Тую чорну хмару гнавъ сильный вѣтеръ. Хмара показувалась берегами багряною, сонце кѣлька разѣвъ выглянуло зъ-за облакѣвъ и освѣтило ея.

— Хлопцѣ! звивайтесь, бо вся наша робота пропала! — кричавъ Сеньо стоячи на высокой стиртѣ зъ вилами въ руцѣ, мовъ той мітичный Тритонъ. — Завершувати, решту лишити... Крути перевесла!...

Два наймиты крутили вправно довгѣ перевесла зъ сѣна. Робота ажъ миготѣла въ рукахъ, тавъ кожде спѣшило ся. Навѣтъ Юзьо хопивъ граблѣ и ставъ заграбувати розтрясене сѣно. Заки хмара дѣйшла до половины неба, стирта була завершена и подротована на всѣ боки мѣцными перевеслами. У воздухѣ влекотѣло якъ у великаньскѣмъ кѣлтѣ, показували ся ряси блискавки, збрвавъ ся страшный вихоръ. Сеньо перебѣгъ еще разъ вздовжь стирты и ставъ хутко спускаться на землю. А сонце наче бѣ кепкувало собѣ зъ цѣлого свѣта, бо кѣлько разѣвъ показало ся зъ-за облакѣвъ, то жарило страшенно, наче бѣ хотѣло сказати: „Не бѣйте ся, люде, я не позволю васъ заморозити пѣвночному вѣтрови...“ А той вѣтеръ насѣвъ ся на землю цѣлою силою. Въ его пѣдувѣ немовъ чути було грѣзный голосъ: „Вы тѣшите ся своею роботою, що ея покѣичили, заки я прийшовъ зъ-за моря? Отожь я вамъ покажу, що даремна ваша вѣха, бо я все розмету, рознесу свѣтами!...“ И выючи кинувъ ся на сѣно, хопивъ за одну незложеву ще коницю, здеръ зъ нея вершокъ, закрутивъ нимъ млынця и повинувъ. Вѣдтакъ ставъ рвати сѣно цѣлыми оберемками, а розкидавши нимъ далеко, зновъ вернувъ ся до вершка и покотивъ его опередъ себе до Дафѣстра. Вѣдтакъ кинувъ ся на другу коницю, але она пригорнулась до стирты, якъ

дитина до матери... „А ты, стара, гадаешь еи оборонити?“ заревѣвъ люто вихорѣ. „Пожди, ѡ тобѣ таке буде, рознесу тебе на шматки...“ И кивувъ ся скажею на стирту. Шарнавъ еи, грызѣ, пѣдкыдавъ, але не зрушивъ. Зѣ одного боку лѣше пѣддерѣ вѣлькѣ клаптѣвъ сѣна наче-бѣ хустку на головѣ молодицѣ. Але пѣддертѣ клаптѣ зновѣ прилягли немовъ приляпли до стирты. Сильнѣй пересла придержували вершокѣ стирты и змаганя вихру були даремнѣй. Вѣдтакѣ вихорѣ, забираючи клаптѣ сѣна, пѣгнавъ до Дѣвстра, гнучи до землѣ верболозы, ломлячи старѣй вербы.

Пѣтъма залагла землю. Усѣ налякались.

— Ховай ся пѣдѣ стирту! — кричавъ Сеньо. — Де Юзѣо?

Юзѣо не звавъ, щѣ зѣ собою робити, такѣ налякавъ ся. Зимнѣй вихорѣ продувавъ до кости спочене тѣло и валивъ зѣ вѣгѣ. Сеньо прибѣгѣ до Юзѣа, хопивъ его за руку и дрожачого вѣдѣ страху и зимна заѣвъ пѣдѣ стирту за вѣтерѣ. Самѣ присѣвъ бѣля него. Другѣй наймиты поховали ся те жѣ, де хто вѣгѣ. Тутѣ було затвшно. Сюды скрылось и вѣлькоро коней; прочѣй почвалали у верболозы и поховались въ гущавину. Наибѣльше лютувавъ вихорѣ надѣ ватрою. Вона пѣдѣ сильнымѣ его пѣдувомѣ западала яснымѣ поломѣнемѣ, дармѣа щѣ шуварѣ бувъ гнилѣй и вохнѣй. Вихорѣ вѣ-мѣть высушивъ его, и те, щѣ не спопелѣло, забравъ зѣ собою, вернувъ ся ще разѣ, заврутивъ недогарками и понѣсь геть, и понѣлъ розвѣ-явъ по свѣту... Ударивъ першѣй грѣмѣ. Закаляло ся небо ослѣпляющимѣ поломѣнемѣ. Затарахкотѣло и трѣснуло такѣ, щѣ земля задрожала, а голосѣ розходивъ ся далеко-далеко вѣдбываючи ся о високу греблю могучимѣ вѣдгомомѣ. „Святѣ, святѣ, святѣ!“ хрестялись наймиты, нахилиючи головы. Каждый хотѣвъ спытати: „не

знавъ, де такъ? — але боявъ ся отворити рота, абы не розсердити святого Ілію.. Грѣмъ бивъ за громомъ, путивъ ся грубый дощъ, та такъ густый, що дивлячись на него здавало ся, що хтось грубыми шнурками позвязувавъ густо небо зъ землею. Люде, поховавши ся де хто мѣгъ пѣдъ сѣно, шептали молитвы. Конѣ тѣ, що лишлись пѣдъ стиртою, збили ся въ купу и повѣшували головы...

Але така буря не довго тревает; якъ не знати зъ вѣдки взялась, такъ не знати куды подѣлась. Гряхѣтъ громѣвъ шо-разъ дальше вѣддалявъ ся, вихру не стало, а дощъ усе рѣдшавъ. Ще по кѣлька крапель капнуло на мокру землю, здоганяючи товаришокъ, якъ та купка овецъ, що вѣдстала вѣдъ стада... Теперъ показало ся сонце, выглянуло зъ-за хмары и засмѣяло ся якось скривлене иронічно, наче-бъ казало до людей: „Нарѣкаете на мене неравъ, що я за дуже грѣю, а таки зле бы вамъ було безъ мене... правда?“ Подувъ легенькій вѣтерець: „Не бѣйте ся, люде добрі, я не такій страшный якъ той мѣй скаженный братъ, що тутъ лютувавъ.. я саме хочу направити те, що вѣнъ напсувавъ“ — и дуючи приязно, оеушувавъ каплѣ воды, що блящали на травѣ до сонця мовъ жемчуги.

Наймнты повилазили зъ своихъ сховѣбѣвъ.

— А то буря разъ, бодай ся прочъ казало! То певно когось понесло...

— Якъ то понесло? — пытае Юзьо, що саме вѣлѣзъ изъ дѣры и тѣшивъ ся, що бѣда минула.

— Якъ понесло?... То в такій знахорѣ, чарѣвники шо якъ хоче кого спровадити, хочъ-бы и зъ-за моря, то заразъ спровадити. Треба ему лишъ дати трохи волося зъ того чоловіка, а вѣнъ поворожить, поворожить...

— Не ворожи но ты, а подивись за кѣньми, чи всѣ е...

Парубокъ кинувъ ся до коней. Бракувало трое. Двохъ пѣйшло у верболозы за кѣньми, прочі стали розвидати сѣно, що не було ще въ стирту зложено, абы проехло на сонци. Стирта стояла не рушена. Сеньо тѣшивъ ся зъ того.

Юзю дуже бувъ цѣкавый дослухатись, якъ то можна ворожбою чоловѣка черезъ море перенести... Доперва якъ повѣднали роботу, Максимъ мусѣвъ доведнучити своего оповѣданя и такъ розказувавъ :

— Ворожить вѣнъ.. тоє волося варить въ якѣмь зѣлю та й на огонь кидаетъ зѣле... То якъ хоче, абы того чоловѣка донесло живымъ, то варить поволи, а якъ нѣ, то того кляваного такъ хопить и такъ скоро несе, такъ розбиваетъ, що донесе его мертвымъ... Разъ прийшло двохъ подорожныхъ и впресли ся на нѣчь до хаты, до одной молодицѣ. А вона чарѣвница була, ажъ чоловѣкъ вѣдъ неи свѣтами втѣвѣ. Переночували тѣ подорожнѣ, а молодица запалила огонь на припѣчку и приставила якесь горнятко. А то бувъ тато зъ сыномъ — мандрували кудысь. Старый чоловѣкъ, бувалый, дивить ся, а та молодица все щось шепче, все щось до горнятка докидае... все шепче... Заразъ догадавъ ся. Молодица до сѣней, а вѣнъ пѣдъ дверѣ и дивить ся. А вона вамъ взяла скопецъ, присѣла пѣдъ терлицю, завѣсила на ню якусь шмату и циркае вамъ якъ корову. Старый нѣчого, лишь лѣгъ зновъ на свое мѣсце и лежить. Ажъ слухаетъ, а горнятко зачинае кипѣти помалу та й все шепоче таеъ позволеньки: „Пе...тре! Пе...тре! Пе...тре!“ А старый каже до сына: „Ану, Иване [чи якъ тамъ], присунь до огню горня... побачишь, що зъ того буде.“ Сынъ присувувъ та ще угликами обгорнувъ. А воно вамъ зачинае вже

добре впи́ти та кличе шо-разъ хутше: „Петре! Петре!“ а далѣ „Петре...тре...тре...тре!“ Якъ вамъ ся счиньтѣ вихоръ, якъ не жбухне тымъ еликавымъ Петромъ у дверѣ, ажъ на смерть его забило. А тогдѣ молодця якъ не зайойкае, та зъ мѣтлюю до хаты! Подорожнѣ ледви вѣдхрестили ся та зъ душею втекли...

— Бодай ты тавъ зъ носомъ бувъ, якъ то правда!
— каже Сеню.

— Чому неправда? ото разъ! А мѣй дѣдо разъ оравъ у поли. Надбѣшла така чорна хмара, якъ нѣчь. Вѣнъ дивять ся, а вѣ хмарѣ чоловікъ летить... А мѣй дѣдъ тогдѣ полуднувавъ, та й якъ державъ нѣжь у руцѣ, зачавъ запыхати его вѣ землю, але дуже поволеньки. Втыкае вѣнъ той нѣжь вѣ землю, а той чоловікъ шо-разъ нивше й нивше, та якъ нѣжь улѣвъ по самѣ черенки, той чоловікъ гоць на землю! Посидѣвъ трохи, зѣвъ кусникъ хлѣба, а далѣ каже: „Пусти мене, чоловіче добрый, бо така мене вудьга бере, шо трохи не згивну... менѣ одна дѣвка такъ зробила, шо я ей пожинувъ, даржѣ, шо вѣ десяте царство пѣйшовъ..“ И дѣдъ ставъ поволеньки вытягати нѣжь, а той чоловікъ усе вѣ гору та й вѣ гору и полетѣвъ зъ хмарою...

— Де ты, Максиме, навчывъ ся такъ гладко брехати?

— Та явѣ я брешу? Той нѣжь ще мѣй батько мавъ, поки ему не вкрали вѣ Самборѣ на торзѣ.

А тымчасомъ сонце жарило и пресушувало тонко розстелене сѣно. Надъ вечеромъ згромадили его и зложили вѣ одну велику копицю. Парубки привели коней, шо забѣгли ажъ до Выбулова, и стали ладитись до дому.

Міхалина страхъ яка була несупокѣйна о хлопця пѣдчасъ тов бурѣ. Михасъ не мѣгъ ей успокоити.

— Не бѣй ся! — говоривъ вѣвъ жѣнцѣ. — Сеньо не дасть ему загнунти...

Тожъ Михаліна страхъ утѣшила ся, коли Юзю вернувъ. Выбѣгла до него ажъ до воза и стала цѣлувати та пестити.

— А що, Юзуню, дуже налякавъ ся? а здоровый ты?

— Нѣчого менѣ, мамо, не стало ся.. я й не змогъ, трохи лѣшь ноги покалѣчивъ вѣдъ бадыля...

Михаліна намастила сынови посѣданій та покалѣченій ноги несолевымъ масломъ и уклала его спати.

— Зле робышь, Михаліно, що хлопця такъ розпещуешь, — сказыавъ до неи Михаеъ. — Трохи вывѣтрѣвъ зъ двѣрекого воздуха, а ты зновъ усе пещуешь...

XII.

Юзю, веденый твердою рукою батька, привыкъ згодомъ до всего. Навчивъ ся господарской работы, о скѣлько она вѣдповѣдала до его вѣку, набравъ у всему вправы, привыкъ до холоду й спеки и освоивъ ся зъ цѣлымъ окруженемъ домашнымъ. Знавъ ся зъ челядію, влюбивъ ся въ казки, котрѣ они ему розказували, и було ему добре.

До одного лишь Юзю не мѣгъ вложить ся: зъ шляхотскими своими ровесниками не мѣгъ якъсь освоитись и жити зъ другѣ. Могло се выйти зъ того, що до Закутя, до того шляхотского гнѣзда, було далеко, а може ще давній его спомины дворацкѣ не давали ему наломати себе до того простого житя, якимъ жили зау-тянскѣ хлопцѣ шляхотскѣ. А здаеть ся одно й друге

склало ся на те, що Юзю выроставъ осторонь вѣдъ своихъ ровесникѣвъ. Та ще его мама, выхована въ тѣмъ самѣмъ гнѣвѣ, що й вѣнъ, заступала ему а бодай нагадувала колишние минуле — и тое ему выстатчало. Юзю вдоволявъ ся своими поломачыми играшками, а на одного товариша своего выбравъ молодшого Стефана. Стефаню видѣвъ въ своѣмъ братчику высшего чловѣка и вѣ всѣмъ слухавъ его. Юзеви було зъ тымъ выгѣдно, бо не натрафлявъ въ своѣмъ товаришу забавы нѣякого опору.

Треба признати, що поведене Михася супротивъ сына було умѣле и тактовне. Михась не забудъ на те, що Юзю стане колисъ богатымъ хлѣборобомъ-шляхтичемъ, не буде потребувати тяжкой работы робити, але повиненъ на всѣмъ розумѣтись, а въ потребѣ вмѣти таки самому зробити. Тому-то Михась заставлявъ Юзя придивляти ся пильно до всего, усе называти по властивѣмъ имени. Юзю мѣгъ бавити ся у вѣльный часъ, якъ ему було до вподобы, але мусѣвъ рано вставати, наглядати, щѣ робить ся въ стайни, на гумнѣ, якъ молотить ся, пильнувати, абы худоба мала на часъ ѣсти, абы молотѣльники добре выбивали колоски и не полишали зерна, абы не розтрясали сѣна, абы всюды бувъ порядокъ. Юзю пѣдъ наглядомъ батька вѣвъ господарскѣ записки всѣхъ приходѣвъ и выдатеѣвъ, вѣвъ метрику телятъ, лошатъ и безрогъ, реестръ слугъ, и таке инше, такъ що каждой хвилѣ мѣгъ знайти, чого було треба. Юзю любивъ маму дуже, батька тежь. зѣ слугами поводивъ ся по дружному и всѣ були бы за нимъ у огонь пѣйшли. Решты вчывъ ся Юзю зъ власной охоты. Знавъ кожду рѣчь назвати по имени, знавъ си назначене господарске. Самъ пробовавъ усьо робити. Навчивъ ся и цѣпомъ бити, зъ чого молотѣльники були дуже радѣ, бо за той часъ, якъ Юзю

дѣломъ бававъ ся, они могли собѣ спочити. Не зразивъ ся хлопецъ тымъ, що першого разу трѣснувъ себе по чолѣ, ажъ ему гуля выступила и мама прикладала зимной воды. А вже найцѣквѣйшій бувъ Юзьо до коней. Вони тежъ знали его добре, бо неоденъ шматовъ хлѣба, неодну жменю пшеницѣ чи жита зѣбли зъ его рукъ. Коли Юзьо показавъ ся въ стайни, всѣ ирзали до него и натягали свои гарнѣ головы, дивились разумными очима, наче-бъ хотѣли спытати ся: „ану, покажи, що маєшь пѣдъ полою?“ Особливе малѣ лошата любили Юзя и бѣгали за нимъ якъ песики, ажъ до хаты за нимъ заходили, зъ чого Юзьо и Стефаньо страхъ тѣшили ся, а Михась ино усмѣхавъ ся пѣдъ вусомъ. Лошата вважали Юзя любовь своимъ ровесникомъ... Юзьо заходивъ संबѣдно мѣжь конѣ и жадне на него й не захмурилось. Старѣ кобылы позволяли ему бавитись зъ маленькими лошатами, та коли яке пручалось и вырывало ся ему зъ рукъ, то заразъ стара щось до него заврзала, наче-бъ хотѣла сказати: „то нашъ Юзьо... вѣнъ тобѣ нѣчого злого не зробить“... Бувало зимою замкнуть парубки браму и пустять коней на обору. Усе тутъ скаче попѣддиравши хвосты и не дасть ся нѣкому взяти въ руки; одного Юзя слушають и бѣжать за его голосомъ. Щобы конѣ не застоювались, проганяли ихъ зимою до Днѣстра пойти. Юзьо не поминувъ нѣколи такой нагоды. Для него сѣдлали коня и вѣнъ фхавъ зъ парубками — та не выдержавъ, абы не погерцювати на кони по широкихъ оболоняхъ. Ему товаришувавъ Стефаньо, якъ ино не бувъ на той часъ въ школѣ.

Юзьо перемѣнивъ ся до непѣзнаня. Лице втратило давну паперову краску, опалило ся сонцемъ и зарумянилось, выповнило ся; по давныхъ синихъ пѣдковахъ пѣдъ очи и слѣду не стало. Хлопецъ подрѣсь и набравъ

силы. Михась страхъ тѣшивъ ся, дивлячись на ту пере-
мѣну своего выпещенного сына.

Минуло такъ кѣлька лѣтъ и Юзьо vyrбсѣ на па-
рубка. За той часъ тѣлько лише змѣнило ся, що стара
тѣтка и баба Стефаниха повмирали. На Михасевѣй бать-
кѣвщицѣ сидѣвъ Федьо. У него було вже пятеро дѣтей:
три хлопцѣ и двѣ дѣвчынѣ. Другого зъ черги сына, Ясьо,
дававъ Федьо до Самбора до школы; Ясьо ходивъ уже
до гѣмназїи.

Юзьо не часто показувавъ ся въ Закутю; найбѣльше
пѣдъ часъ вакацїй, коли Ясьо вертавъ до дому, вѣдвѣду-
вавъ Юзьо загороду стрыка Федя. Сюды сходили ся сту-
денты зъ цѣлого Закутя [було ихъ вѣсѣмь]; зъ ними то-
варшувавъ Юзьо. Хочъ вѣнъ не дорѣвнювавъ вмѣ вѣдо-
мостями, то однакѣ за-для его маетку и за-для того, що
вѣнъ не зовсѣмъ утративъ двѣрку огладу, вони радо
приймали его въ свѣй кружокъ. Але Юзьо не мавъ ва-
кацїй; вѣнъ мусѣвъ пильнувати господарства, та лише
въ недѣлю и сята мѣгъ забѣчи до своихъ товаришѣвъ.
Въ такїй двѣ вертавъ вѣнъ до дому пѣзно. Михась не бо-
ронивъ того Юасви, бо черезъ то — пѣсля его гадки —
Юзьо мѣгъ лѣпше освоити ся зъ шляхтою...

Юзьо не хотѣвъ носити давныхъ збиранныхъ по-заду
капотъ. Ему шивъ мандруючїй кравецъ жидъ капоты на
взбръ сурдутѣвъ зъ двома гувниками зъ-заду. Не носивъ
такожь шапки на зафѣсахъ, лише звычайну смушкову,
лѣтомъ кашкетъ, при роботѣ, а въ сято „найстровый“
капелюхъ. Тѣлько й було признаеня шляхотского одягу
на нѣмъ, що чоботы зъ холявами. Носивъ пѣвкошульки,
пѣдвязанїй краваткою.

Въ такѣмъ товариствѣ перебувавъ Юзьо вакацїи. Въ

ишо́й порѣ въ Закутю нѣхто его не видѣвъ. Але та́кій мо-
лоды́й та до того богатый человекъ, зъ которо́го, якъ мо-
вляли люде, ажъ напало сороковцями, мусѣвъ знайти со-
бѣ товариство, яке вважавъ для себе вѣдповѣдны́мъ. Да-
вны́хъ двѣрскихъ часѣвъ все ще не позабувъ За тани́мъ
товариствомъ оглядавъ ся и середѣ сурдубѣвъ, та поль-
скои мовы уважавъ свое властиве мѣсце. Звернувъ свою
увагу на двори. Але, розумѣе ся, жаде́нь зъ сусѣдны́хъ
дѣдичѣвъ не вважавъ Юзя рѣвны́мъ собѣ, а Юзьо бувъ
амбѣтны́й, абы пхати ся тамъ, де бы его не приймили
або нерадо его видѣли. Вѣдъ порѣшны́въ, що хочъ-бы не
въ дворѣ, такъ бодай бѣля двора, и ставъ приязнити ся
зъ двѣрскими офіціалістами.

Насампередъ познакомивъ ся Юзьо черезъ сыно́въ
еквнома пышновецкого зъ старымъ Кручиньскимъ. Той
познакомивъ его дальше и Юзьо не стямивъ ся, якъ
влѣзъ опять въ дворацкій свѣтъ. Що недѣлѣ вѣдывъ ку-
ды виде и всюды були ему дуже радѣ, особливо тамъ, де
були молодѣ панночки. Юзьо бувавъ у ржонцѣвъ, еконо-
мѣвъ, геральдичѣвъ, дѣсничихъ, и всюды въ промѣни
двохъ милѣ вѣдъ Пышновецъ. Всюды бавивъ ся добре,
навчивъ ся гарно танцювати, надскакувавъ паннамъ и
знавъ говорити имъ чести.

О тѣмъ всѣмъ знала Михалѣна, передъ котрою Юзьо
не мавъ тайны, и тѣшила ся его успѣхами, тѣшила ся,
що Юзьо та́кій бравый хлопецъ, що потрафитъ дворкамъ
головы завертати. Але не знавъ о тѣмъ нѣчого Михась.
Вѣдъ якось не змѣреувавъ ся, куды Юзьо вѣдитъ, а що
пильнувавъ господарства добре, то впрочѣмъ батько
оставивъ ему вольну волю.

На Юзя звернувъ увагу дѣдичъ зъ сусѣдного села
графъ Пивницкій. Бачивъ, якъ Юзьо добре розумѣе ся
на господарствѣ, бо неразъ видавъ его роботу въ поли;

знавъ, якъ Юзѣвъ батько славно завѣдувавъ майномъ бароновой, и подумавъ собѣ, що добре бы взяти Юзя въ службу, поки-що за економа. Графъ высказавъ свою волю довѣрочному своему ржонци, а той обѣцявъ при найближшій нагодѣ Юзя до сего намовити.

Въ найблизшу недѣлю ржовца Простроньскій запрошивъ Юзя до себе будѣмъ-то на забавку. И дѣйстно той недѣлѣ позвѣздили ся ще другіи гостѣ-офіціалісты и спровадили музику. Середъ забавы ржонца повѣвъ Юзя въ кутивъ и заговоривъ до него :

— Якъ вы можете, пане Тарасовичъ, виховавши ся въ паньскѣмъ гнѣдѣ, жити середъ той простои шляхты, сему я чудую ся и неразъ говорю до мои жѣнка Клявдзѣ, що у того Тарасовича зелѣзна воля, коли потрафивъ таку штуку... Якъ бы менѣ такъ, то прийшло бы ся вдурѣти !.

— А що жъ пораджу, — вѣдповѣвъ Юзю, — коли я сотвореный на шляхтича ?

— Виховувати ся въ такѣмъ дворѣ середъ пуху и шовѣбѣвъ, а вѣдтавъ влѣзти въ шляхотскѣй гнѣй, то геройство...

— Та що за геройство ? Чоловѣкъ до всего мусить привыкнути... годѣ инакше.

— Але такъ цѣле жите !

— Певно, що цѣле жите... трудно инакше.

— Могло бы бути инакше и се лишъ вѣдъ васъ залежить... Отъ любѣйше вамъ въ нашѣмъ товариствѣ и вы его, цѣломъ природно, шукаете. Вы бы могли на завсѣгды мѣжь нами бути...

„Овъ ! чи не хоче вѣнъ мене зъ своею дочкою сватати ?...“ подумавъ Юзю, а голосно сказавъ :

— То не може бути ! Я мушу пильвувати свои роботы и годѣ менѣ тутъ мѣжь вами все пересиджувати.

— А я вамъ на тое дамъ раду, — замѣтивъ ржонца. — Приймѣть обовязоу у нашего пана графа...

Того Юзю не сподѣвавъ ся. Таке ему на гадку не приходило, але той плянъ заразъ подобавъ ся ему. „Моя частина — подумавъ вѣнъ собѣ — не втѣне. Въ господарствѣ заступитъ мене вже братъ Стефанъ, а тутъ буду дыхати вншнимъ воздухомъ...“

— Ну и що-жь вы на тое? — запытавъ ржонца.

— Треба бы надъ тымъ подумати... Плянъ не злый, але не знаю, чи графъ мене прийме.

— Але прийме, прийме! тажъ вѣнъ самъ менѣ тое говоривъ и не мѣгъ васъ нахвалити ся.. Вы ему дуже подобались и вашу роботу бачивъ. Я незадовго пѣйду вже на ласкавый хлѣбъ, а вы бы заняли мѣсце по менѣ...

Юзя дуже полестило, що такій великій панъ, якъ графъ Пивницкій, звернувъ на него увагу; оббѣвала ся въ нѣмъ дворацка струна.

— А нашъ панъ графъ — говоривъ дальше Простроньскій — то правдивый маінатъ и дуже насъ всѣхъ любить. Мы всѣ у него на святахъ буваємо...

Юзеви нагадалась покѣйна баронова, нагадали ся дитячій лѣта, що ихъ проживъ такъ безжурно у выгодахъ, середъ нестошѣвъ... И жалъ ему стало тыхъ часѣвъ, а тутъ така добра нагода ажъ просить ся: бери, хапай! будешъ зновъ мѣжъ панамы...

— И на правду панъ графъ за мною пытавъ ся?

— Даю вамъ мое слово... А де-жь бы я смѣвъ васъ дурити? Панъ графъ выразно припоручивъ менѣ поговорити объ тѣмъ зъ вами на серію.

Юзю вагавъ ся ще хвилию, а далѣ каже:

— Добре, я годжу ся. А коли-жь бы зъ нимъ о тѣмъ поговорити?

— Заразъ завтра, або коли-будь. Я дуже тѣшу ся,

що вы на мой плянь пристаеѣ. Прошу васъ, що вы будете дальше у своего баѣеа робити? Вы выховали ся въ иншомъ гнѣздѣ, видѣли що инше, а тутъ гнѣй та й гнѣй... проста неотесана шляхта, зъ вострою вѣ мовы нѣ розмовы, и такъ до смерти... А вамъ бы вже пора й за жѣвною далѣ-далѣ оглядати ся... Вашъ родичъ вышукое вамъ якусь шляхтянку, въ сорокатѣй спѣдници, въ чоботахъ безъ панчохъ у наибѣльше свято, а въ будный день таки босу зъ червоными якъ у гуски ногами... Она нѣчого бѣльше не вмѣе зварити, якъ пироги и борщъ, ѣсть безъ вилочъ и нѣсѣ втирае безъ хустины, а якъ зачне сварити ся та рѣзвѣй простацѣй выразы говорити, то хочѣ уха затыкай та зъ хаты утѣгай...

Юзеви справдѣ привиджуваѣа ся така шляхтянка, до того зъ пскливымъ голосомъ, и ажъ морозомъ повѣяло по-за спину.

— А дѣвчина зъ лѣпшого дому, образована за васъ не пѣйде, — говоривъ дальше хитрый двораекъ, — властиво пѣйшла бы за васъ, але не пѣйде до такой хаты, де бы безъ чобѣтъ зъ довгими холявами не перейшла по оборѣ...

— Добре, — каже Юзѣо, — я за кѣлька днѣвъ, якъ вно буду мати трохи вѣльнѣйшого часу, приѣду сюды и представите мене пану графови.

Простроньскѣй стиснувъ Юзеви руку и повѣвъ его по-пѣдъ боки мѣжь гѣстей. По дорозѣ стрѣтели паню Простроньску.

— Панъ Юзефъ уже нашъ, — каже ржонца до жѣнки — вже нашъ дотычно того, що мы говорили.

Панѣ Клявдія усмѣхнула ся до Юзѣа любенько и сказала :

— Видно, що панъ Юзефъ мае разумъ... То не ваше гнѣздо, въ котромъ теперъ живете...

А въ душѣ подумала: „Гарный хлопецъ, цѣлкомъ до батька подобный, а коли я не могла зловити батька, то его певно зловлю и мусеть бути моимъ зятемъ...

При столѣ Простроньскій пивъ здорově пана Юзефа Тарасовича, будущого колеги и економа пана графа Пивницкого. Для всѣхъ була се новина. Деякі крутили недовѣрчиво головами: не вже жь вѣтъ здурѣвъ, що маючи такой маѣтокъ хоче йти въ двораки слухати паньскои трубы и зносити паньскѣй примхи?... Але нѣхто нѣчого не говоривъ, лише стискали всѣ Юзеви руку и градулювали. Декому зновъ було завидно, що шляхтичъ забирає имъ такую посаду зъ-передъ носа.

Вже пѣзною ночью вертавъ Юзьо до дому. Ъхавъ на своѣмъ кони и вже бачивъ себе въ ласкахъ графа, могучимъ економомъ, передъ котрымъ все дрожить и спиву гне. Знову пригадало ся ему колишне, а теперѣшна его позиція така мізерна, що и подумати гидко.

„Такъ жити цѣле житє середъ гною, въ шляхотскѣй хатѣ, безъ высшего товариства.. то невозможно! Та ще теперь, поки я кавалѣръ, мене всюды радо приймають; а що буде, якъ оженю ся? и то ще зъ такою простою шляхтянкою, яку менѣ мѣй тато выбере? Чи-жь мѣгъ бы я зъ такою простою шляхтянкою, що не знає, якъ казавъ Простроньскій. нѣ черевика й панчохи, нѣ вилокъ, нѣ хусточки до носа, показати ся въ льпшѣмъ товариствѣ? Я бы згорѣвъ зъ сорому и таки нѣгде мене не приймили бы... Тогдѣ треба бы зновъ завернути въ Закуте и кумати ся зъ тѣми Міхалами, Стефанами, Ясами, що вѣдъ нихъ догтемъ и саломъ воняє... фе! Ото житє! Вправдѣ она вся, тота наша шляхта дуже честивъ люде, — оправдувавъ ся Юзьо передъ своею совѣстію, що ему докоряла, — але дуже простѣ и весмачнѣй... Я инакше вихованный и менѣ треба иншого товариства. Той Про-

стоньскій дуже розумный чоловікъ... Ну, и хто бы бувъ гадавъ, що гравъ зверне на мене око? такій панъ гербовый! Я вже потрафлю пѣдбѣти ему пѣдъ ладъ, подобати ся, а тогдѣ ставу у него тымъ, чимъ бувъ мѣй тато у бароновов...“

Такъ роздумувавъ Юзѣо, поки не заѣхавъ до дому. Завѣвъ коня до стайнѣ и пѣйшовъ у хату. Коли входивъ на ганокъ, выдало ся ему всео таке маленьке, мѣзереньке, ажъ скрививъ ся. И довго ще роздумувавъ надъ тымъ, якъ то вѣнъ по паньски заживе... укладавъ найкрасшѣ плявы на будучнѣсть и перевертавъ ся на постели.

Раво взявъ ся Юзѣо за звычайну роботу, нагадуочи вчерашне. Але нинѣ робота вже соромила его. Економъ графскій такои простои роботы не повиневъ бы робити... Соромивъ ся не йво передъ людьми, передъ батьковою челядю, але й передъ самимъ собою. Оглядавъ свои запрацьованѣ руви и думавъ надъ тымъ, якъ бы тыхъ мозолѣвъ позбути ся. „На такѣ ручиска, то й рукавичокъ не доберу!“ — говоривъ вѣнъ собѣ, оглядаючи вже якѣй десятый разъ свои руки. Вѣнъ такъ запаливъ ся до економства, що нѣ за що въ свѣтѣ не бувъ бы залишивъ тую гадеу. Одна лишъ перешкода мелькала ему по головѣ: „А що батько на тое скаже?“ О маму не журивъ ся; мама пристае на всео, що Юзѣо скаже, але батько може супротивляти ся... „Але-жь чого бы мавъ бути противный? — потѣшавъ себе Юзѣо, — або вѣнъ самъ дворакомъ не бувъ? а але на тѣмъ выйшовъ? Теперь богачъ! А чи я такъ не потрафлю? Всеъ кажутъ, що я въ батьва вдавъ ся, вдавъ ся и на дальше...“

Теперь Юзѣо выжидавъ лише хвилѣ, щобы зъ татомъ поговорити. „А коли-бъ старый не хотѣвъ?.. То я пѣйду противъ его волѣ, покнну всео, пѣйду и буду до-

робляти ся зъ нѣчого, такъ якъ вѣнъ, що ему баронова капоту справила до шлюбу... Теперъ неволѣ нема, а я ве дѣтвакѣ, менѣ вже пѣйшло на девятнадцатый рѣкъ... Якъ на тоє приїде, то всею вѣдступлю Стефаньови, якъ тато вѣдступивъ свое стрыкови, а таки вмѣ всѣмъ покажу, щѣ я потрафлю... Але правда! тажъ баронова менѣ щось лишила, и того менѣ тато не смѣе вѣдобрати! Буде на початокѣ и вѣдѣ разу стану на ноги...“ Юзѣо бувъ такий, якъ бы вже все перешкоды до своего тата усунувъ. Хвѣлями мѣркувавъ собѣ, чи бы насампередъ не поговорити зъ мамою и порадитись ей, але упевнивши себе на всякей евентуальности, занехавъ се. „Довѣдае ся, якъ буде вже по всѣмъ...“

Вернувши зъ поля, Юзѣо заставъ тата на подвѣрѣю, якъ гостривъ сокиру на точилѣ, котре обертавъ зъ усѣхъ силъ Стефанѣо.

— Я бы татови мавъ щось сказати, — заговоривъ Юзѣо, а кровь выступила ему до лица.

— Заразъ, — вѣдповѣвъ Михась, приглядаючись вѣстрою сокиры до свѣтла. — Ну, говори!

— Я бы хотѣвъ на самотѣ...

Михась выправивъ Стефаня.

— Иди, Стефаню, подиви ся, чи поросята не полѣзли въ огородъ... Все говорю тымъ неробамъ, щобы дѣру заложили, та й все таеъ зрѣблять, якъ той, що бодаками плѣтъ городивъ... безрога штуркене разъ рыломъ и вже звоувъ дѣра... Треба, Юзуню, щѣбъ ты сего самъ прицильнувавъ...

Але Юзѣо подумавъ собѣ: „Ага заразъ! буду вашихъ свиней пантрувати...“

— Ну, говори, що мавшь! — сказавъ отецъ.

— Я, тату, йду за економа до графа Пивницкого...

Михасъ выдвигивъ ся на сына, якъ на божевольного, ажъ ротъ отворивъ.

— Що? що?

— Я згодивъ ся на економа до графа..

— Овъ! уже згодивъ ся, не спытавши мене?

— Та менѣ здаеть ся, що тато не будуть тому противнѣй...

— А по чѣмъ тобѣ такъ здаеть ся?

— Бо тато самѣ въ дворѣ служили.

— Ходи до избы, то поговоримо ще о тѣмъ.

Михасъ пѣйшовъ передомъ, дуже роздразнений. Юзю, йдучи за батькомъ, не покмѣтивъ того.

— То що ты казавъ, що? — заговоривъ Михасъ у хатѣ владучи соеиру на землю.

— Та я вже казавъ, що йду за економа.

— А якъ бы я на тоѣ не позволивъ? — каже Михасъ, дивлячись быстро сынови въ очѣ. — Чи тобѣ у батька зле?

— Та не зле, але менѣ тяжко зъ тымъ всѣмъ звывкнуты... я инакше выхованый...

Батько блиснувъ люто очима.

— Поки я живу, не будешь економомъ, а вѣ, то знати тебе не хочу!

— То най менѣ тато дадутъ тоѣ, що баронова менѣ лишила, а зъ рещты квітую... най має Стефаню.

— Га, добре, — каже Михасъ, — иди слухати паньсков трубы... а на памятку дамъ тобѣ ось се... економовя воно здаеть ся...

Михасъ вынѣсь зъ алькиря здоровый гарапникъ. Руки ему трясла ся, коли державъ нагайку, йдучи просто до сына. Юзю нѣчого не догадавъ ся и наставивъ руку за гарапомъ. Та въ тѣй хвили Михасъ хопивъ сына за руку и ставъ зъ цѣлон силы пражити.

— Оттакъ, не ий сыну, вживае ся нагайки! оттакъ!

Юзьо авѣ криевувѣ. Хотѣвъ вырватись, але Михась державъ рукою мовъ клѣщами и бивѣ ажъ засапавъ ся.

— Тату! татусеньку! пустѣть! вже не буду...

— Пойдешъ за економа?

— Нѣ, не хочу вже! не хочу! не пойду...

— Ты, ледаре оденъ! то безъ батькѣвской волѣ зъ службу ставати? Недявно дранте зъ яйця выкололось, и вже зъ пыскомъ до мене? О! вѣддайте менѣ, що баронова лишила... Почкай, я тобѣ дамъ!. розтрясу тебе на порохъ, ты, выродку оденъ! Ще появи въ мене сила, то тобѣ тѣло вѣдъ костій буде вѣдлѣтати!.. Захотѣлось ему паньского хлѣба... Свѣй, шляхотскій, въ зубы коле?.. Хто тебе до того намовивъ?

— Нѣхто мене не намовивъ, — вѣдповѣвъ Юзьо ербавъ слезы.

— Брешешъ! — гримнувъ батько, — ты бы такого самъ не придумавъ... Ну дивѣть! богацькій сынъ, шляхтичъ зъ дѣда прадѣда, панъ цѣлою губою, и въ економы пре ся!.. Того дрантивого твого графа, що сидить въ жидѣвскій кишени, я бы зъ бебехами купивъ, а мѣй сынъ у него за економа!.. Кажя! хто тебе пѣдбунтувавъ? — и Михась зновъ замахнувъ ся нагаикою.

— Татунцю! не бийте вже, всео скажу... То вчера Простроньскій мене намовивъ...

— А де-жъ ты зъ нимъ здыбавъ ся?

— Вѣнъ мене запросивъ на забаву...

— А ты, драбе оденъ, то ты, хляхотска дитина, будешъ до двѣрскихъ псарѣвъ по забавахъ ходити? — и ставъ зновъ сына бити.

Теперь Юзьо вже закричавъ, не выдержавъ болю-

чихъ ударѣвъ. Вбѣгла Міхаліна и не могла очамъ своимъ вѣрити — Михась бивъ Юзя! Кинулась ратувати. Михась засягнувъ ей нагайкою нехотячи. Она стала плакати, а Юзьо тымчасомъ вырвавъ ся и втѣкъ на двѣрь.

— То того я дѣждала ся, що мене бешъ? — заводила Міхаліна.

— Я тебе нехотячи вдаривъ... Выбачь менѣ Міхаліно, бо я дуже всердивъ ся, и ставъ цѣлувати ей по рукахъ.

Жѣнка втишила ся и спытала:

— За що ты его такъ покаравъ?

— Представь собѣ, та шельма знюхавъ ся зъ двораками и хоче йти на економа... та ще до кого? До того голопятника Пивницкого... Пѣйду, каже, вѣддайте менѣ, що менѣ баронова записала... — говоривъ Михась наслѣдуючи Юзѣвъ голосъ. — Не було-жь то за що выпарити?

— Здурѣвъ хлопецъ! — сказала Міхаліна, щобъ успокоити мужа, але не признавала ся, що вона знала о тѣмъ, що Юзьо тягне не вѣдъ ниѣ въ товариство двораковъ. — Певно мусѣвъ его хтось намовити.. Куды бы то хлопцеву самому таке до головы прийшло?..

— А вже-жь, панъ Проетроньскій такій мудрый, а найбѣльше его велебна магніфіка Клявдія...

Міхаліна вышла потѣмъ за сыномъ, бо жаль їй стало дитини. Юзьо зайшовъ до стодола, де нѣкого не було, и тутъ плакавъ та ажъ зубы закусывавъ зъ болю.

— Юзю! Юзуню! де ты? — вликала за нимъ Міхаліна.

— Я тутъ, мамо.

— Що тебѣ сыву, до головы прийшло? — говори-

ла мати, голубячи сына та втираючи ему слезы. — Чо-му ты перше зо мною о тѣмъ не порадивъ ся?

— Я не знавъ, що тато буде тому такой противный. . Адже тато самъ служивъ колѣсь въ дворѣ...

— То було що иншого. Тато бувъ тогдѣ бѣднымъ, а ты богацнѣй сынъ... Видишь, якъ то эле не сказати мамѣ... Я бы була тобѣ вѣдрадила и бувъ бы-еь того певно не зробивъ... Чи тебе на правду Простроньскій на-мовлявъ до того?

— Та Простроньскій, але ему наказавъ графъ...

— Хибя-жь графъ такой дурный, абы думавъ, що Михасѣвъ сынъ буде у него економомъ? — сказала гордо Михаліна, ведучи Юзя въ хату. — Мусишь, сыну, заравъ перепросити тата!

Юзьо пѣзнавъ свою похибку, пѣзнавъ, що зробивъ велику дурницю, бо вѣнъ самъ мѣгъ бы держати еконо-ма, не то йти въ службу. „Батькова була правда — ду-мавъ Юзьо, — и коли-бъ я бувъ поговоривъ зъ мамою, було бы того певно не було.“

Коли Михаліна вѣйшла зъ Юземъ до хаты, Михасѣ ходивъ по хатѣ засумованный якъ нѣчь. Юзьо ставъ бѣля порога, потупивши очи въ землю.

— Юзьо прийшовъ тебе перепросити, що вже бѣль-ше того не зробити! — промовила Михаліна.

— Най иде за економа! — сказавъ Михасѣ, — я безъ него оббѣду ся...

Але Юзьо припавъ до батьва и ставъ цѣлувати его по колѣнахъ та й розплакавъ ся якъ мала дитина. Ми-хасѣ подобрѣвъ.

— Не роби бѣльше дурницъ, то всео буде добре и не будешъ потребувати перепрошувати..

XIII.

Тою подѣкою бувъ Михась дуже роздразнений. Въ тѣмъ, що его сынъ хотѣвъ стати економъ, бачивъ вѣнъ обиду для себе, для свого маєтру и для шляхотского имени. „Коли-бъ таеъ вѣшному шляхотскому сынови въ такомъ маєткомъ сказавъ хто: будь паньскеръ економъ! — то бы ему въ очи плюнувъ. Отъ мѣй Стефаню — що бы вѣнъ ему сказавъ?“ — роздумувавъ собѣ на самотѣ Михась. — Але то вѣща датина, а то вѣща. Стефаню, выхованый по шляхотски и естъ шляхтичемъ, а Юзю выроставъ у чужбѣмъ гвѣздѣ и туды его тягне. Хочь-бы за економиа, хочь-бы слухати паньской трубы и стояти годинами въ порозѣ, ждучи на паньскѣй прѣмхѣ, въ товариствѣ тыхъ „дреліховыхъ“ голодранцѣвъ... — абы лѣше въ дворѣ!... Ну-ну... Менѣ здавало ся, що ему вже вывѣтрѣло тоє дворацтво зъ головы, а то нѣ. Натура вонка до лѣса тягне... Не можу нарѣкати, щобъ не робивъ, не слухавъ; вѣжду роботу знає; а таки мѣжь шляхтою вѣнъ чужій... Тяжко я его нинѣ скаравъ, але оно не шеодить...

Міхаліна мала тежь докоры совѣсти, що позволяла Юзеви вдавати ся зъ двораками, але вѣбнци подумала: „Отъ хлопцеви дурне по головѣ спусе ся... щѣ вѣнъ тому вивеє?“

Коли вечеромъ збѣшли ся въ хатѣ самѣ, каже Михась:

— Якъ вѣнъ зяюхавъ ся зъ тою голотою? Меєѣ на гадеу не приходило, що вѣнъ мѣжь двораковъ лѣзе...

— Отъ, молодой та хотѣвъ забаватись...

— Або вѣнъ не може бавити ся зъ шляхтою?

— Та вѣнъ инакше привыкъ, инакше выхованый, то й не можна ему того такъ дуже за але брати...

— Скажи: выховавъ ся въ чужомъ гнѣздѣ... Я тое добре тямлю, але мусеть освоити ся зъ тымъ, що инакше не може бути, якъ е.

— Оно правда, що не може бути, але могло бути инакше...

— Та якъ ?

— Треба було его давати въ школы.... Отъ Федьо не те, що ты, а дае свого Яся вчити.

— Тобѣ здае ся, що я бы не потрафивъ того ? може пожалувавъ бы-мь чого, якъ бы було за що ? А не спытаешъ ся, чи хотѣвъ вѣнъ учити ся ? Якій великій вырѣсь, держала для него покѣйна баронова учителя, та чого навчивъ ся ? — а в с... а бѣльшь анѣ ме-ме... Впрочѣмъ я бы Стефана дававъ до школы скорше нѣжь его. Чому ? бо Стефаньо вырѣсь въ шляхотскѣй хатѣ, та навѣтъ якъ бы ставъ великимъ чоловѣкомъ, а навѣтъ бы пошанувати шляхотске гнѣздо, въ котрѣмъ выховавъ ся. А Юзеви все бы здавало ся, що вѣнъ графского роду, и не хотѣвъ бы навѣтъ празнавати ся, що его батьео ходивъ колись за плугомъ... ось що !

— Ты, Михасю, дуже завзятый на то свое шляхотство....

Михась подививъ ся суворо жѣвць въ очи.

— Якъ бачу, моя Михалинко, то й тебе тое шляхотство въ очи коле.... Ты такожь не зъ того гнѣзда птица...

— Чи я тобѣ, Михасю, коли тое казала ? — заговорила Михалина зъ жалемъ.

— Я се не вѣдъ нинѣ бачу.. Чи може бути, абы ты не знала, що Юзикъ зъ двораками нюхае ся?... А видишь ! а правда, що ты ему нѣколи того не зганила ? А

чи ты ему хоть разъ сказала: иди, хлопче, межн шляхту, бо то твои братья?... А видишь! Ты, Михаліно, шляхты не знаешь добре, таеъ, яеъ я. Не знаешь, що ти прості капоты крыють пбдъ собою уцтиві сердца... А ты все кладешъ насъ за щось лѣпшого вбдъ нихъ... Етъ! богато бы о тбмъ говорити...

Юзю кблька недѣль не выходявъ зъ дому, не показувавъ ся мѣжь людей. Найпаче оминавъ двораковъ и ихъ наиббльше соромивъ ся. Ему здавало ся, що кождый знае, яеъ его батько побивъ.. Его держали вже за дворака и вбнъ сего не перечивъ; коли-жь теперъ объ тбмъ подумавъ, то ставало ему соромно, яеъ вбнъ мбгъ себе таеъ понизити... Але за тымъ вѣбы паньскимъ товариствомъ все таки ему було жаль, бо не було зъ нимъ жити, не було де забавити ся. Вавація не довгѣ, а вбд-таеъ робя що хочъ!

Юзю бувъ для кождого шляхтича вѣчливый, але щобы зъ ними ажъ забавляти ся, то годѣ. „Добре то татови говорити, а вбнъ самъ яеъ робить? Пбйде въ свята въ Закутъ до стрыа, поступитъ до Шевка та ще таеъ до кого, а ббльше що? чи може зайде коли до коршмы мѣжь шляхту?“

И справдѣ Михасъ не ходивъ до коршмы. До тои, що на гостинци, не выпадало йти, бо тамъ сходили ся хлопы, а на Ячменѣвку було за далеко. Але зайшовъ тамъ кблька разбвъ, поставивъ шляхтѣ пбвъ бочки пива, посидѣвъ мѣжь ними, побалакавъ, абы не думали, що шляхтою погорджуе, и вертавъ до дому, звиняючи ся тымъ, що ему далеко. Михасъ справдѣ далеко мешкавъ вбдъ Закуты и тое ему на добре вышло. Въ Закуты не могли его vybrати до рады громадской, а хлопы въ громадѣ рустикальнбй тежь не выбирали его. Не ходивъ мѣжь шляхту и не забавлявъ ся зъ ними, бо ему було

далеко. За те що недѣлѣ и свята Михасъ сѣдавъ за книжку и читавъ, що въ руки попало. Найлюбѣйше читавъ книжку зъ молитвами, щó ему ще покѣйна баронова подарувала, вѣдтавъ библію, потѣмъ Стефановѣ читанки, а вѣднци хочъ и яку стару газету, котрою ему завинули що-небудь въ Самборѣ въ склепѣ. О тѣмъ, абы Михасъ купивъ яку книжку або заплативъ яку газету, и бесѣды не було. Тогдѣ ще не бувъ у насъ той часъ, що нинѣ... Календарь купувавъ Михасъ разъ на два роки и вдоволявъ ся тымъ, що по скѣнченѣмъ роцѣ значивъ днѣ оловцемъ о оденъ день дальше. Свята движаемѣ обчислювавъ собѣ пѣсля молитвослова.

Молодый Юзѣо не мѣгъ ити слѣдомъ батька, бо до книжокъ нѣразъ его не тягнуло. Въ недѣлѣ и свята було въ Михасевѣй хатѣ таке, що Михаліна клала ся спати, Михасъ читавъ, Стефанѣо бѣгавъ по улицѣ зъ хлопскими ровесниками, а Юзѣо сѣдавъ на коня и ганявъ по свѣту.

Михаліна була латвнѣскаго обряду и вѣдила частенько до костела въ Бучанахъ, де була ея парафія. Ъй товаришивъ Юзѣо кожного разу. Стефана не могла она звабити зъ собою; разъ лише, малымъ ще хлопцемъ, поѣхавъ бувъ Стефанѣо до костела въ якесь велике вѣдпустове свято. Того дня ксѣндзъ-парохъ для бѣльшого торжества поставивъ на хорѣ одного чоловіка зъ трубою а другого зъ кѣтломъ, такъ, якъ стоить въ псалмѣ: „во гласѣхъ трубныхъ и во тимпанѣхъ“... Отожь якъ пѣдчасъ службы Божои загулі органы, трубачъ затрубѣвъ, а другій затарабанивъ у котель, то Стефанѣови выдало ся, що ось костель валить ся... Хлопецъ зверещавъ такъ страшно, що Михаліна мусѣла вывести его зъ костела и вѣднѣ бувъ бы вже туды не пѣйшовъ бѣльше нѣ за що въ свѣтѣ.

Не такий вразливый бувъ Юзѣо; ну, вѣднѣ бувъ и

старшій. До костела любивъ їздити зъ матерію ддятого, що їхало ся ябньми и тарадайкою, а до церкви треба було йти пїшка. А може ще й ддятого, що до костела зїїздила ся зъ усїхъ бокївъ сурдутова братія бричками а навїть и повозками. Юзя дуже манило до костела и не залишивъ нїколи нагоди бути вь костелї, якъ лшвї їхала мама. Особливо не пропустивъ Юзю жадного вїдпусту. Такий вїдпустъ выпадавъ вь Бучанахъ на Матки Божої „зельнои“. На той день зїїздило ся багато паньства зб всїхъ околиць. Кажемо : зїїздило ся, бо на тыхъ, що сходили ся пїшки, нїхто не зважавъ. Заїздили туды и крамарї зъ усякимъ товаромъ. На такий вїдпустъ приїздивъ часомъ и Стефань, але цїлий часъ перестоявъ воло коней, а вїдтакъ оглядавъ крамы та куцувавъ усякі играшки, на себїлько лише ставало грошей, що дбставъ вїдъ батька ; проче муєвла додати мама. До костела вївнъ не хотївъ зайти нї за що ; не мїгъ забути трубы и бубна, котрі его такъ налякали.

Того року тежъ приїхала Міхалїна на вїдпустъ зъ Юземъ. Тарадайка ставула мїжъ иншими бричками и повозками, а Міхалїна, обтрїпавши зъ себе порохъ, пїйшла зъ сыномъ до костела. Знали си всї и припустили до лавки. За нею заразъ стоявъ Юзю, выстроєный якъ паньчъ. Знакомї стали зъ нимъ витати ся. Простровьскїй побачивши его зъ-далека, перетиснувъ ся до него помїжъ людей. Давно вже не видали ся, бо вїдъ часу тои болючої подїї Юзю нїкуды мїжъ офіціалїстївъ не показувавъ ся. Простровьскїй, звїтавши ся зъ Юземъ, заговоривъ до него :

— Що вы, пане Юзеве, такъ згордїли ? Панъ графъ частенько довїдувавъ ся за вами...

— Гуїть годї намъ говорити, хїба вїйдїмъ на двїрї. .

Юзю тямвѣ на пышневецкого священника, шѣ не мѣгъ стерпѣти, якъ хто въ церквѣ розмовлявѣ, и неразѣ людей за тее лаявѣ. А тутъ Юзя взяла така здѣсте, коли побачивѣ того чоловіка, черезъ которого стѣльно вытерпѣвѣ, що не мѣгъ обмежити ся лишѣ на кѣлька слѣвѣ вѣдповѣди. Розтручуючи дѣтями людей, выйшли оба и станули пѣдѣ лицами.

— Чому вы не приѣхали? — спытавѣ Юзя Простровскій. — Панѣ графѣ ажѣ гнѣвавѣ ся...

— Що мене графскій гнѣвѣ обходитѣ? — вѣдрубавѣ Юзю. Вѣнѣ уважавѣ Простровского головнымѣ виновникомѣ своего терпѣня и теперь хотѣвѣ ему вѣдплатити за свѣй бѣль бѣдай тымѣ, що собѣ покепкуе зѣ него.

— Якъ то васѣ не обходитѣ? такій панѣ?... Вѣнѣ васѣ може теперь до службы вже не привати...

— Ха-ха-ха! а то добре! Що-жѣ я бѣднѣй буду теперь дѣявѣ?

— Панѣ Тарасовичѣ! тутъ нема жартовѣ... то зѣ графомѣ справа...

— Менѣ такѣ вашего графа треба, якъ собацѣ пятон ногѣ...

— То на що було зачинати?

— Я зачинавѣ. чи вы?

— Але вы пристали!

— Я хотѣвѣ собѣ зѣ васѣ пожартувати... Не вже жѣ вы думали, що я, сынѣ Михасѣ, пѣйду пѣдѣ графску нагайку? Вы мене тымѣ обидили, а я собѣ зѣ васѣ пожартувавѣ...

— Я не знавѣ, що вы такій великій панѣ... Впрочѣмѣ панѣ графѣ высказавѣ бувѣ таку волю и я васѣ спытавѣ, ну, а вы пристали...

— Панѣ графѣ мае не злѣй аспетитѣ, але вѣнѣ

самъ скорше пѣйде за економа до жида, нѣжь я до него...

Юзьо выпрямивъ ся, выговляючи зъ погордою тѣ слова. Въ нѣмъ пробудила ся шляхотска бута и певнѣсть себе. Коли-бъ его теперъ чувъ и видѣвъ Михась, выдѣлувавъ бы его и бувъ бы гордый зъ такого сына... Юзьо обернувъ ся и пѣйшовъ до востела перепыхаючися помѣжь нарѣдъ.

Саме розпочала ся служба и загулі органы. Задзвонили у всѣ дзвѣнки и счинявъ ся зъ того великій гамѣръ. Юзьо вынявъ зъ кишенѣ молитвенникъ и читавъ молитвы.

На проповѣдницю выйшовъ священникъ. Юзьо глянувъ на него и не трохи здивувавъ ес, побачивши руского попа въ епітрахили. „Хиба-жь въ востелѣ буде руске казане?“ подумавъ Юзьо. Але проповѣдникъ перехрестивъ ся по польски, прочитавъ по польски цятать зъ евангелія и ставъ говорити проповѣдь по польски. Юзьо дуже чудувавъ ся тому. До теперъ вѣнъ не знавъ руского священника кромѣ пышновецкого, а сей нѣколи нѣ за що въ свѣтѣ бувъ бы не заговоривъ по польски. Не то ще, але вѣнъ не позволявъ шляхтѣ мовити польскыхъ молятовъ, повыкидавъ зъ церкви все, що нагадувало латинскій обрядъ, и за-для того вѣчно вѣвъ суперечки зъ закутянською шляхтою. За-для того вѣздила шляхта до консисторя и робила ему рѣзні пакости. Юзьо представлявъ собѣ, що всѣ рускі священники такі самі, якъ пышновецкій, а тутъ нѣ, бо ось на проповѣдници въ востелѣ бачить руского попа, що говорить проповѣдь, и то по польски... Юзьо ще нѣколи не выслухавъ проповѣди такъ уважно якъ теперъ, не пропускаячи нѣ одного слова.

Коли выйшли зъ матерію зъ костела по скѣнченѣй службѣ Божѣй, Юзѣо заразъ запытавъ :

— Що то, мамо, за ксьондзъ, що нивѣ говоривъ казане?

— То парохъ зъ Чорнилны великои.

— А то рускій ксьондзъ?

— А вже-жь рускій... але вѣнъ не такіи якъ вашъ, що не дасть людямъ по польски перекрестити ся. Вѣнъ буває у цѣнѣвъ, у ксьондзѣвъ, не вагає ся въ костелѣ службу Божу правити и казане говорити... То дуже порядній ксьондзъ.

— Я его першій разъ бачу. Мѣжь тыми священниками, що приѣздыть до Пышновецъ на празникъ, я его вѣколи не видѣвъ...

— Е! вѣнъ унікає поцѣвъ, бо они его не люблять за те, що буває въ польскихъ костелахъ...

— Якъ вѣнъ называє ся?

— Юліянъ Гримала Бичанскій.

— То шляхтичъ?

— Шляхтичъ гербовый, дуже любый чоловѣкъ...

Вѣйшли саме на базаръ и Міхалина стала оглядати образки, медалики, щобы де-що купити для челяди. За той часъ парубокъ зладивъ конѣ и поѣхали до дому.

Цѣлу дорогу не мѣгъ Юзеви зѣйти зъ мысли той рускій пѣць, що говоривъ казане по польски...

Коли вернули до дому, Юзѣо не втерпѣвъ, абы не похвалити ся передъ батькомъ, яку мавъ розмову зъ Простровьскимъ.

— Бравый зъ тебе шляхтичъ! — сказавъ утѣшний Михасъ, — добре-сь сказавъ тому дурному нагайкевичеву... Теперъ бачу, що ты мѣй сынъ...

И Михасъ бувъ справдѣ гордый на свою дитину.

„Будуть зъ него люде“ говоривъ собѣ батько „чуже гнѣздо вже вывѣтрѣло... слава жь Тобѣ Господи!“

За Бичаньского не говоривъ Юзьо батькови нічого. Михась все стоявъ по сторонѣ пышновецкого попа и бувъ у него въ великихъ ласкахъ, дарма, що шляхтець. До того причиняло ся либонь багато се, що Михась не бувъ зъ Закутемъ въ контактѣ и далако мешкавъ мѣжь самими хлопцями.

Михась, идучи до Самбора на торгъ, бравъ зъ собою то одного то другого сына, чтобы набирала вуравы, якъ зъ купцями поводити ся. Неразъ вѣзъ до мѣста десять фѣръ зо збжемъ, гнавъ кѣлька штукъ рогатой худобы, возивъ годованѣ вепреки, а сыны мусѣли пильно придивляти ся, якъ торгъ ѣде.

— Не навчашь ся того оденъ зъ другимъ, — говоривъ було Михась сынамъ, — то тебе леда перекупка одягнати, въ дурнѣ пустити и працю змарнуешь...

Вѣдтакъ ставъ Михась высылати на торги Юзя самого.

Одного четверга [въ Самборѣ вѣдбувають ся торги въ четверъ] побачивъ Юзьо купцу молодыхъ шляхтичѣвъ, якъ йшли по-пѣдъ руки, покурюючи цигара, и весело розмовляли. Юзьо пѣзнавъ заразъ по одягу, що то шляхта, тѣлько не звавъ, зъ вѣдки. Вони саме переходили коло Юзя, що стоявъ коло фѣры.

— Ходи, браце, зъ нами! — каже оденъ до Юзя.

— Зъ-вѣдки ты, пане браце? — пытае другій.

— Я зъ Пышновецъ, Михасьвъ Юзьо Тарасовичъ

— Bravo! я такожь Тарасовичъ... Мы всѣ шляхта зъ Чорнвины великов. Ходи зъ нами!

Юзьо пѣйшовъ.

Потягнули прямо пѣдъ н-ръ 2 до Ицка на вино. Сюды що четверга сходила ся ходачкова шляхта зъ око-

личныхъ сѣлъ, а въ недѣлю самбѣрскіи передищчане Мазуры.

Чорнилвѣска шляхта потягла до бѣчной комнаты обгородженой дошками, що не сягали до стелѣ. Не можна сказати, що се була комната; оно скорше выглядало на клѣтку. Тутъ було лишь одно вѣкно, а що въ цѣлѣмъ шенку пѣдъ в-ромъ 2 бѣльше вѣкноу не було, то оно засиляло своимъ свѣтломъ цѣлу комнату, и томѹ-то деревянѣ стѣны не сягали до стелѣ. Въ той клѣтцѣ стояло бѣльеа столибѣвъ понакрываныхъ цератою. По-пѣдъ стѣны стояли мальованѣ на зелено лавки.

Юзѣо не бувъ ще нѣколи въ такѣмъ шенку, то ѣ придвлявъ ся всему цѣваво. Особливо заняли его образы, що висѣли по стѣнахъ. Були тутъ двѣ звѣствѣ въ тыхъ часахъ групы: весѣле и похоронъ мысливця що ему всяка зѣтрина робить параду, и сумна исторія мексиканьскаго цѣсара Макенмиліана. Юзѣо придвлявъ ся тымъ образамъ, переходячи вѣдъ одного до другого.

— Сѣдай зъ нами, пане брѣце! що ты тому такъ придвляешь ся?... Гей, пане Ицку!

На порозѣ показавъ ся грубый присадковатый зъ червонымъ лицемъ жидъ въ довгѣмъ засмальцованѣмъ халатѣ.

— Що панове шляхта прикажуть?

— Вина! лишь добраго! знаешь? мушкетеля... Нинѣ гостимо новаго товариша...

Жидъ выйшовъ, а Юзѣо не выдержавъ, щобъ за нимъ не выглянути, бо до теперъ не оглянувъ гараздъ першой комнаты. Ицко взявъ зараздъ зѣ стѣны недовгѣй патикъ зъ розколеннымъ кѣнцемъ; въ розколинѣ була востромлена лова свѣчечка. Ицко зараздъ засвѣтивъ свѣчечку и вѣйшовъ до пивницѣ. Юзѣо розглядавъ ся по коршмѣ далѣ. Коло кухнѣ поралась патлата и варѣата

жидѣвка, а біля неѣ крутило ся кѣлькоро нехайныхъ жиденятъ. При столѣ сидѣло кѣлькоро людей при винѣ. Мѣжь ними бувъ оденъ закутявскій шляхтичъ и пильно вдивлявъ ся въ Юзя. Юзеви стало трохи соромно и сховавъ ся до клѣтки.

— Що тутъ робить у мѣстѣ? — пытае оденъ Юзя.

— Продававъ трохи збѣжа.

— Знаю я, яке то трохи... Твѣй тато богачъ на цѣлу околицю... Лишь то менѣ дивно, що мы зъ тобою до теперъ нѣгде не здыбали ся...

— Я Юзя трохи знаю, — обзываеся оденъ, що сидѣвъ у самѣмъ кутѣ, де двѣ лавки сходятъ ся. — Ще якъ я ходивъ до гимназіи, бувъ емъ на вакаціи разъ въ Пышнѣвцяхъ у Яея Тарасовича...

— То мѣй братъ стрыйный.

— Отъ видите!

— То вы ходили до гимназіи? — спытавъ Юзю, котрому слово „гимназія“ дуже импонувало.

— Ходивъ, ходивъ... шѣсть влясъ скѣнчивъ, а теперъ за плугомъ ходжу.

— Хиба-жь не шкода вамъ було школы покидати?

— Чого-жь бы шкода? Мене тато не назначавъ на вченого... отъ такъ, чтобы чогось навчети ся, а вѣдтакъ до рѣлѣ...

— То дивно! — замѣтивъ Юзю.

— Нѣчого дивного. У насъ багато такихъ в. Батько мае на прикладѣ двоихъ сыновъ, то оба ходять до школы; тѣлько оденъ пѣйде далѣ, на поа чи на урядника, а другій вертае до дому.

— Ну и такъ все робить, якъ и другій?

— Ще лѣпше, якъ другій, бо щось умѣ.

Юзю не мѣгъ начудуватися, якъ можуть бути на

свѣтъ такій люде, щобы мали и по шѣсть клясъ „лаціньскихъ“, а вѣдтакъ за плугомъ ходили...

— Варто бы побачити, якъ ваше село выглядае — сказавъ Юзю.

— Не такъ дуже трудно побачити. Приѣдь до насъ!

За той часъ принѣсъ Ицко кѣлька фляшокъ вина и ровставивъ на столѣ. Стали частувати ся.

Юзю не хотѣвъ показати ся гѣршимъ вѣдъ другихъ и поставивъ свое вино. Въ слѣдуючу недѣлю обѣцявъ ся приѣхати до Чорнилыны. Вѣнъ мавъ усе кѣлька реньскихъ своихъ, отже не потребувавъ нѣкому оправдуватись, де подѣвъ грошѣ, и такъ вѣхто не знавъ, зъ кимъ вѣнъ гостивъ ся.

XIV.

Три милѣ вѣдъ Пышновецъ лежитъ велике село Чорнылына велика. Тутъ жила сама шляхта, бо кѣлька хатъ тыхъ хлопѣвъ, що колись робили деякимъ богатшимъ шляхтичамъ панцину, стояло оподаль за селомъ окремо. Двора тутъ не було, а право презентованя священника належало до самой шляхты.

Чорнылыньска шляхта гордилася тымъ правомъ и пильно глядѣла, щобы парохомъ ен бувъ лишь гербовый шляхтичъ. Парохія тая належала до найлѣпшихъ въ цѣлѣй околицы, бо и грунту ерекціонального було тутъ доводѣ и сѣножатѣй, та й парохіяне були заможнѣ люде. Треба було лишь умѣти йти пѣдъ ладъ шляхтѣ и дивитись на деякѣ ен промахи шляхотсѣй вѣрѣзь пальцѣ та лестити шляхотскѣй зарозумѣлости. Хто сего не потра-

фивъ, не всидѣвъ бы на чорнилинскѣй парохіи и одного мѣсяця, самъ бы зъ-вѣдтамъ утѣзъ.

О. Юліянъ Гримала Бичаньскій бувъ тутъ уже понадъ трицять лѣтъ парохомъ и такъ вѣнъ, якъ и его парохіяне були зъ себе взаимно задоволені. Вѣнъ сидѣвъ тутъ такъ довго и мавъ грубі грошъ, але нѣхто хаба не бувъ бы потрафивъ зъ парохіянами такъ поводити ся, якъ о. Юліянъ, на котрого нѣхто не смѣвъ и скривити ся. Дарма, що о. Юліяна не любили другі священники, не жили зъ нимъ, не привадили до него на празникъ, вѣнъ нѣчого собѣ зъ того не робивъ; своихъ парохіянъ называвъ „шановными коляторами“, а до проповѣдій запрошувавъ своихъ сусѣдѣвъ есьондѣвъ польскихъ.

О. Юліянъ уже десять лѣтъ бувъ вдѣцемъ. Сына одного пустивъ уже на свѣй хлѣбъ, выпросивши для него можной паньской протекціи. Одзу дочку выдавъ за професора гімназіального, другу за урядника; двѣ послѣднѣй не були ще вѣддаені. Зъ ними вѣнъ господаривъ, якъ знавъ. Свои розлеглі ерекціональнѣй грунты, пустивъ шляхтѣ въ посесію и живъ зъ готѣви, держачи всего на всего пару коней до выѣзду и двѣ коровы.

О. Юліянъ бувъ собѣ грубенькій, середного росту чоловікъ, зъ выдатнымъ округленьимъ животикомъ, зъ пухвѣвкими о короткихъ пальцахъ выпещеными руками, зъ товстенькимъ, румянымъ, чисто выбритымъ лицемъ. Зъ-пѣдъ обѣйчика вызірало густе волося, котре надаремно силувало ся закрыти знатный пѣдбородокъ. На головѣ пышалася густа чуприна, въ котрѣй мимо вѣусивѣй волоски почисливъ бы-сь на пальцахъ. Еше теперъ видно було, що о. Юліянъ бувъ колесъ гарнымъ мужчиною. Мимо уживаня табаки носкъ его задержавъ свою давну пропорцію и вѣразъ не розширивъ ся, якъ то мають звычай другі носы пѣдъ напоромъ напыханой

табаки... О. Юліанъ заодно усміхавъ ся; его лице сіяло безжурною весняною погодою. Выглядавъ симпатично. Бувъ заодно чисто и пбеля моды одявенный въ гарный обойчикъ, наспляный зъ дробныхъ пацьоркѣвъ, въ оксамітну камізольку, зъ котори сторчавъ знатный золотый стародавний годинникъ, въ зеленковатый сурдутъ и въ блискучій чоботы.

Цаны жартували собѣ, що о. Юліанъ все ще „въ претенсіяхъ“, нагадували ему колишне. О. Юліанъ приймавъ тін жарты радо и усміхавъ ся солодко. Тая его усмішка такъ засидѣла ся на его лицѣ, що нѣхто не мѣгъ собѣ о. Юліана инакше й уявити, якъ лашъ усміхненого. Але о. Юліанъ не все однаково усміхавъ ся: инакше усміхавъ ся вѣнъ, коли бувъ чого лихій, инакше, коли хотѣвъ комусь показати свое спбвчуте, инакше, коли собѣ хотѣвъ зъ когось пожартувати, инакше зновъ, коли собѣ того легковаживъ. О. Юліанъ умѣвъ сяю усмішку модулювати пбеля дуже велвкои смалъ, умѣвъ засміяти ся дешеватомъ, але потративъ и басомъ.

А еднакъ священники-сусѣды не терпѣли его. Въ цѣлѣмъ деканатѣ его одяго называли „пержондымъ“ то „лизуновичемъ“ и всюды его выминали. На соборчакяхъ, котрыхъ вѣнъ не помнавъ, обговорювали ся всѣ важнѣйшія sprawy доперва тогдѣ, якъ брѣчка о. Юліана вѣдѣвала.

Зъ-вѣдки о. Юліанъ тутъ взявъ ся, нѣхто не знавъ. Щось говорили, що вѣнъ за-молоду дуже гулявъ зъ ва нами; що прейшовъ сюды зъ львовскои діецеви и такъ умѣвъ пбдлеститись шляхтѣ въ Чорнилинѣ вѣбликѣй, що зъ помѣжь всѣхъ кандидатѣвъ ова его выбрала яко най-достойнѣйшого на своего пароха.

Та й справдѣ о. Юліанъ бувъ майстромъ въ пведею зъ шляхтою. На нѣкого не погѣвавъ ся, каждому

хочь бы найгбршому наговоривъ цѣлу копицю чемностей, а за те шляхта давала ся ему дупити зб шкбры, навѣтъ не сиривившись. Кождаго шляхтича называвъ не внакше, якъ „шановнымъ коляторомъ добродзейомъ“, саджавъ на канапѣ, частувавъ файкою, чаемъ або чорною кавою, и кождый почувавъ себе, на „плебаніи“ якъ у себе дома. Водъ часу до часу, особливо на празники, котрыхъ чорнилнвська церковь святкувала ажъ три, о. Юліянъ приймавъ у себе „шановныхъ коляторбвъ“. При такихъ оказіяхъ бывала й музика — и за той часъ, якъ молодѣжь бавила ся и выгукувала, о. Юліянъ стягавъ богатыхъ шляхтичѣвъ до другого покою и тутъ зъ „шановными коляторами“ заводивъ невеличку гру въ карты, зъ котрой не одевъ паперокъ опививъ ся въ его кишени. Коли сусѣды ксьондзы польскій звертали его увагу, що серѣчь для него невѣдповѣдна, вѣнъ вѣдказувавъ: „Або-жь то другіи священники зъ своими коляторами въ карты не грають? Що-жь я тому виненъ, що у другихъ буває коляторъ оденъ, а у мене вѣсѣмъ сотъ...“ Гру въ карты розумѣвъ о. Юліянъ знаменито, а хочъ зъ початку гри заедно програвавъ до „коляторбвъ“ и позволивъ зъ своей „неумѣлости“ навѣтъ пожартувати своимъ партнерамъ, то все-таки при кѣнци, коли шляхта потягнула добре гараку зъ чаемъ, умѣвъ вѣдбити ся, и тогдѣ дупивъ „шановныхъ коляторбвъ“ безмилосердно. Але при тѣмъ о. парохъ такий бувъ солодкій, такий усмѣхненый, такъ багато наговоривъ рѣвныхъ веселыхъ приказокъ, що годѣ було на него гнѣвати ся за тыхъ вѣлькя програныхъ паперкѣвъ. Впрочемъ чорнилнвська шляхта була заможна и такъ дуже о вѣлькя ренськихъ не стояла. Згодомъ гра въ карты стала въ Чорнилнѣ славною на цѣлу околицю. Стали туды тягнути охочій до картъ властителей сусѣдныхъ фбльваркѣвъ и гра въ карты йшла не ино на

приходствѣ, але такожь по шляхотскихъ домахъ. Туда заходивъ и о. Юліанъ на карты и на скляночку зъ гаромомъ и нѣколи не трафило ся, абы его трудъ не оплативъ ся ему... Але то була одинока слаба сторона о. Юліана, бо впрочомъ бувъ се человекъ неощенный и якъ бы сотвореный на шляхотского пароха.

О. Юліанъ мавъ славу знаменитого бесѣдника и всюды своею вымовою пописуявъ ся. Говоривъ „подзѣвнувана“ надъ гробами помершихъ, тоасты на весѣляхъ и поминкахъ, що тутъ называютъ ся комашнями. А у всѣхъ его бесѣдахъ пробивала ся стара традиція и честноты шляхотскій выказуваній въ рѣзnorodной формѣ, пѣсля потребности. Шляхоцтво, елейноды, привілей шляхотскій були у о. Юліана найбѣльшими святощами и не здазили ему зъ языка. Але все те добре ему выплачувавалось.

Прийде було до него шляхтичъ по дѣлу.

— Шановного мого пана колятора покѣрный слуга! — витае его о. Юліанъ и, не даючи ему прийти до слова, саджае на канапу. — Панъ коляторъ добродѣій позволить файки? — и зновъ не ждучи на призволене, пхае чоловікови файку до рота и власноручно подпалюе.

— Я, прошу егомостя, по дѣлу...

— Добре, добре, буде й на дѣло часъ... перше поговоримо собѣ трохи... Я такъ давно не видѣвъ шановного колятора, що менѣ ажъ навучилось... Якъ тамъ въ дома? гараздъ? Панѣ коляторка добродѣйка якъ мае ся? якъ дѣточки?

— Тожь то й бѣда, прошу егомостя, що моя жѣнка сеи ночи померла...

О. Юліанъ показуявъ усмѣшку, що выражала велике спѣвчуте а заразомъ здивоване, хочъ о смерти шановной коляторки довѣдавъ ся вже рано вѣдъ своего дяка.

— Що за вѣщаста! Panie, świec nad jej dusz! — проказувавъ о. Юліанъ підносячи руки до неба вразъ възъ цѣбухомъ, котрого нѣколи зъ рукъ не пускавъ, и за-вертавъ очима. — Така добра, така „зацна“ и шляхотна панѣ та й умерла.. Га! всѣ мы смертелнѣ.. Дуже жалую, шановный пане коляторже! — и заразъ о. Юліанъ поштыкавъ до очей свою велику пасмисту хустку. — Ну и шо жъ теперъ будете робити? ну, прошу, така „зацна“ шляхтянка и умерла!..

— Та треба буде поховати, — каже шляхтичъ.

— Певно, що треба, и то ще й якъ поховати! Заслужила собѣ на те, ще й якъ заслужила!.. Шановный пане коляторъ певно прикаже зъ службою Божою..

— Най буде служба Божя..

— И парастасъ кожного дня..

— Та й парастасъ..

— А евангелій пять?

— А вѣлько то, прошу егомостя, буде коштувати?

О. Юліанъ не вѣдповѣдавъ зъ-разу, лише ходивъ по комнатѣ, то знижавъ голову то підносивъ, а все говоривъ до себе: „така „зацна“ шляхтянка, дѣти такъ красно выховала.. га! шо робити?“ ... Такъ мѣй шановный коляторже, пятьдесятъ золотыхъ..

— Ой ой, егомостя! то за богато.. Най бы вже безъ евангелій и безъ службы, то вѣлько бы?

О. Юліанъ стававъ тогдѣ на противъ шляхтича, усмѣхавъ ся серіозно, въ лѣвѣй руцѣ державъ цѣбухъ а праву підносивъ зъ однимъ пальцемъ противъ себе и говоривъ:

— Шановный коляторже! Вы не знаете, що вы мали и що вы втратили черезъ тую неумолиму смерть.. Такой жѣнякъ, такой матери, такой правдивой шляхотской матроны цѣла Чорвилина не знае.. Въ покѣйной мѣсти-

ли ся всё „цноты“ шляхотскій, котрыхъ, на жаль, щоразъ менче, а вы жалуете ѣй красного християньскаго похорону?.. Що люде скажутъ? вашѣ сусѣды, шляхта? Тымъ, що вы умѣете ушанувати память своей помершой „малжонки“, вы даете найлѣпше свѣдоцтво самому собѣ. Якъ же бы то выглядало, абы „звлоки“ такой „уцтивои“ шляхтянки похоронити, якъ звычайно хлопанку?.. Я бы самъ на то не позволилъ!..

— Коли бо, прошу егомостя, тяжко о грошѣ...

— Тяжко... тяжко... А ѣй не було тяжко працювати и дбати о добру славу вашего дому?.. Та ѣ чи то такъ богато я жадаю? Що то у васъ значить тыхъ мизерныхъ пятьдесятъ золотыхъ?.. Но, но, не крутѣть головою, шановный пане коляторже, але всё цѣнять васъ на кѣльканацять тысячъ...

— Але-жь, егомость!..

— Впрочемъ, прошу, то справа Божа и торгувати ся не слѣдъ... Не хочете? я поховаю мою шляхетву коляторку за дармо, але всёмъ скажу, що я еи за дармо поховавъ... — и о. Юліамъ теперь ударявъ себе по полахъ, а усмѣшка означала або шляхотне обурене, або резигнацію.

— Я не хочу за дармо, прошу егомостя, але только не могу, — и шляхтичъ хотѣвъ уже вставати.

— Нема торгу, пане коляторже! — говорилъ о. Юліанъ, придержючи шляхтича на канавѣ, — нема торгу, бо то рѣчь Божа, аякже! Теперь вже усмѣшка о. Юліана прибврала звычайный выразъ. — То рѣчь Божа... то офѣра, такъ есть, офѣра, а яимъ бѣльше хто зложить, тымъ милѣйшій вѣнъ Богу... Офѣра все Богу мела, коли она цвирала... То такъ якъ бы-сьте на цереву дали, аякже!

— Та най вже буде и пятьдесятъ, але вже всё...

— Що до мовлях функцій то все, але світло, дзвони и дякъ то ваше.

— Та й дякъ мій?

— А вже-жъ! я до того не можу мѣшати ся, абы вѣдтакъ не сказаць, що я его кривджу... Але перестаньмо о тѣмъ говорити... я радъ послухати про послѣдній хвилѣ жита тои праведной особы...

Шляхтич оповѣдавъ, а о. Юліанъ пильно слухавъ, бо того треба ему було до „подзвѣнчуваня“, за котре не казавъ собѣ окремо платити, а говоривъ усе лишъ для звеличаня памяти покѣйника.

О. Юліанъ умѣвъ грати на струнахъ шляхотскои амбіціи, якъ на органахъ, и ему зъ тымъ було добре...

Але не треба думати, щобъ о. Юліанъ живъ лише зъ своими „шановными воляторами“. Въ такѣмъ случаю вѣнъ мусѣвъ бы бувъ присвоити собѣ все норovy шляхотскій и збѣйти на ихъ рѣвѣнь образованя. Нѣ, о. Юліанъ крутивъ ся и мѣжъ панами, бувъ любленимъ гостемъ по дворахъ при всякихъ окаянхъ, а що деколи якій панъ и его вѣдѣдувавъ, то о. Юліанъ мавъ въ своѣй хатѣ оденъ кабинетикъ, про котрый шляхта й не знала и де не було шляхотского духу. По дворахъ, розумѣ ся, бувавъ о. Юліанъ, яко вдовецъ, самъ полишаючи дочку дома.

Такъ живъ о. Юліанъ бѣльше трицяти лѣтъ на парохіи въ Чорнилинѣ великѣй и мы бы его нѣколи не побачили, якъ бы не те, що вѣнъ мусѣвъ влентати ся до сего повѣсти.

XV.

Михасѣвъ Юзю, пѣсля даного чорнилинскѣй шляхтѣ слова, заразѣ слѣдуючои недѣлѣ повѣхавъ туды. Повѣхавъ за вѣдомостію и за дозволомъ батька.

Михасѣ бувъ радый зъ того, що Юзю шукае товариства шляхты, а оминае двораковѣ. Перебуваючи зъ такѣмъ товариствѣ, Юзю зновъ пѣзнае свою шляхотску вартѣсть и не буде втраченимъ чоловікомъ, мовлявъ, такимъ, що зъ-пѣдъ шляхотскои стрѣхи выбѣгъ, а до двора не добѣгъ... Михасѣ казавъ Юзеви взяти найкрасшого коня и всунувъ ему въ руку пять золотыхъ. Юзю одягнувъ ся гарно и скочивъ вправно на коня, що рвавъ пѣдъ собою землю зъ нетерпячи. Михасѣ стояли на танку и приглядали ся залюбки своему гарному сынову, що сидѣвъ на кони мовъ лицарь.

— Цѣлкомъ въ тебе вдавъ ся! — сказала вдоволеиа Михалина.

Михасѣ пѣдкрутивъ вуса и бувъ дуже радый зъ такогo порѣвнаня.

— Може Богъ дастъ, що цѣлкомъ забуде на двѣрѣ и приверне ся до шляхты...

Того вечера Михасѣ довго радили надъ будучностію сына. Юзеви пѣйшло вже на двацятый рѣкъ — часъ ставити его пѣдъ мѣру, а тутъ анѣ батькови анѣ матери дуже не хотѣло ся того. Треба було датину якось передъ тымъ охоронити.

— Нехай бы вже Стефаню служивъ, — мовила Михалина, — вѣнъ на все вытревальшій нѣжъ Юзю.. Юзю такій деликатный...

— И Стефаниа шкода, — вѣдповѣвъ Михасѣ, — але що вже робити, сли его вѣдъ того не охоронишь... Зъ Юземъ, знаю вже, що зробити...

— А що?

— Куплю ему грунтъ и поставлю хату окремо. Оно буде записано на него, а тогдѣ и выречлямують его. Але господарити буде пбдѣ моею рукою, пока не оженить ся...

— Певно, що можна бы вѣдтакъ и зъ Стефаньомъ такъ зробити...

— Певно, що можна бы, але хто буде мэнѣ въ господарствѣ помагати?

Дальше обговорили, де буде стояти Юзева хата, и Михаліна напирала ковче, абмъ таки на ихъ огородѣ, недалеко, щобъ на старіи лѣтя не потребувала далеко до внукѣвъ ходити... Михаліна и засмѣяючи усмѣхалась розгадуючи, якъ то она буде внукѣвъ бавити...

А тымчасомъ Юзьо мчавъ сухою дорогою до Чорнилены. Кѣвъ подносивъ високо ноги, выгнувъ у каблукѣ шю, немовъ пышавъ ся тымъ, що несе такого гарного шляхтича...

Дороги Юзьо не знавъ. Перетхавъ Топорѣвцѣ, Чорнеліну малу, и ставъ середѣ поля пильно розглядатись по дорожосказахъ, що мальоваными руками показували пальцемъ, куды ѣхати. Дорога йшла рѣвно и Юзьо не стямивъ ся, коли на далекой рѣвнинѣ замаячѣли вербы и шляхотскій загороды. Вѣхавши въ село, розпытавъ за своими знакомыми и ему показали знатну выбѣлену хату зъ ганкомъ, саме якъ хата Михасева.

Сидѣвъ тамъ знатный шляхотскій дука Лувіянъ Качкеновичъ гербу Сасъ. Въ селѣ называли его „смукомъ“ — се назва густои кулешѣ зъ житной муки, котру Лувіянъ дуже любивъ. Самъ Луць бувъ собѣ простымъ шляхтичемъ, але всѣхъ сынѣвъ посылавъ пильно до школы. Найстаршій бувъ уже судовымъ урядникомъ, молодшій священникомъ; двоухъ слѣдующихъ забравъ по шестѣи клясѣ до дому на господарство. Старшій зъ нихъ

называвъ ся Кастаномъ, молодшій Осипомъ. Осипъ бувъ ровесникомъ Юзя. Старый Луць поважавъ дуже науку, хочъ самъ не бувъ ученый. Але знавъ цѣнити и грѣшъ та вабивавъ сорокбвцями горнятка одно за другимъ. Сыны зновъ любили цгуляти и пильненько слѣдили за старымъ, чи не дасть ся поглядѣти, куды грошѣ дѣвае. Але старый бувъ хитрый и не давъ ся пойдѣти. Мимо такого богатства Луць не позволявъ сынамъ панувати. Ходили до школы, але не бачили на собѣ иншой одежѣ, якъ тую, що вшивъ Йосеко, а чобѣтъ тыхъ, що зробивъ домашный швецъ; живити ся мусѣли тою „легоміною“, яку бмъ привозивъ старый що четверга на станцію, на казуючи за кождымъ разомъ, абы пильно вчили ся, бо вѣтъ бѣдныи, и якъ не буде „доброи клясы“, то возьме ихъ до дому и заставитьъ свейей частѣ.

Кастанъ и Осипъ приняли Юзя дуже радо. Старый, дѣзнавши ся, хто приѣхавъ, принявъ Юзя такожь радо. Вѣтъ знавъ Михася добре и оцѣнивъ, що вѣтъ варта. Заки Юзя угощували, Осипъ метнувъ ся въ село до товаришѣвъ. Такихъ пѣвъ-гимазіястѣвъ було въ селѣ вѣлькохъ, и всѣ они походили ся до старого Смука въ хату. Юзьо всѣмъ подобавъ ся не лише своею вродою, але й поведениемъ. Ставлячи своихъ товаришѣвъ выше себе освѣтою, вѣтъ не пускавъ ся на учені розговоры, абы себе не осмѣшати, и говоривъ лишь о тѣмъ, що самъ добре знавъ. Такъ поступаючи, бувъ вѣтъ въ товариствѣ не то возможнымъ, але й любимъ, до чого помагала ему ще давна двѣрска оглада, котру ще лѣпше выправивъ въ товариствѣ двѣракѣвъ.

Юзя всѣ полюбили вѣтъ разу. Пѣйшли гуртомъ по селу, заходили до хатъ шляхотскихъ, де були дѣвчата. Далѣ и музикъ покликвали. Юзьо танцювавъ вправно и дѣвчата за нимъ пронадали. Але Юзя не дуже то ма-

нили шляхтянки, що кромѣ читаня не вмѣли нічого бѣльше, а о якбійсь „огладѣ“, якъ на примѣръ у двѣрской економѣвны, и бесѣды не було.

Вже було геть по пѣвночи, коли Юзю, выгулявшись доволѣ, вертавъ до дому. Пращаючи ся, запросивъ панѣвъ братѣвъ на слѣдуючу недѣлю до себе.

Юзю, вертаючи, бувъ трохи зачемериченый и ставъ по поли блудити та не мѣгъ нѣразъ втрафити на дорогу, що вела до Чорвилины малой. Але довго не мѣгъ пѣзнати, що блудить. Ђму все здавало ся, що їде на передѣ, а вѣнъ крутивъ ся въ колесо по вузевхъ польныхъ дорѣжкахъ. Вѣнъ трохи злякавъ ся и ставъ шептати молитвы. Ђму нагадало ся неодно, чого наслухавъ ся хлопцемъ вѣдъ челяди. Але пригадавъ собѣ и спосбѣ, якъ таку ману поборювати. Злѣвъ изъ коня и держачись его за поводы, давъ ему волю. Кѣнь схиливъ голову до землѣ, ставъ нюхати, а вѣдтакъ повернувъ ся зовсѣмъ у противный бѣкъ, нѣжь Юзю загадувавъ їхати. Кѣнь вѣдъ часу до часу притыкавъ нѣсѣ до землѣ и йшовъ такъ, поки не показали ся першї хаты села. Теперъ Юзю пѣзнавъ уже дорогу, скочивъ на коня и почвадавъ до дому.

Вже зорѣло, коли Юзю вѣїхавъ на подвѣрѣ. До него прискочили два великї псы, що стояли на ланцухахъ и лише въ ночи ходили по подвѣрѣ. Псы зъ-разу стали лаяти, але внятъ пѣзнали Юзю и стали ласитись, пѣскакуючи ему ажъ до лица, щобы конче поцѣлувати ся на добрый день... Юзю розбудивъ наймата, вѣддавъ ему коня и пѣйшовъ у хату.

Михаель прокинувъ ся.

— То ты, Юзю?

— Я.

— А де-жь ты до теперъ пропадавъ?

— Я, тату, заблудивъ за Чорнилиною малою.

— Ага, тамъ коло цвинтаря... Оно правда, що тамъ щось людей водить.... Треба було коня самого пустити, то бувъ бы тебе выпровадивъ...

— Я-жь такъ зробивъ, але таки добре наблугавъ ся, заки собѣ тоѣ нагадавъ.

— Ну, якъ же тебе приймали? у кого бувъ?

— Насампередъ заѣхавъ я до Луця Качкеновича, що его смукомъ прозываютъ...

— Добрый шляхтичъ и богатый, лишь дуже скупый... А ще де?

— Та велили мене кудысь по хатахъ его сыны, самъ не знаю, куды...

— Богато-сь выдавъ?

— Нѣ крейцаря. Не дали менѣ навѣтъ склянки пива заплатити...

— Видно, шляхта! А тобѣ треба було ихъ запросити сюды...

— Я, тату, запросивъ на другу недѣлю.

— Дуже добре! такъ, то по шляхотски! У насъ такъ: або не пей чужого, а якъ пѣшь оденъ, то поставь два, тогдѣ тебе люде будутъ мати за люде. Ну йди-жь теперъ просни ся, доки самъ схочешь...

Юзьо довго не мѣгъ заснути. Снували ся ему по головѣ то шляхта, то поля верытѣ збѣжемъ, по котрыхъ блудивъ, то здавало ся ему, що ще ѣде на кони...

Михасъ приладивъ ся славно на принятѣ гостей, що обѣщали ся приѣхати въ недѣлю. „Нехай знаютъ, що Михасъ, хочъ и не ученый, але вмѣе шляхотскій гоноръ вшанувати и не почаствуе „смукомъ“! — подумавъ Михасъ усмѣхаючись злобно маючи на примѣтѣ Луця Качкеновича...

Шляхта додержала слова. Въ недѣлю приѣхало ихъ

вбсьмохъ на гарныхъ коняхъ. Люде ззирали ся на нихъ; здавало ся, що то якї вватирмахи їдутъ...

Михась вайшовъ зъ Юземъ на ганокъ.

— Витайте, панове браця, витайте! Дуже мы гостямъ радї, просимо въ хату!

Шляхта позбскакувала зъ коней. Михасевї найматы позабирали конї и повели въ стайню.

— Сеню! — клекнувъ Михась, — памятати о коняхъ!... А мы тутъ не дамо гостямъ зъ голоду загинути, — додавъ, усмїхаючись до шляхты.

Михась ставъ зъ гостями знакомитись, выпытувавъ ся за батьковъ, котрыхъ знавъ добре. Зъ деякими почувавъ ся навѣтъ своякомъ.

Шляхта застала въ хатѣ таку гостину, якои не надѣяла ся. Вони Юзя такъ не приймали.

— Лише вамъ музязъ не спроваджу, панове — сказавъ Михась, — бо у мене нема дѣвчатъ, а самї зъ собою танцювати не будете...

Але тоє, що Михалина на столѣ покдала а Михась казавъ пранести вѣдъ Ицка, выстало и за музику... Вѣдтакъ ходили по селу, заглядали въ кождый кутъ, поки не привлекали зновъ до вечерѣ. Стефаньо державъ ся оподалѣкъ вѣдъ тыхъ гостей. Они зыдали ся ему за ученї и старшї вѣдъ него. Мѣжь ними вѣдъ бувъ бы пыхачемъ, то волѣвъ пѣйти въ село мѣжь своихъ хлопскихихъ ровесникѣвъ, зъ котрыми звыкъ, а за те они его вѣ всѣмъ слухали.

Гостѣ вѣдѣхали вже пѣвно въ нѣчь вѣдъ доброю охотою. Залунала селомъ пѣсня, ажъ люде зъ хатъ выбѣгали девити ся, що то за бѣда спѣває...

Зъ того часу Юзю буває часто въ Чорнидинѣ и тутъ познакѣмивъ ся майже зъ всѣми. Запросили его, розумѣесь, и на празникъ св. Покровы.

Ю-ю и не стямивъ ся, якъ пѣйшовъ зъ шляхтою до о. Юліяна.

— Ходи, браце, тамъ то забава, ажъ любо! — говорили до Юзя.

— Хйба-жь до вашого священника можна кождому приходати на празникъ?

— Можна, але лише шляхтичеви. То зовсѣмъ нѣшій чоловікъ, нѣжь другіі попы...

И Юзю справдѣ побачивъ въ особѣ о. Юліяна невычайного священника.

О. Юліанъ привитавъ его якъ давного знакомого.

— Славный вашъ рѣдъ, пане добродзею, повный шляхотскихъ чеснотъ... Вашъ дѣдъ полягъ вѣдъ кулѣ за шляхотске добро, а батько такъ великодушно помагавъ покійной бароновѣй... Я всею знаю, пане добродзею, бо я не невѣшний... Прешу, пане Юзефа, забавляйте ся зъ братьями-шляхтою якъ у себе дома! А ось мои дѣтки... Вандзю! — звернувъ ся до старшова, — новый нашъ а дуже милый гѣсть... панъ Юзефъ Тарасовичъ.

Вандзя ввнула головою, наче-бъ хотѣла сказать: „що менѣ тамъ яеюгось Юзефа показуешь?“ — але глянувши окомъ на такого бравого молодца, мусѣла до него усмѣхнутись.

— Дуже я рада, що пѣзнала пана Юзефа...

О. Юліанъ ще не выпускавъ своего гостя зъ-пѣдъ руки.

— Мусѣло вамъ, пане Юзефе, дуже бути прикро по смерти бароновой... Де-жь то зъ такого паньства йти до рѣлѣ, пѣдъ стрѣху шляхотску?... — Але то, пане добродзею, такожь важна честнота вашой шляхты, що не цурае ся плуга, батькѣвской рѣлѣ, а пѣн тѣмъ знае пошанувати свѣй гоноръ шляхотскій.. У мене, пане добродзею, пѣвъ села „по лацінѣ“ говорить, а всею то моя за-

злуга... Я все кажу батькамъ: „Давайге дѣтей учити, бо наука якъ-разъ для шляхтича... науки нѣхто тобѣ не вѣдбере...“

Такъ балакавъ о. Юліант, поєи не прѣйшли нові гостѣ.

Забава йшла жываво. Молодѣжь танцювала, а мѣжь ними вызначавъ ся Юзьо своєю селадностію. Дочки го-ѣподаря не могли начудуватись, що шляхтичъ танцює такъ гарно, якъ явій паничъ. Дуже собѣ его подобали. Юзьо те-жь частенько кидавъ очкомъ на панночокъ а особливо на старшу, Вавдаю. Молодша була трєхи дяубата и не конче єму подобала ся. За те старша, Вавдзя, була собѣ чудо-дѣвчина. Струнка, чорнява, зъ чорнымъ волосемъ, зъ чорными очима и густыми чорными бровами. Усе чорне, кромѣ усточокъ коралевыхъ и бѣлыхъ якъ снѣгъ зубѣвъ.

Пѣдчасъ забавы глигнувъ Юзьо до другої комнаты. Тамъ стояли старшій шляхтичъ коло округлого стола, а декї сидѣли и грали въ карты. Юзьо приглянувъ ся ближше и не мѣгъ змѣреувати анѣ гры самої, анѣ того множества грошей, що лежали купою на столѣ.

— Що се за гра? — пытає одного шляхтича.

— То фербель... Не знаєте?

— Я першій разъ бачу... у насъ фербля не грають.

— Дуже приятна гра, — пояснявъ шляхтичъ, — не треба довго розмышляти... кинешъ карты и загортай грошѣ...

— Але можна и скоро програти...

— Певно; оно въ картахъ усе такъ.

Але Юзьо не мавъ охоты пробовати щастя въ картахъ. Єго манили танцѣ и дѣвчата. Найбѣльше крутивъ

ся коло дочокъ о. Юліяна, выбираючи до танцю то одчу то другу.

Коли Юзьо вертавъ до дому, о. Юліянъ не залишивъ просити его, щобы не забувавъ на его шляхотскій дѣмъ и вѣдѣдувавъ его, коли ласка. Юзьо користавъ зъ того запрошеня и, коли лише бувъ въ Чорнилинѣ, не поминувъ приходства и вступивъ бодай на часокъ. Але гостинный о. Юліянъ не скоро выпустивъ своего гостя. Впрочемъ гѣсть самъ не радъ бувъ вѣдходити, бо тутъ и принимали шире, и мѣгъ всѣлячины наслухати ся вѣдъ говѣркого господаря. До того и панночекъ були для него дуже ласкаві; жартували зъ нимъ, приговорювали и припрошували.

У Юзя заворушило ся молодеце сердце. Самъ не мѣгъ собѣ пояснити, дѣячого его сюда тягне и чому такъ тяжело приходити ся зъ вѣден вѣдѣдати... Дѣйшло до того, що Юзьо, не заглянувши навѣтъ мѣжъ шляхту, заѣздивъ прямо на приходство и тутъ пересиджувавъ до пѣзной ночи.

О. Юліянъ замѣркувавъ, що дѣяло ся въ души Юзя, и бувъ зъ того радый. Вѣнъ знавъ Юзѣвъ рѣдъ и умѣвъ оцѣнити, кѣлько Юзьо вартъ на грошѣ. Тая партія выдавалась ему дуже доброю для Вандзѣ. Старый обчисливъ, що Вандан лѣпше выйти за Юзя, нѣжъ за консиляря... Абы дѣло повести якъ слѣдъ, взявъ вѣнъ разъ Вандзю на сповѣдъ.

— Якъ тобѣ, Вандечко, подобае ся той шляхтичъ?

— Гарный молодець, нѣчого казати... И приятво зъ нимъ бавити ся, и танцюе, яезъ на шляхтича, не зле...

— И пѣйшла бы ты за него?

— За него пѣйти? най мене Богъ боронить! Щѣ бы я на селѣ цѣле жита робила? Щѣ иншого поговорити

зъ нимъ, забавити ся, але вѣддати ея за капоту?... Нѣколи того не буде!

— Сама не знаешь, щѣ говоришь... Тая капота золотомъ пѣдбита... и будешь цѣле жите панею.

— Не пѣйду!

— Не будь дурна! — сказавъ о. Юліянъ вже сердито. — Кто тебе нинѣ возьме? урядникъ чи дѣдичъ? и який урядникъ? Уважай, що тобѣ вже двацять лѣтъ... далѣ-далѣ зачнешь старѣтись, а тутъ такий хорошій хлопецъ, твоій ровесникъ, пропадае за тобою...

— Та якъ пропадае? що тато говорятъ?

— А я тобѣ кажу, що пропадае... внакше бы сюды такъ часто не заѣздивъ... Твое дѣло лишь не пустити его вѣдъ себе. Послухай мене старого, досвѣдного батька, а будешь цѣле жите панею...

Вандзя дала ся переконати и уложила собѣ плянъ, якъ має вѣдъ теперъ зъ Юземъ поводитись.

Передовсѣмъ треба було гараздъ змѣркувати, чи Юзьо справдѣ до неи заѣзджае. Тожъ при найблизшій нагодѣ сховала ся передъ Юземъ. До него выйшла лише сестра и сказала, що Вандзѣ нема дома. Юзьо ставъ нѣ въ сѣхъ нѣ въ тыхъ, засумувавъ ся и говоривъ мало, а незадовго пѣйшовъ мѣжь шляхту.

Товаришѣ знали, що Юзьо крутить ся коло попѣвны и длятого на нихъ забувае. Приняли его жартами.

— Щось ты, пане браце, призабувъ на насъ, старыхъ товаришѣвъ...

— Теперъ трохи бѣльше работы и часу не було, — вѣдповѣвъ Юзьо, — а по такѣй фадѣ другій день утраченый...

— Але о плѣбаніи не забуваешь! Го-го! знаємо мы... панна Вандзя въ очѣо впала...

Юзьо почервонѣвъ якъ буракъ.

— Що вы говорите, панове браця! Чи я таеъ часто тамъ буваю, чи що?

— Но, но, не вѣдпирай ся... мы тобѣ въ дорогу заходити не будемо... Панна нѣчого... а чи ты думаешь на правду?

— А якъ бы на-правду, то що?

— Нѣчого, лишь мусишь выкупити ся, що берешь намъ панну зъ-передъ носа! — жаргували товаришѣ.

— Та що вы говорите? — або-жь то она пошла бы за мене?

Юзеви дуже подобало ся таке говорене и въ тѣй доперва хвили пришло ему на думу, чи не можна бы зъ Вандою оженити ся.

— Пбйде, пбйде, лишь бери... Але мы вѣдтакъ не будемо мати интересу ходити на „пробовство“.

— Стѣйте, лишити ся ще друга...

— Кланяемось тобѣ за тоту другу... Вандзя то що иншого, а тамта неладна, дзюбата...

Юзѣо, вертаючи до Пышновецъ, бувъ въ незвычайнѣмъ настрою душѣ. Таке зъ нимъ ще нѣколи не водило ся. „Хиба-жь бы таеъ справдѣ могло се бути, щобы Вандзя стала его жѣнкою?... Але чому си винѣ не було, коли знала, що вѣнъ приѣде? Хиба-жь се умысне?... И чому вѣнъ самъ ставъ якійсь, якъ бы звареный, коли довѣдавъ ся, що Вандзѣ нема дома? Чого-жь его якось коло сердца немилу посекотало?...“ Такі пытаня снували ся одно за другимъ въ Юзевѣй головѣ. Вѣнъ тѣлько паночокъ бачивъ у своѣмъ житю, тѣлько натапцювавъ ся, а ще нѣколи не бывало зъ нимъ такого, якъ теперь. Зъ Вандзею найлюбѣйше ему говорити, найскладнѣйше тапцювати... Юзѣо почувъ, що любить Вандю. Ну, а коли любить, то чому-жь бы не мавъ женити ся зъ нею? Вѣнъ нагадавъ собѣ свою вроду и выпрямивъ ся на кони.

Нагадавъ собѣ свѣй мастокъ знатный и пришовъ до перекованя, що и своєю вродою и своимъ мастеомъ може сягнути по Вандю и она не може ему вѣдказати... Усмѣхавъ ся самъ до себе любенько. „Гарна буде жѣнка, ажъ завидувати будуть менѣ люде“ — закончивъ вѣнь свои думен, коли вѣвѣдевъ на подвѣре.

Поки-що Юзю не вѣдкрывъ свого чувства нѣкому, навѣть матери не говоривъ нѣ слова. Залюблені мають однакову тактику: не признавати ся передъ нѣкимъ и укрывати свое чувство, але такъ нескладно, що всѣ можуть его бачити, саме тогдѣ, коли влюбленому здає ся, що нѣхто не бачить. Оно виглядає достоту такъ, якъ той подорожний, що врючись передъ розбѣйниками, сховає вѣ стирту сѣна саму голову...

Юзеви було страхъ пильно покѣнчити дѣло та запевнати себе, и мурашки бѣгали ему по-за спину за кождый разъ, коли нагадавъ, що въ Чорнилинѣ тѣлько молодыхъ, ученыхъ шляхтичѣвъ, а всѣ бувають на „плебаніи“. Готовъ ему першій-лѣпшій хопити дѣвчину зъ-передъ носа... Потѣшавъ ся лишъ тымъ, що коли доси нѣхто того не зробивъ, то й теперъ не зробить... Але ледви показало ся таке ясне сонце на любовнѣмъ Юзевѣмъ небѣ, зновъ наступала чорна хмарка... „А може — думавъ вѣнь — длятого жадець зъ нихъ не бравъ ен, що вона не хоче шляхтича? Тогдѣ й мене бы не схотѣла тымъ бѣльше... Але чому-бъ мене мала не схотѣти?...“

Юзю мучивъ ся такою непевностію цѣлый тыждень. Першій днѣ пробужуючою ся любви — то такъ, якъ марцева погода: на перемѣну нудьга, смутокъ и рожева радѣсть. Юзю рѣшивъ скѣнчити дѣло заразъ першою недѣлѣ. Выбравъ ся вчаснѣйше нѣжъ звичайно,

а по дорожѣ увладавъ собѣ въ головѣ, щѣ якъ буде говорити.

Симъ разомъ заставъ Вандзю дома. Але она була якась незвычайна — чогось засумована, мало говорила и вѣдповѣдала лишъ на запытане дуже коротко. За те старый о. Юліянъ бувъ дуже веселый, наговоривъ приказовъ цѣлу копицю и бавивъ гостя, якъ умѣвъ найльпше. Ему помагала молодша дочка; вона трѣпоталась, смѣяла ся, щѣбетала... Своєю дорогою, що тѣе щѣбетане дзюботом панни выдалось Юзеви краканемъ вороны. Вѣнъ страшно ветерпелививъ ся, а далѣ не втерпѣвъ таки, щобъ не спытати:

— Щѣ вамъ нинѣ такого, панно Вандзю? може не здужаєте?

— Я зовсѣмъ здорова... але кождый має въ житю такій хвилѣ, що ему жите не миле...

Юзю не пытавъ бѣльше и засумувавъ ся тежъ. Рѣчь ясна, що о освѣдчинахъ не могло бути й бесѣды, Вандзина байдужность вѣднимала у него всю вѣдвагу и помѣшала всѣ плявы... Заразъ по вечери вѣдѣхавъ. О. Юліянъ вѣлька разѣвъ зглядавъ ся значущо на дочку и не мѣгъ зрозумѣти еи поведеня.

— Що ты, Вандзю, гедзиши ся и сама вѣдтручуєшь щасте, яке тобѣ доля въ руки пхав?... Чекай, возьме тебе принць...

— Я на принца не чекаю, коли Юзю має бути мѣй, — сказала дѣвчина, усмѣхаючи ся злобно. — Тато того не розумѣють. Хиба хочете, щоб я ему видала ся на шию? Тогдѣ певно бы утѣкъ...

— Гмъ-гмъ! зъ тебе, бачу, великій фільософъ... Тѣлько щобы-сь себе не перемудрила...

Юзю зновъ бувъ сего дня въ роспуцѣ. Ему, здавало ся, щѣ Вандзя вѣдгадала его мысли и дає ему пѣз-

нати, абы собѣ даремно не завертавъ головы... „А она така врасна, якъ той ангель! а така добра! Безъ нея менѣ жита нема...“ И зновъ почались въ Юзевѣй души марцевѣй хвилѣ — разъ шаруга такъ, що кости морозить, то зновъ ясне сонце показуе свое усмѣхнене личко... „Нѣ, я еи таки мушу взяти, абы-мъ мавъ на колѣнахъ просити... Золоту корону на еи головѣ повладу, сорокѣвцями стежку їй выстелю, и мусить пойти за мене... Въ послѣднѣмъ разѣ треба удатись о помѣчь до о. Юліяна. Вѣнъ таий для мене добрый и певно менѣ по-може...“

Юзѣо перемучивъ ся такъ ажъ двѣ недѣлѣ, бо якось не выпадало що тыждня шпяти ся до Чорвилны, абы часомъ не збудити пѣдозрѣня у батька. Зъ того боку вѣнъ добачавъ найббольшу перешкоду...

На прыходствѣ вѣѣ чудували ся, чому сен недѣлѣ Юзѣо не прѣхавъ. О. Юліянъ вже трохи побоювавъ ся, чи може шляхтичь не зразивъ ся байдужностію Вандзѣ... Але Вандзя була певна, що Юзѣо ще верне. Якъ же бы мавъ не вертати?... Она при помочи батька обчислила, що Юзѣо мати-ме до двацять тысячъ маѣтку, а при еи праці и ошадности можна вже бути панею... Вандзя уложила собѣ вже, якъ заведе у себе порядки. Мусить мати гарну повозку, восковану пѣдлогу, а тодѣ и духу шляхотескою въ хатѣ не буде. Та бо то шляхта въ тѣмъ Закутю страхъ неотесана! навѣтъ не може йти въ порѣвнанѣ зъ шляхтою чорнилвнѣскою... Жаденъ зъ нихъ не то що нѣчого не вчивъ ся, але и не знае, що то хустка вѣдъ носа..

Вандзине прочуте справдило ся. На другу недѣлю Юзѣо прѣхавъ. У нея забило серце, коли побачила Юзевого гарного коня. Сегодня рѣшила бути веселою,

абы Юзя осмѣлитъ. Привитала ся зъ нимъ весело, подаючи ему руку. Юзеви розъяснило ся лице.

— Панъ Юзефъ не були ласкавіи минувшом недѣлѣ...

— Хйба-жь вы на мене ждали?

— Може хто и ждавъ, — слазала Вандзя, понуривши очи въ землю.

Були въ комнатѣ самі. Сестра пѣйшла до кухнѣ, а о. Юліанъ правягъ ще вечѣрню. Юзю змѣркувавъ, що теперъ найвѣдповѣднѣйша хвля до приступу.

— Панно Вандзю! — промовивъ вѣтъ. — Не повѣрите, чи менѣ послѣднего разу кровавилось еерце, що вы були якѣсь такіи... чи сумніи чи байдужніи для мене...

— Чоловѣкъ не може бути все однаковий... всѣляко бувае. Але що вамъ такъ на тѣмъ залежить, чи я сумна, чи весела?

— О, менѣ дуже на тѣмъ залежить. Я бы хотѣвъ, абы вы були цѣле жите такіи веселіи, якъ весняне сонце, бо я васъ, панно Вандаю, дуже люблю...

— Що вы говорите, пане Юзефе! ще хто почуе... Якъ можна такъ зъ сироты посмѣхати ся?...

— Я широ говорю, бѣгме! я васъ дуже люблю и прошу о вашу руку... Панно Вандаю! не пожалуйте того. Я для васъ нѣчого не пожалую, сорокѣвцями васъ обещплю...

— И я васъ люблю, пане Юзефе, и вѣрю вашому слову... Не знаю лише, що тато на се скаже...

Юзю утѣшивъ ся страхъ!

— Я — каже — тата на колѣнахъ буду просити, абы насъ не розлучавъ, бо безъ васъ менѣ жите немиде...

Балакали такъ довгенько, сидячи била себе, а Юзю не выпускавъ Ванданной руки зъ своихъ рукъ и заедно

цѣлувавъ. Вандзя читала багато романовъ и знала, якъ залюбленій поводити ся зъ собою. Сестра, якъ навмышене не приходила до хаты. О. Юліянъ вернувъ зъ церкви. Молодыта не чули, коли вѣнъ увѣйшовъ до свого покою и передягавъ ся зъ реверенды въ свѣй зеленковатый сурдутъ. Глигнувши черезъ дверъ на молодягъ, догадавъ ся, що дѣло покбичене. Абы ихъ не налякати, вѣнъ на-сампередъ закашлявъ здорово, заки увѣйшовъ тудя. Молодѣ вѣдсунулись вѣдъ себе.

— Пана Юзефа коханого покорный слуга! Якъ ся маєте? Прецѣнь не забули на насъ... Що то вамъ перешкодило попередной недѣль? чей-же не недуга, не дай Боже... Якъ родичѣ добродѣѣ? здоровѣ?

— Дякую, здоровѣ.

Теперь зъявила ся и сестра, несучи каву на тацѣ зъ всѣма приборами.

Юзеви кава сегодня чомусь не йшла въ смакъ. Щось его коло сердца такъ скоботало, що ажъ кава выдалась ему за нудка. Ему було и безъ того солодко. Вѣнъ давивъ ся заедно въ склянку не пѣдводячи на нѣного очей. Ждавъ лише, щобы поговорити зъ о. Юліяномъ на самотѣ, бо дѣло було доперва до половины покбичене. Гордый пѣпъ готовъ не позволити...

Скбичила ся кава и Юзьо пѣйшовъ зъ о. Юліяномъ до канцеляріи на файку.

— Ну и що-жь тамъ чувать, мѣй коханный пане Юзефа? — заговоривъ о. Юліянъ.

Юзьо рѣшивъ ся приступити вѣдъразу до дѣла. Коли разъ вѣдвживъ ся на одно, то чого-жь ставати въ половинѣ дороги?

— Ксенже пробощу! — сказавъ Юзьо, цѣлюючи пухвеньку руку о. Юліяна, — я прощу о руку панны Вандзѣ и прощу менѣ тои ласки не вѣдказати...

О. Юліянъ настроивъ свою усмѣшку на зачудуване.

— То, пане добродзѣю, справа, надъ котрою треба застановити ся... Передовсѣмъ залежати се буде вѣдъ мои дочки, котрѣй я зовсѣмъ полишаю свободну волю...

— Панна Вандзя — перебивъ Юзѣо — вже пристала и она мене любить... А мене знаєте не вѣдъ нинѣ...

— Певно, що знаю зъ найлѣшого боку, пане добродзѣю... Вандо, Вандечко! ходи но сюды!

Вандзя станула въ порозѣ.

— Любишь пана Юзефа?

Вандзя спустила очи вѣ-низъ и гарно засоромила ся.

— Отъ, якъ то молодіи ошувають старыхъ... и десъ тамъ по-за мои плечѣ змовляють ся... Почекай! — и о. Юліянъ, удаючи сердитого, взявъ Ванду за руку, злучивъ ея зъ рукою Юзѣа и каже:

— На! Най васъ Богъ благословитъ! Я позволяю.

Дѣло було покбичене зъ стороны моральной, треба его було ще обговорити зъ стороны маетковон.

— Мы повинивѣи були вѣдъ того зачати мѣй коханый Юзефе, що теперь маемо обговорити, — сказавъ о. Юліянъ. — По перше, не надѣй ся вѣдъ мене грошей, бо я ихъ не маю. Що нинѣ може мати бѣдвий пѣбъ на шляхотскѣй парафѣи? Що иншого вашъ пѣбъ, мѣжъ хлопцами, а що иншого я тутъ, де мушу всео робити зъ приязни и за добре слово...

Юзѣо хотѣвъ сказати, що у него грошѣ не мають значѣня, та о. Юліянъ говоривъ дальше:

— Дамъ выправу, якъ ся валежить и де-що на господарство, а ббльше нѣчого...

— Згода! — сказавъ Юзѣо.

— По друге, чя ты певный, що твѣй тато тобѣ позволитъ?

— Не знаю, але буду просити. Скажу...

— Чекай, о тѣмъ ще поговоримо.

— По перше: що зъ твоимъ вѣйскомъ?

— То дробниця! Тато гадають такъ зроби́ти: купують для мене грунтъ, ставлять менѣ хату пѣдъ окремымъ номеромъ, записують тоє на мене и будутъ мене реклямувати.

— Добре, а чи тоє вже такъ уложено, чи ты собѣ лишъ такъ мыслишь?

— Уже уложено... вже й мѣсце на хату вызначене.

— То ще лѣпше... Але треба тобѣ знати, що будучи малолѣтнимъ, не зможешъ вести цѣлкомъ самостѣйно господарства. Все тобѣ родичъ буде сидѣти на карку и перебивати вашѣ пляны...

— Ну, то що-жь зроби́ти? чекати ще чотири роки?

Юзѣо ажъ налякавъ ся тою евентуальности, бо єму було страхъ пильно жени́ти ся зъ Вандею.

— Тоє можна переробити, — сказавъ о. Юліанъ.

— Треба конечно намовляти тата, щоби тебе зробивъ повнолѣтнимъ, ще заки довѣдає ся, що ты зарученый зъ Вандею... Бо якъ бы тато довѣдавъ ся о тѣмъ, ще заки ты малолѣтний, то певно не увѣльнить тебе зъ-пѣдъ опѣки...

Юзеви заимпонувала прозорнѣсть будущого тєстя. Такого вѣвъ бувъ бы вѣколи не придумавъ — и длятого рѣшивъ ся вѣ всѣмъ єго радѣ слухати. Дальше рѣшили, що Юзѣо повиненъ якъ найрѣдше бувати вѣ Чорвилинѣ, абы не звернути уваги другихъ людей, котрѣ бы доповѣли Михасеви...

— Якъ поберете ся, тогдѣ будете дивитись одко на друге цѣле житѣ, а теперъ треба пожертвуватись...

Коли Юзѣо вѣдѣхавъ до дому, о. Юліанъ, цѣлюючи Вандею вѣ чоло, каже:

— Выграла-сь, доню, терно!

XVI.

Михась ладивъ ся до реклямаціи сына.

Звѣзъ матеріалъ на хату и прочіи будынки господарскій, до будовы спровадивъ майстрѣвъ Нѣмцѣвъ зъ Калинова. Трафило ся такожь купити землю — и Михась выпорпавъ зъ-пѣдъ печи одно збанятко зъ сорокѣвцями. Землю записавъ Михась на Юзя въ катастрѣ, бо тогдѣ ще не було земельныхъ книгъ. Михась казавъ ставити хату и будынки достоту такіи, якъ були его; навѣтъ такого розмѣру.

Въ будовѣ хатъ богатшой шляхты пробивае ся консерватизмъ. Всюды однаковий стиль своерѣдний, старый, и нѣкому не приходять на гадуу заводити яку-небудь новѣсть. Кожда така хата рѣвнать ся вѣдъ хаты сельянской лише тымъ, що мае зъ переду ганокъ и бѣльшій вѣна, а на горѣ дымарь. Зъ переду выгледае така хата зъ ганкомъ и великими вѣкнами по обохъ бокахъ ганку симметрично. За те нема симетрии при задныхъ дверехъ ганку; по однімъ боцѣ велике вѣно вѣдъ альеяря, по другімъ боцѣ мале, звычайно ократоване вѣконце вѣдъ коморы. Зъ-далека выгледае така хата якъ лице чоловѣка зъ вѣдрѣзанымъ носомъ и выбитымъ однимъ окомъ...

Таку самѣсѣньку хату казавъ Михась ставити сынови. Мѣсце було выбране на Михасевѣмъ огородѣ понизше, а що хата Михасева стояла на горбуу, то вѣнъ мѣгъ изъ задныхъ дверей видѣти, що робило ся на Юзевѣмъ обѣистю.

Будова зачала ся заразъ зъ весною и йшла скоро, бо Михась не жалувавъ грошей. На другій рѣкъ мавъ Юзьо ставити ся до бранки и длятого батько такъ спѣшывъ ся. Заразъ по реклямаціи Юзьо мавъ зачати го-

сподарити на своїмъ, хочь усе ще пѣдъ наглядомъ батька...

За той часъ Юзю рѣдко коли заѣджавъ до своєї судженої въ Чорвильнѣ. Послухавъ рады о. Юліяна, хотай було ему зъ тымъ зле — дуже туживъ за своєю любкою.

Збудоваву, вылѣплеву и выбѣлену хату поки-що замкнули, позабивавши вѣсна дошками.

Юзю не зрадивъ своєї любови передъ нѣнимъ. Навѣтъ Михаліна нѣчого о тѣмъ не знала... Половина Юзевыхъ намѣровъ здѣйствила ся; треба було ще выеднати у батька повнолѣтність. Юзю придумувавъ надъ тымъ, якъ бы батька пѣдѣйти.

— Я бы татови мавъ щось сказати, — заговоривъ вѣнъ разъ до Михася. — Менѣ мовили шляхтичѣ зъ Чорвильны, що я не можу розпочинати свого господарства, поки мене тато не зроблять повнолѣтнимъ... Ну, але се буде тяжко...

— Чому має бути тяжко? — вѣдповѣвъ Михась. — Якъ треба, то зробить ся... А ты бы хотѣвъ выйти зъ пѣдъ мои руки? зле тобѣ?

— Менѣ зовсѣмъ добре, тѣлько всѣ кажуть, що треба такъ зроби, абы не мати звязаныхъ рукъ.. Але нема що о тѣмъ говорити, бо оно має бути дуже трудно...

— Якъ треба, то вѣчого трудного нема! — повторивъ Михась. — Я надъ сымъ подумаю...

Юзеве бажане стати власновѣльнымъ Михась приписувавъ его личной амбіціи, а позаякъ выпробувавъ, що Юзю добрый господарь, статочный, анѣ не пиякъ нѣ картьяръ, длятого и не бачивъ въ тѣмъ нѣякои небезпечности.

Юзю заходивъ ся зъ своимъ пляномъ коло матери.

— Знають мама, що якъ я на рѣкѣ обѣйму свое господарство, хотѣвъ бымы попрубувати торговлѣ вѣньми... невеличкои, отъ такъ, якъ робить Шевко зъ Заку-тя. Осеню накупить хлопскихъ хабетъ, зимою пѣдгодуетъ, а на весну бере грошѣ... То лѣпшій интересъ вѣжъ на збѣжу або на свиняхъ.

— Може бы зъ того що й було... ты на коняхъ знаешь ся добре... Тѣлько, щобы не богато вѣдъ разу...

— Та богато не мавъ бы-мъ навѣтъ де подѣйти... Лишь одна перешкода заходить: я ще малолѣтний и нѣхто не схоче зб мною заходити въ жаднѣ дѣла...

— Ну, що-жъ на тоє порадишь? Треба выждати на повнѣ лѣта.

— Е, на то есть способъ, лише трудный, а може й тато не схотять... Могли бы мене зробити власновѣльнымъ у судѣ.

— Та чому бы тато не хотѣвъ? Я сама зъ нимъ о тѣмъ поговорю.

И дѣйстно, ще того самого вечера говорила Миха-лина зъ чоловікомъ.

— Цѣкавый я, — сказавъ Михась, — чого ему такъ пильно зъ тымъ? чи лише сама амбіція?

— Нѣ. вѣнъ задумуетъ провадити интересъ вѣньми, такъ якъ Шевко... Сегодня менѣ зъ тымъ звѣривъ ся.

Михась призадумавъ ся.

— Знаешь, може бы оно й добре було... Отъ Шевко доробивъ ся на тѣмъ маетну и теперь мало що менѣ ве дорѣвнуе... Але шельма той Юзиекъ! чому вѣнъ менѣ того не сказавъ?... Вѣнъ до того буде добрый, бо ошадный и не пияетъ. Видно, будутъ зъ него люде... На коняхъ розумѣе ся добре; впрочѣмъ и я ему де-що параджу... Може зробити грошѣ...

Другои днини поѣхавъ Михась до суду и тамъ поробивъ потрібнѣи кроки, щобы Юзя зробити власновѣльнымъ. Прикликали и Юзя та й переконались, що то чоловікъ статочный и розвитый. Не було перешкоды.

Тымчасомъ Михась подавъ о реклямацію сына. Мимо того Юзю мусѣвъ ставити ся пбдъ мѣру. Комісія не могла натѣшити ся такъ гарно зложенымъ чоловікомъ, а Михась, сидячи при тѣй комісії, не чувъ ся зъ радости, що такого гарного має сына. Юзя записали до кбнницѣ, бо самъ до неї просивъ ся. Але реклямацію приймили, бо Махась выказавъ ся, що Юзю господарь на своѣмъ ґрунтѣ.

Коли Юзю донѣсъ о. Юліянови, що и тая перешкода вже усунена, старый ино поклепавъ его по плечи.

— Теперь можешъ поговорити зъ татомъ та й робѣмъ весѣле... О рештѣ, що треба буде, я самъ зъ папомъ Михаломъ умовлю ся...

Однако Юзеви не безъ причинны здавало ся, що теперь наступае найважнѣйша перешкода. Неразъ вбнѣ пбдслухавъ, якъ батько бажавъ собѣ, щобъ его невѣсткою була шляхтянка зъ добраго дому, котра бы на всемъ розумѣлась и не цурала ся жадной роботы. Правда, що Вандзя такожь шляхтянка гербова, але все-жь такя въ ничбѣи гнѣвдѣ вихована... Будь що будь — треба було и тую перепону переломити.

Одного разу стоявъ Михась зъ Юземъ на огородѣ и приглядали ся, якъ до Юзевої хаты прибавали майстры вѣнна.

— Ну, сыну, вже й хату власну маєшь; треба бы тобѣ лише жѣнки...

— Я, тату, саме гадаю женити ся..

— Добре маєшь! Найлѣпше оженити ся за молоду...

— Я хотѣвъ зъ татомъ о тѣмъ поговорити...

— Дуже добре, говорѣмъ! Зъ нимъ же ты гадаешъ жении ся? чи вже выбравъ, чи нѣ?

— Уже выбравъ.

— Отъ гараздъ! Говори, котра... Певно мѣй сынъ добрый смакъ мае...

— Я беру панну Вандзю, дочку о. Юліана Грималы Бичаньского зъ Чорнилины великои....

Юзю выговоривъ тѣ слова одвымъ духомъ, щобы придушити сильне бите сердца, що трохи грудей не розсадило.

Михасъ, почувши тѣ слова, опутивъ руки. Похитавъ головою и каже:

— То, сыну, не для тебе пара. Въ нашѣмъ родѣ не було ще попадяни, та й до того ще Ванды, и не буде!...

— Але прошу тата, она така шляхтянка, якъ бы й мы... гербу Гримала...

— Най она собѣ гримае, якъ хоче, але мою сыною она не буде. Я тамъ на ви легітимацію не дивлю ся, але то не нашего крою шляхта... Най бы тамъ и попадянка, але чортъ зъ такими попадянками, що Вандами звать ся... Ванда — то була якась тамъ княгиня польска, а нашихъ, рускихъ Вандъ нема...

Теперь зъ черги зачудувавъ ся Юзю. Того вѣнъ нѣколи вѣдъ батька не чувъ. Заразъ домѣрнувавъ ся, що то впливъ пышновецкого священника, до котрого Михасъ частенько заходивъ.

И справдѣ, Михасъ живъ добре зъ пышновецкимъ парохомъ та й стоявъ пѣдъ его впливомъ, якъ и всѣ пышновецкѣ хлопы. За-для того то Михасъ не хотѣвъ ані чути о польскѣмъ повстаню, зъ котрымъ закутянска шляхта бѣльше-менче симпатизувала. До Михася зъ-першу заѣздили якѣсь чужѣй паны, заѣздили и дооко-

личнѣ дѣдичѣ, котрѣ старали ся шляхту до свои справы замогати... Зъ Закутя навѣть пѣйшло двоухъ-трехъ шляхтичѣвъ до повстаня; другѣ, якъ Шевко, належали до повстанчого комитету, переходували у себе повстанцѣвъ, перевозили оруже... Михась, за порадою пышновецкого священника, о тѣмъ и чути не хотѣвъ. „Дайте менѣ, панове, святый спобѣй! Хнба хочете, абы я бравъ фузію, чи що тамъ, та й ишовъ стрѣляти Москалѣвъ? Коли-жь бо зъ мене нездалый стрѣлецъ.“ — „Того нѣхто вѣдѣ васъ не вымагае, але все вы бы могли помочи и грѣшми и ще де-чимъ.“ — „Мои грошѣ, панове, въ земли, бѣгме! въ господарствѣ... зъ-за шебры ихъ не вылуплю, а помагати вамъ нѣ въ чѣмъ не можу, бо я мѣжь хлопами сиджу, а они знаютъ за кождый мѣй крокъ... наробили бы и мевѣ бѣды и вамъ...“ Такимъ способомъ Михась спекавъ ся непрошенихъ гостей. О значѣню и цѣляхъ повстаня поучивъ Михася пышновецкѣй парохъ, котрый все ему говоривъ, що мы, Русины, близшѣ до Москаля нѣжь до Полякѣвъ... Вѣдѣ него то Михась знавъ и за Ванду...

— Тату! — сказавъ Юзѣо зъ жаромъ, — я еи страхъ люблю! я безъ неи жити не можу...

— Нѣчого тобѣ анѣ разъ не стане ся безъ неи... Пожди трохи то й забудешъ, бо ты ще молодой... На таке подруже я нѣколи не позволю!

— Тату, не робѣть того! благаю васъ... Я згину!

— Було зо мною перше о тѣмъ поговорити, то було бы такъ далеко не зайшло... Отъ сыночекъ! Я гадавъ, що вѣнъ мѣжь шляхту вѣздетъ, а вѣнъ якимсь тамъ Вандамъ у зубы зазирае...

— Таточку! — меливъ Юзѣо, складаячи руки, — я мушу еи взяти!

— Тогдѣ еи возьмешъ, якъ на моѣй долони волосе

выросте... Ось маешь вѣзъ и перевѣзъ! Та й не лѣзъ менѣ ббльше зъ тымъ въ очи — мовивъ уже сердито Михасъ, почервонѣвши якъ буракъ, — бо возьму за гичку и выпарю, якъ за тое твое економство... тямишь? Я бы тобѣ зарагъ теперь записавъ реценту, коли-бъ ось люде не дивили ся на насъ...

— Тату! амилосердѣть ся надо мною!

— Иди до дѣдѣа, бо ббгме выпарю! Въ моѣмъ родѣ нѣякои Ванды ще не було... На таке подруже я не позволю...

Михасъ пѣйшовъ у хату, трясучись зб злости. Михаліна не знала, зъ чого се, бо Юзьо ще не говоривъ о тѣмъ зъ нею.

— Представъ собѣ того ледаря, тую мою грызоту! — почавъ Михасъ. — Шельма хоче женити ся зъ попадянекою, та ще зъ якою? Зъ якоюсь зателепаною Вандою!...

— Хто такій?

— Хто? твоѣ Юзуньо велебный! Я гадавъ, що вѣнъ до шляхты заѣдждае въ Чорнилинѣ, а его той старый лисъ... той солоденькій Бичаньскій засиливъ... О! Гримала!... шляхтичъ!... бодай тобѣ гримало въ головѣ якъ у жорнахъ... А диви! захотѣло ся циганови марципанѣвъ...

— Я чула, — замѣтила Михаліна — що то дуже порядный человекъ...

— Може кому порядный, менѣ нѣ. Хвба тому порядный, що въ костелѣ казанѣ говоритъ та панамъ лиже ся... Я его лѣпше знаю. Вѣнъ шляхту розпивае, зб шкѣры лупить та картами ограблюе... Знаю я тую птицю!

Михасъ такій бувъ сердитый, що годѣ було зъ нимъ ббльше перечитись. Михаліна вдложила се на лѣпшій часъ. Поки-що хотѣла поговорити зъ сыномъ.

Юзю ходивъ по обійстю сумный якъ хмара, коли до него надійшла мати.

— Сыну мой, сыну! чи я собѣ на тоє заслужила, щобы ты передо мною таку важну рѣчь таивъ? — почала Міхаліна зъ докоромъ, трохи не розплакалась.

— Даруйте менѣ, мамо, що такъ стало ся. Я хотѣвъ зъ вами о тѣмъ поговорити, та нинѣ тато самъ зачавъ за жѣнку та й такъ прийшло до того.

Юзю поцѣлувавъ маму въ руку.

— Треба було на тоє тата перше приготувити, а ты зачавъ такъ просто зъ моста... Тато, якъ знаєшь, упертый... не легка буде теперъ справа.

— Мамо, я безъ неї жити не можу...

— Котра-жь то называєсь Вандою, бо я обѣ видала въ костелѣ... старша чи молодша?

— Старша.

— Гарна дѣвчина... Але она либонь твоя ровесниця, то для тебе трохи за стара...

— Мамо, я безъ неї загину! — лепетавъ Юзю крѣзь сльозы. — Помагайте менѣ, бо смерть собѣ зроблю...

Міхаліна своимъ жѣночимъ чувствомъ розумѣла правила любви дѣпше, нѣжь Михась. Любовь сына взяла ей за сердце и она рѣшила ся помагати ему.

Черезъ вѣлька днѣвъ ходили всѣ якъ сновиды. Оденъ Стефаню бувъ веселый, бо не знавъ о нѣчѣмъ.

Міхаліна не говорила ще нѣчого; ждала, поки чоловікъ успокоить ся. Выбрала трохи яснѣйшу хвилю и каже до чоловіка:

— Слухай, Михасю, поговорѣмъ о тѣмъ розважно.

— О чѣмъ?

— Та о Юзевѣмъ весѣлю...

— Сли тоє весѣла має бути зъ тою якоюсь Вандою, то хіба ажъ по мойй смерти..

— Михасю! лишь не такъ горячо... Не знаешь дѣвчины, не выдавъ ей, а такъ говоришь...

— Не потребую ей видати. Знаю, въ якого гнѣзда птиця, то досыть для мене!

— Та чи-жь то конче мусить бути проста шляхтянка? Якъ трохи ббльше знае, то и Юзеви и намъ буде милѣйше...

— Я того не кажу. Най бы й попаданка, абы не та Ванда... Знаю, якій батько, а яблоко не далеко вбдъ яблонѣ вбдкотить ся...

— Та й о батьку не можна нѣчого злого сказати... бодай я нѣчого не чула... Шляхта его хвалить...

— Бо дурна! Вбнѣ ей труе своею лисячою солодкостію та й всѣ потуманѣли. Насампередъ... якій вбнѣ побѣ, якъ зъ понами не жие? Якій бы я бувъ шляхтичъ, якъ бы я шляхты цуравъ ся?

— Бо тоті попы не такі... рбзні бувають.

— Нехай и такъ, але тримають ся купы и то менѣ подобае ся. Але то бы ще дурниця... Вбнѣ грае въ карты!

— Або то люде въ карты не грають?

— Фальшивыми картами? — крикнувъ Михасъ и луснувъ кулакомъ о стблъ. — Бувъ же зъ-за того процесъ и одного шляхтича, его спблника, навѣтъ засудили, а вбнѣ, солоденькій, выкрутивъ ся... И я бы мавъ мого сына тамъ женити?... Тобѣ здае ся, що я ось тутъ сиджу и нѣчого не знаю?

— Ты-жь нѣколи того менѣ не говоривъ...

— Бо менѣ не треба було! Та й теперъ бы-мъ не говоривъ, якъ бы-сь мене за языкъ не тягла...

На тбмъ бесѣда урвала ся.

Михалина втратила всю надѣю на успѣхъ. Ёй жаль було дитины и хотѣла сынови вбдрадити.

— Зде, Юзю! Тато мае важні причины, що не хоче

позволити. Той твоїй Бичаньскій має бути шулеръ, що фальшивими картами грає..

Юзя тоє нїразъ не вѣдстрашило. Ђму такожь не подобало ся, що его будучій тесьт грає въ карты, але вѣнъ прецѣнь зъ нимъ жити не буде, а дочка въ карты не грає.

— Щѣ она, мамо, тому винна, що ви батько не та-
кїй якъ треба?

— Оно правда, але таки не выпадає тобѣ зъ такими
людьми недоброї славы дружити ся...

— За пѣзно, мамо! серце не навчити, — сказавъ
повуро Юзю.

Заразь слѣдуючої недѣлѣ Юзю, не кажучи нїкому
нїчого, махнувъ до Чорнилины.

— Що-жь тамъ доброго чувати, мѣй дорогїй зятю?
— привитавъ его о. Юліянъ.

— Зле чувати, — вѣдрѣкъ Юзю.

— Може тато не вѣддавъ вамъ хаты?

— Вѣддавъ, се не тоє...

— Може реклямацію вѣдвинули?

— Нѣ, реклямація є.

— Певно судъ не хотѣвъ зрѣбити васъ власновѣль-
нымъ...

— И то нѣ, я вже власновѣльний.

— Ну то що-жь такого?

— Тато не хоче нїразъ позволити на мое подружє
зъ Вандзею.

О. Юліянъ махнувъ рукою.

— Се дрѣбниця, коли тѣлько вы схочете...

— Якимъ же способомъ?

— Зовсѣмъ простымъ. Вы власновѣльний, и тато не
має права вамъ боронити женити ся.

— А яєъ не хоче поблагословити?

— Поблагословить, коли побачить, що нѣчого не вдѣе...

Юзьо пѣзнавъ въ-мить хитрѣсть о. Юліяна. Отже то длытого вѣнъ намовлявъ его до выеднаня собѣ власновѣльности, хочъ такъ обернувъ рѣчь до горы дномъ... Перше Юзеви здавало ся, що о. Юліянъ тѣлько длытого намовляе его старатись о власновѣльнѣсть, бо по заручинахъ тато не освободивъ бы его, а державъ бы пѣдъ своею рукою. Теперъ Юзьо змѣркувавъ, що значить бути власновѣльнымъ и на що оно може придати ся... Така хитрѣсть о. Юліяна его налякала. Заразъ и совѣсть оббзвала ся о свое. Се, що вѣнъ такъ хитро пѣдѣйшовъ рѣдного батька, не годило ся зъ его поглядами на гоноръ.

— Менѣ страшно йти зъ батькомъ на перебѣй, — сказавъ вѣнъ. — Батько въ найлѣпшѣй вѣрѣ зробивъ мене повнолѣтнимъ, то оно було бы не гонорово...

— Не гонорово, але здорово... Скажи-жь менѣ, якъ тутъ инакше зробити?

— Ждати!

— Га, коли такъ, — каже о. Юліянъ, ударяючи себе по полахъ, — то лѣпше було не зачинати. Я не маю жадной поруки, що вы додержите слова черезъ чотири роки чи кѣлько тамъ... Вандзю выдамъ, за кого трафить ся....

О. Юліянъ знавъ, що ударае найтяжшимъ тараномъ.

— Але-жь отче, присягаю вамъ, що лише Вандзя буде моею... слова я не зломлю!

— Такъ говорите, бо вы еще молодѣ, але я не можу зъ своею дитиною грати въ лѣотерію...

Юзьо бувъ въ роспуцѣ.

Вандзя прислухувала ся зъ другою комнатою тѣй важнѣй розмовѣ и длытого увѣйшла ажъ якъ розмова скѣнчила ся.

— Що тутъ такого стало ся? — запытала подаючи Юзеви руку.

— Що́ стало ся? — каже о. Юліянъ, — нічого... Мы були дуже недотепні, що дѣло почали зъ *малолѣт-
нымъ*... Батько пана Юзефа не позволяе, щобъ вѣнъ зъ *попадянкою* женивъ ся...

— Охъ! нещаслива я! — заголосила Вандзя, за-
крываючи лице руками.

— Вандзю! треба мати розумъ! — говоривъ батько,
— мы вѣь тутъ винуваті, а панъ Юзефъ до того ще ма-
лолѣтній...

— Якій малолѣтній? — обываеь Юзю, бо тѣ
слова зачепили его амбіцію. — Маю прецѣвъ декретъ,
що я вже власновѣльний.

— Але зъ того декрету не хочете користати, а такъ
роблять лишъ недолѣтки, що не вмѣють выхѣнувати
свого права... На що то було зачинати? — говоривъ о.
Юліянъ уже зъ докоромъ. — Запропастили-сьте долю
дѣвчинѣ... а то не по шляхотски...

— Але-жь я хочу женити ся! — замѣтивъ Юзю.
— Безъ панни Вандзѣ менѣ житя нема...

— Та якъ женити ся? проти волѣ батька?

— А хочъ-бы и проти волѣ! Якъ не буде по добро-
му, то такъ муєнть бути!

Тымчасомъ Вандзя сидѣла на канапѣ и руви лом-
ла въ роспуцѣ.

— Ахъ! я нещаслива! бодай бы-мъ була дитиною
умерла.

— Панно Вандзю, не плачте, бо згину... Всео зро-
блю для васъ, для вашего щастя... Абы-мъ мавъ у свѣтъ
за очи пѣйти, кобы лише зъ вами...

— На тое я бы зновъ не позволивъ! — каже о.
Юліянъ. — Я мушу мати мою дитину все на оцѣ...

Юзьо вговорювавъ Вандю якъ мѡгъ. Цѣлувавъ ея по рукахъ, лепетавъ :

— Вандю, Вандечко! не кровавъ мого сердца... Всео буде добре... я тата ублагаю...

— А якъ не дасть ся ублагати? — пытае о. Юліанъ.

— Тогдѣ пѡйду противъ его волѣ, выкористаю мою власновѡльнѡсть...

— Такъ то розумно! — селикувъ о. Юліанъ. — Переставъ, Вандю, плакати...

Вандзя успокоила ся, утираючи заплаканіи очи.

— А чи то певне, що вы говорите? — спытавъ ще о. Юліанъ.

— Даю мое шляхотске слово!

— Отъ бѣдна дѣвчина! — говоривъ нѣбы до себе о. Юліанъ, ходячи по хатѣ. — На що тобѣ було попаданкою родити ся. Шляхта тебе цурае ся, хочъ ты така добра шляхтянка якъ и они.. Але де теперь „цноты“ шляхотскіи? де? Всео то за мамоною бѣжитъ, якъ мухи за медомъ...

Та молодіи вже не слухали того монольогу о. Юліана. Вони сидѣли била себе, держачись за руки, и були щасливіи...

XVII.

Другои днини Михасъ проти своего звычаю спытавъ Юзя:

— Куды ты вчера ѣздивъ?

— До Чорнилины, до моеи судженои...

— Хлопче! — крикнувъ Михасъ, ажъ вѣвна задзве-

нѣли, — я разъ казавъ: выбий собѣ тѣ дурницѣ зъ головы, бо я на тое не позволю!

— Я, прошу тата, власновѣльный и мевѣ позволеня не потреба, — сказавъ Юзю твердо.

Михасъ не надѣявъ ся такого слова. Его поразило немовъ громомъ. Станувъ середъ хаты якъ закаменѣлый. Кѣлька хвиль не мѣгъ слова промовити, въ головѣ его шумѣло наче въ млынѣ. Вѣнъ, Михасъ, стрѣнувъ ся зъ бунтомъ сына рѣдного, коханои дитины, для котрой зробивъ бы все, жите свое вѣддавъ бы... Михасъ нагадавъ собѣ, що Юзя вызволивъ зъ-пѣдъ своєї опѣки. А тое вызволене выдурено у него такъ хитро, що не оглянувъ ся..

— Отже на тое ты выдуривъ у мене власновѣльність? — заговоривъ вѣнъ до сына. — Такъ ты одуривъ рѣдного батька! Гляди, чи тое тобѣ выйде на здоровля.. И що-жь? таки хочешъ користати зъ своєї власновѣльности? — пытавъ дальше Михасъ, дивлячися на Юзя.

— Хочу, коли не можна инакше, — вѣдповѣвъ сынъ, понуривши очи въ землю.

— Коли такъ, то фора зъ двора, пане браце! абы тутъ и духъ твоѣй не пахъ! Маршь на свое! зъ нами кѣита! — и Михасъ отворивъ широко дверѣ, показуючи ихъ сынови рукою.

Юзю пѣзнавъ, що вразивъ батькѣвске сердце. Клякнувъ передъ нимъ, складаючи руки.

— Тату, таточку! даруйте менѣ се! не гудѣть мене! Що-жь я бѣдный маю робити, коли сердце такъ хоче? Не вѣдтручуйте мене вѣдъ себе.

— Маршь! — заверещавъ Михасъ, — тутъ для двоихъ власновѣльныхъ нема мѣсця!

— Тату, выбачте! — благовъ Юзю крѣзь плачь. Але Михасъ бувъ неумолимый.

— Не скавули, щенюку, и не доводи мене до грѣха,

бо якъ возьму нагайку, то нагадаю тобѣ економство... Маршь менѣ зъ очей! — и Михасъ кинувъ ся до алькиря за нагайкою, потручючи Юзя, коли той хотѣвъ хапати его за колѣна.

Не було що робити. Юзю, проковтуючи сльози, вийшовъ на двѣрѣ. Въ ганку стрѣнувъ ся зъ матерію, що почувши крикъ Михася бѣгла нѣ жива нѣ мертва у хату.

— Мамо, мамо! — звернувъ ся Юзю до неї, — тато мене выганяє...

Міхаліна вбѣгла зъ хату.

— Михасю, бѣй ся Бога, вгамуй ся! Якъ можна рѣдну дитину зъ хаты наганяти?

— Вбѣвъ вже панѣ, власновѣльний... най иде на свѣй хлѣбъ... Не бѣй ся, батько вже постаравъ ся, що сынъ мати-ме на чѣмъ панувати, то вже теперъ не треба батька, можна противъ него й стати... А тутъ двоухъ панѣвъ за богато! Най иде на свое панѣство. Най має свое гнѣздочко, бо мое, шляхотске, для него чуже...

Михасъ бувъ такій лютий, що небезпечно було зъ нимъ перечити ся.

Въ хатѣ Михася наставъ сумъ, якъ по умерци. Вѣстка о тѣмъ, що Михасъ нагнавъ сына, розбѣшлась блискавкою. Слуги шептали собѣ по кутахъ и жалували Юзя. Міхаліна плакала. Стефаню вернувъ зъ поля и не знавъ, що на те порадити. Ще на подвѣрѣ ему сказали, що стало ся.

Юзю стоявъ въ огородѣ, опершиєь руками на плѣтъ. Дививъ ся въ даль, не тямлячи, що зъ нимъ робить ся. Розумъ дораджувавъ ему забути про Вандзю и покорити ся передъ батькомъ. Того допоминала ся й совѣсть. Але сердце бунтувало ся; Вандзя запустила въ ньому сильне ворѣне. Вырвати его — значило роздерти бѣдне сердце.

Вже змеркало ся. Стефаньо, розвѣдавши вѣдь челяди всею подрѣбно, пошукавъ за братомъ. Прийшовъ до него такъ, що той и не чувъ, коли Стефаньо положивъ руку на плече брата.

— Юзю, брате мѣй бѣднѣй, щѣ зъ тобою?

Юзю наче-бъ зѣ сну прокинувъ ся. Се була перша людина, що до него сегодня такъ мягко заговорила. Юзю кинувъ ся до Стефана, обнявъ его за шию и ставъ страшно плакати. Стефаньови тежъ станули слѣзы въ очахъ. Голубивъ брата до себе, пригортавъ до грудей, гладивъ по лицю своими мозолястыми руками и успокоювавъ, якъ мѣгъ. Але Юзю плакавъ, не могучи прийти до слова, хочъ кулакомъ ротъ затыкавъ, абы трохи вгамувати ся.

— Стефаню, мѣй брате! я дуже нещасливый...

— Успокой бо ся, воно ще буде инакше... Я самъ тата перепрошу.

— Подумай собѣ, мене тато выгнавъ зъ хаты, якъ пса...

— Тато дастъ ся перепросити, я знаю. Вѣнъ лишь розжаленный на тебе, що хочешъ противъ его волѣ женити ся... Якійсь чортъ надавъ тую дурну козу, що черезъ неи тѣлько грызоты!

— Не говори такъ, Стефана! ты не знаешь, якъ я ви люблю... жити безъ неи не можу...

— Тѣфу! якась бѣда причепила ся! А що-жь зробишь, якъ тато не позволить?

— Най робить ся, що хоче, а я мушу ви взяти... Кобы ты знавъ, яка она гарна!

— Тобѣ все одно въ головѣ... Слухай, Юзиекъ! тутъ треба найперше о тѣмъ подумати, якъ тата перепросити, бо нещаслива твоя година...

— Роби, брате, що можешь, бо я ледви на ногахъ стою. Сегодня я нѣчого въ губѣ не мавъ...

— Ось оно явъ! тѣфу! черезъ дурну дѣвку... Зажди тутъ недалеко, я буду зъ татомъ говорити...

Стефаньо побѣгъ въ хату. Михась сидѣвъ при столѣ, оперши голову на руки. Въ другомъ кѣнци сидѣла Михаліна зъ заплаканными очима та йно поохувала. Стефаньо пѣдѣйшовъ и поцѣлувавъ батька въ руку. Михась прокинувъ ся.

— То ты Стефаню? Ты мѣй господарикъ любый! — заговоривъ до него Михась, ласкаючи его по головѣ, и пробувавъ усмѣхнути ся. — Богато нинѣ зѣорали?

— Зѣорали-сьмо шматъ, але завтра ще годѣ буде свѣяти, бо ще земля дуже вохва...

— Роби якъ знаешь... Моя голова теперь така розбита, що я не годенъ о нѣчомъ гараздъ подумати...

— Ей бо тату, вы собѣ тое такъ дуже до головы берете, а то нема о чѣмъ думати... Чи то варто за-для якоисъ тамъ попѣдявки такъ грызти ся?

— Говорашь, бо не знаешь, явъ то було... Той ледарь менѣ говорить, що не потребуе мого дозволу, бо вѣнъ власновѣльный...

— Говорить, бо ще дурный... Годѣ-жь его за тое зъ хаты выганяти... тажъ то ваша дитина!

Михась змякъ вѣдъ тыхъ простыхъ слѣвъ своего сына, въ очахъ станули ему слѣзы.

— Такъ, такъ, тату! Най васъ Юзиевъ перепросить и всео буде гараздъ. Вѣнъ также бѣдный: сегодня нѣчого не ѣвъ цѣлый день...

— А гадаешь, що я ѣвъ? — сказавъ Михась, — мы всѣ постили.

— Тѣфу на ню! Сумуете, якъ по умерци, а бѣгме, на все те лишь бы плюнути...

Михась не говоривъ нічого. Не хотѣвъ сказати: „добре“, але й не мавъ вѣдвѣга сказати: „нѣ“. Стефаньо скориставъ зъ того и выбѣгъ на двѣрь та ставъ кликати Юзя.

— Йди, перепроси тата и не будь дурнымъ! — мовивъ Стефаньо, ведучи Юзя за руку.

— Тату, простѣть менѣ! wybачте дурне слово! — сказавъ Юзю крѣзь сльозы, беручи батька за колѣна.

— Ой сыну, сыну! кобы ты знавъ, якъ тяжко ты вранивъ батьковске серце? Я бы за тебе жите вѣддавъ... я-жъ се для твого добра роблю, що не позволяю тобѣ зъ нею женити ся. Ты не знаешь, що то за люде... ты дивишь ся лишъ на гарный пысочокъ, а бѣльше нічого тобѣ не въ головѣ...

Юзю не сказавъ нічого. Теперъ не пора було переконувати батька о правахъ серця... Михаліна встала и стала Юзя цѣлувати та голубити. Юзю поцѣлувавъ брата.

— Спасибѣгъ тобѣ, брате, що помѣгъ вси менѣ тата перепросити!

Въ хатѣ стало прояснювати ся по цѣлодневнѣй тучи. Посѣдали до вечерѣ. Але не було вже того, що давнѣйше. Рѣчь була зроблена лишъ до половины и нѣхто не мѣгъ вгадати, якій буде конецъ. Михась не знавъ, чи Юзю вѣдцурае ся своєю любови; Юзю не знавъ, чи батько таки дасть ся ублагати и позволить, абы вѣнъ зъ Вандзею оженивъ ся... Михась рѣшивъ ся твердо стояти при своѣмъ, Юзю не гадавъ ломати свого слова. Михаліна и Стефаньо не знали, що зъ того ще буде.

Въ такѣй напруженѣй непевности оставали всѣ вѣлька днѣвъ. Кождому було пильно дѣзнати ся вѣнца, а вождому здавало ся, що ще не часъ розпочинати... А

таки треба було скѣнчити, бо така пѣтъма всѣхъ душила...

Міхаліна взяла Юзя на пытаня.

— Що-жь ты, Юзеньку, гадаешъ робити?

— Не можу, мамо, себе перемочи. Вандзя менѣ заедно передъ очима... безъ неі менѣ жита не буде...

Вѣдтакъ Міхаліна спытала чоловѣка.

— Якъ-же ты, Михасю, гадаешъ зъ тымъ Юзевымъ жененемъ? Хлопецъ по прѣсту розумъ тратитъ, ажъ по-чорнѣвъ...

Михасъ не вѣдповѣдавъ нѣчого. Жѣнка говорила дальше:

— Вѣнъ страхъ змарнѣвъ за той часъ... Якъ умре, то не треба нѣчого бѣльше...

— Не бѣй ся, не вмире, — вѣдповѣвъ Михасъ, а самъ ажъ затрясъ ся на тое слово.

— Що-жь бѣдный хлопецъ тому виненъ, що залюбивъ ся? Погадай собѣ, Михасю, якъ ты бувъ молодой... Оженивъ-сь ся зъ мною. Я такожь була зъ иншого гнѣзда, инакше выхована, а эле намъ живе ся? Дай Боже такъ всѣмъ!

— То цѣломъ що иншого... Ты была зъ честного роду и на твого батька нѣхто не посмѣвъ злого слова сказати.

— Але ты того не мѣгъ вгадати, яке наше жите буде, бо нѣхто того не вгадае... А погадай, яке бы тобѣ було, коли-бъ твоя родина была супротивила ся тому?...

— То певно бувъ бы-мъ не оженивъ ся! Скорше бувъ бы-мъ на сухой вербѣ повисъ, нѣжь супротививъ ся мамѣ...

— Тай вѣнъ не супротивляе ся тобѣ, але гине таки въ очахъ, такъ грызе ся...

— Ну, що-жь я маю на те порадити? — уступавъ Михасъ очевидячен.

Міхаліна припустила послѣдну атаку.

— Позволити та й поблагословити! Слухай, Міхале! Она вийде зъ-пбдъ впливу свого батька... Я не перечу, що вбнъ злый чоловікъ, але-жь она буде пбдъ нашимъ окомъ и всьо буде гараздъ. То ще молоде и дастъ ся повести, якъ схочемо...

Міхаліна ждала на вбдповбдь.

— Знаешъ, Міхалінко, якъ я свои дѣти люблю, и саме длятого не можу до сего руки прикладати, абы вбдтакъ не мати на совѣсти, що я причина нещастя моєи дитини... Але коли вже до того дбйшло, то най собѣ робить, що хоче... Я анѣ позволяю, анѣ заборонюю...

— Та навѣть не поблагословити дитини?

— Поблагословлю... але на весѣлю не буду нѣ за що вѣ свѣтѣ, и навѣть не просѣть мене о то, бо васъ всѣхъ проклену...

Такій призвблъ не мбгъ потѣшити Міхаліну, але не було теперь що робити. Добре й се, а може бути лѣпше...

Міхаліна повбдомила о тбмъ Юзя и вбнъ дуже втѣшивъ ся, що и тая перепона усуває ся... Заразъ таки прийшовъ до батька та ставъ дякувати ему, цѣлюючи по рукахъ и колѣнахъ.

— Ббдна ты дитина! — сказавъ до него батько. — Самъ не знаешъ, за що дякуешъ... хибя за те, що позволяю тобѣ топити ся... Згадаешъ мое слово, що не буде тобѣ зъ того добра... таке мое прочуте. Але коли ты вже такъ дуже завернувъ собѣ голову, то що-жь я маю робити? Не позволю — будешъ на мене цѣле жите нарѣкати, а такъ — то будешъ тежь долю проклинати, але вже не моя вина... Най тебе Богъ держать вѣ своѣй опѣцѣ...

Розумѣе ся, що така мова не могла потѣшити Юзя; се було навѣть гѣрше вѣдъ вѣдмовы... але щѣ було робити ?

— А коли-жѣ тато гадають, щобы весѣле було ? — запытавъ батька.

— О тоє мене не пытай ! Я сказавъ, що не забороняю, але й не позволяю... Роби самъ якъ знаєшь...

Юзю повѣдомивъ заразъ о. Юліяна, що батько призволивъ и що вже нема нѣякои перепони.

— Коли такъ, то добре ; нехай буде и весѣле. Треба ладитись... А правда, що тобѣ богато помогло тоє, що ты власновѣльний ?

Юзю не вѣдповѣдавъ нѣчого. Ёму будучій тєсть ще гѣрше не подобавъ ся.

Вызначили день на вѣнчанє и стали голосити заповѣди.

Пышновецкїй парохъ немало счудувавъ ся, почувши вѣдъ Юзя, що женить ся зъ Вандою Бичаньскою.

— А що-жѣ тато говорить ?

— Тато, розумѣе ся, позваляють.

Парохъ лише покрутивъ головою и трохи не сказавъ : „Шкода дитино, твоєи долѣ!“

Наближавъ ся день шлюбу. Вандзя ладила выправу. О. Юліянъ отворивъ кишеню, абы гордому шляхтичеви заимпонувати. Вандзя выпросила у Юзя, що до шлюбу одягне ся по паньски въ черевики и сурдутъ.

Михась вылативъ сынови всѣ грошѣ, що для него лишила баронова. Вѣдъ себе давъ чотири конѣ, вѣзъ и плугъ та двѣ коровы.

— Решту — сказавъ — возьмєшь по моѣй смерти, бо я ще хочу самъ трохи попанувати ..

Юзю замовивъ собѣ въ мѣстѣ паньскїй одягъ. Вѣнъ ще не тративъ надѣѣ, що тато дасть ся упросити на ве-

сѣдѣ. За тымъ побігала ся Міхаліна. Михась мовчавъ упрямо, не вѣдповѣдаючи нѣ слова.

Юзьо просивъ Стефана за дружбу. Стефанъ поспытавъ батька, що робити; находивъ ся мѣжъ молотомъ а коваломъ. Розумный сей хлопець видѣвъ, якій Юзьо влюблений и якъ ему було бы прикро, сли-бы вѣнъ ему вѣдмовивъ. Зъ другого боку вважавъ, що й батько мавъ рацію, бувъ покривдженный въ своѣмъ батькѣвскѣмъ правѣ. Вѣнъ видѣвъ, що дѣся въ батькѣвскѣмъ серці. Михась справдѣ дуже помаривъвъ. На лиці показали ся морщины, а на головѣ и вусахъ сиве волоса.

— Прошу тата, що я маю робити? Юзьо просить мене за дружбу.

— Роби, якъ хочешъ, — вѣдказавъ отець.

— А тато таки не будуть на весѣлю?

— Таки не буду... я вже разъ сказавъ.

Стефанъ бувъ того певный, що таку почуе вѣдповѣдь — що батько вѣ за що въ свѣтѣ вѣдъ того не вѣдступить.

— Але я таки, — почавъ зновъ Стефанъ, — хочу почути вѣдъ тата слово, бо вже-жъ противъ волѣ тата я не пѣйду.

— На тебе цѣла моя надѣя, — сказавъ Михась, — бо Юзьо пропацій для всѣхъ! — и старый поцѣлувавъ Стефана въ голову. — Тобѣ, сыну, треба тамъ бути. Юзьо такожъ бѣдный... годѣ тобѣ зъ нимъ рѣзнякы ся... вамъ довше жити разомъ...

Михась справивъ Стефанови на весѣлѣ новый пляхотскій одягъ.

Цѣлый часъ передъ весѣлемъ не було въ хатѣ Михасевѣй веселой хвилѣ. Всѣ були якъ зварені; на всѣхъ налягъ тяжкій смутокъ.

Коли выбирали ся вѣхати до Чернидины, Юзьо

убравъ ся по паньски и приѣшовъ до батьеа просити въ послѣдне на весѣле. Михась, побачивши такого панича, вно головою покивавъ.

— Таки тебе, сыну, тягне въ чуже гнѣздо! ты пропащій для насъ... Най тебе Богъ держить въ свой оуѣцѣ!

— Тату, простѣть менѣ, выбачте! Я не могу робити иначе...

— Не маю тобѣ що прощати.. роби, якъ знаешь. Якъ собѣ постелишь, такъ спати будешь... Най тебе Богъ святой благословить и вѣдверне вѣдъ тебе все лихо!

Юзю приклякнувъ, а Михась ванѣсь у гору руки и пѣднѣсь очи въ небо. Зѣ очей его текли слезы горохомъ. Вѣдтакъ поклавъ руки на голову сына и поцѣлувавъ у голову. Усѣ плавали. Михась выбѣгъ до другои комнаты и заридавъ тяжкимъ батькѣвскимъ плачемъ, бючи головою до стѣны.

Михась, выплакавши ся доволѣ, ходивъ довго зѣ кута въ кутъ. Придивлявъ ся кождѣй дробниці, що нагадувала Юзя, и усмѣхавъ ся самъ до себе, наче-бъ похоронивъ дитину... Вѣдтакъ пѣйшовъ на обѣисте Юзево и поглядавъ, чи все въ порядку...

XVIII.

О. Юліянъ счудувавъ ся, коли побачивъ, що Михась не приѣхавъ на весѣле. Михаліну провитавъ зѣ цѣлою галантиностію, бо знавъ, що она въ дворѣ вихована.

— А коли-жь приѣде мѣй сватъ, шановный панъ Михаль Тарасовичъ?

Нѣхто нѣчого не вѣдповѣвъ. Доперва пѣзвѣйше

Юзю шепнувъ старому до уха, що тато не приїде; вправдѣ не заборонивъ ему жевати ся, але на весѣле не приїде...

О. Юліанъ погадавъ собѣ: „об ѣде ся“, а до Юзя сказавъ:

— Треба всѣмъ казати, що тато хорый, бо люде Богъ зна, що можуть думати...

Юзю ходивъ якъ пѣдъ обухомъ. Всѣ веселили ся, а въ его серци було пекло. Вандзя виглядала чудово и не одевъ завидувавъ Юзеви такои жѣнки. Юзю мимо того порушавъ ся машинально; робивъ те, що ему казали. Выглядавъ такъ, якъ той, що въ американськомъ пѣдинку вытягнувъ чорну галку и самъ добровѣльно пеотруту...

О. Юліанъ садивъ ся на те, абы всѣ добре забавлялись. Не жалувавъ нѣчого, а приказками сыпавъ якъ зъ рукава. На весѣлю було повно чорнилицею шлахты. Кастанъ Качкеновичъ бувъ дружбою.

Заразъ по весѣлю вернула Міхаліна зъ Стефаньомъ до дому. Юзю збѣставъ ся у тестя, поки не привезуть замовленихъ въ Самборѣ меблѣвъ. Годѣ-жъ жѣнку привозити до чотирохъ голыхъ стѣнъ.

Міхаліні невѣстка подобалась. Невѣстка була для неи ввѣчлива; може лишъ для того, що вважала Міхаліну за особу зъ выешои веретвы, а може й для того, абы мати о когъ оперти ся, якъ приїде до Пышновецъ.

Міхаліна мала все надѣю, що погодить чоловіка зъ тымъ, що стало ся. Вернувши до дому, не могла передъ Михасемъ нахвалити ся невѣстки, яка она гарна, а яка добра...

— По тѣмъ, що ты менѣ, Михасю, говоривъ, я чого гѣршого сподѣвала ся... А то така собѣ проста, невыбаг-

лева людина, ну и господарна. И шляхты не цурае ся, бо нераазъ изъ шляхтою танцювала.

— Нехай собѣ танцюе, але она не для насъ, — сказавъ Михась. — Не знаешь, якѣ тѣ люде лисячою вдачѣ. Вони тобѣ лижуть ся, а по-за плечѣ здерли бы зъ тебе шебру..

Але Михаліна того не лякала ся. Вона навѣтъ была рада тому, що мати не невѣству зъ лѣпшого дому...

Привезли зъ Самбора меблѣ и стали ихъ розставляти. Михаліна сама заняла ся, абы всео було въ порядку. Меблѣ були паньскѣ и не кождый давъ бы собѣ зъ тымъ рады, не знавъ бы де що поставити. Зъ меблямя приѣхавъ и маляръ, чтобы помалювати покоѣ. Се вже йшло на ратунокъ Юзя, а зробивъ се на просьбу своєї молодой жѣночки.

Завѣ розлакували меблѣ, жиды помалювали хату. Не було се трудне дѣло, бо то въ лѣгѣ всео сохне пѣдъ русю. Михаліна тымчасомъ уклала плянъ, де тутъ що розмістити. Правда, що меблѣвъ було за богато и не вѣдповѣдало одно другому, бо хата була шляхотска зъ двома всего-на-всего покоями и зъ пекарнею по другѣмъ боцѣ.

Михаліна зробила зъ першой вѣбы комнату забавну. Розвѣсила тутъ образы въ золоченыхъ великихъ рамахъ, зеркало, поставила канапу, столигъ и двѣ комѣды. Решта пѣйшла до альзіря, де була спальня и вѣдальня вразъ, бо тутъ поклали великій округлый стѣлъ до розсуваня. Коли поставили й два лѣжка, то стало такъ тѣсно, що вѣкуды було обернути ся. Третьон комнаты треба було конечно, ажъ просила ся. Въ першѣй комнатѣ розстелено по вымалюванѣмъ помостъ килимъ и грубѣ пасмистѣ хѣдники.

Коли вже всео было готове, намовила Михаліна чо-

ловѣка, щобы пѣйшовѣ подивити ся на еи роботу. Михась, оглянувши все те, ино головою покрутивѣ.

— Пі-пі-пі! то не для нашего брата..

— Хйба-жь не гарній меблѣ? — вѣдозвалася Міхаліна.

— Гарній, але не для шляхтича.. Подивись на тѣ покручені ноги вѣдъ крѣселъ! Якъ на нихъ шляхтець сяде два разы, то заложу ся, що зломить.

Пѣйшли до алькаря.

— А тутъ хйба магазинъ? — зашпивѣ Михась.

— Тутъ спальня.

— Та тутъ не буде чимъ дыхати! А на що-жь тѣлько того іротя понавозили? Ну, ну... Коли она справдѣ на такую велику паню хорувѣ, то не буде нашѣй дитинѣ зъ нею гаразду..

— Не говори такъ, не говори.. Отъ батько управляє дитину зъ хаты, та хотѣвъ бы, абы мали зъ чимъ показати ся..

— Та хйба, що то лише на показъ, бо пожитку зъ того не буде.. Лѣпше бы она показала ся волами та коровами, нѣжь тыми фіґлями, що й сѣсти на тоє страшно..

— Каждый дає, що може и на себѣлько всего ставе..

— И кѣлько хто вѣ карты выграти може! — давѣ злобно Михась. — Отъ Юзьо выбравѣ собѣ перепеличеу! Она ему гнѣздочко выстелила, що певно двѣрѣ собѣ нагадае..

За тыждень приѣхала молода пара. О. Юліянѣ вѣд-ставивѣ ихъ своею бричкою, котра другого дня заравѣ вернула до дому. О. Юліянѣ не давѣ дочцѣ нѣчого крѣмъ „выправы“ и цѣлон вязанки добрыхъ радѣ..

— Тѣлько не дай себе, Вандзю, взяти шляхтѣ пѣдъ ноги.. Я прочуваю, що твоѣ свекрочкѣ добре собѣ зѣ-

ленько... Цѣле жите була бы-сь нещаслива. Мужа держи коротко, пока ты ще молода, бо вѣдтакъ не дасть ся, якъ побачить морщины на твоѣмъ пысю... (О. Юліанъ ходивъ у задумѣ по комнатѣ. Понуравъ голову а руки державъ по-задъ себе зъ невѣдступнымъ цибухомъ.) Такъ, такъ, Вандзю. Мусишь сама собѣ выробити становиско. Каждый практичный чоловікъ повиненъ такъ робити: коли не можна перескочити, треба підлѣзти... Але тобѣ того не треба, щобы ажъ підлазити. Передъ кимъ? передъ такимъ неотесаннымъ шляхтячемъ? Противно! тобѣ выпадае взяти всѣхъ вѣдъ разу за чуприну: Юзя пестощами, поцѣлунками, а его славного татунця острымъ словомъ и енергічнымъ поведенемъ, абы мавъ моресъ. Трохи вѣнъ пофиркае, пофиркае, а далѣ уложитъ ся... А нѣ, то най буде такъ зъ-далека. Ще лѣпше для тебе, що не будутъ тобѣ на кареу сидѣти. Зъ того собѣ анѣразъ нѣчого не роби, що то тато и мама твого чоловіка. Правтачна людина глядитъ передовсѣмъ, абы ѣй було добре...

Вандзя, хочъ мала свѣй розумъ, не погордила и тыми науками проворного татунця.

Молодѣ, якъ ино приѣхали, застали вже Міхаліну, що дожидала ихъ зъ хлѣбомъ-сѣлью. Она выцѣлувала ихъ, поблагословила и повела въ хату.

Вандзя, скидаючи зъ себе при помочи Юзя верхню одѣжь, оглядала ся цѣкаво по хатѣ. Вѣдтакъ пѣйшла до алькиря, вѣдчинала дверь другѣ и заглянула до сѣней. Гадала, що тамъ трета комната.

— А де-жь трета комната? — спытала.

— Трета есть пекарня, — вѣдповѣвъ Юзью.

— Але-жь Юзечку, ты казавъ, що есть три комнаты, а вже-жь пекарня не рахуе ся за пѣйбѣй! — говорила Вандзя зъ жалемъ.

— Ей, на-разѣ выставе для васъ и того, — сказала Міхаліна. — Або-жь то у васъ дрѣбнѣй дѣти? У насъ такій самъ розкладъ хаты..

— Але-жь *абсолютно* нема де розложити меблѣвъ... усю такъ стиснене, якъ въ магазинѣ..

Міхаліну заразъ першої той выступъ невѣстки вразвѣвъ немило, хочъ не сказала нічого.

Мати винулась въ кухню ладити каву. За той часъ Вандзя выбирала зъ куфра рѣзні потреби и розклададала по хатѣ. Юзю помагавъ їй. Цѣкаво було глянути на нихъ. Вандзя виглядала на паню, Юзю на си послугача. Але ова виѣла такъ солодко говорити, що тая услуга не була для него прикрою. „Юзювю, зроби тото... Юзечку, занеси тое тамъ... пысюнцю, подай менѣ онто... кицуню, осторожно, абы-сь не збѣвъ... пташечко, ходи, най тебе поцѣлую...“ А Юзуньо, Юзечко, пысюнцьо, кицуня, пташечка бѣгавъ зъ кута въ кутъ, якъ воробчикъ на витощѣ, и бувъ радъ. Вѣдтакъ Вандзя пѣйшла до алькєря и передяглась въ гарный сарафанъ зъ коронками и стяжками, а на голову задягла чвччикъ, ховаючи пѣдъ него своє буйне довге волося. Міхаліна ажъ не пѣзнала єи въ такѣмъ одязѣ; виглядала величаво. А Юзю дививсь на ню якъ на образокъ и що хвиля цѣлувавъ єи по рукахъ.

Міхаліна подала каву. Вандзя покушала и скривила ся.

— Мама варить каву въ имбричку? Фе! теперъ всѣ роблять каву въ машинцѣ... далеко смачнѣйша... Мама и цикоріи дають?.. заразъ иншій смакъ... Я привезла таку машинку... мама мусять собѣ таку купити. Моя машинка запакована въ скрини тамъ, де начинѣ... А є яка слуга у насъ?

— Пріймили-сьмо парубка и дѣвку...

— Рада бы я еи побачити...

Міхаліна пѣйшла въ кухню и привела зъ собою ваймичку Настю, абы еи спрезентувати молодѣй пани. Дѣвка була непоказна. Боса, якъ звычайно, въ грубоѣ сорочцѣ. Въ лѣтѣ не радо йдуть до службы, бо можна й таеъ заробити, то й не було великого выбору.

— Що-жь ты умѣешь? — спытала Вандзя дѣвку.

— Що вмѣю?.. нѣчого, — вѣдповѣла Настя, показуючи свои адоровѣ зубы. — Умѣю всео, — поправила ся.

— Каву умѣешь зробити?

— Чи я тамъ знаю, яка кава?

— Ну, за прасоване нема що й говорити! — каже Вандзя, — треба буде самѣй засунати рукавы...

— Та кѣлько то того прасованя будешь мати? — обзыває ся Міхаліна.

— Яеъ то кѣлько? Тажъ треба Юзеви сорочки прасувати...

— Та куды тутъ ходити въ прасованыхъ сорочкахъ при работѣ?..

— О, прошу мамы, мѣй чоловікъ мусить все ходити въ прасованыхъ сорочкахъ и въ ковѣрику... Я бы его такого не поцѣлувала.

Юзѣо цмоєвуєвъ жѣнкеу зарязъ въ руку.

Міхаліна выйшла невдоволема. Вандзя ѣй теперь не подобалась. „Надто певна себе... готова дитину завоювати“ — думала Міхаліна. Добре, що пѣдъ ту хвилю не було въ дома Мехася и нѣкто не спытавъ ся еи про неѣству. Не могла бы була нѣчого доброго сказати.

По вѣдходѣ Міхаліны Вандзя попрятала скоренько и вернувши до покою сѣла Юзеви на колѣна, взяла его за шию и стала цѣлувати...

— Ты менѣ, Юзечку, того не вѣдмовишь, о що тебе дуже прошу...

— Ну, говори: що? Я всею готовъ для тебе зроби...
бити...

— Ще оденъ покѣй намъ дуже потрібный...

— А де-жь его возьму, моя Вандечко золота? Нема его де добудувати...

— О! я тобѣ пораджу... перегородити сѣни на половину и зроби зъ того поконѣ.

— Не можна, Вандечко, бо й такъ сѣни вузкі, а тутъ саме въ тамтѣй половинѣ сѣней димаръ стоить.

— То можна посунути стѣну, тамтуды...

— Та тамъ комора...

— То що зъ того? Комору можна поставити окремо...

— То буде багато клопоту, моя Вандечко.

— То тобѣ такий малый клопѣтъ для мене тяжкій? Видишь, явій ты не добрый! гнѣваю ся! — и скочила Юзеви зъ волѣвъ и побѣгла до алькиря, зачинивши за собою дверѣ. Юзьо ставъ добувати ся до алькиря.

— Вандзю! Вандечко! пусти мене...

— Не пушу! я гнѣваю ся, — говорила Вандзя, наслѣдуючи дитинячий голосъ. — Ты для мене такой дробницѣ жалуешь?

— Ну, та почекай... я закличу майстра и пораджу ся, чи буде можна...

— А зробишь?

— Язъ майстеръ скаже, що можна, то зроблю...

Вандзя выбѣгла зъ алькиря и кинулась Юзеви на шю.

— Ходѣмъ оглядати господарство наше!

Вандзя держала ся одною рукою Юзя пѣдъ руку, другою пѣддержувала свѣй довгий сарафанъ.

Выйшли на подрѣе.

— Въ дощову пору тутъ мусить бути болото, — сазала Вандзя.

— А де-жь ты выдѣла, щобы на селѣ болота не було ?

— То треба навозити камѣнцѣвъ.

— И камѣнцѣ нѣчого не помогутъ... тутъ треба хѣба чобѣтъ...

— Чи ты Юзечку оцапѣвъ ? То я бы тобѣ въ чоботахъ ходила ?

— Моя мама ходить...

— Но, такожь.... ха-ха-ха! Я въ чоботахъ... а то пышне!

Ходили такъ довго по подвѣрю. Вандзя щebetала, смѣялась до Юзя.

Михась що-йно вернувъ до дому, бувъ въ алькири и заглянувъ молоду пару, якъ проходились по обѣистю.

— Михаліно, ходи по сюды! Видишь? Тото Юзева таеа голубка ?

— То Вандзя.

— И тота фрига гадае въ тѣй реверендѣ до стайнѣ ходити? Цѣкаво буде видѣти, якъ ѣй корова наступити на той хвѣстѣ...

— Але ладна кобѣтка! — заговорювала Михаліна.

— Не знаю, чи зъ тои красы вѣнѣ буде сытѣй...

Другой двини Вандзя всгала скоро свѣтъ и взялась порядкувати. Юзьо и наймитѣ помагали що силы, ажъ помучились. Вандзя выбѣгала до кухнѣ частенько наглядати вареня, бо на наймичку годѣ було спустити ся. До вечера все було готове и причепурене, уставлене на свѣтѣ мѣсци.

Юзьо пбславъ по сѣльскаго майстра, абы порадити

ея що-до третього покою. Вандзя що хвилѣ ему тоє нагадувала. Майстеръ выйшовъ зъ-за холявы локоть и ставъ примѣривати. Работа показувала ся не легкою. Треба було вѣдрѣзати стѣну, що вѣдмежувала комору вѣдъ сѣней, и другу, що вѣдмежувала алькирь вѣдъ сѣней, половину сѣней забити новою стѣною, а зновъ въ коморѣ вырѣзувати велике вѣнно. Майстеръ рѣшивъ, що треба двоухъ фѣръ дерева. Та треба було ще подумати о будовѣ коморы. Вона мала станути передъ вѣкнами пекарнѣ, значить — дерева треба ще бѣльше. Обчислено все на штуки и въ найблизшій четверъ мавъ Юзьо ѣхати до Самбора. Вандзя вычайшла собѣ тежъ до мѣста дѣло, отже мали ѣхати обое.

Въ четверъ скоро день зладивъ найметъ вѣзъ, выстеливъ високо соломою, прикрывъ коцомъ та що хвеля сѣдавъ то зъ одного бову то зъ другого цѣлою вагою своего тѣла, абы паньству було добре сидѣти. Вандзя за той часъ списувала собѣ въ книжочцѣ, що має купити въ мѣстѣ, и одягала ся.

Вѣзъ стоявъ уже готовый. Найметъ запрягъ конѣ и надыгавъ кафтанъ, доѣдаючи кусень хлѣба, котрый дѣставъ на снѣдане.

Юзьо зъ Вандою выйшли на ганокъ.

— То мы возомъ ѣдемо? — пытає Вандзя, обертаючись до Юзя.

— Не маємо бречки, то треба возомъ ѣхати...

— Але жъ бѣй ся Бога! вѣзъ трясє страшенно... я тоє вѣдохорую... Боже мѣй! куды-жъ я вылѣзу на вѣзъ?

Наймичка вынесла лавку и йроставила до воза. Вандзя попѣдбирала тыхъ ажъ вѣлька спѣдницъ, що мала на собѣ, и при помочи Юзя вдрапалась на вѣзъ. Буда дуже въ злѣмъ гуморѣ и не говорила нѣ слова, лише поохкувала, вѣльео разъ вѣзъ торкнувъ о груду...

— Въ котрѣмъ заѣздѣ станемо? — спытала Вандя чоловѣка.

— А на що-жь заразъ до заѣзду? — вѣдповѣвъ добродушно Юзю. — Мы стаемо звычайно на плочи коло ятовѣ...

— Юзечку, пѣ ты говоришь! де жъ такъ можна?

— Можна, особливо винѣ, бо погода така ажъ любо...

— Але-жь не о погоду ходеть. Хвѣба-жь хочешъ, щобы я на публичнѣмъ мѣсци рѣдзягалаеъ и перебиралась?

— На що-жь тобѣ перебирати ся? Ходи такъ, якъ вси...

— Не люблю слухати такой бесѣды? Такъ умѣють шляхтянки рѣбити, а я нѣ! Я одягаю ся инакше до дороги, а инакше до ходу.

— Та въ заѣздныхъ сѣняхъ такожь не зможешъ передягати ся, бо тамъ те-жь люде швендяють ся...

— Длѣтого треба вѣяти нумеръ въ готели...

— А бѣй ся Бога, Вандечко! та то заразъ коштуе...

— То було мене не брати до мѣста, коли тобѣ тое дорого... Я инакше не можу!

— Та добре вже добре, лишъ не знаю, до котрого заѣзду заѣхати...

— Тато стають все у Полякевича.

— Га! ѣдмо до Полякевича и мы, — зѣтхнувъ Юзю, зваючи, що то паньскій заѣздъ и богато коштуе.

Доперва въ заѣздѣ переконавъ ся Юзю, якъ то панѣ до мѣста ѣдять. Вандя стала сѣдати зъ себе хустку, вельоники, мантильки, пороховники, спѣдницѣ, гальки, — стѣлько того, що Юзю чудувавъ ся, якъ можна тѣлько на собѣ двигати. Вандя порозкидала все те по цѣлѣй хатѣ, повѣймала ившу одежу зъ подорожного вуфра и стала одягатись на ново. При тѣмъ Юзю

помагавъ, послугувавъ, ажъ заснававъ ся. Вандзя надягла вѣяци капелюхъ, пришила ево дротама до волося, прикрыла лице вельовникомъ синимъ, надягла рукавички, взяла въ руку парасольку — була готова въ дорогу.

— А ты жъ чому не одягаешъ ся? — каже до Юзя.

— Або-жь я не одягнений?

— Бѣй ся Бога! та въ тѣй капцѣ]и въ чоботахъ хочешъ до мѣста йти?

— Чи разъ я такъ до мѣста ходивъ, та й нѣчо менѣ не стало ся..

— Змидуй ся! та ты навѣтъ кравати не машь?

— Чому-жь ты менѣ, Вандечко, въ дома того не сезала?

— Тое розумѣ ся само собою... Я гадала, що ты приладивъ собѣ другій гарнітуръ...

— Нѣ, не приладивъ.

— Якъ же я такъ зъ тобою теперъ пѣйду? Боже мѣй святы! — говорила Вандзя, заломлюючи руки.

— Не журись Вандзю! Ты пѣйдешъ передомъ, а я за тобою...

— Такъ зде буде... Ты мѣй чоловікъ и я на то не позволю, щобы ты йшовъ за мною, якъ льокай. Львше такъ буде, що йдѣмъ окремо. Я пѣйду за своими орудками а ты за своими. Лише дай менѣ грошей, бо я не маю тѣлько...

— Кѣлько жъ тобѣ треба?

— Дай менѣ десятку.

— Десятку? А що-жь ты ажъ за десятку будешъ купувати?

— Не будь дитиною! Я маю богато дечого купити до хати... ось... Ага, де мѣй записникъ? ты не бачивъ? — и стала шукати по кшняхъ.

— Якій то записникъ?

— Та така книжочка, що записує ся для памяти.

Шукали обсе за записникомъ, якъ тѣ полицайники, що перешувують арештованыхъ соціалістівъ. Перекенули все до горы ногами, обсмотрели кожду вишеню, кождый кутикъ — не було нѣгде. Юзьо побѣгъ до воза и тутъ доперва знайшовъ у соломѣ маленьку книжочку записану дробненькимъ письмомъ.

Вже мали виходити.

— Юзувечку! ще одна просьба до тебе! — каже Вандзя, беручи Юзя одною рукою пбдъ бороду а другою за шею. — Оглядай ся за якою повозкою, бо я не можу возомъ ѣздити...

— А де-жь я повозку знайду? та й на що она намъ едала ся? Або мы будемо часто ѣздити? Буде даремнѣ-сѣвько стояти. Якъ бы намъ коли треба, то позвичемо вбдъ тата тарадайки...

— А тота тарадайка на ресорахъ?

— Нѣ, не на ресорахъ, але добра.

— То такъ само, якъ бы возомъ! Але найлѣпше купити свою, то буде разъ на все.

— Коли я не знаю, де за тымъ шукати...

— Пожди, я тобѣ поможу!

Вандзя задзвонила и явивъ ся кельнеръ.

— Закликати менѣ фактора! — приказує Вандзя.

— Та що ты, Вандечко, робишь? Я й грошей тблько не маю, и я на тбмъ не розумѣю ся... До того треба попросити тата, бо мене здруть...

Але факторъ таки явивъ ся.

— То нѣчого не шкодить... най шукає! — каже Вандзя.

— Та най шукає. — повторивъ Юзьо зъ резигнацією й вже не слухавъ, шб жѣнка говорила жидови. Юзьо

рѣшучо постановивъ стояти при тѣмъ, що безъ батька не буде купувати.

Розбійшли ся. Вандзя пѣйшла зъ своимъ записникомъ по склепахъ, а Юзю пѣйшовъ за деревомъ на мору и на третій покбй.

Юзю упоравъ ся скоро, давъ завдатокъ на дерево и другой дивини мавъ прѣхати зъ фѣрами.

Вернувши до готелю довго муствъ ждати на Вандю. За нею позаносили жиды всякого добра, цѣлу копицю цукру, кавы, чаю, булокъ, рогалькѣвъ, тѣточокъ, посуду кухонной, рѣзнихъ теанинь... Юзю ажъ за голову взявъ ся, побачивши такій крамъ.

— Юзечку, ты вже ту? Дай менѣ ще три реньскій, бо менѣ не стало...

Нѣчого було робити и Юзю выймивъ ще три срѣбнѣ, навѣтъ не скрививши ся зъ сорому передъ жидами.

— А теперъ ходѣмъ на обѣдъ... Уже-сь замовивъ?

— Якій обѣдъ? Я вже пообѣдавъ.

— Та коли?

— Вступивъ-емъ пѣдъ номеръ 2., напивъ ся горѣвки и закусивъ хлѣбомъ зъ бриндзею.

— Але-жь змилуй ся! не будешь прецѣнь вымагати, щобы я пѣдъ номеромъ 2. пила горѣвку и закусувала бриндзею...

— Треба було де-що зъ дому взяти... Впрочѣмъ мавъш тутъ рогальки, я кажу принести пива...

— Не будь же смѣшний, мбй Юзечку, и ходѣмъ до реставрація! — та й, не ждучи на вѣдповѣдъ, потягла Юзя за собою.

Въ реставрація готелевбй було повно паньства. Юзеви трохи нѣяково стало, коли нагадавъ собѣ, якъ вѣвъ одягнений. Служба не знала, якй мѣжь ними вѣдносины, бо Ванда выглядада на паню, а Юзю простый

шляхтичь. До такои реставраціи Юзью нѣколи не заходивъ. Що-найбѣльше ходивъ зъ батькомъ, якъ часомъ до мѣста прѣѣхали, до Брикверки на кроваву кашку зъ капустою и на гальбу пива, а тутъ попавъ вѣдъ разу мѣжъ панѣвъ, та ще въ забелоченыхъ чоботахъ, въ запорошевоѣ капотѣ и безъ краватки. Не знавъ, що зъ собою робити. Ванда выбрала мѣсце и сѣла, показуючи Юзеви мѣсце била себе. Кельнеръ пришовъ заразы до Ванды и она замовила обѣдъ. Цѣлый часъ не говорили нѣчого, а Вандая ладилась сказати Юзеви науку доперва пѣзнѣйше. Але за обѣдъ плативъ опбеля Юзью, та ажъ поспавъ ся, якъ мусѣвъ дати вѣсімнацять шѣтокъ. Жалувавъ, що не нагадавъ Вандѣ про кроваву кашку зъ капустою у Брикверки, де заходила найповажнѣйша шляхта.

Не мало було ще клопоту, заки спакували до воза цѣлый закупленный крамъ. Вандая задзвонила и зажадала рахунку. Рахунокъ бувъ невеликій, бо почислено за покѣй 80 вр., за постаенне 20 кр., за воду для коней 4 кр. Але Юзеви и того було шкода, бо на плочи коло ятокъ не платити ся нѣчого. Та на тѣмъ не конецъ, бо й кельнеръ и сторожь наставили лапу, чтобы имъ де що кинути. Юзью и чути объ тѣмъ не хотѣвъ и се вже заплатила Вандая, чтобы ратувати гоноръ своего чоловіка.

Юзью ажъ вѣдотхнувъ свобѣднѣйше, коли выѣхали зъ мѣста. Не говоривъ нѣчого, бо въ душѣ рахувавъ, вѣлько его вивѣшна ѣзда коштуе. Всео, кромѣ рогачокъ, уважавъ за змарновані грошѣ. Въ интересѣ свои цѣлости мастковой постановивъ собѣ якъ найрѣдше ѣздити зъ Вандею до мѣста. Добре ще, що не давъ ся намотити на купно повозки, бо бувъ бы мусѣвъ позичити грошей у жада...

По тѣмъ всѣмъ, якъ Юзьо поведивъ ся сегодня, можна легко вгадати, що ёму Вандзя въ дорожѣ наговорила, якъ вѣнъ повиненъ выѣздити зъ жѣнкою до мѣста...

XIX.

Михасъ видѣвъ зъ свого огорода, що Юзьо ѣде до мѣста. Цікава рѣчь, за чимъ они? Чей-же не було потреби такъ заразъ до мѣста телепатись... Доперва передвѣчера приѣхали. Вѣдтаеъ каже до жѣнки:

— Не знати, куды Юзьо повѣзъ свою паву?

— Мусѣли поѣхати за справунками...

— А Господи святой! чи ще вѣй мало того грата, що понавозила?

— Неравъ, Михасю, покаже ся потреба такои малои дурвички, безъ котрой годѣ що-небудь зробити...

Михасъ не сказавъ бѣльше нѣчого. Михалина змѣркувала зъ того, що чоловікъ помякъ и загадала ще де-що на нѣмъ вымогти.

— Знаешъ, Михасю, що таке вѣдносины, якъ нашѣ до Юзя, то неможливѣ...

— Ну, що-жь я маю робити?

— Правда, що Юзьо оженивъ ся противъ твоеи волѣ, але вже годѣ, стало ся! Але черевъ те зновъ годѣ вѣдцурати ся дитины, а противно, треба, абы мы до нихъ зблизили ся и не выпускали ихъ зъ-пѣдъ своего впливу...

— Най собѣ роблять, що хотять! — вѣдрѣзавъ Михасъ.

— Таеъ эле, Михасю. Кобы ты знавъ, якѣй той

нашъ Юзъо бѣдный! ажъ сердце кровавить ся дивитись на него! — и Михалінъ станули слѣзы въ очахъ. — Та що вѣнъ тому виненъ, що залюбивъ ся на смерть и звязавъ ся словомъ а вѣдтакъ присягою? Вѣнъ страхъ грызе ся. Теперь нѣ въ куть нѣ въ дверѣ. До тебе не мае смѣлости, бо не послухавъ твоѣи рады, жѣвну любить страхъ и готовый ѣй цѣлкомъ пѣддати ся, а тогдѣ може вѣйти на нѣ на що...

— Що-жь я на тоє пораджу? — оправдувавъ ся Михаєь. — Моя совѣсть чиста, бо я ему вѣдраджувавъ щиро...

— Треба, Михаєю, до нихъ зблизити ся. Треба его пѣдпомагати и радою и впливомъ, треба й на ню впливати, абы тямела, що не пѣйшла за пана, лише за шляхтича...

— Выбачай, Михалінко, але я до нихъ не пѣйду!

— Михаєю, не говори такъ! Такъ то твоя дитина... Не вѣнъ же всему такъ виненъ, що послухавъ сердца. Нагадай собѣ, що и ты бувъ молодой... Ей, Михаєю! абы-сь вѣдтакъ не нарѣвавъ, що дитина твоя пѣйде марно въ могилу..

Того Михаєь наибѣльше боявъ ся. Похоронити дитину вѣнъ уважавъ наибѣльшимъ нещастемъ для себе.

— Та нехай же, — сказаавъ вѣнъ, — они перше до мене прийдуть... Та бѣй же ся Бога, то я, старый, маю до нихъ першій ити? Такого ще свѣтъ не видавъ! Все-жь я батько, хочъ-бы и супротивъ тои Ванды... Она знала, за кого йде. А то приѣхала коли вже та й не ласкава показати ся... Яка менѣ тутъ магніфіка!..

— Я не вважаю, абы се зъ пыхи, — замѣтила Михаліна. — Вона-жь не въ лѣсѣ вихована и знає повинности невѣстки супротивъ тестя...

— То чому-жь не прийде?

— По просту боить ся, що еи не приймешь, боить ся сорому...

— Я такожь не въ лѣсѣ выховавъ ся и вмѣю пошавувати гостинность.

— Але їй може таеъ здавати ся, хочь-бы зъ того, що подруже тое вышло противъ твоеи волѣ и навѣтъ на весѣлю не хотѣвъ-сеъ бути. Зъ того можна богато дечого сподѣвати ся...

— Скажи-жь сама, чи я мѡгъ бути?

— Не входжу въ те, чи мѡгъ, чи нѣ, але теперь можешь. Оттакъ, щобы бодай поступити заглянути, абы ихъ осмѣлити... Тымъ бы ты, Михасю, усе зло направивъ. Якъ бы ты бѣднаго Юзика бачивъ, якъ вѡнъ ишовъ до шлюбу... Выглядавъ якъ смерть, якъ сирота приступавъ по благословеньство до мене самой... и не одно прикре слово долетѣло до его уха, що гостѣ мѣжь собою шептали...

Михасъ не знавъ, щѡ сказати. Жѣнка переконала его зовсѣмъ. Мусѣвъ признати ся, що и вѡнъ трохи завинивъ, що не нагледавъ сына, куды вѡнъ ѣздить, и давъ ему волю...

— Ну, то пѡйду въ недѣлю... дайте менѣ вже спо-кой! — сказавъ Михасъ.

— Такъ, такъ, мѡй друже! — пѡдхопила утѣшена Михалина, — треба пѡйти конечно, бо такъ лишь вѣкъ закислимо собѣ и рѡдну дитину вженемо въ могаду...

Михалина говорила правду, але лише що-до Юзя.

Юзьѡ ажъ почорнѣвъ зъ грыжѣ. Першѣ хвиль его подружя були затроенѣ, а вѡнъ мавъ дочерва двацять лѣтъ. Не смѣвъ приступити до батька, хочъ ему сердце кровавилось и пригадувало сынѡвскѣи обовязки. Вѡнъ добре тямивъ, що поступивъ на власну руку, що выдуривъ, хочъ первѣстно несвѣдомо, свою власновѡльность у бать-

ка а тымъ самымъ вкоротивъ его право. Совѣсть не давала ему суповою. Той грыжѣ совѣсти не могло розбѣгати гарне личко молодой жѣвней. Вѣнъ, хочъ любивъ безконечно Вандаю, пѣзнавъ заразъ по першомъ побутѣ въ мѣстѣ, що вона не для него, а вѣнъ не для неи пара. Зъ другой стороны его честь наказувала ему всю явиу того подружя взяти на себе и робити такъ, абы Вандзя не мала причины жалувати того кроку. Тымъ то Юзю попавъ на невластиву, злу дорогу. Зъ того вѣнъ прийшовъ до заключеня, що Вандзя пожертвовала ся для него, бо въ тѣмъ подружю она не мала и не могла мати нѣякого интересу. Она пожертвовала себе для него, вѣнъ повиненъ пожертвувати себе для неи. Юзю змѣркувавъ теперь, що цѣле его жите вже зломане на вѣки, отже нехай-бы хочъ его дорога Вандзя могла бути щаслива. Хотяй его природне самолюбство бунтувалось противъ того, абы себе для другой людини посвятити безъ пожертвованя взаимного, то таки вѣнъ себе перемѣгъ и рѣшивъ ся терпѣти до смерти...

Ванда зновъ дивила ся на тую справу такъ само якъ Юзю, розумѣе ся зъ користію для себе, хочъ искорка той вродженой чоловѣкови справедливости перечала тому. Але Ванда, щобы виробити собѣ незалежне становище, вмовляла въ себе заедно, що она пожертвовала себе для Юзевого щастя. Она-жь зъ лѣпшого дому, привычена до чого лѣпшого, выйшла за простого шляхтича, зъ которого колишня двѣрка політура вже стерла ся. Той трохи любви, яку почула до здорового и гарно зложеного шляхтича, уважала она ажъ надто достаточною нагородою. У неи самолюбство побороло и любовь и почуте обовязку та справедливости. Тымъ, що Юзю для неи порѣзавъ ся зъ батькомъ, она нѣразъ не журила ся. Зъ тымъ було вѣй добре. Якъ бы инакше

було, то батько готовъ взяти сына пѣдъ свѣй вилывъ и весдно ему пѣдшепнути, абы ея послухавъ ея, а она хотѣла бути панею. Вирочѣмъ ея не манило житя тѣснѣйше въ неотесанымъ шляхтичемъ, колешнымъ економомъ...

Юзеви заедно шептала совѣсть: иди зъ жѣвкою до батька и помири ся! Але вѣнъ не мавъ вѣдзаги сказати того жѣвнцѣ. Уважавъ се за нову жертву, а Вандечка вже тѣлько жертвѣ для него повесла... Нехай она сама того забажав... Але Вандзи й не снило ся таке бажане. Противно, она бояла ся тои хвилѣ, коли почуе вѣдъ чоловіка: ходѣмъ до батька!

Прийшло до того, що Михасъ, якъ обѣцявъ жѣвнцѣ, выбравъ ся самъ до Юзѣвъ слѣдуючої недѣлѣ. Перемѣгъ себе, хотъ шляхотска амбіція и батьковске почутя бунтували ся. Вернувши зъ церкви, заразъ пѣйшовъ зъ бючымъ серцемъ до загороды Юзя. На дворѣ падавъ дощ и було трохи болото.

Михасъ вѣйшовъ до салбону. Тутъ не було нѣкого и вѣнъ поки-що ставъ розглядати ся по хатѣ. Усе тутъ було по паньски. Надъ вѣбнами видѣлись гарнѣ прислоны, а далѣ велике зеркало, образы, канапа, столикъ, кошвыи зъ цвѣтами, воскована пѣдлога, вилимъ, хѣдвыки, усе чисте ажъ любо подивитесь.

Нѣхто не выходывъ.

Михасъ закашлявъ, абы дати о собѣ знати.

— Хто тамъ? — пытае Вандзя зъ другого покою.

Михасъ не знавъ, якъ вѣдповѣсти.

— Заразъ выйду, лишъ одягну ся, — давъ ся зновъ чути голосъ Вандзѣ.

И дѣйстно за хвилию выйшла Вандзя въ тѣмъ самѣмъ сарафанѣ, котрый Михасъ назвавъ бувъ реверендою, лише въ внѣшнѣмъ чипчвкѣ.

Михасъ склонивъ ся легонько.

— А, то певко Юзѣвъ тато?

— Такъ, — каже понуро Михасъ.

— Прошу васъ, тату, не приходѣть менѣ зъ заболочеными чоботами, бо помараете пѣдлогу! — и Вандзя вказала на Михасевѣ чоботы, на котрыхъ було трохи бодота. — Прошу пѣйти на ганокъ и вычистити собѣ чоботы якъ слѣдъ. Я доперва вчера запустила свѣжо „посадзку“ и заразъ буде погана...

Михасъ ставувъ наче-бъ закаменѣвъ. Уся кровь збѣглась до сердца, котре на хвилю перестало бити ся. Поблѣдъ якъ стѣна и слова не мѣгъ промовѣти. Лише дививъ ся на Ванду великими очима, мовъ-бы чорта передъ собою побачивъ.

Ванда стояла дожидаячи, коли Михасъ выйде.

Старый отямивъ ся.

— А знаешь ты, небого, хто тую хату будувавъ? Я!... и на те, щобы мене зъ нею такѣ смаркатѣ, якъ ты, выганяли...

Михасъ почервонѣвъ якъ буракъ, заложивъ шапку на голову и выходячи трѣсенувъ двери, ажъ вѣкна гадзвенѣли.

Въ тѣй порѣ Юзѣо бувъ за чимось въ пецарни. Почувши голосъ батька, вѣвъ страхъ втѣшивъ ся, выбѣгъ заразъ, але вже тогдѣ, якъ батько выходивъ зъ свѣей на ганокъ.

— Тату, таточку! та куды тато? прошу вернути ся! — лепетѣвъ бѣдный Юзѣо, хапаючи батька за полу капоты.

Михасъ вѣдтрутивъ сына зъ усей силы и пѣйшовъ не оглядаючись.

Юзѣо вбѣгъ до покою.

— Що тутъ, Вандзю, стало ся?

— Нѣчого... Прийшовъ твоѣй тато зъ заболочеными чоботами. а я звернула его увагу, абы пѣйшовъ на га-нокъ чоботы собѣ вычистити... ну, а вѣнъ всердивъ ся и назвавъ мене смаркатою...

— Бѣй ся Бога, що ты наробила? Тажъ тато лица сюды ббльше не покаже, — говоривъ Юзю заламуючи руки.

— А то зновъ що? чи корова ему зъ головы впа-ла? Дивись, яка пѣдлога! що зъ неи буде, якъ еи боло-томъ помараешъ?

— Пѣдлога... пѣдлога... А знаешъ, якъ ты мое сердце закровавела? Я такъ хотѣвъ до батька здлизити ся.. Мы повиннѣ були тамъ пѣйти першѣй, а вѣнъ до насъ прихо-дитъ... на те, абы почувти таку обиду?

— Вѣнъ мене такожъ обидивъ, бо назвавъ мене смаркатою, хочъ менѣ носа не втиравъ... та я ему вы-бачила.

— Але вѣнъ тобѣ того нѣколи не выбачить!

Юзю заривавъ, якъ мала дитина, и сѣвши на крѣ-сло заслонивъ лице руками.

— Не будь плаксою! — сказала до него Вандзя и пѣйшла до алькиря, полишаючи Юзя самого.

А поки що Михась вертавъ до дому. Трясѣ ся цѣ-лымъ тѣломъ, якъ старикъ, котрому вмирати часъ. Змѣ-нивъ ся, ажъ страшно було глянути. Лице цѣле ажъ по-сивѣло, а очи широко отворенѣй дивились передъ себе безъ мысли, якъ бы щось дуже страшного бачили.

Михалина и Стефанъ вно-шо прийшли зъ церкви и ажъ налякались побачивши Михася такого.

— Що стало ся, Михасю? бѣй ся Бога! — загово-рила жѣнка.

Михась присѣвъ на крѣслѣ таки въ шапцѣ, згор-бивъ ся. Не говоривъ нѣчого.

— Чи вы тату недужа? — пытае Стефаньо.

— Стало ся, чого я не передвидѣвъ — сязавъ старый. — Бувъ бы-мъ не пхавъ своей сивои головы на ганьбу...

И Михасъ розповѣвъ все до-чиста.

Михалинѣ йшли мурашки по-за спину, Стефаньо затискавъ кулаки.

— Чи она одурѣла? — обзывае ся Михалина. — Такой дурноты я по нѣй не надѣяла ся...

— Вона занадто перемудра! — обзывае ся Стефаньо, — аде я ѣй того не дарую... выпарю, що попамятае мою руку... Смѣйте ся, тату! нема чимъ турбувати ся.. Тота поросятина себе обидела, не васъ, и бѣгме, що ѣй того не дарую... Дайте, мамо, татови, горѣвки напiti ся... воно скорше мине ся. А бодай ты свисла, ты заволово явася! Отъ диви, яка панѣ зъ своими „посаджама“.... Колись куря будуть по нихъ ходити... Тату! не берѣте собѣ того до сердца... ну, выпийте горѣвку... мине ся! — и на-силу втиснувъ батькови чарку зъ горѣвкою. — Такъ! добре... Теперь ходѣть, тату, на двѣрѣ... Такъ! на дворѣ буде лекше... А бодай бы-сь щезла, ты мавпо проелята!

Михасъ выйшовши на двѣрѣ сѣвъ у ганку на лавцѣ.

— Нѣ, тату! лѣпше ходити... Ходѣмъ до стайнѣ, наша гнѣда мае дошатко... ходѣть!

Михасъ приходивъ до себе, горѣвка зробила свое. Вѣнъ поглянувъ на Стефана и усмѣхнувъ ся.

— Ты мой соколику коханий! ты моя едина надѣя...

Михасеви станули слѣзы въ очахъ.

Стефаньо заедно щось лепетавъ до батька, абы его розважити, звернути увагу на щось другого.

Коли вернули до хаты, Михасъ зовсѣмъ отямивъ ся. Посѣдали до обѣду. Нѣхто вже не говоривъ о невѣшнѣ

пригодѣ, бо Стефаньо все чимось заговорювавъ. По обѣдѣ вѣнъ порадивъ батькови лячи спати.

— Що тота шельма собѣ гадае? — сказавъ Стефаньо до матери. — Тажъ тато мѣгъ заравъ минути ся...

— Я вже сама не знаю, що на тоб казати... я сама тата намовила, щобы тамъ пѣйшовъ...

— Але де той фартушкевичъ Юзиеъ тогдѣ блунавъ? Та якъ бы такъ моя жѣнка тата звеважила, то я бы-мъ ей збѣяъ на квасне яблоко!

— Зачекаймо, може выяснить ся..

— Але я ѣй тави не подарую!

— Дай спокѣй, дитино! не роби вже бѣльше пекла... и такъ его досыть...

Коли Михасъ заснувъ, Михалина тави не втерѣла и пѣйшла до Юзѣвъ.

Юзѣо сидѣвъ якъ мертвый зъ заплакаными очима. Ванда сидѣла въ алькири пѣдъ вѣкномъ и читала якусь книжку.

Михалину ажъ за сердце ственуло, коли побачила, якъ Юзѣо мучить ся. Пѣйшла заравъ до алькиря.

— А! мама... цѣдую руки! — промовила Ванда, бѣжучи привитати ей.

— Що ты наробила, Вандзю?

— Я?

— Ты не знаешь, кѣлько я мала труда, заки намовила и упросила его, що сюды прийшовъ, а ты всео поцеувала...

— Але-жъ, „мамечко“! то якесь непорозумѣне... Я лише звернула татови увагу на болото на чоботѣ, а вѣнъ погадавъ Богъ зна' що...

— Такъ ты его привитала!

— Ще не було часу привитати... Я гадала, що вытре собѣ чоботы и верне...

— Вѣнъ вже нѣколи сюды не верне... Та ты могла его забити...

— Що-жь я тому винна? Я не знала, що тутъ такій недоторкальскій! — сказала Ванда и сѣла зновъ на крѣсло.

— Ей, Вандю! такъ ты не зайдешъ далеко! — упоминала Михаліна.

— Певно, що далѣ не зайду, якъ зайшла! — вѣд-рубала вже сердито Ванда и очи у неї засвѣтилися.

— Я рада була его повднати зъ вами, а ты стаешъ окунемъ!

— Най вже буде, що я винна! Ну, най вже приходять сюды и зъ вилами и зъ гноємъ, то ему анѣ слова не скажу...

— Бѣльше вѣнъ сюды не покаже ся, але й мене не побачишь...

Ванда муренула собѣ пѣдѣ носомъ: „то обійде ся“.

Михаліна выходила. Юзѣ схопивъ ся и выбѣгъ за нею до сѣней.

— Мамо моя, мамо! не дѣшайте хочъ вы мене! Давѣть, якій я бѣднѣй... якъ тяжко мучу ся...

Юзѣ припавъ до грудей матери и розплакавъ ся. Плакали обое...

— Запропастивъ ты, сыну, свою долю...

— А хто-жь того надѣявъ ся? Я не розумѣю, що тѣй кобѣтѣ стало ся... чортъ еи пѣдкусивъ...

— Я лишъ не знаю, якъ тата придобрити. Вѣнъ трохи не вмеръ, такъ его тая зневага заболѣла.

— Пѣйду до батька и перепрошу, до нѣгъ ему впаду...

Лишь не ниѣ, бо вѣнъ на-правду готовый занедужати...

Юзѣ пѣдѣвъ маму ажъ до Махасевого обійстя.

Ему страхъ не хотѣлось разставати ся зъ нею. По батьковѣмъ оббѣстю розглянувъ ся тужливо, якъ по втраченѣмъ раю... Такіи недавніи часы, якъ туды ходивъ, и такъ ему було пильно зъ-вѣдси вырватись, абы понасти въ пекло. И теперъ не хотѣло ся ему до того пекла вертати...

„И то доперва три тыжднѣ по весѣлю, — подумавъ Юзю, усмѣхаючи ся врѣзь плачь, — а що буде дальше?“

XX.

Мимо того, що Ванда такъ болючо вразила Юзя, вѣнъ не переставъ ей любити. Така горяча любовь не дастъ ся зъ сердца выкинути вѣдъ разу. До того ще Ванда вмѣла солодкими словами любовь Юзеву пѣддержувати. Тымъ гоила ему раны. Вѣнъ мавъ до неи великій жалъ, але любивъ ей однаково. Абы чоловіка цѣлкомъ успокоити, Вандзя обѣцяла, що сама пѣйде зъ нимъ до батька, упаде ему до нѣгъ и перепросить. Того було Юзеви досыть и зъ бючимъ сердцемъ выжидавъ лише тов щасливои хвилѣ, коли зъ батькомъ поеднае ся. Юзю, заслѣпленный тою палкою любовію, простивъ жѣнцѣ все, вважаючи свою грызоту за звычайну кару Божу длытого, що пѣйшовъ проти волѣ батька. Але гѣдавъ, що грѣхъ свѣй вже спокутувавъ, и теперъ буде все гараздъ, якъ лишь батька перепросить. Однакъ Вандзя вѣдкладала тѣ перепросины зъ дня на день, подаючи рѣзніи причины, котрі Юзю середъ такихъ поцѣлунѣвъ свои гарной жѣвкѣи уважавъ оправдаными. На дѣлѣ-жъ Вандзя хотѣла зыскати на часѣ. Що буде то буде, все-таки треба буде поеднати ся зъ родичами, а поки-що треба той

часть выкористати для себе, бо якъ чоловікъ попаде зновъ підъ впливъ батька, то буде пропало.

Вандзя выеднувала у чоловіка одну уступку за другою. Юзю мусѣвъ спровадити кухарку зъ мѣста, таку, щбъ вмѣла и прасувати, абы Вандечка не смажила ся при кухни и при зелѣзку. Мусѣвъ прияти ще одного парубка, абы самъ такъ тяжко не працювавъ и бльше пильнувавъ жѣнни, бо їй самѣй нудно. Правда, що Ванда бльше занимала ся читанемъ романѣвъ, нѣжъ чоловікомъ, але все хотѣла, щобы вѣнъ бувъ у хатѣ, абы могла кождою хвилѣ на него подивити ся. Своєю дорогою — Юзю заступивъ жѣнцѣ покоївку и вѣ вѣтмѣ їй услугувавъ... Не забувала Вандзя и о повозцѣ, а позаякъ було вже неможливо удатись по раду до батька, то Юзю мусѣвъ самъ зъ нею шукати. Цѣле заняте Вандѣ було тѣлько, що прятане въ повояхъ, пѣдливане цвѣтѣвъ и укладане бѣля, що принесла кухарка; Вандзя перекладувала его и сортувала що днаны. Передагала ся два разы на день, читала кнєжку и цѣлувала Юзя. Все проче здала на слугя. Вѣдъ часу до часу жалувала ся на ббль головы, котрой мавъ походити вѣдъ того гуку вуку, щбъ майстры чивели коло новои коморы и коло будовы третього покою.

Юзю ломивъ руки въ рослудѣ, бо бачивъ, що при такѣмъ господарствѣ жде его рувна. Вандзя бачила тежъ, що доходы зъ того поля, котре Юзю посѣдавъ, на таке не выстатчають, але не робила собѣ зъ того нѣчого, бо знала, що Юзю дѣстане по смерти батька и грунту досыть и кѣлька збанячь сорокбѣцѣвъ.

Юзю выдавъ для Вандѣ майже всю готѣвку, котру ему передавъ батько. Вандзя накупила стѣлько бѣля, що выстало бы вѣдъ разу на цѣле житѣ для великого пана. Юзю мусѣвъ ходити усе въ чистѣмъ новнѣ-

руку и въ маншетахъ, бо инаше Вандзя не дала ему супокою. Навѣтъ тогдѣ, язъ деколи фхавъ у поле, мусѣвъ припинати вратку. Розумѣ ся, що и о своихъ сукняхъ Вандзя не забувала и що тиждня справляла щось нового. Що четверга майже вѣдила до мѣста и тутъ ходила зъ Юземъ, гарно одягненимъ, по пѣдъ руку. Юзьо теперъ не заходивъ аяф пѣдъ н-рѣ 2. на горѣвку и бриндаю, аяф навѣтъ до Бривнерки на вишку зъ капустою. Мусѣвъ фети обѣдъ у Полякевича зъ панами. Навячявъ ся навѣтъ по обѣдѣ довати зубы такъ, якъ паны робили, и пити чорну каву.

— Годѣ тобѣ, мой пысюцю, бути простымъ шляхтичемъ. Ты зъ иншой глины и до чого другого назначеный...

Юзьо, хочъ бачивъ, що зде робить, не мавъ силы здержати ся на тѣй ховскѣй стежцѣ, яка его вела неминучо въ пропасть. Заменувъ на все очи, вѣдганявъ вѣдъ себе всѣ перестороги розуму и йшовъ дальше зъ Вандзєю пѣдъ руку. Держали его на тѣй дорозѣ давній спомини двѣрской щасливости... Вандзя вмовляла въ него, що по смерти батька куплять собѣ село, а до того о. Юліянъ певно причинить ся. А мати село — то було для Юзя таке приманливе, якъ рай.

На всю тую роботу Юзеву, на цѣле то безголове дививъ ся пильно Михась. Хочъ нѣхто не смѣвъ ему згадати про Юзя, абы его не розгнѣвити до бѣшености, вѣнъ все-таки не спускавъ зъ Юзя ока. Було цѣлыми годинами дивить ся крѣвъ вѣкно алькиря на обѣствѣ Юзеве и то кулаки затыскае, то плечима здвигае. Своимъ практичнымъ окомъ доглянувъ неодну неправильность, а тутъ не хотѣвъ до нѣчого мѣшати ся. Въ Самборѣ довѣдавъ ся вѣдъ знакомыхъ жидѣвъ, якъ Юзьо поводитъ ся, що робить и що феть. Разъ навѣтъ будучи

въ мѣстѣ самъ побачивъ, якъ Юзю выстресенный по паньски вѣвъ Вандзю пѣдъ руку. Старый вѣдвернувъ ся и сплюнувъ, наче-бъ побачивъ стоногу.

Одного разу заглянувъ Михась зъ своего укрыта нову блищачу повозву на обѣистю Юзя.

— Подурѣли хѣба, чи що? Тажъ тотя шельма доведе его до торбы! Нѣ, такъ годѣ! Грѣхъ бы менѣ бувъ мовчати на таке безголове... Пѣйду до нея и вытву ѣй таке казане, що ѣ ей облизавый солодкѣй татунцьо такого не потрафить... Михалино, Михалино! ходи сюды! Диви ся, чого тотѣ варѣнты не роблять? Дурень! мае трѣпять морѣвѣвъ грунту и повозку купивъ наче-бъ якѣй дѣдичь... Далѣ зачне тую мавпу четвѣрнею возвѣт...

— Отъ, не одно я таке бачу, — важе Михалива, рада, що чоловікъ самъ зачавъ о тѣмъ говорити, то буде могла выговоритись, — та що мы порадимо? Бѣдна наша дитина!

— Скажи, рѣдше: дурна дитина! Я не можу на тое девѣти ся! Грѣхъ бы бувъ не вмѣшати ся въ таке. То свинѣство, не господарство. Я заравъ тамъ пѣйду...

— Лише, Михасю, не грызи ся тымъ и не бери собѣ до сердца такъ, якъ першого разу, бо мѣгъ бы-сь розхорѣти ся або ще що гѣрше...

— Теперь не бѣй ся о мене! Минувшого разу я бувъ зъ *визитою*... и для того мене поведене тои павы дурной такъ обѣйшло. Теперь я пѣйду тамъ не на празникѣ... Мупу тому дурневи очи отворити, що коли такъ дальше дастъ себе брати пѣдъ ноги, то пѣйде зъ торбою...

И Михась такъ, якъ стоявъ, пѣйшовъ на обѣистю Юзя.

По сѣвехъ швендали ся майстры.

— А що вы люде робите? — вѣдозвавъ ся Михась до нихъ, — коецъ на кури чи хлѣвъ на безроги?

— Та де! то мае бути повѣй...

— Ще вмѣ того мало! — замуркотѣвъ Михасъ.

Теперь не поѣшовъ до покою, лише звернувъ ся до кухни. Тутъ хотѣвъ прикликати Юзя, абы зъ нимъ ровновати ся. Але замѣсть Юзя заставъ у кухни Вандзю. Михасъ прѣступивъ вѣдъразу до дѣла.

— Чи вы люде подурѣля, чи явѣй вамъ чортъ голы позавертавъ! Що вы вырабляете?

— Що жъ вы такого вырабляемо? — каже Вандзя.

— Язъ то що? Вамъ здае ся, що Пышибецъ вашѣй? Та при такѣмъ марнотравствѣ то всьо процандрите, що хочъ зъ торбою йди...

— Язъ процандримо, то ево!

— Ова! а богато своего ты принесла? Не бѣй ся! на тѣ твои фаталашки вѣхто не злакомать ся.. Впрочѣмъ менѣ до того нѣчо, але тутъ моя праця марно йде на такѣ вытребевѣнн, що не варто й плюнути...

— Се не зъ вашей ласки, лише бароновой...

— А баронова буда бы фѣгу лишила, якъ бы не я!

— Чого-жъ хочете? — пытае Вандзя люто.

— Того хочу, щобысь менѣ дѣтны не морочила та й мастку не тратила!

— Прошу менѣ въ моѣй хатѣ авантуры не вырабляти!

— Твоя хата! а мавъ песь хату?

— Геть менѣ зъ-вѣдси! — кричала Вандзя ажъ заплѣнилась.

— Ты дурна фриго! ты мене будешъ выганяти зъ хаты, котру я ставивъ? Я тутъ пришовъ не до тебе, лишъ до того дурня, абы ему очи отворити на те безголове...

— Маршь! бо голову розбѣю! — и Вандзя хопила за коцюбу та замахнулась на Михася.

— А ты суко! то ты менѣ грозишь?

Михасъ хопивъ митю за коцюбу, зломивъ ея якъ стebelину, коцюбу кивувъ у куть, а кусникомъ держака замахнувъ ся на невѣстку.

— Пожди шельмо! я тобѣ покажу, якъ батька зневажати...

Ванда поступала ся въ куть пишачи, наче-бъ зъ нея хто шкѣру деръ. Але й справдѣ мала чого кричати, бо поведене Михася не выглядало на жарти.

Въ тѣй хвили надбѣгъ засапаный Юзьо. Вѣнъ почувъ ажъ до стодола крикъ и прибѣгъ въ саму пору, коли батько йшовъ у шляхотскій тавецъ зъ Вандою. Юзьо хопивъ Михася за руку.

— Тату, не забувайте ся, що то моя хата а то моя жѣнка... бо щобы я не забудъ ся...

Михасъ пристанувъ и обернувъ ся до сына.

— Твоя хата?... Таеъ, твоя. А знаешь, по що я сюды прѣйшовъ? По те, абы тебе остережи передъ пропастію, въ котру тебе тая чѣртица тагне... Я хотѣвъ тебе своєю рукою пѣддержати. Ну, але се твоя хата и твоя жѣнка... Въ твоѣй хатѣ то вѣльно батька коцюбою бити... Пропадай же ты зъ своєю хатою и своєю жѣнкою! бодай бы я бувъ тебе не знавъ... Выховавъ ся ты въ чужомъ гнѣздѣ, та й те гнѣздо, котре тобѣ твоя жѣнка выстелила, для мене чуже... Не признавай ся, що ты мѣй сынъ, не хочу твоимъ батькомъ бути... Тѣфу!

И Михасъ выйшовъ сильно зворушенный.

— Чуже гнѣздо, ажъ смердитъ, и бѣльше не гляну на него, таеъ менѣ Боже допоможи!

Михасъ пѣднѣсъ пальцѣ въ гору, яеъ до присяги, здоймивъ шапку и перехрестивъ ся.

618576

- томъ XXIX. Низини, повѣсть *Елизы Оржевско*. Цѣна 75 кр.
- томъ и XXX XXXI. **Новый дѣдичь**, романъ *Масра Локал*. Цѣна 1-50 зр.
- томъ XXXII. **Причепа** — повѣсть *Ивана Нечуя*. Цѣна 1 зр. 50 кр.
- томъ XXXIII. **Мрѣя** — романъ *Емиля Золя* зъ французскаго. Цѣна 1 зр.
- томъ XXXIV. **Панѣ Тереса**, повѣсть *Еркмана-Шатріяна*. Цѣна 80 кр.
- томъ XXXV. **Хмары**, повѣсть *Ивана Нечуя*. Цѣна 1-50 зр.
- томъ XXXVI. **Чорна Рада, П. Кульша**. Цѣна 80 кр.
- томъ XXXVII **Слѣпый музика**, *поэсть Вол. Короленка*. Цѣна 60 кр.
- томъ XXXVIII **Номъ sum**, романъ *Юрія Еберса*. Цѣна 1-20 зр.
- томъ XXXIX **Чайковскій**, романъ зъ козацкою стариною *Евгенія Гребинки*. Цѣна 70 кр.
- томъ XL. **Оліверъ Твистъ**, повѣсть *Кароля Дікенса*. Цѣна 1 зр. 30 кр.
- томъ XLI. **Замокъ Делі**, повѣсть зъ ирландскаго жита *Ганны Кірі*. Цѣна 1-30 зр.
- томъ XLII. **Замокъ Делі**, томъ II. Цѣна 1 зр. 20 кр.
- томъ XLIII. **Дезайтисъ**, повѣсть *М. Родзевичъны*. Цѣна 1 зр.
- томъ XLIV. **Микола Джеря**, повѣсть *Ивана Нечуя*. Цѣна 80 кр.
- томъ XLV. **Гетьманъ Мазепа**, ист. пов. *Фр. Равитъ*. Цѣна 1 зр. 20 кр.
- томъ XLVI. **Ришардъ Лвине Серце** пов. *Вальтера-Скота*. Цѣна 1-20 зр.
- томъ XLVII. **Рыбакъ исландскій** пов. *Петра Льоти*. Цѣна 60 кр.
- томъ XLVIII. **Дворянське гнѣздище** ром. *Ивана Тургеньева*. Цѣна 65 кр.
- томъ XLIX. **Криссі** ром. *Бретъ Гарта*. Цѣна 60 кр.
- томъ L. **Дитячій хлопячій и молодечій вѣкъ**, повѣсть *Л. Н. Толстого*. Цѣна 1 зр. 40 кр.
- томъ LI. **Дневникъ одной панѣ**, повѣсть *Октава Фейлета*. Цѣна 60 кр.
- томъ LII. **Хамъ**, повѣсть *Елизы Оржевсковои*. Цѣна 1 зр.
- томъ LIII. **Олюнька** оповѣдане *Андрѣя Чайковскаго*. Цѣна 1 зр.
- томъ LIV. **Сынъ гетьмана**, истор. повѣсть *О. Роговои*. Цѣна 1 зр. 50 кр.
- томъ LV. **Въ чуждѣмъ гнѣздѣ**, повѣсть въ двохъ частяхъ зъ жита ходоцкавои шляхты, *Андрѣя Чайковскаго*. Цѣна 1 зр. 40 кр.
- томъ LVI. **Чернигѣвкя**, ист. повѣсть *Микола Костомарова*. [Друкуе ся.]

Кромѣ того выйшли накладомъ редакціи „Дѣла“:

1. **Безталанне сватанье** образокъ зъ галицкаго жита, написавъ *Василь Барвинокъ*. Цѣна 80 кр.
2. **Мертвй душѣ** зъ російскаго *М. Гоголя* (зъ портретомъ автора.) Цѣна 1 зр. 80 кр.
3. **Похѣдъ Собескаго пѣдъ Вѣденъ р. 1683**. Написавъ *Стефанъ Качала*. Цѣна 20 кр.
4. **Оповѣданя О. Я. Конискаго**. Передрукъ зъ „Дѣла“. Цѣна 30 кр.
5. **Нашй коляды**, студія *Ивана Франка*. Передрукъ. Цѣна 20 кр.
6. **Святый вечеръ**, оповѣданье *Кароля Дікенса*. Цѣна 30 кр.
7. **Солдатскій розрухъ**, опов. *Володимира Лесенка*. Цѣна 10 кр.
8. **Украинство на літературныхъ поєвахъ зъ Московщиною**, написавъ *И. Баштовій*. Цѣна 50 кр.

Пересылка почтова числить ся окремо.

B-3890

1992 286

„ДѢЛО“

політична часопись виходить разомъ зъ „Бібліотекою найзнаменитшихъ повѣстей“ у Львовѣ що дня. Передплата на „Дѣло“ зъ „Бібліотекою найзнаменитшихъ повѣстей“ выноситьъ рѣчно 18 зр. в. а., пѣврѣчно 9 зр. в. а. чвертьрѣчно 4 зр. 50 кр. в. а.

Всѣ томы „Бібліотеки найзнам. повѣстей“ продають ся въ Тов. им. Шевченка, ул. Академічна ч. 8.

Адміністрація „Дѣла“ у Львовѣ ул. Баторія ч. 24.